

DELIKTOLOGY

Monograph
*under the general editorship of
I. Kopotun, S. Petkov, P. Polián*

ДЕЛІКТОЛОГІЯ

Монографія
*під загальною редакцією
I. Копотуна, С. Петкова, Р. Поліан*

VOLUME VI

Kunovice 2022

Recommended for publication:

by the Academic Council at Akademie HUSPOL

Reviewers:

Doc. PhDr. *Félix Černoch*, Csc.

Doctor of Law, professor *O. G. Kolb*

Deliktology: Monograph. Under the general editorship of I. Kopotun, S. Petkov, P. Polián. Kunovice: Akademie HUSPOL : 2022, V. 6. 349 p.

Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією I. М. Копотуна, С. В. Петкова, Р. Поліан. Куновице: Академія ГУСПОЛ : 2022, Т. 6. 349 с.

ISBN 978-80-7314-405-0

ISBN 978-617-8094-02-7

V různých zemích je řada otázek souvisejících s právní odpovědností za pochybení řešena odlišně. Stejný akt mohou v různých zemích posuzovat různé orgány v odlišném procesním pořadí. I jurisdikce spadá do různých vládních složek: výkonná nebo soudní. Provádění dokumentů, postupů atd. Se také liší.

Tato kolektivní monografie je věnována studiu otázek souvisejících s právní odpovědností za spáchání trestných činů. Studie je určena širokému okruhu čtenářů, kteří se zajímají o delikventní vědu - delikty: soudci, právníci, státní zástupci, právníci, studenti a kadeti právnických fakult.

Text jednotlivých částí monografie je uveden v autorském vydání.

Monografie «Deliktologie» byla vydána za pomoci nevládní organizace «Evropský institut postgraduálního vzdělávání» (Kyjev, Ukrajina).

ISBN 978-80-7314-405-0

ISBN 978-617-8094-02-7

© Akademie HUSPOL, 2022

© I. Kopotun, 2022

© S. Petkov, 2022

Authors:

I. KOPOTUN	Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine	Section I
V. BESCHASTNYI	Doctor of Law	
I. SVOBODA	Doc. JUDr. PhDr., Ph.D., MBA	Section II
V. PETKOV	Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine	Section III
O. KOLB	Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine	Section IV
A. GODLEVSKAYA- KONOVALOVA	Candidate of Law	
R. KOLB	Candidate of Law	
L. DUCHIMINSKA		
O. BODNARCHUK	Doctor of Law, Professor	Section V
K. KATERYNCHUK	Doctor of Law, Associate Professor	Section VI
S. KYRENKO	Candidate of Law, Associate Professor	Section VII
N. KARMANOVA	Candidate of Political science	Section VIII
N. MANOYLO	Candidate of Philosophical sciences	Section IX
M. RUDYK	Candidate of Law	Section X
I. HORBACH-KUDRIA	Lecturer	Section XI
K. MARSHALEK	Postgraduate student	Section XII

Колектив авторів:

І. М. КОПОТУН	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	Розділ І
В. М. БЕСЧАСТНИЙ	доктор юридичних наук	
І. SVOBODA	Doc. JUDr. PhDr., Ph.D., MBA	Розділ ІІ
В. П. ПЕТКОВ	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	Розділ ІІІ
О. Г. КОЛБ	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	Розділ ІV
А. В. ГОДЛЕВСЬКА- КОНОВАЛОВА	кандидат юридичних наук	
Р. О. КОЛБ	кандидат юридичних наук	
Л. М. ДУЧИМІНСЬКА		
О. Г. БОДНАРЧУК	доктор юридичних наук, професор	Розділ V
К. В. КАТЕРИНЧУК	докторка юридичних наук, доцентка	Розділ VI
С. Г. КИРЕНКО	кандидат юридичних наук, доцент	Розділ VII
Н. І. КАРМАНОВА	кандидат політичних наук	Розділ VIII
Н. Г. МАНОЙЛЮ	кандидат філософських наук	Розділ IX
М. М. РУДИК	кандидат юридичних наук	Розділ X
І. А. ГОРБАЧ-КУДРЯ	викладач	Розділ XI
К. О. МАРШАЛЕК	аспірант	Розділ XII

Шановні колеги та читачі!

В період, коли вийшов друком VI том колективної монографії «Деліктологія», громадяни України переживають надскладні часи.

Навіть при таких непростих обставинах ГО «Європейський інститут післядипломної освіти» (Україна) разом з Академією Гуспол (Чехія) намагаються по максимуму виконувати взяті на себе обов'язки, аби підтримувати наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених!

Ми щиро віримо, що найближчим часом засяє яскраве сонце на нашій Батьківщині і ми продовжимо з Вами розвивати і надалі українську науку в нашій Вільній Незалежній Україні!

Мирного нам неба!

З повагою

Doctor of Law,
Professor,
Honored Lawyer of
Ukraine

I. M. Kopotun

Doctor of Law,
Professor

S. V. Petkov

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

Mgr. Pavel Polían

Вступ

Делікт (від лат. delictum – правопорушення, провина, проступок) – протиправна поведінка, правопорушення, тобто незаконна дія, проступок або злочин, іншими словами вчинення дії, що суперечить закону і завдає шкоди суспільству, державі або особі. Таке правопорушення є підставою для притягнення правопорушника до юридичної відповідальності – відповідальності, передбаченої законом.

Деліктологія (теорія відповідальності, delictology) – наука про правопорушення (делікт), складова частина загальної теорії права (закарбовані в аксіомах практичні надбання). На відміну від кримінального права, адміністративного права та дисциплінарного права, які досліджують види правопорушень під власним кутом зору, деліктологія вивчає явище «правопорушення» в цілому. Дослідження правопорушення як соціально-правового явища та пов'язаних із ним правовідносин і є предметом деліктології.

У римському праві під деліктом (правопорушенням) малось на увазі заподіяння шкоди іншій особі, її сім'ї або майну, порушення правового припису або заборони. Наслідком учинення делікту була відповідальність, що наставала за наявності таких умов: дієздатність правопорушника, вина, здійснення правопорушення.

Деліктні зобов'язання відомі ще як позадоговірні. Тобто, протиправні дії, які призводять до юридичних наслідків і які не пов'язані з порушенням договору (контракту). Особа, яка несе (здатна нести) вчиняти дії, що мають юридичні наслідки (правочини) – дієздатна особа. Особа, яка несе відповідальність за свої протиправні дії (правопорушення) – деліктоздатна особа. Того, хто заподіює шкоду, називають делінквентом. Того, кому шкоду заподіяно, – потерпілим. Деліктоздатна особа – особа, яка може нести відповідальність за протиправну поведінку, яка виражається у скоєнні проступків, або злочинів.

Всебічне дослідження проблемних питань деліктології – основа створення ефективного і справедливого законодавства.

доктор юридичних наук,
професор,
Заслужений юрист України

доктор юридичних
наук, професор

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

I. М. Копотун

С. В. Петков

Mgr. Pavel Polián

Úvod

Tort (od lat. Delictum – trestný čin, provinění, pochybení) – protiprávní jednání, trestný čin, protiprávní jednání, protiprávní jednání nebo trestný čin, tj. Spáchání činu, který je v rozporu se zákonem a poškozuje společnost, stát nebo osobu. Takový čin je základem pro to, aby pachatel byl způsoben právní odpovědností – zákonem stanovenou odpovědnost.

Deliktologie (teorie odpovědnosti, deliktologie) – věda o přestupku (deliktu), nedílná součást obecné teorie práva (fixovaná v axiómech dosažení praxe). Na rozdíl od trestního práva, správního práva a disciplinárního práva, které vyšetřují druhy trestných činů z vlastního pohledu, tortologie komplexně studuje fenomén „trestného činu“. Vyšetřování trestného činu jako socio-právního jevu a souvisejících právních vztahů je předmětem tortologie.

Podle římského práva se deliktem (přestupkem) rozumělo poškození jiné osoby, jeho rodiny nebo majetku, porušení právního řádu nebo zákazu. Důsledkem deliktu byla odpovědnost, která nastala, když byly splněny následující podmínky: způsobilost pachatele, vina, spáchání trestného činu.

Závazky z deliktu jsou také známé jako mimosmluvní. To znamená protiprávní jednání, které má právní důsledky, ale nesouvisí s porušením smlouvy (smlouvy). Osoba nesoucí (schopná vykonávat) k provádění úkonů, které mají právní důsledky (transakce), je způsobilá osoba. Osoba, která nese (je schopna nést) právní odpovědnost za své protiprávní činy (trestné činy), je mučitelná osoba. Ten, kdo škodí, se nazývá delikvent. Ten, komu byla škoda způsobilá – obětem. Mučitelná osoba je osoba, která může být odpovědná za protiprávní jednání, které je vyjádřeno na základě pochybení nebo trestného činu.

Komplexní studie o otázkách deliktu je základem pro vytvoření účinné a spravedlivé legislativy.

Doktor práv, profesor,
Ctěný právník Ukrajiny

Doktor práv, profesor

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

I. N. Kopotun

S. V. Petkov

Mgr. Pavel Polián

Introduction

Tort (from lat. Delictum – offense, guilt, misconduct) – unlawful behavior, offense, unlawful act, misconduct or crime, that is, the commission of an act that is contrary to law and harms society, the state or a person. Such an act is the basis for bringing the offender to legal liability – liability provided by law.

Delictology (theory of responsibility, delictology) – the science of the offense (tort), an integral part of the general theory of law (fixed in the axioms of the achievement of practice). In contrast to criminal law, administrative law and disciplinary law, which investigate types of offenses from their own point of view, tortology studies the phenomenon of «offense» comprehensively. Investigation of an offense as a socio-legal phenomenon and related legal relations is the subject of tortology.

In Roman law, a tort (offense) was understood to mean harm to another person, his family or property, violation of a legal order or prohibition. The consequence of the tort was the responsibility that occurred when the following conditions were present: the capacity of the offender, guilt, the commission of an offense.

Tort obligations are also known as non-contractual. That is, unlawful actions that lead to legal consequences but not related to violation of the contract (contract). A person carrying (capable of carrying) to perform actions having legal consequences (transactions) is a competent person. A person bearing (capable of bearing) legal responsibility for his unlawful actions (offenses) is a tortable person. One who does harm is called delinquent. The one to whom the harm was done – to the victims. A tortable person is one who can be held responsible for unlawful behavior, which is expressed in the commission of misconduct, or crime.

A comprehensive study of tort issues is the basis for creating effective and fair legislation.

Doctor of Law,
Professor,
Honored Lawyer of
Ukraine

Doktor práv, profesor

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

I. N. Kopotun

S. V. Petkov

Mgr. Pavel Polián

Введение

Деликт (от лат. Delictum – правонарушение, вина, проступок) – противоправное поведение, правонарушение, незаконное действие, проступок или преступление, то есть совершение действия, которое противоречит закону и наносит вред обществу, государству или лицу. Такое деяние является основанием для привлечения правонарушителя к юридической ответственности – ответственности, предусмотренной законом.

Деликтология (теория ответственности, delictology) – наука о правонарушении (деликте), составная часть общей теории права (зафиксированные в аксиомах достижения практики). В отличие от уголовного права, административного права и дисциплинарного права, которые исследуют виды правонарушений под собственным углом зрения, деликтология изучает явление «правонарушение» комплексно. Исследование правонарушения, как социально-правового явления и связанных с ним правоотношений – предмет деликтологии.

В римском праве под деликтом (правонарушением) понималось причинение вреда другому лицу, его семье или имуществу, нарушение правового предписания или запрета. Следствием совершения деликта была ответственность, которая наступала при наличии следующих условий: дееспособность правонарушителя, вина, совершение правонарушения.

Деликтные обязательства известны еще как внедоговорные. То есть, противоправные действия, которые приводят к юридическим последствиям но не связанные с нарушением договора (контракта). Лицо, несущее (способное нести) совершать действия, имеющие юридические последствия (сделки) – дееспособное лицо. Лицо, несущее (способное нести) юридическую ответственность за свои противоправные действия (правонарушения) – деликтоспособное лицо. Того, кто причиняет вред, называют делинквентом. Того, кому вред причинен – потерпевшим. Деликтоспособное лицо – тот кто может нести ответственность за противоправное поведение, которое выражается в совершении проступков, или преступлений.

Всестороннее исследование вопросов деликтологии - основа создания эффективного и справедливого законодательства.

доктор юридических наук,
профессор,
Заслуженный юрист Украины

И. Н. Копотун

доктор
юридических наук,
профессор

С. В. Петков

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

Mgr. Pavel Polián

РОЗДІЛ I Contents and features of pre-trial investigation of crimes in places of deprivation of liberty

КОПОТУН Ігор Миколайович

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка)
<https://orcid.org/0000-0002-2947-8599>

БЕСЧАСТНИЙ Віктор Миколайович
доктор юридичних наук
керівник Секретаріату
Конституційного Суду України
<https://orcid.org/0000-0003-2491-773X>

1.1. General provisions for pre-trial investigation of crimes in places of deprivation of liberty

1.2. Features of conducting investigative (search) and secret investigative (search) activities in places of deprivation of liberty

1.3. Peculiarities, subjects, forms and methods of counteraction to pre-trial investigation in places of imprisonment

Contents and features of pre-trial investigation of crimes in places of deprivation of liberty

*Doctor of Law, Professor I. M. Kopotun
Honoured Lawyer of Ukraine,*

Vice-rector for International Relations, Akademie HUSPOL (Czech Republic)

Doctor of Law V. M. Beschastnyy

Head of the Secretariat of the Constitutional Court of Ukraine

Содержание и особенности досудебного расследования преступлений в местах лишения свободы

*Доктор юридических наук, профессор И. Н. Копотун
Заслуженный юрист Украины,*

проректор с международных связей Академии ГУСПОЛ

*Доктор юридических наук В. Н. Бесчастный
руководитель Секретариата Конституционного Суда Украины*

Ключові слова: досудове розслідування злочинів, виправні колонії, Національна поліція, злочини, уточнені питання, кримінальне законодавство України.

Keywords: pre-trial investigation of crimes, correctional colonies, National Police, crimes, specified issues, Ukrainian criminal-law legislation.

Ключевые слова: досудебное расследование преступлений, исправительные колонии, Национальная полиция, преступления, уточненные вопросы, уголовно-правовое законодательство Украины.

АНОТАЦІЯ

У розділі розкрито загальні положення досудового розслідування кримінальних проваджень у виправних колоніях за умовами КПК 2012 р. з урахуванням особливостей виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі, визначено методичні рекомендації щодо розроблених питань, що дозволило сформулювати алгоритм дій при розслідуванні злочинів.

Встановлено особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у виправних колоніях України. Виявлено особливості, суб'єкти, форми та методи протидії досудовому розслідуванню злочинів, скоєних засудженими у виправних колоніях.

SUMMARY

The section reveals the general provisions of the pre-trial investigation of criminal proceedings in correctional colonies under the terms of the CPC 2012, taking into account the peculiarities of execution and serving of sentences in the form of imprisonment, were determined, and methodological recommendations on these issues were developed, which made it possible to formulate an algorithm for investigating actions in the investigation of crimes.

The peculiarities of conducting investigatory (search) and secret investigators (searches) actions in correctional colonies of Ukraine are established. Identified features, subjects, forms and methods of counteraction to pre-trial investigation of crimes committed by convicts in correctional colonies.

АННОТАЦИЯ

В разделе раскрыты общие положения досудебного расследования уголовных производств в исправительных колониях по условиям УПК 2012 г. с учетом особенностей исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы, определены методические рекомендации по разработанным вопросам, что позволило сформулировать алгоритм действий при расследовании преступлений.

Установлены особенности проведения следственных (розыскных) и негласных следственных (розыскных) действий в исправительных колониях Украины. Выявлены особенности, субъекты, формы и методы противодействия досудебному расследованию преступлений, совершенных осужденными в исправительных колониях.

1.1. General provisions for pre-trial investigation of crimes in places of deprivation of liberty

As the results of this study have shown, pre-trial investigation of crimes committed by convicts in the correctional colonies of Ukraine is carried out in

accordance with the requirements of Chapter 19 of the CPC «General Provisions of the Pre-trial Investigation, taking into account the peculiarities of execution and serving in the form of deprivation of liberty, as defined in the CPC of Ukraine. In particular, the content of the general provisions for the investigation of crimes in the specified CVU includes and implements criminal proceedings in this category of crimes in the following sequence:

1. Beginning of pre-trial investigation.

This stage begins with the fact that the next assistant to the head of the colony, orally or using means of communication, immediately informs the head of this CVU of the fact of committing a crime on the part of convicts serving sentences in the form of deprivation of liberty. After that, he promptly draws up the indicated information in an urgent time by a written report in his name, and, on the written instruction of the head of the colony, reports on this extraordinary adventure the next part of the body of the National Police, in the territory of which the administrative service is located, a penal colony. Subsequently, a written notification or a statement of the physical person (the convicted person, his close relatives, other persons involved in the criminal-legal relationship) shall be sent to the relevant territorial office of the National Police, signed by the head of the specified CVU during the working day (on weekends and public holidays, urgently)) about the fact of committing a crime (this procedure is regulated by departmental normative legal acts of the DPTs of Ukraine, including those that are confidential).

Subsequent actions at the stage of pre-trial investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies are carried out by the investigators of the National Police of a territorial body (Part 1 of Article 216 of the CPC) in the manner prescribed by art. 214 CPC of Ukraine. As in this regard, VI noted Farinnik, one of the subjects who realize the problem of criminal proceedings, is an investigator who, in his work, applies the provisions of criminal procedural law¹.

Thus, the beginning of pre-trial investigation of crimes in correctional colonies is carried out in accordance with the requirements of Art. 214 of the CPC, but provides for such a feature: officers of the colonies inform about the crimes committed in it, agree with the head of this CVU, and then report on this adventure the territorial body of the National Police, which, as practice shows, acts as one of the determinants of patent crime in places of deprivation of liberty, and at the same time, the determinant of corruption offenses. In addition, the results obtained in the course of this study have shown that the following can be attributed to the conditions that contribute to the closure of crimes in correctional colonies or to the effectiveness of the implementation of such criminal investigations in these CVUs as the prompt and complete investigation of them: a) the established criminal-executive legislation and

---

¹ Bandurka O.M., Blazhivsky Ye.M., Burdol Ye.P. The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical comment: 2 t. T.1. X.: Law, 2012. 768 p.

departmental normative legal acts of the DPTs of Ukraine, the established procedure for actions of the DKVS staff in the commission of crimes by convicts serving sentences in the form of imprisonment. In particular, neither the KVN, nor the PVR UVP have norms that would regulate this issue. Yes, in Art. 113 CEC «Correspondence of sentenced persons to prison» does not say a word about how the colony administration should act in case of receipt of the convicted statement of a crime. Similar gaps also exist in other norms of the Criminal Code, concerning the resolution of this problem, namely: Art. 105 «Special conditions regime in colonies» and Art. 106 CEC «Grounds for application of measures of physical influence, special means and weapons».

The specified issues are not regulated in the PVR of the UVP. In particular, in section XIII of the Rules «Proposals, applications and complaints of convicts. Personal Reception of Convicted Persons», there are also no provisions regarding the procedure for filing these statements of crimes by these persons.

Nothing is said about this and in section XX of the Rules «Grounds for the application of measures of physical influence, special means and weapons».

Therefore, in order to increase the effectiveness of investigating crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies, 113 CEC to be supplemented with the sixth part of the following sentence: «Applications and other reports of convicted offenders shall be considered by the administration of the colonies in accordance with the procedure established by the criminal procedural law of Ukraine».

A similar provision should be supplemented by the section XIII of the PVR of the UVP. In addition, these Rules should be supplemented with section XX-1 «Procedure of the actions of the next assistants of the heads of colonies in obtaining information on the commission of crimes by convicted prisoners», the content of which should be laid down that algorithm of action, which is developed, in particular, in this monograph.

The implementation of such amendments in the Ukrainian criminal-law legislation, on the other hand, also requires the introduction of amendments to the CPC, namely, the addition of this Code to chapter 25-1 «Peculiarities of pre-trial investigation of crimes in correctional (educational) colonies», the basis of which must form .

Thus, it should be noted that the initial stage of pre-trial investigation of crimes in correctional colonies reflects, in modern conditions, not only the general procedure, defined in art. 214 CPC, but also the specifics of the actions of officials and officers of these CVUs, and in practice includes a number of issues that require immediate resolution, including at the scientific level.

2. As established in the course of this study, the general provisions of the pre-trial investigation of crimes committed by convicts in correctional colonies include the commission of investigators and other actions, namely, resolving issues concerning:

a) unification, resolution of pre-trial investigation materials (Article 217 of the CPC); b) the terms of pre-trial investigation (Article 219 CPC); c) consideration of petitions during pre-trial investigation (Article 220 CPC); d) other content elements of this stage of the criminal process, enshrined in chapter 19 of the CPC «General Provisions of the Pre-trial Investigation». As in this regard, the correct conclusion was made by VI Farinnik, pre-trial investigation of crimes is carried out in accordance with the general rules of such investigation, in particular the provisions of chapters 20-24 of the CPC. At the same time, the main subjects of the criminal proceedings are the investigator and the prosecutor, who are endowed with the CPC with the relevant powers enshrined in Articles 40 and 36 of this Code, respectively¹.

3. The general provisions of the pre-trial investigation of crimes in correctional colonies include the resolution of issues that have a significant impact on the effectiveness of the criminal proceedings of the investigator. In particular, the language is about the following information that the investigator must possess, namely:

a) the peculiarities of the passage of unauthorized persons into the territory of the penal colony.

In accordance with the requirements of Part 1 of Art. 24 CEC «Visits to penitentiary institutions», a number of persons without a special permission to visit the Department of Human Rights are entitled to control, among which there are no investigators conducting a pre-trial investigation of crimes committed by convicted persons during the course of serving a sentence.

Therefore, in order to create real guarantees for the implementation of criminal proceedings (in particular, a quick and complete investigation) in places of imprisonment, it was worth the article. 24 CEC to be supplemented with the third part of the following content:

«Investigators conducting a pre-trial investigation of crimes committed in the course of execution and serving criminal sentences in the form of deprivation of liberty have the right to unimpeded visits to penitentiary institutions under a special permission of the administration of these institutions or bodies of management of the said institutions».

Logical in this regard (as an additional guarantee of independence and impartiality of the investigator) would be an addition to Art. 40 CPC «Investigative body of pre-trial investigation» part six of the following sentence: «The investigator in the exercise of his authority has the right of unimpeded passage and admission to objects of all forms of property that are relevant to the content of criminal proceedings, and can not be subjected to personal review, and his stuff is a search».

---

¹ Bandurka O.M., Blazhivsky Ye.M., Burdol Ye.P. The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical comment: 2 t. T.1. X.: Law, 2012. 768 p.

The need for such a modification is due to the fact that, in accordance with the requirements of Part 6 of Art. 102 CEC «Mode in the colonies and its basic requirements», the administration of the colony has the right, if there are grounds, to conduct a survey of citizens, their belongings, vehicles located in the colony, as well as to remove prohibited items and documents.

Taking into account the mentioned and proposed new edition of Art. 40 CPC, the first sentence of part six of the article is necessary. 102 CEC at the end is supplemented by the phrase «with the exception of investigators conducting pre-trial investigation of crimes committed in the course of execution and serving a sentence in the form of deprivation of liberty».

An additional argument in this regard is the fact that any delay in the admission of an investigator to the territory of the colony (the issuance of permission and visit to the UVP; insufficiency of security; failure to provide office space for conducting investigative (search) actions, etc.) determine the content of the counteraction to the investigation carried out in these CVU crimes, as well as, as practice shows, can lead to the loss of evidence in the criminal proceedings.

Thus, the organization of a pass-through regime on the territory of the penal colony can be attributed to one of the peculiarities of the content of the pre-trial investigation of crimes committed by those convicted in these CVUs, which, undoubtedly, should be known by the investigator who conducts criminal proceedings in substance;

b) the features of the equipment and internal structure of the correctional colony.

In accordance with the requirements of Art. 18 CEC, correctional colonies are divided into CVU:

- the minimum level of safety with the facilitated conditions of holding;
- a minimum level of security with general conditions of detention;
- average security level;
- the maximum level of safety.

As it follows from the requirements of Part 1 of Art. 94 CEC, in the correctional colonies of the minimum and middle levels of security, the following sections are created: quarantine, diagnostics and distribution; resocialization; enhanced control; social rehabilitation.

In correctional colonies of the maximum level of security the following sections are created: quarantine, diagnostics and distribution; resocialization; enhanced control. At the same time, in the correctional colonies of all levels of security, the indicated sections are isolated from each other.

Other peculiarities of equipment for correctional colonies are fixed in the PVR of the UVP. In particular, in accordance with the provisions of clause 4 of Section I of these Rules, «General Provisions», insulated sections of the SIZO may be established on the theory of correctional colonies of a minimum level of security with general

conditions of holding, an average level of security, and specialized anti-tuberculosis hospitals. In addition, insecure medium-level security sectors may be created in correctional colonies of a minimum standard of security with general conditions of detention, and in isolated mid-level colonies, isolated sectors. In correctional colonies, where women are sentenced to imprisonment, if necessary, the child's home is organized.

Other structural features of the equipment of protected facilities of correctional colonies are determined by departmental normative acts of the DPTU of Ukraine, which are of a confidential nature, which should also be known by investigators who carry out pre-trial investigation on crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies;

c) peculiarities of execution and serving of punishment in the form of deprivation of liberty in correctional colonies of different levels of security.

In the first place, these differences are set out in Chapter 20 of the Criminal Code «Peculiarities of serving sentences in colonies of different kinds». In particular, in Part 3 of Art. 130 of this Code states that in the correctional colonies of the minimum level of security with lightened conditions of detention, the regime provided for in Part 2 of Art. 91 CEC for convicts who are held at social rehabilitation centers. At the same time, as it follows from the content of Part 1 of Art. 140 CEC, in penal colonies of maximum security, convicted persons are kept in conditions of strict isolation in ordinary living quarters and rooms of the chamber type. In Art. 141-142 CEC, in addition, certain features of serving a sentence in the form of imprisonment by convicted women.

Other features in the context of this issue include:

- definition in the law of specific categories of convicts serving sentences in correctional colonies of different levels of security (Part 2 of Article 18 of the Criminal Code), as well as consolidating the provision that the SIZO perform functions of correctional colonies of a minimum level of security with general conditions of detention and correctional colonies an average level of security in relation to the convicts who are left for work on maintenance;

- establishment of the order and terms of serving a sentence in the form of deprivation of liberty in different structural units of correctional colonies (Articles 94-99 of the Criminal Code);

- consolidation in the law of the order of changing conditions of detention of convicts in correctional colonies and their transfer to other polling stations and colonies of other levels of security (Article 100-101 of the Criminal Code);

- determination of the mode of execution and serving of sentence in the form of imprisonment. In particular, the special attention in this regard to the investigators who conduct pre-trial investigation in correctional colonies, it is necessary to address the requirements of ch. 5-7 centuries 102 CEC, according to which convicted persons, their belongings and clothes, as well as premises and territory of the colonies, are to

be searched and reviewed, which is important in view of solving the problems of criminal proceedings (Article 2 of the CPC), as well as the process of proving it (chapter 4 of section I «General Provisions» of the CPC).

Therefore, at the regulatory level, it should be decided that during the pre-trial investigation in correctional colonies all the regime measures in these CVUs for the period of criminal proceedings must necessarily be agreed with the investigator who directly investigates the crime (crimes), committed in the whipped colony.

In this case, taking into account the provisions of paragraph 14 of Art. 92 of the Constitution of Ukraine, which states that the activity of the inquiry and investigation bodies is determined exclusively by laws, as well as the general principles of criminal proceedings, which is discussed in chapter 2 of section I of the CPC, it should be noted that such powers of the investigator can be determined only in the CPC norms. In turn, it also serves as an additional argument for supplementing the current CPC with chapter 25-1 «Features of pre-trial investigation of criminal proceedings in places of deprivation of liberty»;

More precisely and in detail the implementation of the regime requirements (Article 102 KVN) in the correctional colonies of different levels of security installed in the PVR UVP. In particular, section XXX of these Rules defines the features of keeping the minimum level of security deserved in correctional colonies with the facilitated conditions of detention, sections of social rehabilitation and sections of social adaptation, in section XXXI - features of the residence of women outside the correctional colony, and in section XXXII - features of the detention of convicts in intensified control stations;

- determination of the use of audiovisual, electronic and other technical means in the correctional colonies for obtaining the necessary information on the conduct of convicts (Article 103 CEC), which is of great practical significance for the investigator in the formation of the evidence base for criminal proceedings (Chapter 4 of the CPC); and solving such problems of criminal proceedings as a quick and complete investigation of a crime (Article 2 of the CPC);

- definition at the legislative level of the organization of conducting an IGC in correctional colonies (Article 140 of the Criminal Code);

- consolidation of the legal grounds for the introduction of special conditions in these CVUs (Article 105 of the Criminal Code) and the application to the convicted measures of physical influence, special means and weapons (Article 106 of the Criminal Code);

d) the peculiarities of the organizational-staff structure of services and units of the correctional colony and their horizontal and vertical subordination.

As it was established in the course of this study, the information specified for the investigator who conducts criminal proceedings in the correctional colony is necessary to resolve issues of coordination character and interaction with the departments (services, departments, etc.) of this CVU, as well as in the exercise of

their powers, as defined, in particular in art. 40 of the CPC and Chapter 20 of this Code «Investigative (Investigating) Actions».

Particularly relevant is this information from the review of the implementation of the provisions of Chapter 21 of the CPC «Involuntary Investigative (Investigating) Actions». In this case, the language is that not all correctional colonies, considering their filling prisoners sentenced to imprisonment, are «classical» operational units whose legal nature is defined in Art. 41 CPCs, consisting of a leader and several operational staff. At the same time, neither the head of the correctional colony nor his deputy from the ORD, who are entitled to engage in this type of activity, are not part of the operational units.

Thus, in practice, there is a legal conflict and, at the same time, a gap that needs to be resolved at the level of the law for the same reasons as the investigator's activity (Article 14, Article 92 of the Constitution of Ukraine, Article 5 of the Law of Ukraine «On Operational Investigation activities» and Article 41 of the CPC «Operational units»), which again serves as an additional argument to supplement the CPC by a special chapter 25-1 «Features of the pre-trial investigation of criminal proceedings in places of deprivation of liberty».

Today, the way out of this situation is as follows: an investigator conducting an investigation in a penal colony should send instructions to investigate (search) operations vertically - operational units of the territorial departments of the DPTs of Ukraine;

e) peculiarities of implementation of criminal proceedings in the penal colony (section 2 of the CPC).

First of all, the language is concerned with ensuring the personal safety of the investigator, as well as other participants in the criminal proceedings (chapter 3 of the CPC).

These tasks, in addition to the provisions of the CPC, which are devoted to the mentioned problem (Article 12, part 3, Article 42 of this Code - the right of the suspect, the accused, members of their families, close relatives to conduct procedural actions, on ensuring security, Part 1, Article 56, which defines the same victim's right, and other norms of the CPC), also established in the criminal law of Ukraine (Article 10 of the Criminal Code, «The Right of Convicted Persons to Security»¹; Part 1 of Art. 104 CEC «Operational and Investigative Activities in the Colonies», in which one of the tasks was to ensure the safety of convicts, colony personnel and other persons; Art. 105 «Special conditions regime in colonies», which is introduced, including, in connection with the need to ensure the safety of participants in criminal-executive legal relations; Art. 106 CEC «Grounds for the application of measures of physical influence, special means and weapons», one of which is the commission of actions by

---

¹ Dzhuzhi O. M. Criminological principles of prevention of crimes in penal institutions of Ukraine (penitentiary criminology): manual. Kiev: NAVS, 2013. 620 p.

the convicted persons (or groups of these persons) that encroach on the personal safety of other persons); other norms of CEC.

The procedure for providing personal security in correctional colonies is defined in the departmental legal acts of the DPTU of Ukraine regulating the organization of protection, supervision and security and are of a confidential nature (for example, the Instruction on the organization of the protection of prisoners in correctional colonies; an instruction on the organization of supervision and safety in these CVU; others).

Separate elements of the legal mechanism for the provision of personal security are also defined in Section XVIII of the Rules of Procedure of the Provisional Human Rights Council «Procedure for the Transfer of Sentenced Penitentiary Entities»; paragraph 5 of section XXB of these Rules «Measures of promotion and enforcement applicable to the convicts, the order of their application», which provides for the right of the next assistants to the heads of colonies for 48-hour detention of convicts who may commit an offense or in respect of which there is such a threat; section XXXIV «Visits to penitentiary institutions»; other norms) of these Rules.

At the same time, attention should be drawn to the fact that when determining the powers of the prosecution party (section 2 of chapter 3 of the CPC) (in particular, the prosecutor (Article 36), the head of the pre-trial investigation body (Article 39 of the CPC), as well as the investigating authority of the pre-trial the investigator (Article 40 of the CPC), the legislator, on the one hand, did not attribute to the powers of these participants in criminal proceedings the provision of the right to personal safety of other participants in the pre-trial investigation, and, on the other hand, did not secure the right of the party to prosecute personal security, which, of course, needs to be regulated. The issue is at the level of the law (in particular, for the reasons set forth above (Article 14, Article 92 of the Constitution of Ukraine)).

In turn, it also serves as an additional argument for supplementing the CPC with Chapter 25-1 «Features of the pre-trial investigation of criminal proceedings in places of deprivation of liberty».

The logical consequence would be an addition to Art. 36 CPC «Prosecutor» is part of the seventh, and Art. 40 CPC «Investigative body of pre-trial investigation» - part six of the following content: «The prosecutor (investigator) has the right to provide personal security at the time of execution of powers to investigate criminal proceedings, as well as in other cases specified in the law».

As the results of this study showed, other measures to ensure criminal proceedings in correctional colonies, the types of which are established in Art. 131 CPC. In particular, the investigation by the investigator or prosecutor of the participants in the criminal proceedings (Article 133 of the CPC) is carried out through the personnel of the CVU, as a rule, through the assistant to the head of the colony, although this procedure in any legal act, including sub-law, is not defined

today, which too can be attributed to the arguments of the addition of the CPC special chapter 25-1, which was discussed above.

It should be noted that under conditions of a penal colony it is unlikely that the convicted person taking part in criminal proceedings (article 140 of the CPC) can hardly be held accountable, since, according to the legal status of the latter (Articles 7, 9, 107 CEC) to fulfill the obligations of citizens set by the legislation and the legal requirements of the administration of bodies and establishments for the execution of punishment, and their non-fulfillment entails the responsibility established by law (Article 132 of the Criminal Code «Measures of Recovery applied to persons deprived of their liberty»), acting as an additional legal guard an introduction of measures to ensure criminal proceedings in correctional colonies.

The results obtained in the course of this study also showed that peculiarities are found in correctional colonies and other measures of criminal proceedings (detention of a person, precautionary measures, temporary seizure of property, others (Article 131 of the CPC)), which should be known to the investigator conducting pre-trial investigation the crimes committed by those convicted in these CVUs and, furthermore, necessitates their consolidation in the special rules of the CPC, in particular in the chapter 25-1 proposed in this monograph;

e) peculiarities of conducting investigative (search) and secret investigative (search) actions, the contents of which will be disclosed in the following sections of this monograph;

c) features of counteraction to the investigation of crimes in correctional colonies.

Thus, under the general provisions of the pre-trial investigation of crimes committed by convicts in correctional colonies, it is necessary to understand those general requirements that are defined for this stage of criminal proceedings in the current CPC of Ukraine and the peculiarities of execution and serving of sentence in the form of imprisonment, which the investigator should take into account carrying out criminal procedural activities in this category of crimes.

These and other theoretical and applied provisions formed the basis for the development and substantiation of proposals for improving the legal mechanism of pre-trial investigation in correctional colonies, as well as methodical recommendations for the implementation of criminal proceedings in these CVUs. At the same time, the content of the modification of the contents of this legal mechanism is made up of those scientifically substantiated measures proposed in this scientific development, namely proposals concerning:

a) the addition of the CPC of Ukraine to Chapter «Features of pre-trial investigation of criminal proceedings in places of deprivation of liberty»;

b) an amendment to Art. Art. 36, 40 of the CPC guarantees the maintenance of procedural independence and personal security, in accordance with the prosecutor and investigative body of pre-trial investigation, including in the penal colony;

c) changes in legal approaches to the organization of the implementation of the regime's requirements (Articles 102-106 of the Criminal Code) in the correctional colonies relating to the provision of criminal proceedings (section 2 of the CPC), as well as the content of the pre-trial investigation, taking into account the peculiarities of execution and serving of punishment in kind of imprisonment.

1.2. Features of conducting investigative (search) and secret investigative (search) activities in places of deprivation of liberty

As established in the course of this study, investigative (search) actions on crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies are carried out in accordance with the general requirements stipulated in art. 223 CPC, as well as taking into account the peculiarities of execution and serving of sentence in the form of deprivation of liberty, which was discussed in the previous sections of this monograph. At the same time, as correctly noted O.V. Caplin The importance of investigative (search) actions is that they are the main way of gathering evidence and from here - the main means of rapid, complete and impartial research of all the circumstances of the criminal proceedings and the achievement of its tasks¹.

The concept of investigative (search) actions is given in Part 1 of Art. 223 CPC, namely, actions aimed at obtaining (collecting) evidence or evidence already obtained in a particular criminal proceeding.

Consequently, the key elements forming the content of the concept are evidence and evidence.

According to the requirements of Part 1 of Art. 84 CPC evidence in criminal proceedings is factual evidence obtained in the manner prescribed by this Code on the basis of which the investigator, prosecutor, investigating judge and court determine the presence or absence of facts and circumstances relevant for criminal proceedings and subject to proof. As set forth in Part 2 of Art. 84 CPC, the procedural sources of evidence are testimony, material evidence, documents, expert opinions.

In accordance with the provisions of Part 2 of Art. 91 of the CPC, the evidence is to gather, verify, and evaluate evidence in order to establish the circumstances relevant for the criminal proceedings. To such circumstances, as it follows from the content of Art. 91 CPC «Circumstances to be proved in criminal proceedings», the legislator took the following:

- 1) the event of a criminal offense (time, place, method and other circumstances of a criminal offense);
- 2) the guilty of the accused in the commission of a criminal offense, the form of guilt, the motive and purpose of committing a criminal offense;

---

¹ Bandurka O.M., Blazhivsky Ye.M., Burdol Ye.P. The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical comment: 2 t. T.1. X.: Law, 2012. 768 p.

3) the type and amount of damage inflicted by a criminal offense, as well as the amount of procedural expenses;

4) circumstances influencing the degree of gravity of a criminal offender characterize the person of the accused, aggravating or mitigating penalties that exclude criminal liability or are the reason for the closure of criminal proceedings;

5) the circumstances that justify the release of criminal liability or punishment

6) circumstances confirming that money, valuables and other property subject to special seizure obtained as a result of a criminal offense and/or are proceeds from such property, or intended (used) to persuade a person to commit a criminal offense, to finance and / or material provision of a criminal offense or compensation for his commission, or is the subject of a criminal offense, including those related to their illicit trafficking, or sought, manufactured, adapted and either used as a means or instrument of a criminal offense;

7) circumstances that are grounds for the application to legal entities of criminal law.

An analysis of the content of Chapter 20 of the CPC «Investigative (Investigating) Actions» (Article 223-245) and the practice of conducting criminal proceedings in correctional colonies provides grounds for arguing that the law provides for the conduct of crimes committed by sentenced persons to imprisonment, subsequent investigators (wanted) actions:

a) interrogation, including simultaneous interrogation of two or more interrogated persons (Article 224-226 of the CPC);

b) presentation for identification: 1) a person (Article 228 of the CPC); 2) things (Article 229 of the CPC); 3) a corpse (item 230 of the CPC);

c) search (Article 233-236 of the CPC);

d) review: 1) terrain, premises, things and documents (Article 237 CPC); 2) a corpse (Article 238 CPC); 3) inspection of the corpse associated with exhumation (Article 239 CPC);

e) investigative experiment (Article 240 of the CPC);

e) person's exploration (Article 241 of the CPC);

h) Involving an expert and conducting an examination (Article 242-243 of the CPC).

It is worth accepting those scholars who are convinced that the sequence of conducting the above investigative (search) actions depends on the particular circumstances of the criminal proceedings, the internal conviction of the investigator or prosecutor, declared by the party to protect the petitions, etc¹.

At the same time, as in this connection correctly concluded I.V. Basist, the work of the investigator, in particular in correctional colonies, is socially important

---

¹ Bandurka O.M., Blazhivsky Ye.M., Burdol Ye.P. The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical comment: 2 t. T.1. X. : Law, 2012. 768 p.

and significantly affects social relations, because restricting the rights of certain subjects of criminal proceedings, directs its activities to achieve the main objective of protecting the rights and legitimate interests of physical and legal persons persons involved in it, as well as prompt and complete disclosure of crimes, disclosure of the perpetrators and ensuring the correct application of the law so that anyone who committed a crime has been brought to justice and no one is innocent and was not punished¹. Moreover (and this is important in view of solving the problems of criminal-executive legislation in the course of criminal proceedings in correctional colonies), the investigation by the investigator of each crime affects the general state and level of crime control in the state, the maintenance of law and order, and the rule of law, the formation of civil society, etc².

On this basis, the investigator determines the tactics of the pre-trial investigation, one of whose elements is the sequence of investigation (search) actions. This position of an investigator is especially relevant in the context of criminal proceedings that he carries out in respect of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies, taking into account, as the practice shows, that their content substantially affects the peculiarities of conducting investigative (search) actions in the indicated CVUs. Language, in particular, is about the features:

1) the organization of execution and serving of punishment in the form of deprivation of liberty, because this process is continuous (permanent), and therefore the procedural activity of the investigator in criminal proceedings in correctional colonies is dualistic (from the Latin *dualis* – dual)³, namely: on the one hand, connected with the realization of the tasks of criminal proceedings (Article 2 of the CPC), on the other hand, with the necessity of providing criminal-executive activity, which consists in the fact that the investigator can not create any privileges or advantages for convicts who take part in criminal proceedings, or suspend the sentence for the period of investigation of execution (serving) of the sentence on preliminary proceeding;

2) ensuring the carrying out of investigative (search) actions in correctional colonies depends not only on the investigator, but also on the staff of these CVUs, who take part in this process on the instruction (order) of the head of the colony;

3) unlike investigative (search) activities carried out outside the places of imprisonment, when the participants in criminal proceedings have a real opportunity to evade them, the illegal activity indicated in the correctional colonies is inadmissible

---

¹ Basista I.V. Adoption and execution of procedural decisions of the investigator at the stage of pre-trial investigation: theoretical and practical problems: monograph. Lvov: Lvov, Department of Internal Affairs, 2013. 600 p.

² Nazarov V.V. Constitutional rights and their limitations in the criminal process of Ukraine in Ukraine. Kh .: TD «Golden mile», 2009. 400 p.

³ Bulyko A.N. The Great Dictionary of Foreign Languages. 35 thousand words. 3rd ed., Correct, redraf. Moscow: Martin, 2010. 704 p.

and is guaranteed by measures of disciplinary repression against convicts (Article 132 of the Criminal Code), and in general - the regime of execution and serving of criminal punishment in the form of deprivation of liberty (Article 102, 107 Criminal Code);

4) counteraction to the investigation of crimes committed in places of deprivation of liberty, which is distinct from the content of opposition to freedom.

Taking into account the aforementioned peculiarities of pre-trial investigation in correctional colonies, it can be concluded that under the conditions of execution and serving of punishment in the form of deprivation of liberty, the given stage of criminal procedural activity is actually broader in content and goes beyond the limits set forth in Section III of the CPC, and therefore, in such a situation, not so much a pre-trial investigation as a criminal prosecution in places of imprisonment, the essence of which is disclosed in the previous sections of this monograph, should be spoken.

Additional argument in this regard are the CPC norms, in particular Art. 2 «The Tasks of the Criminal Procedure», and the Criminal Code, namely - Art. 1 «The Purpose and Tasks of the Penal Execution Legislation», which by their nature and direction reflect the content of the general phenomenon for them - preventing the commission of new crimes on the part of convicted persons serving a sentence (in this case, in correctional colonies). That is, carrying out investigative (search) operations in these CVU pursues two main goals: a) receipt (collection) of evidence or verification of evidence already obtained for a particular criminal proceeding; b) the identification of circumstances contributing to the commission of a crime (in the form of a group) of a convicted person in the course of serving a sentence in the form of deprivation of liberty, and carrying out actions for their neutralization, blocking, elimination, etc.

That is why, and proceeding from the fact that in Art. 91 CPC «Circumstances to be proved in criminal proceedings» is not the above-mentioned circumstance, it is necessary to support scientifically substantiated proposals of some scholars on the addition of Part 1 of Art. 91 CPC, paragraph eight, of the following: «In criminal proceedings, evidence is required: c) circumstances contributing to the commission of a crime»¹. As in this regard, in his time, A.B Sakharov, noticed the close connection between these two lines of influence, carried out on the instructions of the state authorities of the pre-trial investigation and prosecutor's office, is the decisive and most effective means of combating crime².

Regarding the need for modification of Art. 91 CPC V.M. Yurchyshyn presented the following arguments: this is a significant shortcoming, which must be urgently eliminated, since the specially-criminological prevention of a criminal

---

¹ Yurchyshyn V.M. Procedural Functions of the Prosecutor in the Pre-trial Period of Criminal Proceedings: Concept, Purpose, System: Teaching. Manual. Chernivtsi: Technodruck, 2014. 276 pp.

² Sakharov AB The role of criminological science in crime prevention. Sots. Legality. 1985. No. 12. P. 27-29.

offense is a mandatory attribute of the criminal process of any democratic country in the world and occupies a prominent place. This is due to the fact that the investigation of criminal offenses, on the one hand, is associated with the reaction of society and the state to a specific criminal offense in order to bring to blame for criminal law, and on the other - with the criminological reaction of society and state on factors that Determine criminal offenses, by eliminating or blocking them. With this position, the scientist can agree completely.

On the need to supplement Art. 91 CPC noted above the circumstance to be proved in the criminal proceedings, as evidenced by the results and features of conducting investigative (search) actions on crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies. Thus, interrogation (Article 224 of the CPC) is provided by a number of measures, the realization of which relies on the administration of the CVU, namely:

1) the delivery of the convict to the investigator by the representative of the administration of the colony, since, in accordance with the requirements of XVIII of the PVR of the UVP. the single movements of these persons in the penal colony are allowed only with the support of the representatives of the administration of the CVU or senior day care. And this, in turn, distracts the staff of the Ukrainian Internal Affairs Committee from performing its basic functional duties related to criminal activity, and on the other hand, creates conditions for the influence on the convicted person in order to incline him to giving in during the interrogation of those or other demonstrations in which the escort (the so-called internal opposition to the investigation) is interested in his person or in general the administration of the colony;

2) despite the fact that in Part 2 of Art. 224 of the CPC specify the time limits for the interrogation, this investigation (investigation) action should be carried out taking into account the order of the day established in the correctional colonies (section V of the PVR of the UVP.), which in turn provides for such obligatory elements and guarantees of ensuring the rights of the convicts, as: continuous eight-hour sleep; food intake; verifying the presence of convicts; others In addition, as it follows from the contents of Art. 129 CEC and Section 1, Section V of the PVR of the UVP., the convicts have the right to have at least two hours free time of the day, which they can dispose of at their discretion and which is determined in the order of the day, that is, during this period the investigator can not conduct such an investigation (wanted) act as a questioning;

3) proceeding from the requirements of Part 9 of Art. 224 of the CPC that the investigator has the right to simultaneously interrogate two or more interrogated persons, it should be noted that the risks of counteracting the pre-trial investigation and encroachments on the personal safety of the participants in criminal proceedings, including the security of the investigator, increase, and therefore the administration of the correctional colony is compelled to divert to provision of the said investigative (investigative) action of the crime an additional amount of forces and means, which,

as practice shows, adversely affects the state of supervision and security in general in the given CVU;

4) despite the fact that in accordance with the requirements of Part 8 of Art. 224 CPC has the right to refuse to respond to questions about the circumstances in respect of which provision is expressly prohibited by law, the person who used this right can not be brought to disciplinary responsibility by the administration of the colony for failure to comply with statutory obligations (h 1, Article 9, Part 3, Article 107 of the Criminal Code) in this part, as this is its ineligible constitutional right to protection (Part 1 of Article 63 of the Constitution of Ukraine), which can not be interpreted in this situation as an offense

The specific feature of interrogation in correctional colonies can also be attributed to additional arguments regarding the addition of the CPC to Chapter 25-1 «Peculiarities of pre-trial investigation of criminal proceedings in places of deprivation of liberty, which was discussed in previous sections of this monograph.

In the same context, we can talk about the peculiarities of conducting in these CVU and other investigating (search) actions. In particular, as in this regard correctly IV Basist, in investigating criminal proceedings, the investigator takes a large number of procedural decisions, usually restricting constitutional rights of citizens (conducting investigative (search) actions, application of preventive measures, application of other measures of procedural coercion), determine the termination or restoration of the investigation, ensure the appearance participants in the process, aimed at conducting secret investigation (search) actions, etc.)¹.

As the results of this study have shown, there are certain difficulties in realization in correctional colonies, such investigative action as presentation of things for reconnaissance (Article 229 of the CPC). Its peculiarity is due to the fact that according to the current criminal-executive legislation of Ukraine for convicts certain rights to the possession, use and disposal of their personal belongings are established, namely:

1) in accordance with Part 2 of Art. 115 CVU, the convicted person has an individual sleeping place and bedding. They are provided with clothes, linen and footwear by season, taking into account gender and climatic conditions, and in medical institutions - special clothing and footwear that are forbidden from selling, giving or alienating in another way in favor of other persons (Part 4 of Article 107 of the Criminal Code) ;

2) a list of items of the first necessity for convicts is determined by the normative-legal acts of the Ministry of Justice of Ukraine (Part 7 of Article 108 of the Criminal Code);

---

¹ Basista I.V. Adoption and execution of procedural decisions of the investigator at the stage of pre-trial investigation: theoretical and practical problems: monograph. Lvov: Lvov, Department of Internal Affairs, 2013. 600 p.

3) as indicated in clause 1 of Section IX of the PRR SPC, the total weight of objects and things transported by the convicted person shall not exceed 50 kg. Excess items are transferred to the warehouse of the UVP and on the instructions of the convicted person are issued to his close relatives or to him personally after his release from the institution;

4) as provided for in Art. 102 CEC and Section XVIII of the PVR UVP, the correctional colonies conduct inspections and searches of the territories and adjacent territories of these CVUs which have nothing to do with similar investigative (search) actions, and often, as practice shows, create considerable obstacles for the conduct of such investigations (detective actions), as presentation of things for identification (Article 229 of the CPC), and in the future, affect the whole process of proof (Article 91 of the CPC) on criminal proceedings;

5) in Appendix No. 2 to the PVR UVP, the list of foodstuffs, products and substances that the convicted person can keep with himself is determined, which is important for the investigator to know in the investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies

Such investigative (search) action as penetration into a home or other property of a person (Article 233 CPC) has its own peculiarities of realization in places of imprisonment, which, again, is due to the content of the legal status of convicts, as well as the regime of execution and detention punishment in the form of deprivation of liberty, namely: a) no in Art. 8 CEC, no in Art. 107 CEC, which determine the rights of convicts, does not say about their right to own housing in correctional colonies; b) in Part 1 of Art. 115 CEC «Material and domestic maintenance of sentenced to imprisonment», it is specified that the persons who serve the sentence in these CVU, create the necessary living and living conditions that are in accordance with the rules of sanitation and hygiene. At the same time, as it follows from the contents of Part 1 of Chapter VI of the PVR UVP «Provision of checks on the availability of convicts», to ensure the quality of conducting such inspections, the placement of beds for convicts is prohibited without the permission of the administration UVP. Moreover, in accordance with the requirements of clause 3 of the 3rd PVR UVP, the convicted person is forbidden to re-plan, change the constructive elements of the colony's buildings and structures; to construct various objects at the production facilities (baths, washrooms, showers, safes, houses, rooms and facilities for rest, heating), as well as to illegally leave an isolated territory, premises or a definite place of employment for the stay, as well as to stay without permission of the administration of the colony in dormitories and offices where they do not live, or on production facilities where they do not work; c) for violations of the rules governing the use of bedrooms, residential and industrial objects, convicted persons shall be brought to legal liability types provided for by law (Articles 132, 136-137 of the Criminal Code).

As it was established in the course of this study, is the greatest problem during investigation (search) operations in correctional colonies arisen when conducting a search (Article 234 CPC), which, first of all, is related to the same measures of the regime that are constantly (planned and unscheduled) are conducted in accordance with the requirements of the criminal-executive legislation of Ukraine by the staff of these CVUs. So, as stated in Part 5 of Art. 102 CEC, convicted, their belongings and clothes, as well as premises and territory of the colonies are subject to search and inspection, the procedure of which is determined by the normative legal acts of the Ministry of Justice of Ukraine. The purpose of such measures, as it follows from the content of item 1 of the XVII PVR UVP, is the identification of objects, products, things and food not included in the list, as well as money, securities and things, items that are prohibited to use in the PIs, preparation for escape from custody, search for convicts, who are hiding, etc. At the same time, the purpose of the search, which is conducted in accordance with Art. 234 of the CPC is somewhat different, namely: this action is procedural rather than criminal-executive and is aimed at providing evidence of criminal proceedings in a penal colony.

Taking into account the aforesaid, during investigations (searches) actions, in particular searches, in the data of the CVU the actions of the administration of the colony should be obligatory agreed with the investigator who conducts criminal proceedings in these institutions. Based on the fact that this issue is still not resolved at the regulatory level, this should be done in the CPC by supplementing it with the special chapter 25-1 «Features of the pre-trial investigation of criminal proceedings in places of deprivation of liberty», the argument for which is given in the previous subdivisions of this monographs Logically, in this regard, there would be an addition (as an additional guarantee of ensuring prosecution in correctional colonies) Part 5 of Art. 102 CEC «Mode in the colonies and its basic requirements», the sentence read as follows: «In cases of criminal proceedings in the penal colonies, the said actions are agreed with the investigator who conducts a pre-trial investigation of crimes committed in the course of execution and serving a sentence of imprisonment».

Given that the staffing structure of the correctional colony (Section 1, second pillar II) provides for the positions of medical workers, as practice shows, there is no difficulty in conducting such an investigative action as a corpses' inspection (Article 238 CPC).

Proceeding from the fact that various records of convicts are conducted in the colonies, as well as the fact that every day in the morning and in the evening, in the hours determined by the schedule of the day, and also in addition to the time before the food is received by convicts, or after that, convicts are examined (Section VI of the PVR UVP), in correctional colonies, there are no practical problems in carrying out such investigative actions as the investigation of a person (Article 241 of the CPC); and expertise (Article 242 CPC).

In addition, it should be recognized that the content of investigation (search) actions carried out in correctional colonies, in the first place, is precisely the procedural peculiarities of their implementation, which ultimately makes it possible to speak of these actions as a kind of criminal procedural and a criminal-executive complex of actions aimed at ensuring the criminal proceedings and the process of proof, on the one hand, as well as the process of execution and serving of sentences in the form of deprivation of liberty because of the impossibility of suspending it at the time of the pre-trial investigation, on the other hand (in this case, in fact, the objective nature of the continuity and permanence of criminal-activity activity is manifested).

Consequently, investigative (search) actions in the conditions of their holding in correctional colonies are actions aimed at obtaining (collecting) evidence or checking already obtained in a particular proceeding and other actions of the investigator agreed with the administration of this CVU and aimed at providing pre-trial measures the investigation and, in general, its tasks as defined in the law.

As established in the course of this study, its informative features during the pre-trial investigation in correctional colonies also have secret investigative (search) actions (Chapter 21 of Section III CPC).

In accordance with the requirements of Part 1 of Art. 246 CCP, secret investigative (search) actions - this is a kind of investigation (search) actions, information about the fact and methods of holding which are not subject to disclosure, except in cases provided by this Code. As in this regard, noted V.O. Glushkov and Ye.D. Skulish, silence of conducting investigative actions regulated by Ch. 21 CPC is expressed in the fact that they are carried out hidden not only from persons whose criminal activity is documented, but also from all other actors who do not take direct part in their proceedings¹. In addition, as correctly concluded D.J. Nikiforchuk, this norm gives the investigator (operational officer) the opportunity to identify and apply specific silent investigative (search) actions in the process of obtaining the evidence base for persons suspected or accused of committing crimes, as well as in cases where otherwise it receives information about a crime and the perpetrator is impossible (Chapter 21 of the CPC of Ukraine)².

At the same time, as established by I.M. Kopotun and O.S. Steblinska, in order to prevent cases of obtaining evidence by violating the constitutional rights of citizens, the CPC establishes a clear list of secret investigative (search) actions, as well as the procedure for their implementation³.

---

¹ Bandurka O.M., Blazhivsky Ye.M., Burdol Ye.P. The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical comment: 2 t. T.I X.: Law, 2012. 768 p.

² Nikiforchuk D.J., Nikoluk SI, Kozachenko OI. Involuntary Investigative (Investigating) Actions. K.: NAVS, 2012. 138 p.

³ Instructors I.M. Kopotun, O.S. Steblinska. Methodical recommendations on the use of the Criminal Procedural Code of Ukraine by the bodies and institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine. K.: Institute of Criminal Execution Service, 2012. 36 p.

In the context of solving the tasks of this study, it is important that such a legal aspect, as reflected in Part 2 of Art. 246 CPC, namely: secret investigative (search) actions are conducted exclusively in criminal proceedings for serious or especially grave crimes, Considering that most crimes in correctional colonies are committed by convicts serving sentences in the form of deprivation of liberty for committing crimes of the specified severity (h 4-5 articles 12 of the Criminal Code of Ukraine).

The legislator identified the following exclusive (such as does not allow for extended interpretation)¹ a list of secret investigative (search) actions:

- 1) audio-video control of the person (Article 260 CCP);
- 2) imposition of arrest on correspondence (Article 261 of the CPC);
- 3) review and deduction of correspondence (Article 261 of the CPC);
- 4) removal of information from transport telecommunication networks (Article 263 CCP);
- 5) removal of information from electronic information systems (Article 264 CCP);
- 6) examination of places not accessible to the public, housing or other possession of the person (Article 267 of the CPC); observation of a person, thing or place (Article 269 of the CPC);
- 7) audio and video control of the place (Article 270 CCP);
- 8) control over the commission of a crime (Article 271 of the CPC);
- 9) execution of a special task on disclosure of criminal activities of an organized group or a criminal organization (Article 272 of the CPC);
- 10) unknowingly obtaining the samples necessary for a comparative study (Article 274 of the CPC).

At the same time, some scientists call this list a system of secret investigative (search) actions², with which it is impossible to agree, based on the etymological meaning of the word «system» (a set of any elements, units, parts, united on a common basis, purpose)³ and the practice of carrying out these criminal procedural actions, since in each particular criminal proceeding, all the statutory secret investigative (search) actions are not always carried out: either this is not caused by the need for a proof process (Article 91 of the CPC), or it is due to the obvious act and appearance of the guilty person, or on other grounds and circumstances specified in the law (Part 8 of Article 233 of the CPC). Moreover, the law (in particular, Article 246 of the CPC) to the charge of prosecution (§ 2 of Chapter 3 of the CPC) does not have the obligation to conduct all secret investigative (search) actions for a separate

---

¹ Kovalev T. V. Great explanatory dictionary of the Ukrainian language. X .: Folio, 2005. 767 pp.

² Bandurka O.M., Blazhivsky Ye.M., Burdol Ye.P. The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical comment: 2 t. T.1 X .: Law, 2012. 768 p.

³ Kovalev T. V. Great explanatory dictionary of the Ukrainian language. X .: Folio, 2005. 767 pp.

criminal proceeding. Such a conclusion is based, moreover, on the results of the study of investigative practices, including the pre-trial investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies.

As it was established in the course of this study, the organization and, in general, the effectiveness of conducting secret investigative (search) activities in the specified CVU affects a number of circumstances that are caused by the peculiarities of execution and serving the sentence in the form of deprivation of liberty, as well as the carrying out of operational and investigative activities in correctional colonies (Article 104 CEC). These circumstances include, in particular:

1. The conduct of secret investigative (search) operations in the penal colony creates additional risks for the decipherment of secret forces and sources, as these measures are carried out among individuals who are partially familiar with the methods, forms and means of the OSA.

Accordingly, the investigator conducting a pre-trial investigation in these CVUs should consult with the management of the colony's operational unit when deciding on the conduct of the secret (search) activities, as well as read in detail the Regulations governing the organization of conducting an OSA in places of deprivation of liberty.

Logically, in this regard, it would be an addition to Part 6 of Art. 246 of the CPC at the end of the sentence read as follows: «When conducting secret investigators (investigators) actions by the investigator on their own, he or she has the right to use the specialist's capabilities in accordance with the requirements specified in Article 71 of this Code».

2. A large part of the secret investigation (search) activities carried out in the correctional colonies coincides with the contents of similar operational-regime and preventive measures, which, on the one hand, simplifies the direction of the criminal-procedural nature of the actions, and, on the other hand, poses a threat to destruction the traces of the crime, and, ultimately, the whole process of proof, as it serves as a form of counteraction to the investigation of crimes in these CVUs. The language, in particular, is about such covert (wanted) actions as:

a) audio-video control of a person (Article 260 of the CPC).

Thus, according to the requirements of Part 1 of Art. 103 CEC «Technical means of supervision and control», the administration of the colony has the right to use audiovisual, electronic and other technical means for preventing escapes and other crimes, violations of the order of punishment established by the legislation, obtaining the necessary information about the behavior of convicts. At the same time, as it follows from the content of Part 2 of Art. 103 CEC, the administration is obliged to inform the convicts of the use of technical means of supervision and control.

In accordance with the provisions of Art. 260 CPC audio and video control is a kind of interference with private communication that is conducted without its knowledge on the basis of an investigating judge's decision, if there are reasonable

grounds to believe that the conversation of this person or other sounds, movements, actions related to its activities, or place of residence, etc., may contain information relevant to the pre-trial investigation. In the future, as stated in Part 2 of Art. 265 of the CPC, the content of information obtained as a result of the removal of information from electronic information systems or their parts, shall be recorded on the appropriate carrier by the person performing the removal and obliged to provide defense, storage or transmission of information.

Value and, at the same time, confidentiality of evidence, (Article 85 of the CPC), obtained during the withdrawal of information on the technical means of overseeing the convicts, is that they, as it follows from the contents of item 1 of the XIX PVR UVP, is carried out around the clock and constantly (continuously), on all objects of life of convicts (department of social psychological service, local sectors, cameras, walk-in yards, in their places of work, canteens, clubs and health care facilities, about which every convict is informed under painting.

Thus, it should be recognized that supervisory measures carried out by the administration of a penal colony using audiovisual and other technical means essentially coincide with similar unconscientious investigators (investigatory) actions, which is another additional argument to supplement the CPC by chapter 25-1 «Features of pre-trial investigation of criminal proceedings in places of deprivation of liberty»;

b) imposition of arrest on correspondence (Article 261 of the CPC).

In accordance with the requirements of the law, the imposition of arrest on the correspondence of a person without his knowledge is conducted in exceptional cases on the basis of a decision of the investigating judge (Part 1 of Article 261 of the CPC).

As it follows from the content of Part 1 of Art. 107 CEC sentenced to imprisonment have the right to correspond with persons located outside the colonies, as well as to submit proposals, statements and complaints in oral or written form on their behalf. In this case, according to the requirements of Part 3 of Art. 113 CEC, correspondence received and sent by convicted prison sentences in correctional colonies of a minimum level of security with general conditions of detention, average and maximum security, is subject to revision.

The correspondence procedure is specified in section XII of the PVR UVP. In accordance with the requirements of clause 1 of the XIII of these Rules, the sending of convicted letters is carried out without limitation of their number and only through the administration of the Ministry of Health. Letters of condemnation go down to the mailboxes, which are equipped on the territory of the colony, in unopened form. At the same time, the letters, executed secretly, cipher, and which contain information that is not subject to disclosure, are not sent to the addressee, the convicted person is not presented but removed. In case of removal of such correspondence, the administration of the UVP informs the convicted person for a personal signature of the reasons for the hit.

Important in the context of solving the problems of criminal proceedings are the provisions of the PVR UVP relating directly to the pre-trial investigation, namely: in paragraph 1 of the XII, it is indicated that in the case of the presence of convicted copies of documents that were made during the pre-trial investigation and trial cases that are stored in the warehouse of the UVP. According to the statement of the convicted administration of the institution provides these copies, if necessary, that is connected with the realization of their rights and legitimate interests.

Thus, the imposition of arrest on the correspondence of convicted persons (letters of all kinds, parcels, parcels, other material carriers of the transfer of information between individuals) (Article 261 of the CPC) on the content coincides with the criminal-executive activities of the administration of correctional colonies (Article 109 of the Criminal Code «Acquisition of prisoners of liberty for literature and writing supplies»; Article 110 of the Criminal Code «Attendance of convicts to imprisonment with relatives, attorneys and other persons»).

Telephone conversations; Art. 112-114 CEC (receipt of convicted parcels (transfers) of parcels, transfers, correspondence, and others), which, on the one hand, creates the proper conditions for proving (Article 91 of the CPC) for criminal proceedings in the penal colony, and, on the other hand, if such the possibility is not used by the investigator, or it is not carried out in full, leads to the loss of traces of the crime and is ultimately used by convicted persons to counter pre-trial investigation in places of deprivation of liberty.

The indicated unity of the unscrupulous investigators (searches) and preventive measures implemented during the execution and serving of sentences in the form of imprisonment indicates that the investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies is carried out not so much in order to realize the objectives of criminal proceedings, but aimed at achieving the objectives of criminal prosecution in places of deprivation of liberty, which in its essence is a more extensive legal process, as it involves the implementation of a set of measures of criminal-procedural, organizational, criminal-executive, operative-search and other nature, aimed at providing criminal proceedings and criminal-executive activities in these CVUs;

c) removal of information from electronic information systems (Article 264 CPC).

The said secret investigative (search) action has great potential for obtaining evidence of criminal proceedings in correctional colonies, given that, according to Part 5 of Art. 110 CEC convicts have the right to use the networks of mobile (mobile) communication without limiting their number under the control of the administration, as well as use the global Internet. Moreover, given that according to the requirements of Part 2 of Art. 264 The CPC does not need the permission of the investigating judge to obtain information from electronic information systems or parts thereof, access to which is not limited to its owner, owner or holder or not related to overcoming the

system of logical protection, for the implementation in the specified CVU of this unofficial investigative (wanted) actions created quite effective potential opportunities in the norms of the criminal-executive legislation of Ukraine, which is a clear confirmation of the unity of the purpose and objectives of all types of crime-fighting policies (in this case, criminal procedural and criminal-executive), and is one of the arguments for the coordination of the actions and interaction of the investigator and the services and units of the penal colony on issues criminal prosecution in places of deprivation of liberty;

d) other types of secret investigative (search) actions, which are discussed in §3 of Chapter 21 of the CPC of Ukraine.

So, to public places inaccessible in correctional colonies, the examination of which stipulated art. 267 CPC, only office cabinets, warehouses, security guard rooms, and similar places are not available to convicts. In particular, as it is indicated in paragraph 2 of the XXI PVR UVP, it is prohibited to use the labor of convicts:

1) on all works and positions in the territorial administrations of the DPTsU; administrative buildings, in which the personnel on the protection of the UVP are housed;

2) in the premises where the weapons are located, special means and service documentation;

3) in works related to equipment for multiplying documents, radiotelegraphy and telegraph equipment (with the exception of linear monitors in the presence of representatives of the administration of correctional colonies);

4) on other types of works indicated in the said paragraph of the Rules.

An additional argument for resolving issues concerning the availability and inaccessibility of public places in correctional facilities is the provision of Part 3 of Art. 267 of the CPC, which states that premises specifically intended for the maintenance of persons whose rights are limited in accordance with the law (premises for the forced detention of persons in connection with the detention, detention, detention, etc.). In addition, it should be noted that in this norm, the legislator seems to have misused the word «deprivation» of punishment somewhat unsuccessfully, at the same time, when the term «serving» was used in the norms of the criminal and penal law (Article 74- 87 of the Criminal Code, Article 1.3, 6, and other CEC).

Proceeding from the foregoing and guided by the content of such a principle of rulemaking, as a systematic construction of legal norms, it was worth in Part 3 of Art. 267 CPC exclude the word «departure» and replace it with the word «serving», which will not only correspond to the logic of criminal-executive activity and the etymological meaning of these words, but will also reflect the legal culture of the legislator.

Practically similar in content and in such a way as to facilitate the creation of a proper evidence base for criminal proceedings, there are secret investigative (search) actions that determine the location of the radio electrical connection (Article 268

CPC) and the process of seizure of convicted mobile phones that are not registered in the manner prescribed by law and whose source of origin and access to convicts is not possible (Clause 7 Article 102 of the Criminal Code).

The same potential for successful implementation in correctional colonies, as practice shows, has such a secret investigative (search) action as the supervision of a person, thing or place provided by technical means of supervision and control of convicted persons (Article 103 CEC) and certain in the form of methods and means of the OSA in the colonies (Article 104 CEC).

The same technical means (Article 103 KVN) provide conditions for the effective conducting of audio, video control of the place in correctional colonies (Article 270 of the CPC)

According to the results of this study, taking into account the peculiarities of execution and serving of sentences in the form of deprivation of liberty, identified in this monograph as determinants affecting the effectiveness of pre-trial investigation of crimes committed by convicts in correctional colonies, do not have significant difficulties in the implementation of those secret investigators (investigative) actions related to the tacit obtaining of samples necessary for comparative research.

In particular, in accordance with the current criminal law of Ukraine, convicts are provided with health services (Article 116 Criminal Code); compulsory treatment is provided (Article 117 of the Criminal Code); general and vocational education is provided (Article 125-126 of the Criminal Code); other services and guarantees of realization of their rights and legitimate interests, which create the proper conditions for carrying out the said unclassified investigative (search) action.

In relation to other unscrupulous (wanted) actions, defined in §3 of Chapter 21 of the CPC (control over the execution of a crime (Article 271), the fulfillment of a special task for disclosing criminal activities of an organized group or a criminal organization (Article 272), means used during conducting secret investigations (investigations) (Article 273), the use of confidential cooperation (Article 275 CPC), it should be noted that their proceedings are regulated by regulations relating to the regime of secrecy, and therefore in this monograph indicated question to tasks dos there were no scholarship, although, of course, taking into account the short stories fixed in the CPC of Ukraine in 2012, they should be studied within the framework of a separate special scientific development.

In addition, attention is drawn to the fact that only in Art. 271 CPC, in particular in Part 5, the legislator noted that the procedure and tactics of controlling delivery, controlled and operational procurement, special investigative experiment, simulation of the situation of the crime is determined by law. At the same time, such normative certainty has not been fulfilled in relation to such secret investigative (search) activities as the execution of a special task for disclosing a criminal activity

of an organized group or a criminal organization (Article 272 of the CPC) and the use of conference co-operation (Article 275 CPC) which to some extent does not correlate with the general principles of criminal proceedings (Article 7 of the CPC) and does not provide legal guarantees and consequences of criminal proceedings in cases of disclosure, death, injury and other grave lidkiv for participants in these covert investigative (detective) action.

In this regard, it would be worth the article. 272 CPC to be added to part five, and Art. 275 of the same Code - part 3 - the following sentence: «The procedure and tactics for the execution of these secret (search) actions are regulated by special laws».

3. Despite the fact that in the criminal law of Ukraine, in particular in Art. 104 CEC, the OSA is defined as one of the areas of operational and service activities of the staff of the SCESU, the main task of which is to search and fix the actual data on the illegal activities of individuals and groups, in the conditions of implementation in pre-trial colonies of the pre-trial investigation, the OSA is conducted not so much and not only to ensure the process of execution and serving of punishment, so much for ensuring the successful implementation of the tasks of criminal proceedings (Article 2 of the CPC), which, in its turn, provides its content with a specific (special) character, which, without a doubt, should be enshrined in special legal acts regulating the issues of operational and investigative activities in places of imprisonment and determine the peculiarities of conducting secret investigators (investigators) actions whose effective solution is directly related to such issues as: interaction; coordination; counteracting the investigation of crimes in places of deprivation of liberty, which are included in this monograph to the priority tasks of the study.

Consequently, taking into account the foregoing and other results of this scientific development, it can be concluded that the secret investigative (investigative) actions carried out within the framework of criminal proceedings in correctional colonies are a kind of investigative (search) action taken in the specified CVU, taking into account the peculiarities of execution and serving of punishment in the form of deprivation of liberty and related to the receipt of information, the fact and methods of conducting of which are not subject to disclosure, except for the cases provided for by the CPC, and the rights ve warranty and consequences of their participation in others by special laws.

This approach allows and, at the same time, serves as an additional argument to supplement the CPC of Ukraine with Chapter 25-1 «Peculiarities of pre-trial investigation of criminal proceedings in places of deprivation of liberty». As in this connection, it was substantiated that V.M. Hrynychak, the use of the results of secret investigation (search) actions to form evidence in criminal proceedings is a problem that arose with the adoption of a new CPC and is considered at the junction of the

criminal process, the SA, and has both a theoretical and a practical aspect¹, which became one of the objectives of this study.

As established in the course of this study, the basic principles of organizing the holding of secret investigative (search) actions and the use of their results in criminal proceedings are defined in the interagency Instruction, but it does not take into account a number of problems that need to be addressed at the legislative and doctrinal levels and relate to the content elements of the subject of this scientific development.

1.3. Peculiarities, subjects, forms and methods of counteraction to pre-trial investigation in places of imprisonment

As established in the course of this study, the peculiarities of counteraction to the investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies are due to determinants, as in the conduct of investigators (investigators) and secret investigators (investigators), which was discussed in previous subdivisions of this scientific development. In addition, it should be noted that their content is substantially affected by those circumstances that are related to: a) the subjective composition of the counteraction; b) its forms; c) ways; d) the effectiveness of the prosecution's activities (§ 2 of Chapter 3 of the CPC), as well as other persons involved in the criminal proceedings.

In the context of the development of scientifically based measures to improve legal mechanisms aimed at overcoming, neutralizing, blocking, or otherwise counteracting pre-trial investigations in the indicated CVUs, it is important to have the investigator and other party members charged with information about the meaningful elements of committing crimes in correctional colonies. The language, first of all, is the signs of its criminological characteristics, which are directly related to the content of the pre-trial investigation and are subject to evidence in criminal proceedings in these CVUs (place, method, time, guilty person, other circumstances specified in Article 91 CPC of Ukraine).

Such an approach to the coverage of this problem, in addition, is due to the close objective legal link between all types of criminal-legal activities (criminal, criminal, procedural, criminal-executive and criminological) in the field of crime prevention, as well as its purpose. and tasks defined in each of the above mentioned branches of legislation (Articles 1, 50 of the Criminal Code, Article 2 of the CPC, Article 1 of the CPC, other norms).

The results of this study also showed that in the general structure of crimes committed by convicts in penal colonies: a) 4.9% in the structure of crime in these PIs were registered in correctional colonies of maximum security (Part 2 of Article 18,

---

¹ Nikiforchuk D.J., Nikoluk S.I., Kozachenko O.I. Involuntary Investigative (Investigating) Actions. K.: NAVS, 2012. 138 p.

Article 140 CEC), the level of crime in which per 1,000 convicts was 3.95; b) 4% - in correctional colonies of medium security level (Part 2 of Article 18, Article 139 of the CEC), the level of crime in which per 1,000 convicts was 3.75; c) 4.9% - in correctional colonies of a minimum level of security with general conditions of detention (Part 2 of Article 18, Article 138 of the CEC); the crime rate at that was 2.21; d) 0.6% - in correctional colonies of the minimum level of security with facilitated conditions of detention (Part 2 of Article 18, Article 138 of the CEC), while the crime rate was 0.9¹.

According to the results of this study, 50.1% of the overall structure of crime in the correctional colonies in the UVP and the SIZO) committed in residential zones 7.2% - in production areas; 7% - on counteragent objects; 14% - in the DIZO and PKT; 21.7% - on other objects; 91.7% were executed by convicted workers on working days².

Thus, one should admit that one of the tasks defined in Art. 1 CEC of Ukraine - preventing the commission of new criminal offenses by convicted persons in the course of their detention - the staff of the organs and penal institutions is not executed, but because of the role of investigators who according to Art. 216 CPCs carry out pre-trial investigations in the correctional colonies of Ukraine, eliminating, neutralizing, blocking, etc. The determinants of crime in the Ministry of Justice and Prisons should be changed, in UVP and SIZO particular by supplementing the investigator's duty (Article 40 of the CPC) and the prosecutor (Article 36 of the CPC) with regard to Identifying the causes and conditions that contributed to the commission of crimes.

Practice shows that the task of preventing the commission of crimes by others is not properly implemented in the Ukrainian Internal Security Service of Ukraine and other legislative tasks. In particular, the staff of penitentiary institutions and agencies becomes the subject of various crimes committed against convicted persons or associated with encroachments on other objects of criminal law (offenses in the sphere of official activity, against justice, in the sphere of narcotic drugs circulation and psychotropic substances, etc.). So, only in 2013, the staff of the SCESU of Ukraine committed 56 criminal offenses (11 - personnel of the SIZO, 40 - UVP, 5 - KVI)³.

One of the tasks of the criminal-executive legislation of Ukraine (Part 2, Article 1 of the Criminal Code) is also the definition of the procedure for applying to the convicted measures of influence in order to correct them and prevent antisocial

---

¹ About activities of the units of protection, supervision and safety of criminal executive agencies in 2014: Inform. Bullet. K. : State Penitentiary Service of Ukraine, 2014. KH.1 59 p.

² Analysis of the state of the criminogenic situation in the penal institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine for 2002-2013 URL : www.kvs.gov.ua/peniten/cjntrol/-main/uk/index.

³ About the state of observance of legality in the execution of court decisions in criminal proceedings, as well as in the application of other coercive measures related to the restriction of personal freedom of citizens in 2013: an information and analytical bulletin. K.: Gen. prokras Ukraine, 2013. 21 p.

behavior, which, as demonstrated by the results of this study, is practically implemented in part. In particular, every year convicted in correctional colonies commit various violations of the requirements of the established order of serving a sentence. So, only in 2013 their number reached 125 229 (in 2012 - 134 thousand 963), or 1.2 offenses per 100 thousand convicts (in 2012 - 1.6). At the same time, in 66,059 cases, or 36.4%, the convicts were charged with the collection of rights by the heads of institutions (Article 135 of the CEC of Ukraine) and 45 363 cases (36.4%)

the rights of the heads of departments of the social psychological service (Part 3 of Article 135 of the Criminal Code). As I. S. Mikhalkov noted in this connection, coercion as a phenomenon of social life can not be eliminated, and its role in many respects depends on the level of social justice, civil liberty and formal equality in society that it is important to take into account the investigators of the ATS who are investigating crimes in the correctional colonies of Ukraine, in particular, in the context of finding out the lawful and effective counteraction of the staff of the SCESU of Ukraine to the unlawful conduct of convicts in places of deprivation of liberty.

As established in the course of this study, on the preventive registers of correctional colonies is:

- a) 818 convicts inclined to escape (Article 393 of the Criminal Code);
- b) 322 persons - to the attack and seizure of hostages (Article 147 of the Criminal Code);
- c) 724 persons - to malicious disobedience (Article 391 of the Criminal Code);
- d) 3430 persons - to suicide or arson;
- e) 99 convicted persons - for the manufacture of weapons or explosive devices (Article 263 of the Criminal Code);
- e) 2541 persons - to the use and distribution of narcotic substances (Article 306-327 of the Criminal Code); e) 771 persons - as organizers of gambling in order to obtain material benefits¹.

All this testifies to the fact that neither the administration of correctional colonies, investigators nor other participants in criminal proceedings are not effective in this direction and do not destroy the determinants of development in places of deprivation of liberty of such a socially dangerous phenomenon.

Thus, it should be noted that the most «criminal» and, at the same time, potentially anti-convicted offenders are convicted persons serving in penal colonies of an average level of security, that is, persons who have committed serious or particularly serious crimes, as well as those those who previously served sentences in the form of imprisonment, which is important to know as investigators, as well as other participants in criminal proceedings for crimes committed by those convicted in

---

¹ About activities of the units of protection, supervision and safety of criminal executive agencies in 2013: inform. bullet - Kyiv: DPTUU, 2013. Kn. 1. 58 s.

the specified CVU, including consideration of issues of counteraction to pre-trial detention pursuit by various actors.

During 2007 there were almost 10 thousand cases of postponement of consideration of cases due to the failure to deliver the defendant who was in custody. Thus, as of January 1, 2008, for this reason, 843 cases were postponed, which is 26.2% more than on January 1, 2007. Due to the disruption of court sessions, the courts ruled separate decrees of 1.9 thousand cases, which amounted to 1.3 (1.4% in 2006) of the number of cases in which the trial was postponed; the defendant's security measure has been changed to 5,000 cases in custody. For malicious evasion of the appearance in the court of witnesses, victims, plaintiffs, defendants, failure to bring these persons and other citizens to the dismissal of the presiding judge, violation of the order during the court session, as well as for the commission of any actions indicating a clear disrespect for the court, administrative the penalty for 1.6 thousand people, which is 5.9% more than in 2006. In addition, in 2007, the courts stopped proceedings in 11.3 thousand criminal cases of public prosecution, including in connection with the prosecution of defendants - 9.6 thousand cases.

As it was established in the course of this study, the mentioned methods of evasion from criminal prosecution are fully taken into account when investigating crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies. In particular, the study of archival criminal cases (proceedings) showed that the most common way to evict prisoners is to simulate the disease by suspects and accused (up to 67% in the overall structure of all deviations). Other ways of avoiding these participants in the criminal proceedings were as follows: a) imitating the disease to the victims (up to 12%); b) the same activity of witnesses and witnesses (up to 15%); c) imitating illnesses by other participants in criminal proceedings (close relatives of convicts (suspects and victims), employees of correctional colonies) - up to 6%). In addition, the non-appearance of illness on the investigative actions of defenders as suspects (up to 17% of all cases of non-appearance to pre-trial investigation bodies) and defenders of victims (up to 9%) is no less popular way of countering criminal investigations in correctional colonies. In connection with the search of suspects in correctional facilities, pre-trial investigation (Articles 280-281 of the CPC) stopped for 13% of criminal proceedings.

Among other methods of counteracting the investigation of crimes committed by convicts in correctional colonies, the following were established: a) giving false witnesses (21%); b) giving false testimonies and refusing them from the victim (19%); c) giving false testimony to the suspect (accused) (29%); d) creation of artificial evidence and agreement of the suspect and counsel (5%); e) refusal to give impressions to the victim (4%); e) refusal to give statements to suspects (31%); e) others.

All the above is one of the forms and elements of the general counteraction to criminal proceedings committed by various actors and participants in criminal

proceedings (Chapter 3 of the CPC), as well as by other persons. Undoubtedly, without identifying the general ways of this form of opposition, their knowledge and understanding can not establish its particular manifestations, in particular in places of deprivation of liberty, which made it necessary to consider in this section a monograph of the general methods of counteracting criminal proceedings in correctional colonies. In addition, due to the need to develop scientifically grounded measures to overcome this resistance in places of deprivation of liberty, the formulation of this issue as a separate element of the subject of the study is justified and obvious.

Consequently, if we summarize the above-mentioned scientific approaches to the definition of «counteraction to criminal proceedings», then the following definition of «counteraction to the investigation of crimes in correctional colonies» can be formulated, namely, intentional activity of persons who are prosecuted (suspects, accused), carried out in various forms and methods and aimed at creating obstacles to the investigating authorities of the pre-trial investigation, the prosecutor's office and the court in these CVUs in the course of realization of the criminal proceedings, as well as in order to evade the perpetrators from the statutory measures of procedural coercion and punishment, or the creation of such conditions other people.

As shown by the results obtained during this study, in the correctional colonies, the main external and internal forms of counteraction to the investigation of crimes committed by convicts. At the same time, the ways of implementing the external form of counteraction to pre-trial investigation in correctional colonies are diverse: they depend on its subjects, their capabilities and objectives of counteraction, as well as the motive of this unlawful activity¹. Based on the motives and the purpose of counteraction, the subjects of the external counteraction to the investigation of crimes in correctional colonies can be divided into those:

1) pursue personal beneficial and other purposes and realize the unlawfulness of their socially dangerous acts (Article 364 of the Criminal Code of Ukraine «Abuse of power or official position», Article 365 «Excess of authority or official authority», Article 366 «Service falsification»² etc.) . As to this, in the preamble to the resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of March 26, 1993 No. 2 «On judicial practice in cases of crimes connected with the violation of the regime of serving sentences in places of deprivation of liberty», the courts do not always provide a strict adherence to the requirements of the law, make mistakes in qualifying the actions of the perpetrators.

---

¹ Averyanova T.V., Belkin, R.S., Koruchov Yu.G., Rossinskaya E. R., Criminology: Textbook for high schools, Ed. R. S. Belkin. M.: Publishing group NORMA-INFRA-M, 1999. 990 p.

² Bogatyryov I.G. Activities of the operational units of the penitentiary institutions for the detection of persons inclined to commit a crime. Scientific Bulletin of the Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs: Collection of scientific works. 2006. No. 4 (30). pp. 275-281.

2) act under the influence of a bona fide mistake concerning the circumstances of the offense, the suspect (accused), the actions of the investigator and the body of pre-trial investigation, and do not pursue personal unlawful purposes (Article 367 of the Criminal Code «Service Negligence»). In this case, the external counteraction to the investigation of crimes in correctional colonies is directed at: a) the process of investigation, the resolution of its tasks, and the procedure for conducting criminal proceedings (Article 2, 7, 214-222, and other CPC);

b) the person conducting the pre-trial investigation (in accordance with the requirements of Article 216 - the investigators of the National Police) and carries out procedural guidance (Article 36 of the CPC); c) bearers of evidence - witnesses, victims, as well as persons unrelated to them, - close relatives of the convicted person, his or her environment both in the penal colony, and outside this CVU, with which the latter maintains constant contact, as well as defenders and persons who provide free legal assistance.

As established in the course of this study, the opposition of the investigation of crimes committed by convicts in correctional colonies by the subjects of the first group is carried out in the following ways:

1. By concealing the criminal offense (Article 91 of the CPC) committed in the penal colony, in order to preserve the prestige of the CVU («purity of the uniform»). The same applies to the concealment of circumstances contributing to the crime in a correctional colony.

In addition, as established in the course of this study, the opposition to the investigation of crimes in correctional colonies involving the subjects of the first group can be directed also directly to the person who conducts the investigation, and expressed in the following forms:

1) induction of the investigator to illegal actions or activities not caused by the interests of the investigation, by: a) changes in the procedure of coercion; b) cessation of criminal proceedings and their closure on grounds not stipulated by law; c) re-qualification of the crime for less severe; d) the allocation of criminal proceedings in a separate proceeding with a view to subsequently ceasing criminal prosecution or providing a short period of punishment, etc.;

2) illicit violence by: a) endangering his life and health and his close relatives or people from his environment; b) the threat of writing complaints, which may lead to a deterioration of the official position of the investigator, as well as disclosure of information that may discredit the latter, etc.¹ At the same time, as stated in paragraph 4 of the resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of June 18, 1999, No. 10 «On the application of the law providing for state protection of judges, court

---

¹ Solovyi Y.A. I. Problems of criminal law enforcement of rights of employees of the ATS. Ensuring the rights and freedoms of man and citizen in the activity of the bodies of internal affairs of Ukraine in modern conditions [Text]: Materials intern. sci. pract. Conf., Kyiv, December 4, 2009. Kh. Human Rights, 2009. P. 466-471

employees and law enforcement bodies and persons involved in the proceedings», the reality of the threat is established on a case-by-case basis, based on specific circumstances, taking into account both objective and subjective criteria (content, time, method, intensity of threat, data characterizing the person expressing it, relations of the latter with the person who takes studying in the legal proceedings).

Practice shows that subjects of external counteraction to pre-trial investigation in correctional colonies may create various obstacles by influencing witnesses, victims, other persons having the necessary information, experts, other persons with bribery, threats, blackmail in order to change them. their shows, did not appear to the investigator, in court, filed applications for reconciliation with the offender, changed the expert conclusions, etc. At the same time, as correctly stated on this occasion, I. Basist, a number of procedural issues arise in the assessment of primary materials on crimes, during the decision to initiate criminal proceedings, during a series of investigative (search) actions, the use of precautionary measures, before 'the appearance of a person suspected, a decision to refer the case to court.

Consequently, based on the results of the research, it is worth noting that there is an urgent need for further research in this direction in order to cover the essence, purpose and tasks of the adoption and implementation of decisions of the investigator at the stage of pre-trial investigation on crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies, not only from the procedural and forensic, but also psychological point of view. After all, investigating the patterns of human mental activity that arise in connection with its professional activities, its features are clarified, the organizational principles of professional functions are to be recognized, the organization of this activity is improved, including the probability of counteraction to the investigator from the parties specified in the law criminal proceedings (Chapter 3 of the CPC) and other persons. In this respect, the criminal procedure in correctional colonies is the least studied.

The results of this study also show that the subjects of the above-mentioned second group of counteraction to pre-trial investigation in correctional colonies do not pursue personal and unlawful interests, namely: a) they can manage a sense of humanity, compassion, regret for guilty of committing a crime of a person, a misunderstanding friendship, corporate community, etc.; b) their actions are expressed, as a rule, in sending complaints and petitions to law enforcement and public authorities, the media, the desire to create in the various ways an investigator, witnesses, victims of a crime favorable opinion of the guilty person in committing a crime, and sometimes - a negative opinion about the victim or witnesses; unskilled and prejudicial assessments of the behavior of officials who conduct criminal proceedings, etc. In scientific sources, educational, methodological and practical publications other (general) forms of counteraction to criminal proceedings are described, although they do not include the features of their manifestation, in particular in correctional colonies, but they should be taken into account in the

development of measures aimed at their overcoming, neutralization, blocking. Consequently, under the external form of counteraction to the investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies, it is necessary to understand the various directions, methods and methods of influencing the process of investigation of criminal proceedings, as well as on the persons who carry them, carried out by the staff of the DKVSU of Ukraine, employees of the prosecutor's office, authorities and local self-government, close relatives of the convict, lawyers, persons providing free legal aid and others who are not involved in the activity of these UVP by persons, for the purpose of obtaining remuneration, from mercenary and other interests, as well as from the erroneous application of the law, a bona fide mistake in assessing the activities of an investigator or a procedural supervisor.

In their practice, as shown by the results of this study, there is an internal form of counteraction to the investigation of crimes committed by convicts in the correctional colonies of Ukraine. In particular, as practice shows, in the structure of criminal activity there are actions for cooking (Article 14 of the Criminal Code of Ukraine), deed (Article 15 of the Criminal Code «Zamek for a crime», part 1 of Article 13 of the Criminal Code «Fulfilled offense») and concealment of a crime. As noted by R. S. Belkin, as an object of criminology, these actions are usually combined into a system called a method of committing or a method of committing and concealing a crime, or in two systems - when it comes separately the first approach or the second position.

Given that the internal form is more fully disclosed in general terms, without taking into account the peculiarities of counteracting the investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies, it is important to use the general theoretical achievements of this problem when analyzing it. Thus, in science, it has been established that the first system, as a content-forming element of this form of counteraction to the investigation of crimes in correctional colonies, includes combining the general criminal intention to act in the preparation, commission and concealment of a crime, determined by the conditions of the internal environment (the community of convicts, who together with the guilty person, serve sentences in the form of deprivation of liberty) and the psychophysiological properties of the person condemned.

As established in the course of this study, the content of the implementation of the method of concealing a crime in correctional colonies can be divided into the following groups:

- a) concealing information and (or) its carriers;
- b) the destruction of information and (or) its carriers;
- c) masking information and (or) its carriers;
- d) falsification of information and (or) its carriers;

e) mixed methods¹.

And, in the end, the concealment of a crime in correctional colonies is also carried out when it is a mandatory element in the commission of a crime, namely: when the crime itself can not be committed without taking special early measures to conceal it.

As it is established in the course of this study, in addition to the factors that incline the convicted person to a crime in a penal colony, there are a number of circumstances influencing the possibility, completeness and choice of way of implementing this plan (this is, in particular, one of the problems of logic and psychology in investigative tactics, including on overcoming the counteraction to pre-trial investigation in correctional colonies).

It's about the following: all ways to conceal crimes, except for the present concealment (through inactivity), require a certain amount of time. However, in many cases, the offender is in a hurry. This is reflected in the choice of the method of concealment, incompleteness and negligence of the staging, their calculation for a temporary action, etc. In addition, the choice of the method is influenced by the ratio of the offender to the object of encroachment: in particular, the closer the relationship of the guilty to commit an offense of the subject with the object of the attack, the more difficult is the way of concealing the crime, which, together with it, pursues the purpose of its masking and this link the trick

These, as a rule, include ways to permanently conceal the crime.

Quite interesting is another of the results of scientific research on this subject, which is reflected in correctional colonies: determines the way to conceal the crime of the same factors as the method of committing a crime. These include, in particular:

- a) the objective situation, including the place and time of the crime;
- b) the quality and properties of material objects in place of concealment;
- c) the conditions and way of life of persons related to the concealment of a crime, etc.

As the practice of countering the investigation of crimes in places of deprivation of liberty shows, conceiving a crime and choosing ways of its implementation and concealment, the offender builds an imaginary model of his actions (or inaction) if the committed act is not impulsive (the so-called antipathy (from Latin antipatheia - feeling unfriendliness). Such a method of concealing a crime in correctional colonies is especially actively used in staging offenses. In particular, when imitating another crime or a non-criminal act, the offender clearly identifies the features that characterize the invented crime event, knows how to commit and immitate this crime, is able to imagine and «dlose» the whole mechanism of

---

¹ Saltevsky M.V., Lukashevich V.G. Problems of classification of information sources for investigative actions in forensic tactics // Forensic science and forensic examination. K., 1984. Issue 29. P. 30-33.

committing a crime to provide a staging of the relevant conviction. However, with no subtle and sophisticated way of concealing the crime in correctional colonies and its plan, the perpetrator always allows for more or less significant miscalculations, which in most cases allow the investigator to identify the staging and signs of the true crime event.

Consequently, the essence of the preventive activity of the operational units of the correctional colonies and the bodies of pre-trial investigation to counteract the investigation of crimes committed by those convicted by these CVUs, in the form of concealing the crimes, its consequences and the persons involved therein, is to implement the system of actions of the procedural, operational search, criminal executive and other character, aimed at influencing the subjects of the so-called internal counteraction, in order to overcome it, neutralize it, block it, etc.

In order to solve the problems related to countering the investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies, the following measures should be taken:

1. To supplement Part 1 of Art. 246 CPC «Grounds for carrying out secret investigators (searches)» with the following sentence: «The purpose of these actions is to ensure the process of proof in criminal proceedings, as well as to overcome, neutralize, block the counteraction to pre-trial investigation by the participants and other persons in this proceeding».

Such modification is conditioned by: a) the presence in practice and research in science of the theoretical and applied problem in the form of counteraction to criminal proceedings; b) the content of the ODU, which is performed by the operational units specified in the law, including correctional colonies (Article 5 of the Law of Ukraine «On Operational and Investigative Activity», Article 104 of the Criminal Code); c) the forms and means of protection performed by suspects and accused persons in the commission of a crime; d) the objective nature of criminal prosecution in places of deprivation of liberty, which includes, among others, counteraction by participants in criminal proceedings and other persons.

2. Subparagraph 1 of part 1 of Art. 6 of the Law of Ukraine «On Operational and Investigative Activity» is supplemented with the following grounds for the implementation of the ORD: «Facts Against Investigation of Criminal Proceedings», which logically follows from the contents: a) Art. 2 CPC of Ukraine «The Tasks of Criminal Proceedings», among which the priority is «a speedy, complete and unbiased investigation of crimes»; b) Art. 177 CPC «The Purpose and Basis of Preventive Measures», Part 1 of which states that the purpose of the precautionary measure is to ensure the execution of the suspect, accused of his assigned procedural duties.

In particular, the content of the perceptive element of communication lies in the fact that these are processes of perception and understanding of each other participants communication. The communicative component is expressed in the exchange of information between the subjects of communication. The interactive

component of communication characterizes the content of the interaction of communication participants.

In the aspect of perception, the subject of counteraction to the investigation of crimes committed by convicts in correctional colonies, understanding the purpose and direction of the investigator's activities, makes attempts to influence him in the direction desired by him. As regards this issue, in particular, convicted-recidivists, noted S.I. Skokov, a special interest in studying the psychology of relapse is a complex psychic phenomenon, called social or behavioral habit. It arises as a result of repeated execution of one or another deed. The habit extends to all kinds of activities, as well as to thinking, and this, in turn, manifests itself in the stereotypical and tendentious choice of actions. From communicative positions to counteract the investigation of crimes in correctional colonies is to obtain information about the intentions of the investigator or operational officer of the correctional colony and to pass on false or obscene information to them and conceal the truth. O. Khristyuk noted that the nature of the communication between these officials and other persons in correctional colonies in this context is that often convicts consider communication with employees as an opportunity to establish unauthorized communications, which, of course, complicates the process of communication with them. In this case, the employee is perceived by the convicted extremely negatively. Such convicted communication with employees of correctional colonies causes either negative feelings - he evade communication, behaves provocatively, zealously; or neutral - indifferent to communicating with them. The interactive aspect of counteraction to the investigation of crimes in correctional colonies is expressed in conflict communication and interaction, in opposition, incompatibility between subjects of communication. Since pre-trial investigation of crimes in correctional colonies is carried out by persons specially authorized by law (in accordance with the requirements of Article 216 of the CPC, the investigators of the National Police or the prosecutor's office, on the territory of administrative servicing of which these CVUs are located), it is necessary to agree with those scientists who consider that the opposition to the investigation The crimes committed by those sentenced to imprisonment in the course of serving this sentence are reflected in the creation of various obstacles in the implementation of these proceedings by these officials. prosedural powers. That is why, as a result of numerous scientific researches, failure to effectively overcome the crime investigation is one of the reasons for a qualitative and quantitative deterioration in the performance of law enforcement agencies, including the Ukrainian DKVSU. At the same time, since the evaluation of performance indicators is characterized as a process consisting of systematically collecting and analyzing information on employee performance over a relatively long period of time, the assessment of investigators in the investigation of crimes committed in correctional colonies should be based on specific indicators. In such conditions, without a doubt, V.A. Zhuravel, rightly concluded, the formation of new and improvement of existing forensic

methods of investigation of certain types of crimes should be carried out on the basis of an analysis of the needs of forensic practice, international experience, a prognostic vision of the probable paths and structural changes of the criminal manifestations, application of a situational approach, advanced technologies and algorithmic schemes. V. I. Galagan offers the same approach from the mentioned problem; Considering, in particular, that in order to ensure active counteraction to crime, criminal-procedural activities should be constantly improved, depending on the availability and efficiency of the latest technical-forensic and tactical methods, methods and methods. Therefore, the improvement of each of the identified elements of forensic provision of investigation of crimes is an urgent task of the present.

Proceeding from this and taking into account the criminal-executive, procedural, criminal-law and operational-search tasks solved by investigative operational units in correctional colonies during the disclosure of convicted offenses (Articles 223, 246, 250 of the CPC, etc.) as well as organizational and managerial decisions that are made during the implementation of criminal proceedings, it is important:

a) firstly, to differentiate the process of investigation of crimes in correctional colonies;

b) secondly, to optimize it by making amendments and additions to existing legal acts, including the departmental character, concerning issues of interaction and overcoming the counteraction to the investigation of crimes by the convicted persons and other persons. As N.M. Starzhynskaya noted, complex intellectual work at the present stage is marked by a number of specific features and advocates a complex of various requirements regarding the radical changes in style, forms and methods of work, as the information obtained as a result of the search and communicative activity in the process of certification, turns into a special statutory form.

It is clear that these and other aspects should be taken into account in overcoming the counteraction to the investigation of crimes committed by convicted prisoners in correctional colonies, both internal and external.

According to the results of this study, the main subject of internal counteraction to the investigation of crimes committed by those sentenced to imprisonment are those who serve the punishment in correctional colonies. In turn, practice shows that foreign counteraction actors are: a) senior officials or their representatives of the Internal Affairs Committee of Ukraine; b) employees of the prosecutor's office who oversee the observance of the lawfulness in places of deprivation of liberty (Article 22 of the Criminal Code) and the procedural management of the investigation; c) investigators conducting a pre-trial investigation of crimes committed in correctional colonies (Article 216 of the CPC); d) close relatives of convicts serving as suspects and accused of criminal proceedings in correctional colonies; e) other persons (lawyers, human rights activists, etc.).

As it was established in the course of this study, in the conditions of humanization and democratization of the activity of the Internal Affairs Committee of Ukraine, the activity of non-governmental public organizations, which make attempts not only to participate in the execution of criminal sentences, but also often become subjects of counteraction to the investigation of crimes in correctional colonies, has recently expanded. It is precisely because V.V.Koshynets has reasonably concluded that, taking into account objective factors, it is necessary to focus on finding new ways of counteracting unlawful actions of criminality, preventing offenses and improving the situation in places of deprivation of liberty.

Consequently, the resistance to pre-trial investigation in correctional colonies is not only the activity of the subjects of its internal formation (convicts), but also the external nature (officials of the state power, lawyers, public organizations, persons providing free legal aid, etc.).

At the same time, this activity is socially dangerous not only from the perspective of solving the problems of criminal proceedings in places of imprisonment, but also one of the manifestations of counteraction to crime in general in the state. As V.V Golin rightly concluded in this connection, one can come to the conclusion that crime and crime are not one-way concepts that they do not correlate with each other as a whole and its part, and, consequently, the totality of crimes (even statistical) can not explain the essence of crime.

If we summarize all the above-analyzed and other approaches in science about the subjects of counteraction to pre-trial investigation in correctional colonies, then the meaning of this concept can be formulated as follows: «... This is a variety of individuals who commit internal and external obstacles in the investigation of crimes, convicted prisoners during the serving of this type of punishment, in order to create conditions and evade the perpetrators from criminal responsibility, and commit other acts (acts or inactivity) aimed at creating I have difficulty in implementing the tasks of criminal proceedings».

Thus, the system-forming elements of the content of the notion of «subjects of counteraction to the investigation of crimes committed in correctional colonies» are:

1. Physical persons (individually or collectively incorporated for this illegal activity). These include, in particular, those who are suspected and accused of convicted persons, as well as other participants in criminal proceedings, and convicted as a community (a community of people united because of the need to serve a sentence in the form of imprisonment)

2. Forms of opposition - internal and external, which are only formally distinguished in this work, but which are dialectically interconnected and interacting due to the general tasks that are determined by the counteraction of crime in general in the state.

3. The purpose of the response, which is, first of all, is the evasion of the perpetrators of criminal responsibility, and, in the future, the commission of actions

aimed at creating obstacles to the prosecution (§ 2 of Chapter 3 of the CPC) in achieving the objectives of criminal proceedings (Article 2 of the CPC)

A special form of counteraction to pre-trial investigation of crimes committed by convicts in correctional colonies is the opposition made by organized criminal groups in these CVUs, which should be understood as a complex of various measures of a legal and conspiratorial nature committed by criminal convicts combined by this criminal punishment, to create obstacles in the investigation of crimes committed in these CVUs, and in general for the negative impact on the state of the operational environment and the management of the processes of the vic ment and serving this sentence

To overcome, neutralize, reduce the level, etc., this form of counteraction in correctional colonies should: Part 1 of Art. 104 of the Criminal Code of Ukraine «Operational and Investigative Activities in the Colonies» should be supplemented with the following sentence: «overcoming, neutralizing, blocking, etc., the counteraction of organized criminal groups to the process of execution and serving the sentence, pre-trial investigation of crimes committed in the colonies», and to put this part in the following wording: «According to the law, in the colonies, operative-search activities are carried out, the main task of which is to search and fix facts about the illegal activities of individual subjects and groups, overcoming, neutralizing, blocking, etc., the counteraction of organized criminal groups to the process of execution and serving of punishment, as well as pre-trial an investigation into crimes committed in the colonies, for the purpose ...» - and further on the text of this article.

References:

1. *Bandurka O.M., Blazhivsky Ye.M., Burdol Ye.P. The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical comment: 2 t. T.1. X. : Law, 2012. 768 p.*
2. *Dzhuzhi O. M. Criminological principles of prevention of crimes in penal institutions of Ukraine (penitentiary criminology): manual. Kiev: NAVS, 2013. 620 p.*
3. *Basista I.V. Adoption and execution of procedural decisions of the investigator at the stage of pre-trial investigation: theoretical and practical problems: monograph. Lvov: Lvov, Department of Internal Affairs, 2013. 600 p.*
4. *Nazarov V.V. Constitutional rights and their limitations in the criminal process of Ukraine in Ukraine. Kh. : TD «Golden mile», 2009. 400 p.*
5. *Bulyko A.N. The Great Dictionary of Foreign Languages. 35 thousand words. 3rd ed., Correct, redraf. Moscow: Martin, 2010. 704 p.*
6. *Yurchyshyn V.M. Procedural Functions of the Prosecutor in the Pre-trial Period of Criminal Proceedings: Concept, Purpose, System: Teaching. Manual. Chernivtsi: Technodruk, 2014. 276 pp.*
7. *Sakharov AB The role of criminological science in crime prevention. Sots. Legality. 1985. No. 12. P. 27-29.*
8. *Nikiforchuk D.J., Nikoluk SI, Kozachenko OI. Involuntary Investigative (Investigating) Actions. K. : NAVS, 2012. 138 p.*

9. *Instructors I.M. Kopotun, O.S. Steblinska. Methodical recommendations on the use of the Criminal Procedural Code of Ukraine by the bodies and institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine. K. : Institute of Criminal Execution Service, 2012. 36 p.*
10. *Kovalev T. V. Great explanatory dictionary of the Ukrainian language. X. : Folio, 2005. 767 pp.*
11. *About activities of the units of protection, supervision and safety of criminal executive agencies in 2014: Inform. Bullet. K. : State Penitentiary Service of Ukraine, 2014. KH.1 59 p.*
12. *Analysis of the state of the criminogenic situation in the penal institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine for 2002-2013 URL : www.kvs.gov.ua/peniten/cjntrol-main/uk/index.*
13. *About the state of observance of legality in the execution of court decisions in criminal proceedings, as well as in the application of other coercive measures related to the restriction of personal freedom of citizens in 2013: an information and analytical bulletin. K.: Gen. prokras Ukraine, 2013. 21 p.*
14. *About activities of the units of protection, supervision and safety of criminal executive agencies in 2013: inform. bullet - Kyiv: DPTUU, 2013. Kn. 1. 58 s.*
15. *Averyanova T.V., Belkin, R.S., Koruchov Yu.G., Rossinskaya E. R., Criminology: Textbook for high schools, Ed. R. S. Belkin. M. : Publishing group NORMA-INFRA-M, 1999. 990 p.*
16. *Bogatyryov I.G. Activities of the operational units of the penitentiary institutions for the detection of persons inclined to commit a crime. Scientific Bulletin of the Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs: Collection of scientific works. 2006. No. 4 (30), pp. 275-281.*
17. *Solovyi Y.A. I. Problems of criminal law enforcement of rights of employees of the ATS. Ensuring the rights and freedoms of man and citizen in the activity of the bodies of internal affairs of Ukraine in modern conditions [Text]: Materials intern. sci. pract. Conf., Kyiv, December 4, 2009. Kh. Human Rights, 2009. P. 466-471*
18. *Saltevsky M.V., Lukashevich V.G. Problems of classification of information sources for investigative actions in forensic tactics // Forensic science and forensic examination. K., 1984. Issue 29. P. 30-33.*

POZDIL II Adult education in the field of security in ensuring security of the population

Doc. JUDr. PhDr. Ivo SVOBODA, Ph.D., MBA
Department of Criminology
Academy of the Police Force in Bratislava
Sklabinská 1, 835 17 Bratislava 35
Slovakia
<https://orcid.org/0000-0002-0941-4686>

2.1. Introduction to the issue. Current state of the issue

2.2. Theoretical foundations of didactics of teaching adults to ensure public security. Approaches to defining the didactics of subjects in teaching to ensure public security

2.3. Knowledgeable and scientific didactics of adult education in the field of crisis management. Interdisciplinarity of didactics of teaching in the field of crisis management and civil protection

2.4. Approaches to structuring the didactics of technical subjects and law and security - general principles. Proposal of a specific structure of the didactics of technical subjects and law and security subjects

Keywords: Crisis management, didactics, professional didactics, didactics of subjects of law and security.

SUMMARY

The presented study is devoted to the professional didactics of legal and security subjects and Technical articles. The aim of the study is to present author's results of research in the concept and structure of this extremely necessary discipline. The introduction referred to the justification for topicality and necessity of the solved problems, defined clear objectives of the study, the content of the study and possible use of the result in educational practice in given fields. We focused on the concept of didactics, justification for its erudition and scientificity, interdisciplinarity and proposed concrete structuring of this discipline.

2.1. Introduction to the issue. Current state of the issue

Issues of law and safety in adult education in the field of public safety and security are currently a highly topical national and transnational issue. Security experts today are forced to face a variety of threats in the field of crime (theft, fraud, murder, rape, terrorism, cybercrime, cyberbullying etc.) and therefore the training of professionals in this field requires a sophisticated scientific system of teaching these

fields and subjects. This leads us to address the issue of elaborating the concept of disciplinary didactics in adult education with a focus on this area. Therefore, we have asked ourselves the following questions, to which we seek answers below:

- How can we justify the relevance and necessity of this didactics and for whom is it intended?
- What is the focus of the didactics of law and security?
- How can its scholarship be demonstrated?
- What is its connection with other disciplines (pedagogy, psychology, law, criminalistics, technical sciences, other sciences)?
- What is its structuring corresponding to the current requirements of pedagogy and disciplinary didactics?

The aim of the present study is to present the results of the author's research in the field of the proposed solution to the problem of the linking of disciplinary didactics in adult education, the justification of its scientificity, the clarification of its links to other scientific disciplines and a concrete proposal for the structuring of this disciplinary didactics. The content of the study consists of the following subtopics:

- Theoretical foundations of the didactics of law and security subjects.
- Concept of didactics of law and security subjects.
- Fundamental and scientific didactics of law and security subjects.
- Interdisciplinarity of didactics of law and security subjects.
- Structuring of the didactics of law and security subjects.

The study can be useful to professionals who teach the subject at secondary and higher education institutions or teach it in various courses and trainings. Furthermore, it can be used by didacticians of vocational and other subjects, and possibly also by students of teaching faculties focused on this area

At present, there is no elaborate and comprehensive system of didactics of law and security subjects and technical education in the field of crisis management in ensuring public safety in the Czech Republic. We can start from the analysis of teaching texts and teaching aids used in this field and on this basis partly assess the didactic level of these materials. However, it is not possible to draw any conclusions as to the effectiveness and quality of teaching in these fields and subjects. Experts who deal with and teach the field can be recommended information resources in the field of didactics of professional subjects by our authors (Kropáč et al., 2004, Pecina, 2012, Friedmann, Pecina, 2013, Veteška 2010).

In the area of some sub-topics, it is possible to draw on selected monographic publications or even textbooks. In the area of teaching methods, we can draw on the study by T. Kotrba and L. Lacina (2010). On the issues of the development of students' creativity in vocational education, the study of M. Kožuchová (1995) and

P. Pecina (2008) can be used. No less important for us were the starting points of foreign authors (Shapovalenko, 1960, Turek, 1978, 1990, Bajtoš, 1999). Considering that this is the area of secondary and university education, sources devoted to university education pedagogy are also important for us (Slavík et al., 2012, Rohlíková, Vejvodová, 2012).

2.2. Theoretical foundations of didactics of teaching adults to ensure public security. Approaches to defining the didactics of subjects in teaching to ensure public security

At the outset, we would like to recall that subject didactics in adult education can be understood in two senses - in a broader sense and in a narrower sense. In the broader sense, subject didactics means the specifics and patterns of teaching a group of related subjects in a given field (electrical subjects, engineering, woodwork, etc.) in relation to adult education. In this case, we are looking for intersection, common elements, regularities, strategies of teaching a given group of subjects. If we talk about subject didactics in a narrower sense, we mean the subject as a specific subject (general education, vocational).

In the following text we will focus on selected issues of didactics of the group of professional subjects of law and security in the conditions of secondary and higher vocational education. From this point of view, we can speak of this didactics as group subject didactics, *didactics in a broader sense*.

Didactics are applied disciplines of particular importance. They form a profile role in the disciplinary training of teachers of given disciplines. In terms of the broader context, they draw not only on general pedagogy and didactics, but also on the relevant professional dimension of teacher training. In turn, the didactics dimension of the field is linked to and draws on the pedagogical practice in the specialist subjects of these fields. As O. Asztalos (2008) points out, subject didactics are objective in nature and are applied pedagogical disciplines.

For didacticians in the field, two moments are crucial. The relation of the transition and application of the general to the particular and of the particular to the particular (meaning the self-evident in education and upbringing). They examine the objective regularities of teaching in a given field. However, it is necessary to add their subjective character, as they are based on the experience of educators.

Didactics of law and security subjects is a discipline that applies general didactic knowledge to the teaching of subjects related to law and security (criminal law, extremism and terrorism, security policy, protection in emergencies, etc.). Unfortunately, we cannot start from any existing definition of this discipline, as there is none at present, particularly in view of the multidisciplinary nature of the field. We therefore draw on related disciplines, in particular the didactics of professional subjects.

According to J. Bajtoš (1999)¹, didactics of vocational subjects is a discipline that examines the specific regularities of teaching vocational subjects in secondary schools. Its structure consists of objectives, content, organization, forms, methods, principles and means of teaching (Bajtoš, 1999). M. Čadílek (2005) defines didactics of vocational subjects as a discipline that investigates the content and course of the educational process, including the didactic transformation of the results of technical sciences. The essence of transformation consists in the formulation of educational objectives, selection of theoretical and practical knowledge and their arrangement into a didactic system (Čadílek, 2005, p. 12).

The above approaches to defining the subject of interest in the didactics of vocational subjects, although relatively concise, are narrow and insufficiently specified. The scope of this extremely important discipline is broader. In the case of the subjects of law and security, it is a discipline that is highly interdisciplinary and cuts across many different disciplines.

Through critical analyses and work in this area, we have arrived at a definition of the disciplinary didactics of law and security subjects. *The didactics of law and security subjects deals with the issues of the requirements of practice for the preparation of qualified and competent professionals in this field, the determination of teaching objectives, the content of teaching, the application of didactic principles, lessons, rules, teaching methods, organizational forms and material means to the teaching of law and security subjects at secondary and higher education institutions. Its scope includes issues related to the requirements for teachers of law and security subjects, pupils and students of these subjects, and issues related to educational action in teaching (education for problem solving, development of formative aspects of personality, moral education, etc.). Equally important are the conceptual issues relating to the teaching of these subjects, issues relating to the fields of education, and issues relating to vocational training, professional qualifications, lifelong learning and retraining in this field.*

The basis of didactics of law and security subjects is not selected specific teaching subjects, but a set of disciplines and subjects with their specificities and content. However, we reach the level of teaching subjects (and thus subject didactics) secondarily at the application level (useful specifics of particular teaching tools, specific teaching content, application model examples, etc.). There is a strong interdisciplinary link between subject didactics and subject didactics of these subjects. It should also be emphasised that subject didactics is to a large extent a reflection of the specificities, methods and content of the relevant disciplines, in our case law and security.

---

¹ BAJTOŠ, J. Didaktika technických predmetov. Žilina: Žilinská univerzita v Žilině, 1999. ISBN 80-7100-646-7.

2.3. Knowledgeable and scientific didactics of adult education in the field of crisis management. Interdisciplinarity of didactics of teaching in the field of crisis management and civil protection

If science is to be science, three conditions shall be met:

- The object of investigation of a given science, the paradigm.
- Scientific research methodology of the respective science.
- Institutional base of the science.

Didactics, especially of law and security subjects, but also of technical subjects, has as its object of investigation the regularities of teaching a selected group of relevant subjects and works with the scientific research methodology of pedagogy. In general, pedagogical research is considered applied¹ (Janík, 2009). Field didactics of law and security subjects should be especially addressed by field didacticians specializing in this area (for example, the Bachelor's degree in practical teaching/law and security is prepared at the Faculty of Education of Masaryk University, Department of Physics, Chemistry and Vocational Education). Teachers who teach these subjects at secondary and university education level, or are involved in this education in the form of schooling, courses and further education, should work with the outcomes of the didactics of the field.

The didactics of law and safety and technical vocational subjects should answer two basic questions for teachers: what to teach? How to teach it? Field didactics (formerly methodologies) used to develop as practical disciplines without more sophisticated links to pedagogical disciplines. Practical conceptions and methodologies prevailed, and were mainly undertaken by practising teachers. For this reason, they have been disrespected areas of knowledge rather than recognised disciplines. Practicism is understood as a preference for concrete practices and an underestimation of the grounded theory and conception of subject didactics² (Kilián, 2008). Fortunately, this situation has changed and today they are considered full-fledged applied sciences, albeit with varying degrees of elaboration.

However, methodology (didactics in the field) is not merely methodical and prescriptive (practical instructions, procedures). The development of disciplinary didactics is an informed work, in which we apply proven and proven known knowledge from the field of pedagogy, didactics and educational theory to the teaching of a particular discipline. Both the component of theoretical foundations and the component of application and model examples carry their importance and relevance. From this point of view, the work on teaching texts, methodologies and methodological materials for teaching and practice is important, even if it cannot be

---

¹ JANÍK, T. Didaktika obecná a oborová: pokus o vymezení a systematizaci pojmů. Dostupné z: http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/article/279/didaktika_obecna_a_oborova_Janik.pdf

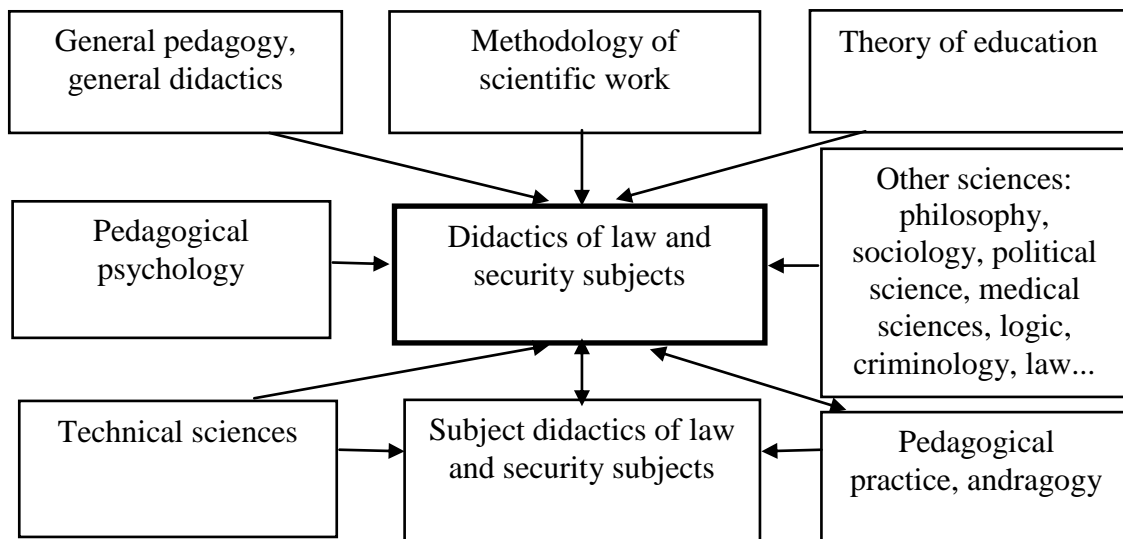
² KILIÁN, O. Základní otázky oborových didaktik. In " Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání." Praha: NUOV, 2008. s. 9- 18. ISBN 978-80-87063-05-7.

compared in level and complexity with scientific research. Even so, it is interdisciplinary work, requiring didactic, subject-specific didactic knowledge and knowledge from selected professional disciplines.

Knowledge of didactics is essential, especially for teachers. However, this is not sufficient for pedagogical practice. The aim of didactics is not to present a ready-made "cookbook" for teachers to work from. The teaching process is a dynamic system that needs to be worked with creatively. Teachers must therefore be able to apply the knowledge of the broader subject didactics of law and security to the teaching of the specific subject(s) they teach (Pecina, Sládek, 2013). The development of society and the field of safety requires continuous education and innovation of the educational content of technical disciplines. From this point of view, it is necessary to know not only the current knowledge in the field of individual areas of law and related disciplines, but especially knowledge in the field of andragogy and adult education. This includes knowledge of the didactic transformation of the knowledge of the scientific system to the level of the didactic system and teaching project and a good knowledge of the technology of teaching subjects of law and safety.

We have mentioned that didactics of law and security subjects and other subjects including technical subjects is a science with a multidisciplinary scope and therefore it should be approached with an interdisciplinary approach. However, this categorization requires a more detailed analysis. The interdisciplinarity of this discipline is expressed in the following diagram:

Diagram. 1: Relationship of didactics of technical subjects to other sciences

It should be pointed out that the link between subject didactics and subject didactics is two-sided. Equally important is the link with technical sciences and the pedagogical practice and professional practice of the disciplines concerned. The subject didactician must not only follow the current trends in pedagogical sciences and apply them accordingly to subject didactics, but must also follow the development of the sciences and be educated in some discipline (both flat and sub-discipline) at the level of the school for which he/she is involved in didactics (e.g. security policy, criminal law, security systems, public protection, etc.), while taking into account the age and current competences of the students¹ (Veteška 2010).

Otherwise, it is not able to apply didactic knowledge to the teaching of the field in relation to the requirements of the students - especially their age, previous experience and acquired competences. They must have the ability to see the problem in a systemic, interrelated way, and to use the possibilities of the relationships between the disciplinary and subject didactics and the given professional disciplines in an analytical and synthetic approach. The didactics of law and security is intertwined with a certain area of philosophy and sociology, namely the philosophy of security risks and its impact on societies. There is also a common methodological approach.

2.4. Approaches to structuring the didactics of technical subjects and law and security - general principles. Proposal of a specific structure of the didactics of technical subjects and law and security subjects

When designing the structures of subject didactics, we are based on the requirements of pedagogical practice and the labour market in the field of preparing qualified teachers in the given fields. Important are the operationalised objectives of the didactics, which we base on. Important information can be found in general didactic sources and research reports. The specificity and originality of the didactics predetermine the actual structuring of the didactics.

The subject didactics have their own structure. The structure of subject didactics can be divided into general and special parts. The general part is devoted to the common problems of subject didactics, while the special part focuses on the didactic analysis of the individual parts of a given field or subject² (O. Asztalos, 2008). For the design of the structure of subject area didactics, the Painter's model of subject area didactics is often used, which works with the following parts (F. Painter, 1971):

- Predidactic reality - deals with labour market research and the requirements for workers in the relevant profession.

---

¹ VETEŠKA, J. *Kompetence ve vzdělávání dospělých*. Praha, UJAK, 2010, ISBN 978-80-86723-98-3.

² ASZTALOS, O. *Konstituování oborové didaktiky jako (OD) jako pedagogické disciplíny*. In "Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání." Praha: NUOV, 2008. s. 7- 9. ISBN 978-80-87063-05-7.

- Didactic reality - concerns the actual pedagogical process in which knowledge is acquired. It is further divided into didactic operations (subject constitution, selection, implementation and transformation) and products (selection of knowledge from particular disciplines and practice and its inclusion in the content of teaching). Implementation deals with the materialisation of the curriculum (creation of tools) and transformation expresses the rather complex process of knowledge acquisition by pupils under the influence of the teacher.

- Didactic products - the inclusion of the subject in the curriculum, the developed curriculum, the prepared teaching aids and the acquired knowledge of the pupils.

- Didactic environment - equipment of specialist classrooms, laboratories, workshops, cabinets, etc.

- Post-didactic reality - represents research on the application of school graduates in the practice of the field. It is research on the results of teaching and serves as a feedback between the school and practice.

Malíř's conceptual model approaches the problem comprehensively and in a relatively comprehensive form, but it is necessary to take into account the specifics in adult education, especially in terms of the current competencies of students and their ability to complement or expand new competencies¹ (I. Svoboda, L. Kubínyi, 2013). Other authors also refer to the mentioned concept (F. Painter, 1971, O. Asztalos, 2008). In particular, didactic reality, didactic products and didactic environment are the core for the real teaching process of teaching technical subjects. However, we have to start from the pre-didactic reality and, on the contrary, follow the post-didactic reality.

In these moments we see a starting point for larger-scale research investigations, and not only in technical schools. When designing didactics in the field, we should therefore base our approach on the requirements of contemporary practice in the field and the requirements of the labour market. Post-didactic reality, on the other hand, provides feedback on the degree of effectiveness of the chosen strategies. However, the conceptual models need to be concretized into more precise and focused didactic structures. G. S. Shapovalenko (1960) lists the following range of problems of subject didactics:

1.

- Teaching content.
- Organisation and methods of teaching.
- Teaching manuals and methodological resources.

---

¹ SVOBODA, I., KUBINYI, L. Efektivita vzdělávání managementu v oblasti krizového řízení. In. Sborník z mezinárodní konference „Metody a postupy ke zkvalitnění výuky krizového řízení a přípravy obyvatelstva na řešení krizových situací. Uherské Hradiště: UTB ve Zlíně, Fakulta logistiky a krizového řízení, 2013, s. 337 – 343. ISBN 978-80-7454-282-4.

- Problems of learning the subject by pupils.
- Ways and means of preventing failure.
- Content, organisation and methods of training future teachers and further improvement of the qualifications of teachers in the school service.
  - The system of management of teaching subjects in the school.
  - Ways and means of increasing the educational significance of the school and teaching subjects.
- 2.
  - System of scientific and technical concepts and laws of their successful formation.
    - Skills and habits and the laws of their formation and practical application.
    - Conditions for the successful development of pupils' abilities.
- 3.
  - The subject of didactics and their tasks.
  - Relationship of didactics with other sciences.
  - The problem of objective law in didactics.
  - General methods of scientific research in didactics.

The above overview of the tasks of didactics is inspiring. In addition to the classical tasks of subject didactics, we follow here the aspect related to the issues of the problem of learning the subject(s). The fields of law and security are diverse and a large part of the educational content requires special methodological attention due to its complexity. Several other authors (S. Havelka, J. Kopecký, A. M. Dostál, O. Kilián, J. Veteška, etc.) have attempted to specify and refine the problem areas of didactics in the field, including its relation to adult education. Among these, we will mention a relatively successful general approach to structuring the didactics of the relevant subject by O. Kilián¹:

1. Didactics of the subject (field) as a scientific pedagogical discipline:
  - The subject, tasks and importance of the didactics of the subject.
  - Structure of the teaching discipline (subject).
  - The place of subject didactics in the system of sciences.
  - Research work in the field of didactics of a given discipline.
2. Educational objectives of the subject:
  - Formulation and analysis of objectives.
  - Concept of the field of study and graduate profile.

---

¹ KILIÁN, O. Základní otázky oborových didaktik. In " Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání." Praha: NUOV, 2008. s. 9- 18. ISBN 978-80-87063-05-7.

- Formulation and analysis of the objectives of the field, comprehensive conception of the taught field, analysis of the objectives, their variability and influence of technical development.

3. Content and structure of the teaching discipline:

- Curriculum.
- Arrangement of the curriculum in teaching documents.
- Didactic analysis in terms of the educational impact of the content of the discipline.

- Intra- and inter-subject relations.

- Assessment of the content of the textbooks of the subject.

- Processing of scientific and technical information.

4. Means of teaching the subject:

- Curriculum planning in the course.

- Methodology of using didactic principles and teaching methods in the subject.

- Organizational forms of teaching and their application in the subject.

- Material teaching aids in the subject.

- Analysis of the content of the teaching unit based on the preparation, implementation and evaluation of the teaching process.

- Examination and evaluation of pupils' performance in terms of the learning objectives in the subject.

5. Methodological procedures and analyses of selected thematic units and topics in the subject:

- Formulation of educational objectives of the course.

- Formulation and analysis of these goals and objectives in relation to the goals and objectives of the school.

- Determination of content and structure based on didactic analysis.

Formulation of content in the form of basic general knowledge and skills.

- Means of teaching thematic units and themes in a given subject.

The above relatively complex logical structure can be used to design the specific structuring of subject didactics. This model was also used, among other things, to design the structure of the didactics of law and security subjects for the needs of secondary and university education. However, it should be noted that the broader subject didactics in many areas reaches the level of intersection of the broader range of subjects in question, and we reach the subject level in specific cases of modelling and in the elaboration of informed concrete examples (concrete examples of correctly formulated objectives, demonstration of a sample of the course syllabus, examples of the usage of specific methods and forms of resources, concrete examples of research in a specific subject area, etc.).

On the basis of existing structures of subject didactics and didactics of professional subjects and on the basis of the specifics of law and security subjects, we have proposed the following concrete structure of a broader subject didactics of law and security subjects with a specific approach to adult education:

1. *Definition of the problem, didactics of law and security subjects as a study and scientific discipline*

- Didactics of law and security subjects as a science and its position in the system of pedagogical sciences.

- Interdisciplinarity of didactics of law and security subjects.
- Scientific research activity in didactics of the field.
- Structure of didactics of law and security subjects.

2. *Education in law and security subjects.*

- Subjects of law and security in pupils' education, specifics of subjects of law and security.

- Educational disciplines, fields of study.

3. *Teaching process in the teaching of professional subjects*

- Teaching process, phases of teaching, types of teaching.
- Systemic approach in teaching.

4. *Application of didactic principles, lessons and rules in the teaching of law and security subjects*

- Problem definition.
- Classical didactic principles.
- Modern didactic principles.
- Relation of didactic principles to other didactic categories.
- Didactic precepts and rules.

5. *Learning objectives in teaching law and security subjects*

- Learning objectives in teaching.
- Hierarchy of learning objectives.
- Taxonomy of learning objectives.
- Teacher's work with objectives in teaching.

6. *Content of the teaching of law and security subjects*

- Definition of the problem, content of the teaching.
- Basic teaching, extending teaching, deepening teaching.

7. *Educational methods in teaching*

- Definition of the problem, breakdown of teaching methods and specifics of the usage of methods in teaching law and security subjects.

- Application of classical (traditional) teaching methods.
- Students' activity in teaching.
- Teaching tasks.

- Application of activating teaching methods.
- Aspects of the choice of teaching methods.
- 8. *Organisational forms in teaching*
  - Problem definition.
  - Teaching unit.
  - Practical teaching and specifics of practical training.
  - Linking theory with practice, linking school with life. Field trips, internships, placements and outings in the teaching of law and security subjects.
- 9. *Teaching aids, didactic technology and equipment for schools, classrooms and other teaching workplaces*
  - Problem definition.
  - Specifics of the usage of teaching aids in teaching.
  - Didactic technique.
  - Equipment of classrooms and other teaching workplaces.
  - Possibilities of using distance education and e-learning in teaching.
  - Principles of using teaching aids and didactic equipment, maintenance of teaching aids and didactic equipment.
- 10. *Student evaluation in teaching*
  - Assessment of students in teaching, oral, written and practical examinations.
    - Didactic tests.
    - Final examinations.
- 11. *Intersubject relations in the teaching of law and security subjects*
  - Problem definition.
  - Content, time and methodological relationships in teaching.
- 12. *Teaching projection and preparation*
  - Instructional process of projects.
  - Curriculum documents related to teaching (RVP, ŠVP, curricula).
  - Prospective (long-term) preparation of teaching.
  - Current (short-term) curriculum preparation
- 13. *Teacher and student in teaching*
  - Personality teacher of law and security subjects.
  - Hospitalization in teaching.
  - Student in teaching.
  - Students' interest activities.
- 14. *Educational action in teaching*
  - Problem definition.
  - Educational methods and principles.
  - Creativity and development of students' creativity in teaching.

15. Examples of good pedagogical practice

- Sample curriculum.
- Sample of the curriculum.
- Sample of an educational module.
- Examples of specific written preparation for teaching.
- Sample of teaching presentation and teaching support.
- Sample of didactic test.
- Example of a hospital record (observation chart).
- Multimedia demonstrations (lessons with method sheets, animations, instruction).

The above-mentioned key problem areas of didactics are the starting point for designing and preparing the teaching of didactics of law and security subjects as a study discipline within the forthcoming Bachelor's degree in teaching law and security subjects.

In our study, we addressed the issues of the didactics of law and security subjects, as well as technical and vocational subjects in relation to adult education. We have outlined the essence of the issue in a broader context and focused on the structuring of this scientific and study discipline. This is a topical and specific area in which we have opened up a number of new questions to which answers must be sought. It is fair to say that we do not yet have enough sources of information in this area (textbooks, academic books, research reports, articles). Therefore, it seems necessary to develop the outlined concept into a concrete form and to elaborate both the teaching texts and teaching aids in this field of didactics and then to carry out research investigations in this area (in particular, research into the teaching of the subjects in question). Last but not least, it would be appropriate to immediately implement the legislative anchoring of this activity - i.e. to establish a legal obligation to provide for an appropriate form of education, as was the case in the past - e.g. Act No. 73/1973 Coll., On Conscript Education. The absence of such a legal obligation leads to disregard for the need for educational practice and social demand, especially in relation to the current security situation.

References:

1. ASZTALOS, O. *Konstituování oborové didaktiky jako (OD) jako pedagogické disciplíny. In "Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání"* Praha: NUOV, 2008. s. 7- 9. ISBN 978-80-87063-05-7.
2. BAJTOŠ, J. *Úvod do didaktiky odborného výcviku. Bratislava: Metodické centrum města Bratislavy, 1997. ISBN 80-7164-180-4.*
3. BAJTOŠ, J. *Didaktika technických predmetov. Žilina: Žilinská univerzita v Žilíně, 1999. ISBN 80-7100-646-7.*
4. ČADÍLEK, M. *Didaktika odborného výcviku technických oborů. Brno: MU, 1995. ISBN 80-210-1081-9.*

5. ČADÍLEK, M. *Didaktika praktického vyučování I*. Brno: CERN, S.R.O. 2003.
6. DRAHOVZAL, J., KILIÁN, O., KOHOUTEK, R. *Didaktika odborných předmětů*. Brno: Paido, 1997. ISBN: 80-85931-35-4.
7. FRIEDMANN, Z., PECINA, P. *Didaktika odborných předmětů technického charakteru*. Brno: PdF MU, 2013. ISBN 978 – 80 – 210 – 6300 – 6.
8. JANÍK, T. a kol. *Kurikulum - výuka - školní klima - učitelské vzdělávání*. Brno: MU, 2009. ISBN 978-80-210-4771-6.
9. KILIÁN, O. *Základní otázky oborových didaktik*. In "Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání." Praha: NUOV, 2008. s. 9- 18. ISBN 978-80-87063-05-7.
10. KOTRBA, T., LACINA, L. *Praktické využití aktivizačních metod ve výuce*. Brno: Barrister&Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-12-1.
11. KROPÁČ, J. a kol. *Didaktika technických předmětů, vybrané kapitoly*. Olomouc: UP. 2004. ISBN 80-244-0848-1.
12. MALÍŘ, F. *Didaktiky cizích jazyků jako vědní obory k problematice jejich předmětu*. Praha: Academia, 1971.
13. MELEZINEK, A. *Inženýrská pedagogika*. Praha: ediční středisko ČVUT, 1994. ISBN 80-01-01214-X.
14. NEZVALOVÁ, N. *Didaktika fyziky v České republice: trendy, výzvy a perspektivy*. In "Pedagogická orientace", roč. 21, č. 2, s. 171 – 192. ISSN 1211 – 4669
15. PECINA, P. *Didaktika odborných předmětů. Výuková opora*. Brno: PdF MU, 2012. 200 s.
16. PECINA, P., SLADEK, P. *Pojetí a struktura didaktiky technických odborných předmětů pro střední odborné školy*. In Břehovský, J., Novotný, J. Zúkerstein, J. *Strategie technického vzdělávání v reflexi doby 2013. 1. Vyd. Ústí nad Labem: UJEP v Ústí nad Labem, 2013. s. 131 – 141, 10 s. ISBN 978-80-7414-577-3.*
17. PECINA, P., FRIEDMANN, Z. *Didaktika odborných předmětů technického charakteru*. Brno: MU, 2013. ISBN 978-80-210-6300-6.
18. PÍŠOVÁ, M. *Didaktika cizích jazyků: otázky identity* In "Pedagogická orientace", roč. 21, č. 2, s. 142 – 155. ISSN 1211 – 4669
19. ROHLÍKOVÁ, L., VEJVODOVÁ, J. *Vyučovací metody na vysoké škole*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4152-9.
20. SEMRÁD, J., ŠKRABAL, M. *Úvod do studia odborných předmětů*. Praha: ČVUT, 2007. ISBN 978- 80-01-03744-7.
21. SLAVÍK, M. *Vysokoškolská pedagogika Pro odborné vzdělávání*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4054-6.
22. SVOBODA, I., KUBINYI, L. *Efektivita vzdělávání managementu v oblasti krizového řízení*. In. *Sborník z mezinárodní konference „Metody a postupy ke zkvalitnění výuky krizového řízení a přípravy obyvatelstva na řešení krizových situací. Uherské Hradiště: UTB ve Zlíně, Fakulta logistiky a krizového řízení, 2013, s. 337 – 343. ISBN 978-80-7454-282-4.*
23. SVOBODA, I., VIČAR, R. *Právo bezpečnosti a ochrany člověka*. Brno: Pedagogická fakulta, 2012, 103 s. ISBN 978-80-210-6004-3
24. SVOBODA, I., JURISOVÁ, M. *Trestné činy z nenávisti v podmíenkach Slovenskej republiky*. In *Sborník z VI. ročníku mezinárodní konference Kriminologické dny pořádaný ve*

dnech 18.–19. 1. 2018 Českou kriminologickou společností ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, 1. vydání. Olomouc: Iuridicum Olomoucnense, o.p.s., 2018. s. 26-42. ISBN 978-80-88266-15-0.

25. SVOBODA, I. Vybrané otázky oborové didaktiky výuky odborných předmětů práva a bezpečnosti při vzdělávání dospělých. In. 8. Medzinárodná vedecká konferencia „Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017“. Liptovský Mikuláš: AOS GMRŠ, 2017, s. 485-496. ISBN 978-80-8040-551-9.

26. ŠAPOVALENKO, G., S. Hlavní zásady výchovy a vyučování. Gottwaldov: Ústav pro další vzdělávání učitelů a výchovných pracovníků, 1960.

27. TRNA, J. Nastává éra mezioborových didaktik? Pedagogická orientace, Brno: Konvoj, 2005, roč. 2005, č. 1, s. 89-97. ISSN 1211-4669.

28. TUREK, I. Didaktika technických predmetov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990. ISBN 80-08-00587-4.

29. VETEŠKA, J. Kompetence ve vzdělávání dospělých. Praha, UJAK, 2010, ISBN 978-80-86723-98-3.

30. JANÍK, T. Didaktika obecná a oborová: pokus o vymezení a systematizaci pojmů. Dostupné z: http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/article/279/didaktika_obecna_a_oborova_Janik.pdf

РОЗДІЛ III Общая характеристика рецидивной преступности: современное состояние и тенденции

ПЕТКОВ Валерій Петрович

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України
професор кафедри права, політології і міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля
<https://orcid.org/0000-0003-4310-5876>

- 3.1. Рецидивная преступность как явление
- 3.2. Взаимодействие дисциплины и права
- 3.3. Дисциплина как основной элемент противодействия преступности
- 3.4. Влияние на преступников-рецидивистов в учреждениях по исполнению наказаний
- 3.5. Информационная работа с населением, как способ борьбы с криминализацией общества

General characteristics of recurrent crime: current state and trends

*Doctor of Law, Professor V. P. Petkov
Honored lawyer of Ukraine,
professor at the Department of law, political science and international
relations
Alfred Nobel University*

Общая характеристика рецидивной преступности: современное состояние и тенденции

*Доктор юридических наук, профессор В. П. Петков
Заслуженный юрист Украины,
профессор кафедры права, политологии и международных отношений
Университета имени Альфреда Нобеля (Украина)*

Ключові слова: організована злочинність, рецидив, угруповання, відповідальність, протидія.

Keywords: organized crime, recidivism, grouping, responsibility, counteraction.

Ключевые слова: организованная преступность, рецидив, группировка, ответственность, противодействие.

АНОТАЦІЯ

У розділі вивчений рецидив як багатозначне поняття, що розглядається правовою наукою у різних аспектах. Загальноприйнятим є розгляд рецидиву у трьох

аспектах: законодавчому, кримінологічному та пенітенціарному. Проаналізовано, що проблема рецидиву є складною та багатогранною, вона описує саме поняття рецидиву, його зв'язок із фактом здійснення нового злочину після правомочного засудження за попереднє або після відбування хоча б частини покарання. Зроблено висновок, що до злочинної діяльності все активніше залучаються законослухняні у минулому громадяни, представники слабо захищених верств населення, особливо безробітні та невлаштовані підлітки. Отже, злочинність стає елементом життя різних соціальних груп.

SUMMARY

The section examines relapse as a multi-valued concept, which is considered by legal science in various aspects. It is generally accepted that recidivism is considered in three aspects: legislative, criminological and penitentiary. It is analyzed that the problem of recidivism is complex and multifaceted, it describes the very concept of recidivism, its connection with the fact of committing a new crime after a legitimate conviction for the previous one or after serving at least part of the sentence. It is concluded that law-abiding citizens in the past, representatives of poorly protected segments of the population, especially unemployed and unsettled teenagers, are increasingly involved in criminal activity. Consequently, crime becomes an element of the way of life of various social groups.

АНОТАЦІЯ

В разделе изучен рецидив как многозначное понятие, которое рассматривается правовой наукой в различных аспектах. Общепринятым является рассмотрение рецидива в трех аспектах: законодательном, криминологическом и пенитенциарном. Проанализировано, что проблема рецидива является сложной и многогранной, она описывает само понятие рецидива, его связь с фактом осуществления нового преступления после правомочного осуждения за предыдущее или после отбывания хотя бы части наказания. Сделано вывод, что к преступной деятельности все активнее привлекаются законопослушные в прошлом граждане, представители слабо защищенных слоев населения, особенно безработные и неустроенные подростки. Следовательно, преступность становится элементом образа жизни различных социальных групп.

3.1. Рецидивная преступность как явление

Проблема рецидива является сложной и многогранной, она описывает само понятие рецидива, его связь с фактом осуществления нового преступления после правомочного осуждения за предыдущее или после отбывания хотя бы части наказания. Определение меры влияния рецидива на наказуемость, то есть предоставление рецидиву значения общего отягчающего обстоятельства (рассмотрение рецидива в ряде других общих отягчающих обстоятельств, влияющих на наказание в пределах санкции, предусмотренных за новое преступление) или квалифицирующей обстоятельства (влекущих за собой изменение квалификации совершенного и увеличение размера наказания), определение важности форм вины для признания наличия рецидива

(возможность констатации умысла, как при осуществлении первого, так и последующего преступления, или для признания наличия рецидива достаточно вины, определение возраста обвиняемого на момент совершения преступления для признания наличия рецидива, или любых его форм (следует ли учитывать судимость за преступления, совершенные обвиняемым в возрасте до 18 лет); обусловливание значения характера наказания для признания наличия рецидива (необходимое в обоих случаях осуждения к лишению свободы или другой вид наказания); обусловливание значения периода времени, прошедшего с момента осуждения (отбывание наказания) за предыдущее преступление до совершению нового преступления, свидетельствующее о наличии внутренней связи между преступными действиями для признания наличия рецидива (ограничение влияния рецидива временем); установление влияния процессуального порядка возбуждения дела при наличии рецидива (идет ли речь о делах публичного или частного обвинения¹); определение характера следствий при признании факта рецидива (режим отбывания наказания, возможность применения институтов условного осуждения и условно-досрочного освобождения, применение специальных уголовно-правовых мер в постпенитенциарный период); отделение случаев последующего повторения рецидива (однократно, многократно) и установления принципов наказуемости в следующих случаях: предоставление факультативного или обязательного характера, предусмотренного законом усиления наказуемости за рецидив и связанных с этим следствий.

Рецидив является многозначным понятием, которое рассматривается правовой наукой в различных аспектах.

Общепринятым является рассмотрение рецидива в трех аспектах: законодательном, криминологическом и пенитенциарном.

Законодательное или легальное – это понимание рецидива (его сущности, границы и следствий для осужденного) в том значении, в котором его определяет уголовный закон. Это понятие рецидива всегда связано с наличием судимости (отбыванием наказания) за ранее совершенное преступление.

Уголовное понятие рецидива является наиболее распространенным и заключается в установлении факта повторения преступления. Сюда можно отнести любой вид многочисленных преступлений.

Понятие криминологического рецидива, может совпадать с легальным лишь в случаях совершения повторного преступления после осуждения за ранее совершенное преступление или после отбывания наказания. Во всех других случаях они не совпадают.

Вполне понятно, что законодательное определение рецидива не может охватить все ситуации, которые фактически к нему приводят. Например, если

---

¹ В Болгарии, например, судимость в делах частного обвинения не учитывается при определении опасного рецидива.

предыдущие действия были совершены в возрасте, исключающем уголовную ответственность, или если предыдущее преступление подпало под действие акта об амнистии, а также, если судимость была погашена, то указанные лица юридически не могут быть определены как рецидивисты. Однако, понятие криминологического рецидива, помогает выработать правильное мнение о личности преступника и меру его социальной опасности при определении наказания.

Пенитенциарное понятие рецидива предусматривает повторное отбывание лицом наказания в виде лишения свободы и используется в уголовном и уголовно-исполнительном праве. Учитываются и такие судимости, которые в силу актов об амнистии или по другим основаниям были сняты или погашены. С другой стороны, не берутся во внимание судимости относительно меры наказания, не связанные с лишением свободы.

Наиболее высоким считается уровень пенитенциарного рецидива, потому что лишением свободы караются, в первую очередь, лица, которые уже имели судимость, и которым было назначено ранее наказание в виде лишения свободы (чаще краткосрочное) не возымевшее необходимого влияния.

Пенитенциарный рецидив имеет важное значение для определения строгости вида режима отбывания лишения свободы (например, ст. 158 Закона о выполнении наказания в Болгарии). Согласно п. «б» абзац 2 ст. 39 «а» УК Чехословакии, в так называемый второй вид исправительно-трудовых учреждений направляются осужденные к лишению свободы, если они в течение последних 10 лет до совершения преступления отбывали наказание в виде лишения свободы за преднамеренное преступление.

Согласно п. «в» абз. 2 ст. 39 «а» в третье, наиболее строгое исправительно-воспитательное учреждение, направляются лица, которым наказание в виде лишения свободы назначено, как особо опасным рецидивистам.

Мы говорим о легальном осознании рецидива, потому, как только уголовный закон определяет его понятия и виды, принципы назначения наказания и применении других уголовно-правовых средств являющихся основанием для организации рациональной борьбы с рецидивной преступностью и содержащих необходимые гарантии строгого соблюдения законности.

Кроме того, именно на основе легального определения рецидива и его видов, уголовной статистикой определяются его объем в общем количестве осужденных и структурные особенности.

Рецидив, как один из видов множества преступлений, отличается от других форм повторности совершения преступления тем, что в данном случае имеет место самостоятельная ответственность за каждое отдельное преступление. Когда лицо привлекается к ответственности за рецидив, оно

осуждается за совершение одного преступления, но при оценке этого преступления учитывается также и предыдущее, за которое оно ранее было осуждено или даже отбыло наказание. Предыдущая судимость в этом случае осуществляет повторное влияние, рассматривается законом как необходимый элемент понятия рецидива.

При рассмотрении проблемы рецидива необходимо, в первую очередь, определить исходные позиции, на которых базируется учение о рецидиве в уголовном праве.

При этом следует исходить из таких методологических положений:

1. Рецидив считается одним из проявлений преступности.

Вопрос рецидива нельзя рассматривать изолированно от проблемы преступности в целом, от особенностей ее развития в обществе, мероприятий и средств борьбы с ней, поэтому рецидивная преступность представляет собой органическую часть всей преступности. Никакие специфические особенности рецидива не могут служить основанием для отделения проблемы рецидива от проблемы преступности. Изучение преступности нельзя представить, как можно полнее без выяснения состава преступления с точки зрения рецидива.

Невозможно организовать эффективную борьбу с преступностью, не осознавая ее характера, абстрагируясь от размеров и меры интенсивности рецидива. Невозможно правильно организовать деятельность учреждений по исполнению наказаний, не зная, кто является объектом уголовно-исполнительного влияния: рецидивист или лицо, которое впервые совершило преступление.

Рецидивы преступлений по своей сущности и законодательной характеристике представляют собой один из видов многочисленных преступлений, при этом считаясь одним из самых опасных их видов.

Рассмотрение рецидива в плане учения о преступлениях, как одной из форм множественности преступлений, является доминирующим не только в теории уголовного права.

Оно нашло свое закрепление в современном уголовном законодательстве некоторых стран. Например, во втором разделе *Общей части УК Болгарии* есть специальный раздел «множественность преступлений» («множественность преступления»). Аналогичный раздел присутствует и в *Общей части УК Румынии*.

Таким образом, отличительной чертой законодательства о рецидиве в уголовном праве, является рассмотрение его, как одной из форм множественности преступлений. Из этого важного положения можно сделать вывод о том, что законодатель рассматривает рецидив, в первую очередь, как свойство преступления, а лицо его совершившее, – в неотъемлемой связи с преступным действием.

Болгарский криминалист Д. Михайлов, в частности, справедливо отмечает: «Концепция законодателя в отношении того, что рецидив является формой многочисленности преступлений, имеет и другое существенное значение: акцент делается на действие и ее преступный характер, а не на лицо и ее преступную природу»¹.

Рассмотрение рецидива в плане учения о преступлении означает, что существенным для решения вопросов о рецидиве считается материальное понятие преступления. Именно это составляет основу для определения законодателем условий факультативности, усиление наказания при наличии предыдущей судимости.

2. Рецидив состоит из повторения преступлений. Лицо, осуществившее рецидив, было осуждено за ранее совершенное преступление и поддано наказанию, снова возвращается на путь совершения преступлений. Таким образом, его общественная опасность, в первую очередь, определяется общественно опасным поведением. При оценивании личности преступника нельзя игнорировать значения этих действий.

Свойства личности преступника и, в том числе, ее социальная опасность не могут иметь самостоятельного значения для уголовной ответственности, не могут служить для нее основанием. Уголовное право связывает ответственность лица с совершением им конкретного общественно опасного действия, предусмотренного уголовным законом в качестве преступления.

Ответственность рецидива построена на тех же основаниях, что и ответственность вообще в уголовном праве – при наличии признаков в совершенном составе преступления, предусмотренного уголовным законом.

Понятно, что признание лица «особо опасным рецидивистом» (§41 КК Чехословакии), особым рецидивистом, многократным рецидивистом (п.п.13, 14 §137 КК Венгрии), сложным или многократным рецидивистом (ст. 46 КК Югославии) не может считаться основанием для наступления уголовной ответственности. Оно является лишь обстоятельством, которое квалифицирует совершенное лицом конкретное преступление как более тяжкого. Качество «опасный рецидивист», - указывает профессор И. Ненов - не обосновывает уголовной ответственности, а является обстоятельством, только квалифицирует как более тяжкое преступление, совершенное субъектом конкретное преступление в прямых случаях в законе случаях. Это необходимо специально подчеркнуть, чтобы определить принципиальные отличия одной концепции права по сравнению с соответствующими понятиями другой концепции

---

¹ Димитр Михайлов. Вопросы на рецидива в наказательного права на НР България. Лекции за следдипломна специализация на юристи. Част първа. София, 1974. С.206.

уголовного права, которая отвергает конкретное действие, как основание для уголовной ответственности и требует изменения ее «опасностью субъекта»¹.

Рецидив, как повторение преступления в условиях непогашенной или неснятой судимости, относится к признакам, которые характеризуют озлобленность преступника; является обстоятельством, указывающим на его повышенную опасность. Такое лицо, в виду развитых у нее стойких антисоциальных взглядов и привычек, все больше теряет общественно полезные связи, деморализует, обнаруживает склонность к осуществлению новых преступлений. Из этого складывается социальная опасность такого лица.

Причиной возникновения таких антисоциальных взглядов и привычек не могут быть психофизиологические свойства человека, они кроются в социальных явлениях – возникают, изменяются и отбрасываются в результате влияния определенных общественных факторов. Как подчеркивает криминалист А.М. Яковлев, «не свойства (качества) людей (в том числе психологические свойства и качества), а конкретные общественно опасные действия, причем непременно выявленные, и зафиксированные в установленном законом порядке, могут быть вовлечены в сферу уголовного права, могут рассматриваться как сведения по делу и, следовательно, влиять на судьбу людей.

В этом – одна из существенных гарантий законности в отправлении правосудия. Именно здесь проходит та черта, которая отделяет психологию от службы»².

Преступление – основной уголовно-правовой критерий характера и меры общественной опасности личности преступника.

Уголовное право не знает норм, которые предусматривают уголовную ответственность лиц, не совершивших конкретных преступных действий.

«Уголовная ответственность, – указывает В.В. Филимонов, – может быть регулятором поведения человека, а следовательно, и предотвращать совершение преступления только в том случае, если она будет касаться его действий, а не свойств его личности»³.

Важно при этом подчеркнуть, что сама по себе социальная опасность личности до тех пор, пока она не проявилась в совершении уголовных преступлений, не может иметь уголовно-правового значения, не может служить основанием для уголовной ответственности.

Уголовное право выходит из того нерушимого положения, что единственным основанием для уголовной ответственности является наличие в совершенных признаках состава преступления, предусмотренного законом. Оно отклоняет позиции, в которых есть основания для ответственности в социальной

---

¹ Иван Ненов. Наказетлно право на Народна Респблика България, Обща част. София, 1972. С.166.

² Яковлев А.М. Борьба с рецидивной преступностью. М., 1964. С.96.

³ Филимонов В.Д. Общественная опасность личности преступника. Томск, 1970. С.262.

опасности личности. Таким образом, только совершенное преступление может считаться критерием социальной опасности преступника в любых случаях, включая и рецидив.

Сам факт общественной опасности личности не может считаться основанием для применения к нему меры уголовного наказания, к подобным лицам после отбывания ими наказания за совершенное преступление могут применяться меры административного характера, направленные на предотвращение совершения новых преступлений.

Основанием для усиления уголовной ответственности повторных преступников является обнаруженная у них отмеченная склонность к совершению преступлений, которая образуется в результате совершения преступных действий¹. Общественная опасность лица объективно выражена в факте совершенного преступления. Не случайно размер наказания определяется рецидивисту в зависимости от количества и характера совершенных им преступлений.

В основе самой классификации рецидива на однократный и многократный, которая известна законодательству большинства стран, лежит количество совершенных преступлений, их мера и судимость за них. Таким образом, между преступным действием и лицом, которое его осуществило, существует диалектическая взаимосвязь. Рецидив считается квалифицирующим признаком преступления, которое находит свое выражение в повторном совершении преступлений, и вместе с этим относится к признакам, которые характеризуют субъект преступления, личность преступника.

Таковыми являются важнейшие положения, которые содержатся в основе законодательного определения понятия рецидива и установления его необходимых следствий, организации борьбы с рецидивной преступностью, общего учения о рецидиве и борьбы с организованной преступностью в целом.

Однако, как известно, информация о мафии принадлежит к эпохе нормандского вторжения в Сицилию (XI век), вынудившее местное население отойти в глубины острова. Некоторые авторы считают наиболее достоверной датой XIII века, другие – период испанского господства (XVI век). Известные итальянские криминологи Дж.Джебиа и Е.Фрагола считают, что исследование о возникновении мафии должно обращаться не к моменту образования организации (потому как мафия не организация), а к моменту формирования определенной психологии сицилийцев, которая постепенно стала обычаем и традицией. Эти авторы не считают мафию организацией, их утверждение в известной мере является справедливым в отношении к так называемой «старой», «классической» или «феодальной» мафии и в современный период.

---

¹ Филимонов В.Д. Общественная опасность личности преступника. Томск, 1970. С.266.

Феодальный строй считается ключом для понимания старой мафии, потому что в нем сконцентрированы все противоречия, характерные для Сицилии: отставание в общественно-политической и экономической областях, постоянное ухудшение условий жизни крестьянства, отсутствие централизованной государственной власти и хищничество баронов.

«Практически, – пишут Джебиа и Фрагола, – мафия рождается как субкультура, которая утверждает собственные принципы самозащиты и экономической регуляции, которые внедряются в жизнь за помощью быстрее угрозы насилия, чем его применение, в границах, исключительно отстающего аграрного общества, которое подвергается длительным нападениям бандитов и лишено эффективных форм защиты и государственной юстиции».

Мафия и бандитизм соединились в отдельные исторические периоды, по своей сути, отличные явления, потому что мафия ставит целью усиления власти, стремится к урегулированию социальных отношений. Согласно критерию «собственной юстиции», бандит, в первую очередь, порывает связь с обществом, он человек «вне закона», в то время как мафиози – «уважаемый человек».

Бандит живет изолированно от общества, его преследует официальная власть; мафиози прекрасно вписывается в социальный контекст, маскируется с помощью какой-либо легальной деятельности, получает от официальной власти привилегии в обмен за поддержку во время выборов.

Отличаясь друг от друга, бандитизм и мафия являются результатом одной и той же социальной и политической реальности.

Мафия очень заинтересована в том, чтобы вовлечь бандита в свою орбиту, используя его для запугивания и осуществления насилия, и предоставляет ему за его услуги защиту, которые базируются по принципу круговой поруки.

Большую роль в борьбе с организованной преступностью итальянские криминологи отводят школе, заданием которой – воспитывать детей таким образом, чтобы возможные будущие жертвы мафии стали способными противодействовать ей, не боясь обращаться к государственным органам.

Как считают итальянские исследователи, даже самые совершенные с точки зрения технического взгляда законы не в состоянии противодействовать экономическим преступлениям, и тем более искоренить этот вид преступления, если правоохранительными органами не будет очень тщательным образом изучена социальная реальность страны.

Однако пожелания и предложения итальянских специалистов не нашли отражения в конкретных нормах закона. Борьба с организованной преступностью и ее предотвращение продолжает оставаться одним из острых вопросов, стоящих перед обществом.

Организованные преступники имеют значительное влияние на профсоюзы. Они осуществляют свое руководство, выступая посредниками между предпринимателями и рабочими. Роль преступных организаций особенно велика в небольших поселках, где большинство населения работает на одном большом предприятии. «В таких местах преступные синдикаты контролируют все, начиная с полицейской структуры района и заканчивая клубами, барами. Согласование между администрацией предприятия и преступниками об установлении заниженной заработной платы рабочим считается одной из важных проблем».

Мероприятия влияния преступников традиционны: убийства, поджоги, подкупы, запугивания свидетелей.

Широко применяется подкуп государственных чиновников для противоправного получения лицензий, уклонение от уплаты налогов.

Следует подчеркнуть, что коррупция среди влиятельных членов администрации выше, чем среди обычных полицейских.

Особенно большое распространение в большинстве стран приобрела организованная или гангстерская преступность.

О масштабах организованной преступности постоянно действующих преступных формирований, играющих значительную роль в политической и экономической жизни государства, можно судить по их колоссальным прибылям составляющим более 55 миллиардов долларов в год – это приблизительно 5% валового национального дохода страны.

Выросла и так называемая «беловоротничковая» преступность или преступность деловых людей, к которой относятся мошенничество, очковтирательство в отчетах, незаконное повышение цен, и, как следствие сговор корпораций, фальшивая реклама, уклонение от уплаты налогов, подкуп государственных чиновников.

3.2. Взаимодействие дисциплины и права

В современный период в нашем обществе создаются возможности для принципиально новой взаимосвязи демократии, дисциплины и права. Только в органичном сочетании и взаимопроникновении дисциплины, право и демократия с наибольшей полнотой раскрывают свою социальную ценность и творческую силу. Дисциплина образует необходимые условия совершенствования демократии.

В свою очередь демократия предусматривает своевременное приведение устаревших норм, запретов, предписаний и инструкций в соответствие с материальными связями дисциплины, пребывающей в непрерывном изменении и развитии.

Дисциплина в сфере государственного управления является одним из факторов эффективного использования объективных возможностей нашей

системи, забезпечиваючи узгодженість і упорядоченість всієї системи суспільних відносин, досягнення якісно нового стану .

Повищення ролі дисципліни і необхідність її зміцнення, в першу чергу, викликані динамікою суспільного розвитку, підвищенням темпів реструктуризації економіки, впровадженням ефективних форм і методів управління, організації і стимулювання праці.

Без правової регуляції неможливо розвивати товарно-грошові відносини, здійснювати принцип матеріальної зацікавленості учасників виробництва.

Іменно тому правова форма містить в собі великі можливості максимального зміцнення державної дисципліни – вирішального умови досягнення ефективності і якості в реалізації функцій держави.

Вот чому постійним предметом уваги Президента і Уряду повинні стати зміцнення правової основи державної і суспільної життя, неухильне дотримання законності і правопорядку.

3.3. Дисципліна як основний елемент протидії злочинності

Одним з більш важливих принципів законності є її невідірвана зв'язок з державною дисципліною. Дисципліна і правопорядок не тільки взаємопов'язані один з одним, але і взаємоумовнені. Строго дотримання всіма суб'єктами права законів і підзаконних актів – головне вимога як законності, так і державної дисципліни. Без дотримання дисципліни неможливо забезпечити строгий законності і правопорядку.

В свою чергу, законність сприяє зміцненню державної дисципліни. Умовою останньої є вимога виконання відповідних законів, створених на їх основі нормативних і правозастосовуваних актів.

Структурі загальнодержавної дисципліни властиві, з однієї сторони, стабільність, забезпечувальна необхідну упорядоченість суспільних відносин, а з іншої – динамізм, здатність до розвитку, проявляється в появі нових видів дисципліни.

В сфері державного управління дисципліна виступає як соціально-політична і організаційно-правова категорія, її зміст об'єктивно обумовлено, врегульовано правопорядком в відносинах, які встановлюються в процесі управлінської діяльності.

Комплексний підхід до зміцнення дисципліни в державному управлінні потребує в точному і повному урахуванні і виконанні факторів, впливаючих на її стан. До них належать строгий претворення в життя принципу соціальної справедливості, який охоплює рівність всіх

граждан перед законом, равноправие наций, уважение к личности, создание условий для ее всестороннего развития, уровня организации труда и осуществления контроля, эффективности применения законодательства о дисциплине, социально-психологическом климате в коллективе, укреплении кадров.

Воспитание правосознания, дисциплинированности, умения жить и работать в условиях свободы и демократии во многом зависит от общей культуры людей, их отношения друг к другу и к обществу в целом, государству и законам, их правовой и политической культуры. В укреплении правопорядка и дисциплины правовая культура имеет определенное самостоятельное, достаточно важное значение. Она заключается в отношении к праву, которое отображается в знании и понимании права, а также отношении к нему с уважением, осознание необходимости выполнять его требования. Следовательно, уровень правовой культуры зависит, главным образом, от двух факторов: от того, насколько конкретные лица, коллективы трудящихся ознакомлены с правом, знают и понимают его; от того, насколько конкретные лица, отдельные граждане, коллективы признают нормы права, активно переживают за их выполнение (в соответствии с этим правовая культура включает в себя начало дисциплины, правопорядка).

Уровень правовой, политической культуры – один из критериев социальной зрелости человека, сущностная характеристика его гражданской позиции.

Развитие правовой культуры и является задачей воплощения в право, законодательство, практику применения закона всего того, что характеризует право, как существенную социальную ценность, явление культуры в целом.

Выполнение такой задачи предусматривает не только совершенствование всей правовой системы, последующее усиление дисциплины и законности, неуклонный рост юридического уровня труда государственного аппарата, но и развитие социальных мер по правовому воспитанию, пропаганде юридических знаний, включению элементов правового учения во все виды общего и профессионального образования.

Демократическое общество немислимо без сильных законов, обоснованного общественного права. Наступило время осознать, что неудовлетворительное состояние духовной сферы общества представляет угрозу для создания демократического правового государства.

Таким образом, возможности права превращаются в реальную дисциплину только тогда, когда правовые нормы неуклонно и везде претворяются в жизнь, а их предписания внедряются в правомерном поведении, что обеспечивает четкое функционирование организаций, более эффективную производственную и другую коллективную деятельность. Именно на основе правомерного поведения субъектов права достигается

единство действий, устанавливаются в обществе государственная дисциплина и правопорядок.

Отношение к труду – основной показатель степени социальной активности, общественной зрелости человека. Только в труде проявляется талант, способности, склонности человека. Полезный, добросовестный труд строится на фундаменте сознательной дисциплины, которая проявляется в требовательности к себе.

Правовое государство предусматривает сознательное соблюдение законов. Государство сначала должно создать условия для воспитания дисциплинированного человека, который будет хорошо работать и строить фундамент правового государства. Необходима государственная программа воспитания дисциплинированности, в которой должны быть задействованные прежде всего дошкольные учреждения и школы, общественные и политические организации. Ранее эта система существовала. Было в ней много недостатков, но в целом, на наш взгляд, она была верна. Одновременно необходимо создать условия для честного, добросовестного труда.

Возникает вопрос: «какие социальные группы в обществе не заинтересованы в установлении стойкого общественного порядка?» На наш взгляд, это деятели теневой экономики и криминальная организованная преступность.

Поскольку дисциплина, правопорядок определяются не желанием тех или иных людей, а исходят от общества, имеют объективный характер, они всегда должны быть достаточно полно и точно урегулированы нормативно (посредством права и других социальных норм).

Следует также отметить, что дисциплину и правопорядок невозможно строить только на уважительном, сознательном отношении к ним, они предусматривают наличие соответствующих общественных средств, способных обеспечить их надлежащий уровень, даже в том случае, если это кому-то не нравится.

В связи с этим принципиальное значение приобретает проблема социальной, в том числе и юридической, ответственности за нарушение законов, других правовых норм, требований государственной и трудовой дисциплины. Имеется в виду, что характер и объем ответственности должны всегда и всюду соотноситься с социальным ущербом от совершенных проступков и правонарушений, вести к возмещению вызванного материального или морального ущерба. Только при обязательном наступлении ответственности за противоправные или аморальные деяния (действия или бездействия) можно серьезно рассчитывать на укрепление дисциплины и правопорядка. Соответственно теоретический и практический подход к их решению должен осуществляться комплексно, включать как различные формы и методы научного

познания, так и разнообразный практический социальный инструментарий формирования личности.

Важность и масштабы обращения юридической науки к социально-правовому изучению общественно полезных образцов поведения человека, ее истоков, механизма формирования и развития выдвигают задачу создания общей теории правомерного поведения, которое содержало бы в себе всестороннее исследование всех проблем, связанных с определенным поведением людей в процессе регуляции правом общественных и личных отношений: на уровне деятельности государства и ее органов, общественных организаций, должностных лиц, коллективов и граждан, по сферам общественных отношений; по отраслям права, к которым принадлежат нормы, которые исполняются; по уровню активности субъектов права и т.д.

Поведение людей, которое соответствует по своим результатам, объективному значению, правовым предписаниям и продиктовано правомерными мотивами, выделено в качестве цели социального действия права. Оно содержит в своем механизме как сугубо юридические методы привлечения личности к активной общественно значимой деятельности, так и социальный механизм действия права – социальные факторы, информационную и социально-психологическую системы восприятия личностью права, его норм и институтов.

Сложность правовой социализации личности, которая обусловлена количеством выбора своих поступков, ведет к необходимости познания глубинных процессов становления личности в обществе, действию внутренних механизмов регуляции поведения людей.

Учет в социальном действии права личностных факторов в значительной мере определяющих конкретное поведение, знание социально-психологических и других закономерностей формирования правомерного поведения, его побудительных сил оказывается действующими факторами целенаправленного влияния на личность.

Именно активность граждан, привлечение всех и каждого к творческой правомерной деятельности во всех сферах общественных отношений, охваченных правовой регуляцией, приводят к наиболее эффективному использованию возможностей права как инструмента социального управления.

Будучи элементом механизма государственного (социального) управления, право в отношении управляющей подсистемы служит средством и формой ее организации, выполнения управленческой деятельности, по отношению к подсистеме, которой управляют – средством организующего влияния на сознание и деятельность субъектов, которыми управляют. Именно поэтому, право оказывается не только формой, но и важнейшим средством государственного управления.

Юридический механизм управления дает целостное представление о системном влиянии различных правомерных средств и форм на объекты, которыми управляют, позволяет рассматривать многофакторное влияние права под одинаковым углом зрения целенаправленного влияния на лица, которыми управляют, для удовлетворения личных и общественных интересов. Его улучшение является условием и резервом совершенствования государственного управления. Правотворчество и правоприменение являются основными формами управленческой деятельности, каждая из которых представляет собой особое средство внешнего выражения и внутренней организации управленческой деятельности. Каждая из них вносит организованность в деятельность системы управления и в процесс управленческого влияния на объекты, которыми они управляют, предоставляет управлению официальный, обязательный характер.

Правоприменительная форма отличается от правотворческой индивидуальностью конкретностью управления. Вместе с тем, применение норм права, как и правотворчество, служит одним из средств организующего влияния на общественные отношения: посредством правотворческих актов реализуется нормативный (абстрактный): а благодаря правоприменительным – индивидуальное управленческое влияние права. Применение права выполняет как общие функции управления, так и специфические функции; обеспечение права и индивидуальное (казуальное) влияние на общественные отношения, реализуя таким образом конкретность и дифференциацию управления и правовой регуляции.

3.4. Влияние на преступников-рецидивистов в учреждениях по исполнению наказаний

Исследование процесса управления в учреждениях по исполнению наказаний, а также в целом в правоохранительной системе показывает ряд особенностей, которые повлияли на возникновение, становление и развитие их, в современных условиях, а именно:

- разработка в условиях отсутствия государственной собственной национальной юридической науки;
- навязывание иностранными государствами украинскому народу чуждых ему полицейских систем, их антинародный характер.

В то же время, необходимо сделать ряд выводов для рационального решения практических задач:

- потребность в организации деятельности пенитенциарной системы и в целом правоохранительных органов обуславливается необходимостью создания благоприятных условий для перестройки украинского государства, обеспечение в нем правопорядка;

- становление пенитенциарной системы нуждается в последующей научной разработке управления, сочетания теории и практики, определения путей их развития, определении четкого круга задач и обязанностей, разграничения их компетенции от компетенции других государственных органов и установления делового взаимодействия с ними;

- правоохранительные органы и, в том числе, учреждения по исполнению наказаний, призваны выполнять сугубо профессиональные задачи, работать исходя из научных и правовых принципов, быть защищенными от любого влияния;

- создание самостоятельной государственной пенитенциарной службы, подчиненной правительству;

- предоставление администрации пенитенциарных учреждений права самостоятельно решать все вопросы на основании действующего законодательства и в пределах своего бюджета с полной ответственностью за результаты деятельности;

- обеспечение социальной и правовой защиты пенитенциарного персонала по проблемам общего, бытового, юридического, материального, психологического и методического характера, исходя из потребностей выполнения им своих функций;

- создание государственной системы постпенитенциарной опеки с целью предоставления помощи и поддержки освобожденным из мест лишения свободы в адаптации к жизни в условиях свободного общества.

Необходимо усвоить, что общеуголовная преступность быстро переступила через границы государств, превращаясь в международный феномен.

Воровские группы из стран бывшего Союза быстро находят общий язык с ворами из других стран. Кража с последующим перемещением товара за границу и назначением за его реализацию спекулятивной цены наносит ущерб экономике того или иного государства, часто сопровождается использованием насилия и вооруженным сопротивлением законной власти.

Внимательно изучив причины международных преступлений, организованной и рецидивной преступности и личность их организаторов, соучастников, исполнителей, подстрекателей, мы найдем то, что роднит любые виды преступности. Вопрос заключается только в том, что респектабельных организаторов (в том числе политиков) не так просто разоблачить в отношении организации конкретных преступлений, но, что именно они стимулируют международную, организованную, рецидивную преступность, очевидно. Учитывая нынешнее положение дел, нужен новый взгляд и совершенно противоположный существующему на данном этапе опыт:

- новая концепция борьбы с преступностью должна строиться не на ведомственном принципе тактического подхода, а на основе единого карательно-профилактического принципа;

- отсюда следует, что в случае с организованной, рецидивной преступностью следует отказаться от уголовного тактического подхода, направленного на поступок, на действие и начинать работу, направленную персонально, в соответствии с вышеизложенными рекомендациями, мишенью которой должны стать межличностные связи группы с преступником (подчеркиваем, что все это касается организованной и рецидивной преступности);

- для исполнения вышеизложенного необходимо создать новые подразделения милиции и органов уголовного розыска, которые были бы в состоянии на основе принципа личностной ориентации, отбросив традиционные методы уголовного розыска по подшивке дел, воплотить на практике активные профилактические и сыскные методы;

- необходимо создать определенную центральную, принципиально новую стратегическую систему, которая, кроме эффективного участия в конкретном уголовном деле, способна была бы обеспечить стратегический и научный анализ данных, имеющие какое-либо отношение к организованной преступности;

- при борьбе с организованной преступностью возникает необходимость в создании более эффективных правоохранительных норм, один из возможных путей решения: если бы законодатели в законе дали оценку всем участникам (членам, предводителям) организованной преступной группы, отличную в зависимости от обстоятельств.

Анализ нашего и зарубежного опыта борьбы с наркоманией показал, что наркомания – это мировая проблема. В условиях распространения и роста наркомании в Украине невозможна борьба с ней без использования зарубежного опыта борьбы с наркоманией и воплощение научных методов. Не соответствуют настоящим условиям результаты взаимодействия нашей страны с отдельными зарубежными странами и системой Интерпола для осуществления борьбы с наркоманией.

Для разработки этого направления необходимо учесть следующие предложения:

- предлагается усовершенствование законодательства по вопросам наркомании, чтобы оно в достаточной мере влияло на положительные результаты практической деятельности правоохранительных органов;

- в районах распространения наркомании, посевов мака, опия, и дикорастущей конопли необходимо периодически проводить общественно-хозяйственные активы, сельские сборы, посвященные организации борьбы с наркоманией при участии правоохранительных органов;

- необходимо, срочно все усилия профилактических, оперативно-розыскных и следственных мероприятий направить на выявление источников и продавцов наркотических средств. В связи с тем, что в последнее время появились стойкие организованные преступные группы распространителей наркотиков, имеющих межрегиональные и межгосударственные связи, – необходимо совершенствовать межрегиональное информационное взаимодействие оперативных аппаратов;

- в районах выращивания мака, опия, и нахождения дикорастущей конопли необходимо создать постоянно действующие специальные группы по их обнаружению и уничтожению, обязательно оснащенные специальной сельхозтехникой и авиацией;

- в связи с распространением наркомании среди несовершеннолетних и молодежи необходимо активизировать пропаганду борьбы с наркоманией в школах, начиная с пятого класса. Здесь является интересным опыт Нью-Йоркской антинаркотической школьной программы, где с помощью сил полиции и бывших наркоманов показывается гнусность сущности наркотической среды, личности распространителя, уродство потребителя наркотиков и то, что эта страсть приводит не только к моральному падению, но и к физическому самоуничтожению;

- необходимо усилить социальный и медицинский контроль за лицами, страдающими психическими болезнями или занимающихся проституцией. Их своевременное выявление и переориентация имеют исключительное значение относительно предупреждения распространения наркомании;

- предусмотреть в законе формы соучастия, какие бы позволяли дифференцировано подходить к установлению уголовной ответственности в зависимости от уровня организованности преступной группы с учетом таких признаков, как отсутствие предыдущей договоренности, с предварительной договоренностью, постоянством, распределением ролей при совершении преступления или преступлений;

- закрепить в законе разграничение уголовно наказуемых действий за преступления и проступки, которое существует в уголовном законодательстве многих зарубежных стран;

- в качестве мер уголовного наказания ввести краткосрочный арест, например, до пяти месяцев.

Сегодня мы встречаемся с крайне тяжелой проблемой – криминализацией мышления людей, а также потерей цивилизованной законопослушности.

Как свидетельствуют исследования, криминологов, в особенности последних лет, мотивы, то есть ведущие субъективные стимулы преступного поведения, чаще всего не охватываются сознанием преступника. Он воспринимает только криминально-карательный характер такого поведения, но окончательно не осознает, почему он совершает такие действия, в чем для него

закладається їх особисте вміщення, особиста, в тому числі психологічна, вигода. Не усвідомлюючи цього, суб'єкт ніби відкидає злочин від себе, не відчуває себе його джерелом.

Тому злочинник нерідко схильний звинувачувати в здійсненні злочину те, що зручно: несприятливі обставини, втрачених, не тільки не себе самого. Отже достатньо поширене серед засуджених твердження: «...да, я здійснив вбивство, кражу, грабунки... і тому подібне, але я не вважаю себе винуватим».

Достатньо показовими на цей рахунок є вирок. В них, як правило, занадто мало йдеться про особисті підсудимого і суб'єктивні причини здійсненого злочину.

Вирок по справах про корисливих злочинах не містить мотивів їх здійснення, про них взагалі звичайно не згадується, оскільки всі вони, по думці суду, здійснюються тільки заради вигоди.

Любому злочину в певній чи іншій мірі властиві якості, характерні для порушення спеціального порядку, різниця тільки в ступені загальної порушення вимог. Порушення правил не вважається виключальним якостям особливого виду злочинів, воно міститься в загальному понятті злочину.

Всі кримінально-правові норми відображають певні чи інші закономірності, діючі в суспільстві. Накопичуючи досвід людської діяльності в усіх її проявах, узагальнюючи факти здійснення діянь, які тягнуть шкоду, закріплюючи їх в формі заборони, законодавець, таким чином, встановлює особливі правила, які містяться в єдиній системі правопорядку, порушення якої здатно завдати шкоди.

Відповідно до існуючої вітчизняної кримінально-правової теорії об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини, захищені кримінальним законом, точніше – правовідносини, які регулюються нормами права, в тому числі спеціальними правилами поведінки.

Основою права – правила поведінки, з цим погоджуються і вчені, які не відносять право до правил¹. Тому, сутність і небезпека будь-якого злочину – в порушенні правил поведінки.

Таким висновком, в певній мірі, відповідає дійсності, адже будь-яке злочинне діяння є порушенням загальних (встановлених кримінальним законом) або спеціальних (захисних кримінальним законом) правил поведінки.

---

¹ Керимов Д.А. Філософські основи політико-правових досліджень. М., 1986. С. 190-191.

Признание объектом любого преступления правоотношений, ставит их на высший уровень иерархии ценностей. Выходит так, что уголовный закон существует ради установленного порядка отношений, то есть для решения политических задач.

Нарушение правил, запретов, отношений, оказывается показателем какого-либо преступления, однако сам по себе не образует его сущности, именно так, как, например, наличие у человека животных черт не делает его животным. Основной показатель преступления – нанесение ущерба тем или иным социальным ценностям (благам), главным из которых является человек.

Убивая человека, преступник нарушает древний запрет, правило – «не убей», но главным в этом деянии является не нарушение запрета, а лишение жизни человека, поскольку сам запрет направлен на охрану жизни. Признавая в качестве сущности убийства нарушения порядка отношений, которым охраняется жизнь человека, означает перевернуть ценности с ног на голову: признавать основной социальной ценностью не человека, а отношения, в которые он вступает и которые существуют, собственно ради него.

Уголовный кодекс изначально наверняка, выполнял роль свода законов о правилах надлежащего поведения, которые закреплялись соответствующими санкциями. Именно такое значение приписывал ему, например, Жан Поль Марат. Он писал: «Пусть уголовный кодекс будет у всех на руках, чтобы правила нашего поведения постоянно находились перед нашими глазами»¹.

Особенностью преступлений, связанных с нарушением специальных правил, считается своеобразие деяний – она отображается в нарушении не общего, а специального порядка поведения, из чего выходят специфические характеристики всех элементов составов: объекта, субъекта, объективной и субъективной стороны. Вообще можно говорить о том, что эти преступления имеют специальную противоправность, что отличает их от других преступлений – с общей уголовной противоправностью.

Преступления с общей противоправностью нарушают только положение уголовно-правовых норм, а преступления со специальной противоправностью одновременно нарушают два уровня нормативных требований: уголовно-правовых и специально-отраслевых. Происходит это потому, что отраслевая норма, как отмечалось, органично связана с уголовно-правовой, причем целиком или частично. В литературе такие нормы уголовного права называют бланкетными. Ответственность за одни и те же нарушения должна быть более высокой для тех, кто обязан соблюдать специальные правила поведения в силу своих служебных функций.

---

¹ Марат Ж.П. План уголовного законодательства. М., 1961. С.637.

Борьба с преступностью всегда имела и имеет наступательный характер, при этом она «может и должна быть плановой и организованной»¹.

Если прогнозы криминологов, показывают, что преступность в будущем может развиваться в нежелательном для нее направлении, то необходимо организовать работу так, чтобы она «тормозила» это развитие, сдерживала рост преступности.

В связи с этим важная роль в процессе управления криминологической наукой принадлежит определению ее стратегических задач с учетом будущих требований науки и практики, тенденций, закономерностей изменения относительно преступности в перспективе.

Практика показывает, что уже сегодня прогностическая деятельность требует распространения. Это вызвано в первую очередь тем, что без прогнозов «управление» преступностью усложняется. Преодоление трудностей (в отмеченной сфере) должно идти путем широкого развития теории и практики криминологического прогнозирования.

В связи с вышеизложенным, регламентацию выполнения всех уголовных наказаний можно было бы предусмотреть в едином законодательном акте – Основы уголовно-исполнительного (пенитенциарного) законодательства Украины, исключив регламентацию существенных прав осужденных граждан и правил выполнения наказания ведомственными инструкциями.

Наряду с другими к ним можно было бы отнести следующие положения:

- закрепить ведущую роль воспитания осужденных, запретив подчинение процесса исправления их экономическим показателями деятельности УИП;
- предусмотреть составление индивидуальных программ убеждения и исправления осужденных с целью дифференциального проведения социально-профилактической работы, применяя по возможности для этого зарубежный опыт;
- прекратить практику, усиливающую социальную изоляцию осужденных, используя подобные меры только с целью обеспечения безопасности;
- обеспечить отдельное содержание лиц, впервые осужденных на краткие сроки лишения свободы, сократить количество видов режимов;
- предусмотреть систему социальной адаптации рецидивистов и других осужденных, которые потеряли социальные связи, после отбывания наказания, пользуясь зарубежным опытом, создать центры адаптации рецидивистов;
- создать по образцу России психолого-педагогические лаборатории, психологическую службу в областных центрах, отнести к ее компетенции социально-психологическое изучение и диагностику личности

---

¹ Марат Ж.П. План уголовного законодательства. М. 1961. С.638.

правонарушителей, обеспечить ее участие в составлении и корректировании индивидуальных программ;

- создать в системе органов социального обеспечения сети специальных домов-интернатов для граждан, имеющих основания для поселения из числа:

а) освобожденных из мест лишения свободы особо опасных рецидивистов, лиц, которые не встали на путь исправления;

б) лиц, которые направлены из приемников-распределителей склонных к совершению правонарушений;

в) грубо нарушающих правила общежития в домах-интернатах лиц преклонных лет и инвалидов;

- для обеспечения круглосуточной охраны общественного порядка в каждом специальном доме-интернате выделить МВД дополнительное штатное количество работников милиции.

3.5. Информационная работа с населением, как способ борьбы с криминализацией общества

Необходимо обратить особое внимание на серьезный криминогенный фактор – сращение профессиональных преступников, организованных групп с крупными расхитителями. Последние нуждаются в помощи опасных преступников для транспортировки и сбыта неграбленного имущества, его охраны, защиты от «конкурентов», давления на них. С другой стороны, наличие значительных богатств, добытых преступным путем расхитителей, обусловило то, что они стали объектом вымогательств со стороны организованных групп преступников, в первую очередь их лидеров. Поэтому расхитители или объединяются с ними, или, чтобы защититься от них, обращаются за помощью к таким же, или другим преступникам.

Рассматривая этот контекст необходимо иметь в виду и такой общесоциальный факт, как повышенная информированность населения, особенно молодёжи, об организованной преступности в зарубежных странах. Поэтому большинство преступных групп пытаются создаваться наподобие западных, во всяком случае пользуются большинством их элементов.

Понятно, что здесь действуют и общечеловеческие социально-психологические и криминологические закономерности, но по-разному в различных общественных системах.

При рассмотрении возможности определения категорий преступлений, образующих организованную преступность и терроризм, важно учитывать следующее:

- существует необходимость, в рамках определенной системы законодательства, классифицировать такую деятельность как тяжелое преступление;

- кумулятивний ефект доповнень к кожному преступному акту признаков організованої преступності і тероризма в якості вирішальних факторів для покарання за скоєні злочини;

- повинні існувати додаткові процедурні умови при розслідуванні, дознанні, обвиненні і осудженні при розгляді цих двох категорій злочинів;

- строгий урахунок заходів покарання, корекції і реабілітації, які надаються відповідними для осіб, обвинених в таких злочинах;

- адміністративні і регулюючі механізми, які можна застосувати для запобігання або контролю за організованою преступністю, діючі, зазвичай, на базі закону, але поза основопологаючих норм кримінального права.

Зміни, які відбуваються в країні змушують організовану і професійну преступність видозмінюватися, удосконалюватися, паралельно з удосконаленням країни і суспільства. Основне завдання – не дозволити організованій і професійній преступності затримувати позитивні процеси. При боротьбі з цим явищем важливі і загальні, і спеціальні запобігальні заходи по удосконаленню правоохоронної діяльності:

– необхідно загальне оздоровлення економічного, соціального, політичного і духовного положення в суспільстві;

– в особливу увагу потрібно звернути заходи по удосконаленню управління державною власністю, зміцненню в країні контролю за рівнем праці і споживання, по недопущенню отримання грошей, одержаних незаконним шляхом.

– Крайне необхідно створити ефективний податковий апарат – з конкретним контролем за його діяльністю:

– оскільки організована преступність тісно пов'язана з корупцією осіб, які займають відповідне службове становище, необхідно встановити обов'язковий порядок декларування цінного майна, що знаходиться в їх розпорядженні;

– необхідна науково обґрунтована оцінка сучасної соціальної структури нашого суспільства, розробка диференційованої політики в стосунку до різних соціальних прошарків і груп;

– особливу увагу необхідно звернути на питання планування, підготовки, формування єдиної системи профілактичних заходів. Все це неможливо без науково обґрунтованого прогнозування становища тіньової економіки;

– в зв'язку з тим, що організована преступність найтіснішим чином пов'язана з економічними відносинами, необхідно створити нову наукову дисципліну – економічну кримінологію;

– нужна самая быстрая переработка общегосударственной Программы борьбы с организованной и профессиональной преступностью с учетом зарубежного опыта;

– в системе МВД Украины необходимо создать четкую организацию специальных подразделений по борьбе с организованной преступностью, их техническому и профессиональному обеспечению, правовой и материальной защищенности, подчиненности только по вертикали;

– необходим централизованный учет особо опасных лидеров уголовной среды, профессиональных преступников, установления за ними постоянного социального контроля, как в условиях свободы, так и в УИП;

– проблемы, связанные с организованной и профессиональной преступностью необходимо рассматривать в пособиях по криминологии и изучать во всех юридических вузах.

Правовое государство предопределяется, в первую очередь, наличием надежной правовой системы, а создание последней предопределено не только развитием и усовершенствованием существующих отраслей права, но и созданием новых.

В этой связи целесообразно поставить вопрос о создании новой отрасли права – «дисциплинарного права».

Конкретные составляющие дисциплинарных проступков и порядок осуществления по делам этой категории должны и могут быть регламентированы «Дисциплинарным кодексом». Формирование дисциплинарного кодекса должно преследовать цель более четкой регламентации дисциплинарной ответственности государственных служащих и их правового устава, а также усиления их правовой защиты.

Следует разработать ряд новых законопроектов, в частности, Кодекс административной юстиции Украины, который бы регулировал вопрос относительно полномочий, ответственности и меры административного реагирования органов исполнительной власти и административных судов.

Важное значение для совершенствования административного законодательства имеет усиление борьбы с административными правонарушениями, которые в Украине составляют наибольший удельный вес в общей массе правонарушений. По данным государственной статистики, количество зарегистрированных административных правонарушений за последние 5 лет выросло более чем вдвое. В 1994 году выявлено 16,5 миллионов административных правонарушений, а в 1995 году – 22,7 миллиона¹.

---

¹ Опришко В.Ф. Основні положення проекту концепції розвитку законодавства України до 2005 року. К., 1996. С.8.

На наш взгляд, реформа административного законодательства в целом должна осуществляться по трем направлениям:

- реформа законодательства, регулирующего процесс обеспечения прав граждан и других субъектов административного права, которые нарушаются органами государства и местного самоуправления;
- реформа административно-деликтного законодательства;
- реформа законодательства, которое регулирует организационные административно-правовые отношения.

Уже наступило время кодификации норм в сфере государственного управления, с учетом этого целесообразно приступить к подготовке «административно-процессуального кодекса»:

- осуществление организационных преобразований системе правоохранительных органов (образование самостоятельного (вневедомственного) следовательского аппарата, выведение управлений по борьбе с организованной преступностью из подчинения территориальных органов, что будет способствовать уменьшению их влияния на расследование преступлений и преждевременное разглашение его данных);

– организованная преступность вызывает серьезную обеспокоенность в обществе. Отдельные частные должностные и другие лица совершают социально опасные и противоправные деяния, наносят ущерб государству, общественным отношениям. В соответствующих статьях уголовного Кодекса Украины целесообразно некоторые преступные деяния в сфере экономики криминализировать. В частности:

- нарушение правил конкурса, аукциона с личной выгодой;
- использование приватизации предприятия для отмыwania теневого капитала;
- проведение безналичных расчетно-кредитных банковских операций с целью легализации теневого капитала, а также подделки, использования с корыстной целью поддельных банковских и бухгалтерских документов;
- занижение с корыстной целью стоимости основных средств приватизируемых государственных предприятий.

Количество преступлений, совершенных впервые, с 1973 по 1993 год выросло в 4,5 раза, тогда как рецидивная преступность увеличилась только в 2,8 раз. Такая тенденция была в особенности характерна в последние 6-10 лет. Если в 1987 году лицами, которые ранее не привлекались к уголовной ответственности было совершено приблизительно 80% всех преступлений, то в 1990 году их было совершено более 88%, а в 1993 году часть лиц, которые впервые совершили преступление, составил больше 89%¹. Это свидетельствует

---

¹ Шакун В.І. Урбанізація і злочинність: Монографія. К.: Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1996. С.230.

о крайне тревожной тенденции пополнения преступной среды гражданами, ранее не находившихся в поле зрения правоохранительных органов.

Как мы видим, к преступной деятельности все активнее привлекаются законопослушные в прошлом граждане, представители слабо защищенных слоев населения, особенно безработные и неустроенные подростки. Следовательно, преступность становится элементом образа жизни различных социальных групп.

References:

1. *Димитр Михайлов. Вопросы на рецидива в наказателното право на НР България. Лекции за следдипломна специализация на юристи. Част първа. София, 1974. С.206.*
2. *Иван Ненов. Наказателно право на Народна Республика България, Обща част. София, 1972. С.166.*
3. *Яковлев А.М. Борьба с рецидивной преступностью. М., 1964. С.96.*
4. *Филимонов В.Д. Общественная опасность личности преступника. Томск, 1970. С.262.*
5. *Керимов Д.А. Философские основания политико-правовых исследований. М., 1986. С.190-191.*
6. *Марат Ж.П. План уголовного законодательства. М., 1961. С.637.*
7. *Опришко В.Ф. Основні положення проекту концепції розвитку законодавства України до 2005 року. К., 1996. С.8.*
8. *Шакун В.І. Урбанізація і злочинність: Монографія. К.: Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1996. С.230.*

РОЗДІЛ IV Про деякі питання нагляду та контролю у сфері виконання покарань України

КОЛЬ Олександр Григорович

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
<https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

ГОДЛЕВСЬКА-КОНОВАЛОВА Альона Вікторівна

кандидат юридичних наук,
прокурор Бучанської окружної прокуратури Київської області
<https://orcid.org/0000-0002-7851-5456>

КОЛЬ Роксолана Олегівна

кандидат юридичних наук,
консультант АТ КБ «Приватбанк»
<https://orcid.org/0000-0003-0187-3391>

ДУЧИМІНСЬКА Леся Миронівна

начальник управління контролю-перевірочної роботи головного
управління Пенсійного фонду України у Волинській області
<https://orcid.org/0000-0002-2907-9408>

4.1. Особливості прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю в колоніях

4.2. Забезпечення персональних даних у сфері виконання покарань засобами прокурорського нагляду

4.3. Проблеми забезпечення громадського контролю за процесом виконання-відбування кримінальних покарань.

On some issues of supervision and control in the field of execution of punishments of Ukraine

Doctor of Law, Professor O. G. Kolb

Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Criminology and Criminal Enforcement Law

Yaroslav the Wise National University of Law,

Candidate of Law A. V. Godlevskaya-Konovalova

Prosecutor of the Bucha District Prosecutor's Office of the Kyiv Region,

Candidate of Law R. O. Kolb

Consultant of JSC CB «Privatbank»,

The head of department of control

and test work the headquarters of the Pension fund of Ukraine in the Volyn region, L. M. Duchiminska

О некоторых вопросах надзора и контроля в сфере исполнения наказаний Украины

*Доктор юридических наук, профессор А. Г. Колб
заслуженный юрист Украины
профессор кафедры криминологии и
уголовно-исполнительного права
Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,*

*Кандидат юридических наук А. В. Годлевская-Коновалова
прокурор Бучанской окружной прокуратуры Киевской области,*

*Кандидат юридических наук Р. О. Колб
консультант АО КБ «Приватбанк»,*

*Начальник управления контрольно-проверочной работы главного
управления Пенсионного фонда Украины Волынской области*

Л. М. Дучиминская

Ключові слова: прокурорський нагляд; оперативно-розшукова діяльність; колонія; негласні слідчі (розшукові) заходи; режим таємності; засуджений; персонал органів та установ виконання покарань; громадський контроль; запобігання злочинам; громадськість.

Keywords: prosecutorial supervision; operational and investigative activities; colony; covert investigative (search) measures; secrecy regime; condemned; staff of penitentiary bodies and institutions; public control; crime prevention; public.

Ключевые слова: прокурорский надзор; оперативно-розыскная деятельность; колония; негласные следственные (розыскные) меры; режим секретности; осуждённый; персонал органов и учреждений исполнения наказаний; общественный контроль; предотвращение преступлений; общественность.

АНОТАЦІЯ

У даному розділі з'ясовано сутність і зміст прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю в колоніях України, розкрито основні проблемні питання, що виникають у зв'язку з цим, та розроблені авторські науково обгрунтовані заходи щодо їх вирішення; визначені особливості здійснення прокурорського нагляду з питань, що стосуються забезпечення персональних даних відносно ув'язнених під варту, засуджених і персоналу органів та установ виконання покарань, а також встановлені проблеми, які впливають на ефективність даного виду діяльності; встановлено сутність, зміст і стан громадського контролю у сфері виконання покарань України, а також розкриті найбільш суттєві питання його реалізації на практиці та розроблені деякі науково обгрунтовані заходи, спрямовані на удосконалення правового механізму з цих питань.

Низький рівень забезпечення режиму таємності при здійсненні оперативно-розшукової діяльності (ОРД) та інших заходів, пов'язаних з даним видом суспільних відносин є однією з проблем, що виникають в процесі виконання – відбування покарань України. Особливої уваги у зв'язку з цим заслуговує такий напрям робіт, що зазначений у Зводі відомостей, які становлять держану таємницю, як ОРД у колоніях. При цьому варто констатувати, що вказана проблематика носить хронічний характер з часів незалежності України та суттєво впливає на зміст кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності, що має пряме відношення до забезпечення режиму таємності при проведенні ОРД у колоніях.

Однією з детермінант, що сприяє низькому рівню ОРД у колоніях, є здійснення некваліфікованого та формального прокурорського нагляду за даним видом оперативно-розшукової діяльності у зазначених УВП закритого типу. І це при тому, що нагляд за додержанням законів органами, що проводять ОРД, дізнання та досудове слідство, відповідно до положень п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», відноситься до законодавчо визначених функцій діяльності зазначеного державного органу.

З огляду цього, актуальною та такою, що має теоретико-прикладне значення, є постановка питання щодо необхідності з'ясування на доктринальному рівні сутності, змісту та особливостей ОРД, яка здійснюється у колоніях України.

Також, суттєвою проблемою, що виникає в процесі виконання – відбування покарань України, є неналежне забезпечення режиму конфіденційності щодо відомостей, які стосуються персональних даних ув'язнених під варту, засуджених і персоналу органів та установ виконання покарань (УВП). При цьому серед обставин, що негативно впливають на вказаний вид оперативно-службової діяльності адміністрації УВП, особливе місце займає низький рівень здійснення прокурорського нагляду у сфері виконання покарань України. У сучасних умовах реформування законодавства України з питань ОРД і кримінально-виконавчої діяльності, зазначена проблематика досліджена не в повній мірі, а тому об'єктивно обумовлює необхідність активізації наукових розробок з цього напрямі.

Крім того, звертає на себе увагу й те, що здавалось би, в Україні створений належний правовий механізм для здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань. Проте, на практиці ці питання не в повній мірі кореспондується із закріпленими у законодавстві формами і видами діяльності громадськості, пов'язаної з виконанням і відбуванням кримінальних покарань. А тому, важливою є розробка науково обґрунтованих заходів, пов'язаних із з'ясування змісту та сутності громадського контролю у сфері виконання покарань, а також розроблення на цій підставі відповідних шляхів, що стосуються удосконалення правового механізму з цих питань.

SUMMARY

This section clarifies the essence and content of the prosecutor's supervision of operational and investigative activities in the colonies of Ukraine, reveals the main problems that arise in this regard, and developed the author's scientifically sound measures to address them; identified features of prosecutorial oversight on issues related to the provision of personal data on detainees, convicts and staff of penitentiary institutions and institutions, as well as identified problems that affect the effectiveness of this activity; the essence, content and state of public control in the field of execution of punishments of Ukraine are established, as well as the

most significant issues of its implementation in practice are revealed and some scientifically substantiated measures aimed at improving the legal mechanism on these issues are developed.

The low level of secrecy in the implementation of operational and investigative activities (ORD) and other measures related to this type of public relations is one of the problems that arise in the process of implementation - serving sentences in Ukraine. In this connection, the direction of work indicated in the Code of Information Constituting a State Secret, such as the ORD in the colonies, deserves special attention. At the same time, it should be noted that this issue has been chronic since Ukraine's independence and significantly affects the content of criminal-executive and preventive activities, which is directly related to ensuring secrecy during the ORD in the colonies.

One of the determinants that contributes to the low level of ORD in the colonies is the implementation of unqualified and formal prosecutorial supervision over this type of operational and investigative activities in these closed penitentiaries. And this despite the fact that the supervision of compliance with the law by the bodies conducting the ORD, inquiry and pre-trial investigation, in accordance with the provisions of paragraph 3 of Part 1 of Art. 2 of the Law of Ukraine «On the Prosecutor's Office» refers to the statutory functions of the said state body.

In view of this, the question of the need to clarify at the doctrinal level the essence, content and features of the ORD, which is carried out in the colonies of Ukraine, is relevant and of theoretical and applied importance.

Also, a significant problem that arises in the process of execution - serving sentences in Ukraine is the inadequate confidentiality of information concerning the personal data of prisoners, convicts and staff of penitentiary institutions. At the same time, among the circumstances that negatively affect this type of operational and service activities of the penitentiary administration, a special place is occupied by the low level of prosecutorial supervision in the field of execution of sentences in Ukraine. In the current conditions of reforming the legislation of Ukraine on ORD and criminal-executive activity, this issue is not fully explored, and therefore objectively determines the need to intensify research in this area.

In addition, it is noteworthy that Ukraine seems to have an appropriate legal mechanism in place to exercise public control over the execution of sentences. However, in practice, these issues do not fully correspond to the legally established forms and activities of the public related to the execution and serving of criminal sentences. Therefore, it is important to develop scientifically sound measures to clarify the content and nature of public control in the field of execution of sentences, as well as to develop on this basis the appropriate ways to improve the legal mechanism on these issues.

АННОТАЦІЯ

В даному розділі в'яснено сутність і зміст прокурорського нагляду за оперативнo-розшукнoю діяльністю в колоніях України, розкриті основні виникаючі в зв'язі з цим проблемні питання і розроблені авторські наукообосновані заходи по їх вирішенню; визначені особливості здійснення прокурорського нагляду по питанням, що стосуються забезпечення персональних даних в стосунку засуджених під стражу, засуджених і персоналу органів і установ виконання покарань, а також встановлені проблеми, що впливають на ефективність даного виду діяльності; встановлено сутність, зміст і стан громадського контролю в сфері виконання покарань України, а також розкриті

наиболее существенные вопросы его реализации на практике и разработаны некоторые научно обоснованные меры, направленные на усовершенствование правового механизма по этим вопросам.

Низкий уровень обеспечения режима секретности при осуществлении оперативно-розыскной деятельности (ОРД) и других мер, связанных с данным видом общественных отношений, является одной из проблем, возникающих в процессе исполнения – отбывания наказаний Украины. Особого внимания в этой связи заслуживает такое направление работ, указанное в Своде сведений, составляющих государственную тайну, как ОРД в колониях. При этом следует констатировать, что указанная проблематика носит хронический характер со времен независимости Украины и оказывает существенное влияние на содержание уголовно-исполнительной и предупредительной деятельности, что имеет прямое отношение к обеспечению режима секретности при проведении ОРД в колониях.

Одной из детерминант, способствующий низкому уровню ОРД в колониях, является осуществление неквалифицированного и формального прокурорского надзора за данным видом оперативно-розыскной деятельности в указанных УИН закрытого типа. И это при том, что надзор за соблюдением законов органами, проводящими ОРД, дознание и досудебное следствие, согласно положениям п. 3 ч. 1 ст. 2 Закона Украины «О прокуратуре», относится к законодательно определенным функциям деятельности указанного государственного органа.

С учетом этого, актуальной и имеющей теоретико-прикладное значение является постановка вопроса о необходимости выяснения на доктринальном уровне сущности, содержания и особенностей ОРД, которая осуществляется в колониях Украины.

Также, существенной проблемой, возникающей в процессе исполнения – отбывания наказаний, является ненадлежащее обеспечение режима конфиденциальности относительно сведений, касающихся персональных данных заключенных, арестованных и персонала органов и учреждений исполнения наказаний (УИН). При этом среди обстоятельств, негативно влияющих на указанный вид оперативно-служебной деятельности администрации УИН, особое место занимает низкий уровень осуществления прокурорского надзора в сфере исполнения наказаний Украины. В современных условиях реформирования законодательства Украины по вопросам ОРД и уголовно-исполнительной деятельности указанная проблематика исследована не в полной мере, а потому объективно обуславливает необходимость активизации научных разработок в этом направлении.

Кроме того, обращает на себя внимание, и то, что, казалось бы, в Украине создан надлежащий правовой механизм для осуществления общественного контроля в сфере исполнения наказаний. Однако на практике эти вопросы не в полной мере корреспондируются с закрепленными в законодательстве формами и видами деятельности общественности, связанной с исполнением и отбыванием уголовных наказаний. Поэтому важна разработка научно обоснованных мероприятий, связанных с выяснением содержания и сущности общественного контроля в сфере исполнения наказаний, а также разработка на этом основании соответствующих путей, касающихся усовершенствования правового механизма по этим вопросам.

4.1. Особливості прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю в колоніях

Якщо виходити з результатів даного дослідження та з вимог Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11.12.2013 № 939, то можна констатувати, що ОРД в колоніях має свої особливості, які варто враховувати при здійсненні прокурорського нагляду у сфері виконання покарань. Зазначений вид суспільно-правової діяльності здійснюється, у першу чергу, на підставі вимог ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади (у даному випадку – органи та установи виконання покарань) та їх посадові особи (персонал Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України) зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України¹. У свою чергу, основоположним нормативно-правовим актом, який безпосередньо регулює суспільні відносини, що виникають у ході проведення ОРД у сфері виконання покарань, є Закон України «Про оперативну-розшукову діяльність», відповідно до положень ст. 5 якого зазначений вид діяльності реалізується уповноваженими для цього державними органами, а саме – оперативними підрозділами органів та установ виконання покарань (УВП) та слідчих ізоляторів (СІЗО) ДКВС України. При цьому варто зазначити, що ОРД у сфері виконання покарань України зазначеними оперативними підрозділами здійснюється лише щодо ув'язнених під варту та засуджених – і це можна віднести до однієї з особливостей забезпечення режиму секретності в органах та УВП, що мають враховувати прокурори при здійсненні прокурорського нагляду. Її сутність у даній ситуації полягає у тому, що у випадку отримання будь-яким чином секретної інформації (викрадення, знайдення, отримання при збігу певних обставин (наприклад, шляхом підслуховування розмови оперативних працівників)) тощо, іншими особами з числа персоналу ДКВС України, які не наділені згідно закону функціями ОРД, а також її розголошення, кримінальна відповідальність настає за ст. 328 КК України «Розголошення державної таємниці»².

---

¹ Дудоров О. О., Мазур М. В. Реалізація принципу верховенства права при застосуванні закону про кримінальну відповідальність: постановка проблеми, міжнародний і зарубіжний досвід. Юридичний електронний науковий журнал. 2017. № 5. С. 129–140. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2017/36.pdf

² Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. № 1. С. 14–22. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/5.pdf>.

Ще однією особливістю забезпечення режиму секретності при здійсненні ОРД та прокурорського нагляду у сфері виконання покарань з означених питань¹ є те, що зазначену діяльність щодо персоналу та УВП з часу створення Державного бюро розслідувань (ДБР) України здійснюють саме оперативні підрозділи цієї структури, а не оперативні підрозділи власної служби безпеки ДКВС України, які втратили цю функції та були ліквідовані на підставі закону про ДБР. У той самий час, можна вважати правовою прогалиною, та, одночасно, правовою колізією, що стосується змісту ОРД у сфері виконання покарань, та дещо не співвідноситься з сутністю принципу законності, який закріплений в ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) і ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», а також у певній мірі впливає на ефективність процесу забезпечення режиму таємності в органах та установах виконання покарань, те, що на законодавчому рівні ОРД у колоніях мають здійснювати лише відповідні оперативні підрозділи². Мова, зокрема, ведеться про те, що у КВК закріплена правова основа ОРД лише щодо оперативних підрозділів колоній, що впливає із назви ст. 104 даного Кодексу та його частини першої, що прямо суперечить і звужує зміст ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Більш того, у ч. 2 ст. 104 КВК взагалі закріплена колізійна норма, а саме: всупереч назві та ч. 1 цієї статті, ОРД дозволена оперативним підрозділам всіх органів та УВП.

Для того, щоб розібратись у цій законодавчій «еквілібристиці» (від лат. *aequilibras* – рівновага; вміння легко пристосуватись до різних обставин)³, варто здійснити аналіз деяких норм КВК, що стосуються зазначеної проблематики. Так, у ст. 11 даного Кодексу встановлено виключний перелік видів органів та установ виконання покарань. При цьому до УВП віднесені: арештні доми; кримінально-виконавчі установи; спеціальні виховні установи (виховні колонії) та СІЗО, у випадках, передбачених цим Кодексом (ч. 2 ст. 11 КВК). У свою чергу, кримінально-виконавчі установи поділяються на: установи відкритого типу (виправні центри) та установи закритого типу (виправні колонії) (ч. 3 ст. 11 КВК).

Виходячи з цього, варто констатувати, що і назва ст. 104 КВК і її зміст мають бути приведені до відповідних положень ст. 11 цього Кодексу, тобто: а) або з її частини другої має бути виключено словосполучення «органи та

---

¹ Тичина Д. М. Удосконалення діяльності прокуратури в державному механізмі запобігання злочинам в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1(102). С. 88–98.

² Загинець-Заболотенко З. А. Визначеність vs невизначеність кримінального законодавства України. Право України. 2020. № 2. С. 67–80. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2020_2/pravo_2020_2-s4/

³ Булько А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. Изд. 3-е, перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

установи виконання покарань», або мова має вестись лише про оперативні підрозділи колоній; б) або всі глави Особливої частини КВК, що стосуються виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (глава 13 «Виконання покарання у виді обмеження волі»; глава 12 «Виконання покарання у виді арешту») мають бути доповнені відповідною статтею «Особливості проведення оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань». Важливість даної видозміни є очевидною, позаяк, по-перше, таким чином будуть ліквідовані правові прогалини та колізії, що закріплені в ст. 104 КВК, а, по-друге, при кваліфікації правопорушень з питань ОРД буде чітко визначено місце їх вчинення – УВП відповідного виду, враховуючи, що згідно вимог ч. 4 ст. 3 Кримінального кодексу (КК) України застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено¹, а тому місце злочину у даному випадку набуває обов'язкової ознаки у складі об'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення. Без сумніву, що такий підхід дозволить також підвищити у цілому режим секретності при проведенні ОРД у сфері виконання покарань України на чому, власне, постійно наполягають й науковці².

До ще однієї з особливостей проведення прокурорського нагляду при здійсненні ОРД у колоніях можна віднести й той факт, що вказана діяльність має співвідноситись із змістом мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України. При цьому варто зазначити, що відповідно до положень ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» при здійсненні прокурорського нагляду за додержанням законів у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, прокурори, що реалізують вказану функцію, не вправі здійснювати нагляд за ОРД у сфері виконання покарань (це виконують інші підрозділи органів прокуратури)³. Такий підхід, як показує практика, не тільки суперечить змісту та логіці прокурорського нагляду, який пов'язаний із зазначеною галуззю суспільних відносин, але й змісту ст. 22 КВК, що стосується діяльності прокурорів з означених питань у колоніях.

Таким чином, варто констатувати, що реально у сфері виконання покарань України органами прокуратури здійснюється два види прокурорського нагляду, а саме: а) той, що передбачений ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» та ст. 22 КВК; б) той, що визначений у ст. 25 Закону України

---

¹ Вознюк А. А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально-правового розуміння. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 258–262.

² Колб О. Г., Копотун І. М., Джужа О. М., Пасічник Д. С. Запобігання надзвичайним подіям кримінально-правового характеру у кримінально-виконавчих установах в Україні. Znanstvena Misel: Global Science Center LP, 2020. № 47-2 (47). С. 8–14.

³ Карчевський М. В., Кудінов А. С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. № 4. С. 101–114. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/537>

«Про прокуратуру», та ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тобто у даній ситуації, слід вести мову щодо так званої конкуренції правових норм¹. Для усунення зазначеної колізії правових норм варто було б ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» доповнити частиною п'ятою такого змісту: «Прокурори, які здійснюють нагляд у сфері виконання покарань відповідно положень кримінально-виконавчого законодавства, за дорученням керівника прокуратури вправі здійснювати й прокурорський нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності».

Зазначений законодавчий підхід не тільки наблизить предмет вказаних видів прокурорського нагляду, але й скоротить державні витрати, пов'язані із здійсненням визначених у законі функцій органів прокуратури. Більш того, така діяльність буде відповідати меті і завданням кримінально-виконавчого законодавства, що визначені в ст. 1 КВК України. При цьому, в контексті змісту досліджуваної проблематики, звертають на себе увагу наступні із цих елементів: а) діяльність щодо запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень засудженими (ч. 1 ст. 1 даного Кодексу); б) діяльність щодо профілактики асоціальної поведінки засуджених (ч. 2 ст. 1 цього Кодексу)². Як показує практика, і перший, і другий напрями передбачають при проведенні ОРД у сфері виконання покарань здійснення заходів конфіденційного характеру та постановку засуджених, схильних до вчинення правопорушень, на так звані профілактичні обліки, порядок ведення яких визначений не на рівні закону, як з цього приводу правильно зробили висновок деякі учені³, а на підставі відомчих нормативно-правових актів, що не тільки суперечить ч. 2 ст. 19 Конституції України, але й п. 14 ст. 92 Основного закону, відповідно до якої виключно законами України визначаються організація і діяльність органів і установ виконання покарань. Зокрема, у п. 1 розділу XXIII «Нагляду за засудженими» Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (ПВР УВП) зазначено, що з метою підтримання належного правопорядку в УВП, запобігання злочинам та правопорушенням серед засуджених здійснюється комплекс спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації нагляду за особами, схильними до вчинення правопорушень. Так, щорічно на профілактичних обліках УВП перебуває більше 7% від загальної кількості засуджених (до 3,5 тисяч осіб), у тому числі, тих, що схильні: а) до втечі; б) до нападу та захоплення заручників; в) до злісної непокори;

---

¹ Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції спеціальних кримінально-правових норм. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2019. Вип. 56. Т. 2. С. 79–83. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/919243.pdf>

² Головін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. Проблеми законності. 2020. Вип. 149. С. 168–184. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/issue/view/12367/6456>

³ Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 464 с.

г) до самогубства або членушкодження; г) до виготовлення зброї або вибухових пристроїв; д) до вживання і розповсюдження наркотичних речовин; ж) організації азартних ігор під матеріальну зацікавленість; ін. Цікавим у зв'язку з цим є той факт, що дана тенденція склалась з означених питань у сфері виконання покарань України з 1991 року і триває по даний час (2021 р.). При цьому, як за час перебування органів та УВП у системі МВС України (до 1998 р. включно) і до теперішнього часу (2021 р.) запобіжна діяльність у сфері виконання покарань носить келейний (таємний)¹ характер і відноситься до одного з елементів та особливостей забезпечення режиму таємності при проведенні ОРД у галузі суспільних відносин.

Поряд з цим, у змісті даної діяльності є й відкрита інформація, яка й використана у цій роботі для обґрунтування необхідності здійснення запобіжної діяльності щодо ув'язнених під варту та засуджених, які перебувають на профілактичних обліках, на рівні закону, а не на підставі відомчих нормативно-правових актів (як от: ПВР УВП), а також прокурорами при здійсненні передбаченого законом нагляду за законністю діяльності органів та УВП. Додатковим аргументом з цього приводу виступають ті статистичні дані, які були зафіксовані у сфері виконання покарань України на протязі 1991-2021 р. р. та мають пряме відношення до досліджуваної у зазначеній науковій розробці проблематики. Зокрема, у 1992 році – першому періоді перебування органів і УВП у складі МВС України – до дисциплінарної відповідальності були притягнуті 9 тис. 140 засуджених за вживання спиртних напоїв (у 1991 р. – 10 тис. 447 осіб); 9 тис. 619 – за виготовлення, пронесення або зберігання заборонених предметів (1991 р. – 9 тис. 214 осіб); 42 – за вживання наркотичних речовин; ін.². При цьому на профілактичних обліках УВП перебувала лише незначна частина правопорушників (до 7% від загальної кількості всіх засуджених)³. У свою чергу, у 1998 році – останньому періоді перебування органів і установ виконання покарань у системі МВС України – до дисциплінарної відповідальності за вживання спиртного було притягнуто 2 тис. 575 засуджених, позбавлених волі; за виготовлення колючо-ріжучих предметів – 1 тис. 337 осіб; ін.⁴. І, знову ж таки, тільки 15% від усіх правопорушників були взяті на профілактичний облік (із

---

¹ Булько А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. Изд. 3-е, перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

² Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції спеціальних кримінально-правових норм. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2019. Вип. 56. Т. 2. С. 79–83. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/919243.pdf>

³ Оперативно-служебная деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины в 1992 году: информ. Бюллетень. Киев: Главное управление по исполнению наказаний МВД Украины, 1993. № 4. 46 с.

⁴ Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції спеціальних кримінально-правових норм.

156 тис. 827 – 23 тис. 579 засуджених)¹. Важливим у зв'язку з цим є й такий факт – з 1991 по 1998 р. р., коли органи та установи виконання покарань перебували у складі МВС України – інформація з питань профілактики злочинів та інших правопорушень², які вчинялись як засудженими, так і персоналом зазначених підрозділів, носила відкритий характер і була доступною для всіх, хто мав потребу в її аналізі. Тобто, Головне управління виконання покарань (ГУВП) та МВС України у цілому чітко дотримувались вимог принципу гласності, який був закріплений в Основних напрямках реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР, що були затверджені постановою Кабінету Міністрів Української РСР № 88 від 11.07.1991р.³. У той самий час, з 1999 по 2015 р. р., коли органи та УВП мали самостійне місце у системі державної виконавчої влади та керувались її центральними органами (Державним департаментом України з питань виконання покарань (ДДУПВП) – до 2010 року та Державною пенітенціарною службою (ДПтС) України – з 2011 до 2016 р. р.), вся інформація, що стосувалась їх оперативно-службової, включаючи запобіжну діяльність, набула конфіденційного характеру («для службового користування»), а, отже, суперечила як ст. 5 КВК, так й іншим законам з означених питань, а також стала недоступною для громадськості, науковців та інших фахівців у галузі кримінально-виконавчого права⁴. І, це можна також віднести до особливостей забезпечення режиму таємності при проведенні ОРД у сфері виконання покарань України у той період.

У 2016 р. Департамент ДКВС Мініюсту вперше та, одночасно, в останнє до теперішнього часу (2021 р.) видав інформаційний бюлетень відкритого змісту (без обмежень конфіденційності та режиму секретності) про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань ДКВС у 2016 р., знявши такими чином «завісу таємничості» й з питань, що стосувались запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань, у тому числі засобами ОРД⁵. Зокрема, у 2016 р. на профілактичних обліках у відділах нагляду і безпеки

---

¹ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1998 році: інформ. бюлетень. Київ: ДДУПВП, 1999. № 2. 83 с.

² Лисодєд О. В., Остапко К. С. Органи та установи виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні (1917–2004 роки). Форум права. 2021. № 2. С. 31–45.

³ Основные направления реформы уголовно-исполнительной системы в Украинской ССР: утверждена постановлением Кабинета Министров Украинской ССР № 88 от 11 июля 1991 года. Киев: ГУИН МВД Украины, 1991. 18 с.

⁴ Загиней З. А. Результаты негласных следчих (розшукових) дій як доказ незаконного використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Eurasian Academic Research Journal. 2017. № 11 (17). С. 8–15.

⁵ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюлетень. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

виправних колоній перебувало 3 тис. 304 злісних порушників режиму відбування покарання (2015 р. – 3 тис. 624 особи)¹. Крім цього, на інших профілактичних обліках перебувало: а) 514 засуджених, схильних до втечі; б) 232 – до нападу та захоплення заручників; в) 583 – до злісної непокори; г) 2 тис. 62 – до самогубства або членоушкодження; г) 46 – до виготовлення зброї або вибухових предметів; д) 1335 – до вживання і розповсюдження наркотичних речовин; ж) 391 – до організації азартних ігор під зацікавленість².

Таким чином, вперше у відкритому режимі Міністерством юстиції України були опубліковані відомості про засуджених, які перебували на профілактичних обліках, що дозволило вести мову про необхідність видозміни КВК України з цих питань, у тому числі у сьогоднішні, а саме – варто це питання регулювати не на рівні відомчих нормативно-правових актів, а на рівні закону. Виходячи з цього, логічно було б ст. 104 КВК «Оперативно-розшукова діяльність у колоніях» доповнити частиною 3 наступного змісту: «Відповідно закону з питань оперативно-розшукової діяльності, оперативні підрозділи органів і установ виконання покарань ведуть профілактичні обліки щодо засуджених, схильних до вчинення правопорушень. Про факт постановки зазначених осіб на профілактичний облік засуджені повідомляються письмово під розпис, а також їм роз'яснюється у зв'язку з цим їх правовий статус». При такому законодавчому підході, звичайно, і видозміниться й діяльність щодо забезпечення режиму таємності у сфері виконання покарань, з урахуванням, зокрема, вимог Законів України «Про захист персональних даних», «Про державну таємницю» та «Про оперативно-розшукову діяльність», а також набуде нового змісту та форм й запобіжна діяльність у вказаній галузі суспільних відносин, з урахуванням особливостей детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими та персоналом органів та УВП³.

Отже, результати цього дослідження дозволяють констатувати, що по своїй сутності та змісту прокурорський нагляд за ОРД в колоніях є одним із невід'ємних елементів прокурорського нагляду, що здійснюється у цілому у сфері виконання покарань, позаяк оперативно-розшукова діяльність є необхідною складовою процесу виконання – відбування покарань, що передбачено відповідними нормами кримінально-виконавчого законодавства України. Виходячи з цього, логічним є у зв'язку з цим й інший висновок з

---

¹ Основные направления реформы уголовно-исполнительной системы в Украинской ССР: утверждена постановлением Кабинета Министров Украинской ССР № 88 от 11 июля 1991 года. Киев: ГУИН МВД Украины, 1991. 18 с.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюлетень. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

³ Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 274–280. URL: http://kul.kiev.ua//images//A/Chasopis/CHAS20_1.pdf

означеної проблематики дослідження, а саме: на законодавчому рівні варто об'єднати ці два види прокурорського нагляду, враховуючи те, що вони здійснюються в одній галузі суспільних відносин, а саме - у сфері виконання покарань.

4.2. Забезпечення персональних даних у сфері виконання покарань засобами прокурорського нагляду

Практика показує, що на кожну особу з числа атестованого складу органів та установ виконання покарань (УВП) (ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» – це: особи рядового та начальницького складу), ведеться особова справа, яка має відповідний гриф таємності та зберігається у кадрових підрозділах Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України відповідно до вимог відомчої Інструкції з означених питань. При цьому будь-який законний доступ до особової справи персоналу органів та УВП фіксується у спеціальному журналі, який оформлений згідно положень нормативно-правових актів з питань діловодства.

Саме цей аспект оперативно-службової діяльності у сфері виконання покарань України варто віднести до особливостей прокурорського нагляду, що здійснюється у даній галузі суспільних правовідносин.

Додатковими засобами забезпечення режиму секретності щодо цих осіб виступають норми Закону України «Про захист персональних даних», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про боротьбу з тероризмом», Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, ін.

Сутність діяльності у цьому сенсі полягає у тому, що персонал ДКВС України стає об'єктом забезпечення режиму обмеженого (конфіденційного) характеру у сфері виконання покарань лише у чітко визначених у законі випадках, а саме:

а) при виконанні обов'язків, пов'язаних із змістом процесу виконання – відбування покарань (тобто всі інші суспільні відносини, що виникають у цих осіб у ході їх життєдіяльності (сімейні; цивільно-правові; господарсько-правові; т. ін.), до змісту режиму таємності не відносяться)¹. Зокрема, цікавими у зв'язку з цим є такі випадки пригод, учасниками яких був персонал органів та УВП: так, щорічно з боку цих осіб постійно реєструються випадки сну на постах (більше 60 пригод); вживання спиртних напоїв (до 10); неприбуття на службу

---

¹ Батиргареева В. С., Бабенко А. М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. Право України. 2020. № 2. С.164–183. URL: <http://rd.ua/storage/attachments/13706.pdf>.

(майже 40)¹, а також випадки травмувань, поранень і смерті у позаслужбовий період (більше 10 щорічно)²; ін.;

б) у ході кримінального судочинства, коли щодо зазначених осіб застосовані передбачені заходи безпеки, що визначені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». При цьому варто зазначити, що у чинному КПК України ні серед засад кримінального провадження (глава 2 ст. ст. 7-29), ні серед заходів забезпечення кримінального провадження (розділ II), досудового розслідування (розділ III) та судового провадження (розділ IV-V) чіткої норми, яка б регулювала це питання, не має, що у певній мірі, як показали результати даного дослідження, негативно впливає на ефективність забезпечення як режиму конфіденційності у сфері виконання покарань України з означеної проблематики, так і на стан запобіжної діяльності³;

в) у ході здійснення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (глава 39 КПК ст. ст. 517-523);

г) під час реалізації заходів, передбачених Законом України «Про боротьбу з тероризмом», суб'єктом якої виступають спеціальні підрозділи органів та УВП (ст. ст. 12, 19, 22 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») ⁴;

г) у процесі негласного співробітництва персоналу ДКВС України з оперативними підрозділами правоохоронних органів (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. ст. 254, 255, 256, 271, 272, 275 КПК України та ст. 43 КК) ⁵.

У такому ж контексті можна вести мову й про забезпечення режиму конфіденційності й при обробці, використанні та зберіганні персональних даних осіб, які тримаються у СІЗО та УВП. При цьому однією з особливостей даного процесу є те, що вказані суб'єкти мають:

1) право на особисту безпеку (ст. 10 КВК);

---

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюлетень. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році.

³ Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 274–280

⁴ Порядок організації та забезпечення режиму секретності в державних органах місцевого самоврядування, на підприємствах і організаціях: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2013 № 939. URL: zakon.rada.gov.ua.

⁵ Загинеї З. А. Результати негласних слідчих (розшукових) дій як доказ незаконного використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Eurasian Academic Research Journal. 2017. № 11 (17). С. 8–15

2) право на захист персональних даних щодо їх негласної співпраці як з адміністрацією УВП, так і з оперативними підрозділами інших правоохоронних органів (ст. 41 КВК, ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 43 КК);

3) право на застосування щодо них заходів безпеки, які передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»;

4) інші права, що пов'язані з режимом конфіденційності у сфері виконання покарань України¹.

При цьому необхідно звернути увагу на ще одну особливість, що стосується змісту даного процесу. Мова ведеться про те, що відповідно до вимог п. 2 розділу XVII ПВР УВП забороняється використовувати працю засуджених на тих об'єктах, які мають пряме відношення до процесу забезпечення режиму конфіденційності у сфері виконання покарань України (у приміщеннях, де розміщена зброя, спеціальні засоби, система сигналізації, службова документація тощо; на роботах, пов'язаних з устаткуванням для розмноження документів, радіотелеграфною та телефонною технікою; на роботах, пов'язаних з вибуховими та отруйними речовинами; т. ін.).

З цього випливає, що порушення зазначених вимог – це посягання на об'єкти режиму конфіденційності та таємності. Саме тому, дивним, нелогічним та протиправним можна вважати наказ Міністра юстиції України від 31 серпня 2021 року, на підставі якого засуджену до довічного позбавлення волі призначено на роботу в центральний апарат даного відомства та надано їй доступ до інформації про результати роботи, включаючи конфіденційного характеру, працівників Міністерства². І, що цікаво – правомірної реакції на цей юридичний факт з боку прокуратури та інших правоохоронних органів України досі немає, що не тільки поглиблює проблеми забезпечення режиму конфіденційності у сфері виконання покарань України, але й не дозволяє усувати детермінанти, що породжують та обумовлюють такі порушення³.

Знову ж таки, як показали результати даного дослідження, серед детермінант, які негативно впливають на зазначений вид оперативно-службової

---

¹ Лисодед О. В. Новий закон уніс нові корективи у правовий статус засуджених (коментар до Закону України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII). Право і суспільство. 2017. № 1. Ч. 1. С. 229–235.

² У Мініюсті взяли на роботу довічно засуджену громадянку України. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua>suspilstvo>

³ Копотун І. М., Черниш В. В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, що зловживає повноваженнями у сфері надання публічних послуг. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. 2020. № 2(8). С. 17–30.

діяльності адміністрації УВП¹, є те, що у предмет прокурорського нагляду, який визначений у ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» (а, це – нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян), не включені питання, які стосуються забезпечення конфіденційності даних щодо ув'язнених під варту, засуджених і персоналу органів та УВП.

Такий підхід законодавця не тільки суперечить змісту кримінально-виконавчої діяльності, але й логіці прокурорського нагляду, який здійснюється у сфері виконання покарань ще й на підставі ст. 22 КВК України.

Враховуючи зазначене, логічно було б ч. 1 ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» доповнити пунктом восьмим такого змісту:

«Прокурор, здійснюючи нагляд у сфері виконання покарань, вправі проводити перевірку дотримання режиму забезпечення конфіденційності особистих даних ув'язнених під варту, засуджених і персоналу органів та установ виконання покарань, а також вживати відповідні заходи реагування щодо усунення виявлених при цьому порушень закону».

Як встановлено в ході даного дослідження, ще на одну проблему, яка виникає у ході оперативно-службової діяльності органів та УВП, варто звернути увагу, а саме – на: забезпечення режиму конфіденційності при будівництві СІЗО та УВП, а також використанні інженерно-технічних засобів охорони і нагляду (ІТЗО) та сигналізаційних, запобіжних, тривожних та тому подібних об'єктів у процесі виконання – відбування покарань².

Знову ж таки, як і в попередньому випадку, адміністрації СІЗО та УВП, заборонено використовувати засуджених для роботи на вказаних об'єктах (п. 2 розділу XVII ПВР УВП), що без сумніву, має стати предметом прокурорського нагляду. У цілому ж порядок здійснення зазначених робіт регулюється нормативно-правовими актами МВС України та Міністерства юстиції України з обмеженим доступом (як правило, з грифом «таємно»), що теж варто віднести до особливостей забезпечення режиму конфіденційності та здійснення прокурорського нагляду у сфері виконання покарань України.

Свої особливості, як показує практика, має й діяльність, що стосується забезпечення режиму конфіденційності у сфері виконання покарань України

---

¹ Батиргареева В. С., Бабенко А. М. Аналіз сучасної криміногенної ситуації в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. Архів кримінології та судових наук. 2020. № 1. С. 39–54

² Лисодед О. В. Закріплення міжнародних та європейських стандартів поведіння із засудженими у кримінально-виконавчому законодавстві України (на прикладі Закону України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII). Питання боротьби зі злочинністю. 2015. Вип. 30. С. 64–76.

відносно інших напрямів кримінально-виконавчої діяльності¹. До таких, зокрема, варто віднести наступні із них:

а) стан, включаючи кількісно-якісні показники, забезпечення органів та установ виконання покарань зброєю та боєприпасами, а також спецзасобами і службовими собаками (вперше такі дані були «розсекречені» у 2016 році – і це не можна вважати правильним кроком Міністерства юстиції України, позаяк таким чином вказаним відомством оприлюднена інформація про ефективність і потенційні можливості УВП з питань охорони осіб, які тримаються у місцях позбавлення волі²);

б) відомості про штатну чисельність, озброєння, підготовку тощо територіальних (міжтериторіальних) воєнізованих формувань ДКВС України (знову ж таки, у 2016 році вперше і востаннє в історії функціонування органів і установ виконання покарань така інформація була публічно оприлюднена Міністерством юстиції України³);

в) інформація про призначення варт з охорони; зустрічних варт з переміщення засуджених; варт з охорони засуджених у медичних закладах МОЗ України тощо (у 2016 Мінюст України також безпідставно розсекретив вказані відомості⁴).

У той самий час, якщо виходити із змісту Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування на підприємствах, в установах і організаціях, то саме цей напрям оперативно-службової діяльності теж відноситься до особливостей аналогічного напрямку забезпечення режиму секретності у сфері виконання покарань України⁵.

Так у цілому уявляється зміст, з урахуванням зазначених у цій роботі особливостей, процесу забезпечення режиму конфіденційності та запобіжної діяльності у системі органів та УВП засобами прокурорського нагляду, який здійснюється у сфері виконання покарань України. При цьому варто мати на увазі, що об'єктами правової охорони та прокурорського нагляду у вказаній галузі суспільних відносин мають стати права і законні інтереси як ув'язнених під варту та засуджених, так і персоналу органів та установ виконання покарань, які є повноцінними та необхідними суб'єктами кримінально-виконавчих

---

¹ Лисодед О. В. Сучасний стан прав засуджених в Україні. Часопис Київського університету права. 2016. № 2. С. 317–320.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюлетень. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

³ Там само

⁴ Там само

⁵ Никифорчук Д., Колб О. Г. Зміст оперативно-розшукової діяльності у колоніях. Вісник Національної академії прокуратури України. 2019. № 4(62). С. 86-96.

правовідносин, що виникають саме у процесі виконання – відбування покарань, та об'єктивно потребують правової охорони на законному рівні, з урахуванням потенційних можливостей держави, у тому числі органів прокуратури.

4.3. Проблеми забезпечення громадського контролю за процесом виконання-відбування кримінальних покарань

Вивчення змісту кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 2 КВК) показало, що у його нормах термін «громадськість», як ключовий елемент у словосполученні «громадський контроль», вживається у такому контексті:

1) як завдання даного законодавства – у виді участі громадськості в процесі контролю за виконанням кримінальних покарань (ч. 2 ст. 1 КВК);

2) як принцип кримінально-виконавчого законодавства, виконання покарань – у виді участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (ст. 5 КВК, ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»);

3) як один із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених – у виді громадського впливу (ч. 3 ст. 6 КВК);

4) як одне з прав засуджених – у виді права на звернення до громадських об'єднань (ч. 1 ст. 8 КВК);

5) як один із суб'єктів відвідування установ виконання покарань (ч. 1 ст. 24 КВК);

6) як суб'єкт громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань в установах виконання покарань (виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах) – у виді спостережних комісій (ч. 2 ст. 25 КВК);

7) як самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі (ст. 127 КВК; ст. 27 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу»);

8) як суб'єкт здійснення богослужіння та релігійних обрядів у колоніях (ст. 128, 128-1 КВК) – у виді душпастирської опіки засуджених;

9) як учасники виправлення та ресоціалізації засуджених неповнолітніх (ст. 149 КВК);

10) як суб'єкт нагляду за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 163 КВК);

11) як учасник дисциплінарної комісії установи виконання покарань – у формі запрошення на її засідання (ч. 3 ст. 135 КВК);

12) як суб'єкти взаємодії з органами та установами виконання покарань – у виді сприяння їм у виконанні визначених у законі завдань (ст. ст. 5, 20 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу»);

13) як суб'єкт демократичного цивільного контролю (Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами»).

Здавалось би, в Україні створений належний правовий механізм для здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань. Проте, як засвідчили результати даного наукового дослідження, на практиці ці питання не в повній мірі кореспондується із зазначеними вище формами і видами діяльності громадськості, пов'язаної з виконанням і відбуванням кримінальних покарань.

Слід зазначити, що досить активно займаються розробкою питань, що стосуються сутності змісту громадського контролю у сфері виконання покарань України в контексті визначених у законі підстав такої діяльності, наступні науковці: К. А. Автухов, В. А. Бадира, В. В. Василевич, Б. М. Головкін, О. М. Гумін, О. М. Джужа, В. О. Меркулова, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. Г. Колб, В. Л. Ортинський, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, І. С. Яковець та ін. Поряд з цим, слід визнати, що у сучасних умовах реформування сфери виконання покарань проблеми, які мають пряме відношення до даного предмету дослідження, а також заходи щодо удосконалення правового механізму з означеної тематики досліджені не в повній мірі.

Як встановлено в ході даного дослідження, у сучасній історії України прийнято ряд важливих у цьому сенсі заходів, які мають пряме відношення до досліджуваної у даній роботі проблематики та створили належне правове підґрунтя для участі громадськості, поряд з Уповноваженим Верховної Ради України та прокурором, в процесі контролю за діяльністю персоналу органів та установ виконання покарань, а також інших правоохоронних органів. Зокрема, у Законі України «Про Національну поліцію» є спеціальний розділ VIII «Громадський контроль поліції», в якому закріплено положення про те, що з метою інформування громадськості про діяльність поліції керівники поліції та керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та опубліковують на офіційний веб-портал органів поліції звіт про діяльність поліції (ч. 1 ст. 86). Більш того, керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати дані про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних веб-порталах органів, які вони очолюють (ч. 3 ст. 86 даного Закону).

І, що найцінніше у цьому Законі – за результатами оцінки діяльності територіального органу поліції Верховна Рада України або відповідні ради місцевих депутатів можуть прийняти резолюцію недовіри керівнику відповідного органу (підрозділу) поліції, що є підставою для звільнення його із займаної посади (ст. 87). Крім цього, відповідно до вимог ст. 90 Закону України «Про Національну поліцію», контроль за діяльністю поліції може здійснюватися у формі залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг та дії чи бездіяльності поліцейських та до перевірки інформації про належне виконання покладених на них обов'язків згідно до законів та інших нормативно-правових актів України.

На сьогодні, як встановлено в ході даного дослідження, у жодному законі та іншому правовому джерелі, що стосується сфери виконання покарань та, зокрема, діяльності персоналу органів і установ виконання покарань України, не закріплено зазначених вище у Законі України «Про Національну поліцію» положень.

Нічого з цього приводу не сказано й в Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, а також в інших державних програмах (Національній стратегії у сфері прав людини; стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки; стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»; ін.).

Не запропоновані зазначені норми й в проекті Закону «Про пенітенціарну систему», хоча їх наявність, виходячи з існуючого стану справ у сфері виконання покарань України, є вкрай необхідною.

Як показали результати даного дослідження, фундаментальні засади громадського контролю визначені в Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави»¹. Зокрема, у ст. 1 даного Закону закріплено зміст поняття «демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави» (цивільний контроль), під яким слід розуміти комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни.

Важливим також, у контексті змісту предмета даного наукового пошуку, є й встановлені у цьому Законі основні завдання цивільного контролю (ст. 2), а саме:

1) спрямування діяльності органів та установ виконання покарань на реалізацію визначених засадами внутрішньої і зовнішньої політики завдань у сфері правоохоронної діяльності з метою зміцнення національної безпеки та громадського порядку;

2) дотримання законності в діяльності органів та установ виконання покарань;

3) створення умов, які унеможливають використання військових формувань та інших правоохоронних органів для обмеження прав і свобод засуджених, позбавлених волі;

---

¹ Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 червня 2003 року № 975-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 46. Ст. 366

4) запобігання та недопущення порушень конституційних прав і свобод, захист законних інтересів персоналу органів та установ виконання покарань, осіб, звільнених зі служби (роботи) в ДКВС України, а також членів їхніх сімей;

5) урахування громадської думки, пропозицій громадян та громадських організацій при обговоренні й ухваленні рішень з питань діяльності органів та установ виконання покарань та зміцнення громадського порядку і законності у сфері виконання покарань;

6) виділення відповідно до законів у необхідних обсягах і раціональне використання бюджетних коштів, спрямованих на утримання і функціонування органів та установ виконання покарань України;

7) використання за цільовим і функціональним призначенням державного майна, переданого в управління органам та установам виконання покарань;

8) своєчасне, повне і достовірне інформування органів державної влади та суспільства про діяльність органів та установ виконання покарань, забезпечення її відповідності вимогам Конституції України і законів України, нормам міжнародного права, реальній кримінальній обстановці, громадського порядку.

Виходячи з того, що в чинному кримінально-виконавчому законодавстві України, як форми контролю, що зазначені в Законі України «Про Національну поліцію», так і завдання громадського контролю, мова про які ведеться в Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави»¹, не визначені, логічно було б КВК України видозмінити з урахуванням цих положень.

Враховуючи, що у Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» одним із завдань визначено завдання по забезпеченню цивільного контролю з питань відповідності діяльності органів та установ виконання покарань Конституції і законам України та нормам літературного права, а також з метою удосконалення правових засад застосування заходів вгамування до засуджених, позбавлених волі, слід також видозмінити КВК України шляхом внесення відповідних змін і доповнень, що пропонуються на науковому рівні².

Тільки при такій видозміні громадського контролю у сфері виконання покарань України набуде іншого змісту й практика виконання та відбування покарань, а також діяльність персоналу установ виконання покарань, яка пов'язана із застосування до засуджених основних засобів виправлення та ресоціалізації та на більш високому рівні будуть реалізовуватись визначені в

---

¹ Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 червня 2003 року № 975-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 46. Ст. 366

² Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2019. № 3(9). С. 223–230.

законі завдання, що пов'язані із запобіганням тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Як у зв'язку з цим зазначили деякі дослідники, повноцінне життя сучасного суспільства передбачає наявність в ньому третього сектора (перший – державний, другий – сектор приватного бізнесу), тобто діяльності громадських організацій та громадського контролю за першими двома секторами¹. При цьому, як встановив Г. О. Радов, проблема стоїть більш гостріше, ніж здається на перший погляд. І для того, щоб не виявитись в такій ситуації, персонал органів та установ виконання покарань повинен сам ініціювати громадську активність. І, перш за все, – для підтримки самого себе². На його переконання (і з цим варто погодитись повністю), тільки громадянське суспільство та його інститути можуть осудити персонал, так само, як і можуть його виправдати³.

Важливість видозміни правових засад та в цілому змістовних елементів громадського контролю у сфері виконання покарань обумовлена ще й тим, що у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України, якщо виходити із вимог ст. 25 КВК, ця форма діяльності громадських організацій по суті зведена до двох його видів

а) надання допомоги органам та установа виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи (ч. 1 цієї статті Кодексу);

б) здійснення контролю єдиним легітимним органом – спостережними комісіями (ч. 2)⁴.

Проте, вивчення змісту Положення про спостережені Комісії, яке затверджено Кабінетом Міністрів України (постанова від 01 квітня 2004 року № 429), показало, що зазначений громадський контроль є формальним та не стосується суттєвих аспектів кримінально-виконавчої діяльності, зокрема й питань, пов'язаних із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів, гамівної сорочки і зброї да засуджених, позбавлених волі.

Більш того, більшість норм даного Положення не кореспондуються із змістом тих змін і доповнень, які внесені до чинного КВК України на протязі 2005-2018 р. р., включаючи й ті, що стосуються приведення умов відбування покарань у виді позбавлення волі до Європейських стандартів, а також з відповідними статтями Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави».

---

¹ Тюрма и общество : материалы семинара для персонала учреждений по исполн. наказ. Донец. области. Донецк : «Донецкий Мемориал», 2000. 116 с.

² Тюрма и общество : материалы семинара для персонала учреждений по исполн. наказ. Донец. области. Донецк : «Донецкий Мемориал», 2000. 116 с.

³ Там само

⁴ Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11 липня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3-4. Ст. 21.

Так, ні спостережні комісії, ні інші громадські об'єднання не можуть з цих причин належним чином реалізовувати у своїй практичній діяльності такі принципи здійснення цивільного контролю в ст. 4 даного Закону, як:

1) розмежування функцій і повноважень політичного керівництва сферою виконання покарань України, особливо в часи Президента України В. А. Ющенко (2005-2010 р. р.) та Президента України П. О. Порошенка (2014-2018 р. р.), коли центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, очолювали представники коаліційних політичних партій, що об'єднались у Верховній Раді України;

2) взаємодії й відповідальності органів державної влади та органів управління сферою виконання покарань за здійсненням державної політики у справі зміцнення законності й громадського порядку, за своєчасне і всебічне матеріально-фінансове забезпечення органів та установ виконання покарань для реалізації покладених на них функцій (безконтрольність з цих питань сприяла тому, що щорічно, розпочинаючи з 1991 року по даний час, з Державного бюджету України на сферу виконання покарань виділяється лише 40 % від її потреб, а стан повторної та пенітенціарної злочинності і злісних правопорушень залишається незмінним за весь цей період);

3) прозорості видатків на утримання органів та установ виконання покарань (так, як зазначено в розділі II Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України 2017 року, за всі часи незалежності ДКВС України фінансувалась у розмірі 40 % від потреб. При цьому, тільки у 2017 році додаткова потреба у фінансуванні сфери виконання покарань становила 730 млн. грн. (розділ VI даної Концепції));

4) відкритості для суспільства інформації про діяльність ДКВС України, яка не становить державну таємницю, з урахуванням визначеної законом специфіки державних правоохоронних органів (у той самий час, інформаційний бюлетень центрального органу виконавчої політики, що реалізує державну політику України у сфері виконання покарань, який публікувався з 1991 р. по 2016 роки, на сьогодні Адміністрацією ДКВС Міністерства юстиції України не випускається);

5) відповідальності посадових осіб за своєчасність, повноту і достовірність інформації, що надається, та реагування на звернення громадян, громадських організацій, виступів засобів масової інформації.

Звичайно, якби громадські організації та інші суб'єкти цивільного контролю, що визначені в ст. 6 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» більш активно та цивілізовано застосовували визначені у цьому нормативно-правовому акті повноваження та принципи, то, мабуть, дещо по-іншому й мала вигляд ситуація, що склалась, зокрема, у зв'язку із застосуванням до засуджених у місцях позбавлення волі, фізичної сили,

спеціальних засобів, гамівної сорочки та зброї, а саме – це має визнаватись громадськістю як надзвичайна подія, позаяк зазначена діяльність персоналу ДКВС України пов'язана з суттєвим порушенням прав тих осіб, щодо яких застосовуються встановлені у законі заходи вгамування (право на життя, здоров'я, гідність, безпеку тощо).

Поряд з цим, варто зазначити, що питання громадського контролю мають стати предметом окремого дисертаційного дослідження, враховуючи, на теперішній час його ефективність є низькою, а результативність низькою. При цьому, однією з обставин, що негативно впливає на стан даної діяльності, є те, що у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України, зокрема в ч. 2 ст. 25 КВК, визначений лише один громадський орган – спостережені комісії, повноваження яких є «куцими» (вузькими та несуттєвими), а форми впливу на адміністрацію УВП – формальними та беззмістовними.

Саме тому, так важливо на законодавчому рівні закріпити реальні правові гарантії реалізації на практиці громадського контролю у сфері виконання покарань, а також принципи та юридичні наслідки такої суспільної діяльності.

Як з цього приводу влучно висловився Г. О. Радов, кримінально-виконавча система без громадських організацій не обійдеться. А тому ми сьогодні не тільки можемо, ми зобов'язані сприяти відкриттю таких організацій, як необхідної умови, яка забезпечить якісне функціонування нашої системи. Це є категоричний імператив, будь-якої спроби блокувати участь громадського суспільства в діяльності кримінально-виконавчої системи неминуче приведуть до краху системи, беззаперечно підштовхують її у той стан, який відомим є для нас як «ГУЛАГ»¹. При цьому, на його переконання (і варто з цим погодитись у повній мірі), нормативна база з цих питань не повинна бути абстрактною, вона має створювати механізми, які дозволяють її реально застосовувати².

Таким чином, слід констатувати, що на сьогодні громадський контроль у сфері виконання покарань знаходиться на низькому нормативному рівні, а ті потенційні можливості, які закріплені в законах, що стосуються в цілому цивільного контролю за правоохоронною системою, у реальних кримінально-виконавчих правовідносинах майже не реалізуються. Все це, в кінцевому результаті, не дозволяє виявляти глибинні детермінанти, що пов'язані із формуванням протиправної поведінки засуджених під час відбування кримінальних покарань, з одного боку, а також психологією дій персоналу органів та установ виконання покарань у таких ситуаціях та прийняттям адекватних рішень при цьому, з іншого боку.

---

¹ Тюрма и общество : материалы семинара для персонала учреждений по исполн. наказ. Донец. области. Донецк : «Донецкий Мемориал», 2000. 116 с.

² Там само

References:

1. Babenko A. M. *Taktyko-psykholohichni, kryminalno-protseesualni, administratyvno-pravovi ta operatyvno-rozshukovi zakhody profilaktyky i zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam. Pivdenoukrainskyi pravnychyi chasopys. 2021. № 1. S. 14–22.*
2. Batyrhareieva V. S., Babenko A. M. *Analiz suchasnoi kryminohennoi sytuatsii v Ukraini yak informatsiina model dlia rozrobky stratehii zmenshennia mozhyvostei vchynennia zlochyniv. Arkhiv kryminolohii ta sudovykh nauk. 2020. № 1. S. 39–54.*
3. Batyrhareieva V. S., Babenko A. M. *Vplyv ustanov vykonannia pokaran i poperednoho uv'iaznennia na kryminohennu sytuatsiiu v Ukraini. Pravo Ukrainy. 2020. № 2. S.164–183.*
4. Bulyko A. N. *Bolshoi slovar ynostrannykh slov. 35 tys. slov. Yzd. 3-e, pererab. Moskva: Martyn, 2010. 704 s.*
5. Dudorov O. O., Mazur M. V. *Realizatsiia pryntsypu verkhovenstva prava pry zastosuvanni zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist: postanovka problemy, mizhnarodnyi i zarubizhnyi dosvid. Yurydychnyi elektronnyi naukovyi zhurnal. 2017. № 5. S. 129–140.*
6. Holovkin B. M. *Pro determinatsiiu zlochynnosti. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2020. № 1. S. 274–280.*
7. Holovkin B. M. *Teperishnie i maibutnie kryminolohii. Problemy zakonnosti. 2020. Vyp. 149. S. 168–184.*
8. Karchevskiy M. V., Kudinov A. S. *Efektyvnist kryminalno-pravovoho rehuliuвання v Ukraini. Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka. 2016. № 4. S. 101–114.*
9. Kolb O. H. *Ustanova vykonannia pokaran yak sub'iekt profilaktyky zlochyniv: monohrafiia. Lutsk: RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky, 2006. 464 s.*
10. Kolb O. H., Kopotun I. M., Dzhuzha O. M., Pasichnyk D. S. *Zapobihannia nadzvychainym podiiam kryminalno-pravovoho kharakteru u kryminalno-vykonavchykh ustanovakh v Ukraini. Znanstvena Misel: Global Science Center LP, 2020. № 47-2 (47). S. 8–14.*
11. Kolb O. H., Makhnitskyi O. I. *Zmist hromadskoho kontroliu u sferi vykonannia pokaran Ukrainy. Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy. 2019. № 3(9). S. 223–230.*
12. Kopotun I. M., Chernysh V. V. *Kryminolohichna kharakterystyka osoby zlochynitsia, shcho zlovzhyvaie povnovazhenniamy u sferi nadannia publichnykh posluh. Kryminalno-vykonavcha systema: Vchora. Sohodni. Zavtra. 2020. № 2(8). S. 17–30.*
13. *Kryminalno-vykonavchy kodeks Ukrainy: pryiniaty 11 lypnia 2003 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004. № 3-4. St. 21.*
14. Kvasha O. O. *Znachennia filozofskoi katehorii prychnynnosti u kryminalno-pravovykh doslidzhenniakh: tradytsii ta suchasnist. Pravova derzhava. 2017. Vyp. 28. S. 333–340.*
15. Lysodied O. V. *Novyi zakon unis novi korektyvy u pravovyi status zasudzhenykh (komentar do Zakonu Ukrainy vid 7 veresnia 2016 r. № 1492-VIII). Pravo i suspilstvo. 2017. № 1. Ch. 1. S. 229–235.*
16. Lysodied O. V. *Suchasnyi stan prav zasudzhenykh v Ukraini. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2016. № 2. S. 317–320.*
17. Lysodied O. V. *Zakriplennia mizhnarodnykh ta yevropeiskykh standartiv povodzhennia iz zasudzhenyh u kryminalno-vykonavchomu zakonodavstvi Ukrainy (na*

pryklyadi Zakonu Ukrainy vid 8 kvitnia 2014 r. № 1186-VII). Pytannia borotby zi zlochynnistiu. 2015. Vyp. 30. S. 64–76.

18. Lysodied O. V., Ostapko K. S. Orhany ta ustanovy vykonannia pokarannia u vydi pozbavlennia voli v Ukraini (1917–2004 roky). Forum prava. 2021. № 2. S. 31–45.

19. Nykyforchuk D., Kolb O. H. Zmist operatyvno-rozshukovoi diialnosti u koloniiakh. Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2019. № 4(62). S. 86–96.

20. Obolentsev V. F. Bazovi zasady systemnoho analizu zlochynnosti ta viktyimizatsii v Ukraini: monohrafiia. Kharkiv: Yurait, 2016. 116 s.

21. Operatyvno-sluzhbova i vyrobnycho-hospodarska diialnist orhaniv i ustanov vykonannia pokaran Ukrainy u 1998 rotsi: inform. biuleten. Kyiv: DDUPVP, 1999. № 2. 83 s.

22. Operatyvno-sluzhebnaia deiatelnost uchrezhdenyi uholovno-yspolnytelnoi systemy MVD Ukrayny v 1992 hodu: ynform. Biulleten. Kyev: Hlavnoe upravlenye po yspolneniyu nakazanyi MVD Ukrayny, 1993. № 4. 46 s.

23. Osnovnyie napravleniia reformy uholovno-yspolnytelnoi systemy v Ukraynskoi SSR: utverzhdena postanovlenyem Kabyneta Mynystrov Ukraynskoi SSR № 88 ot 11 yiulia 1991 hoda. Kyev: HUYN MVD Ukrayny, 1991. 18 s.

24. Poriadok orhanizatsii ta zabezpechennia rezhymu sekretnosti v derzhavnykh orhanakh mistsevoho samovriaduvannia, na pidpriemstvakh i orhanizatsiiakh: zatverdzhenyi postanovoju Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 hrudnia 2013 № 939. <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.

25. Pro demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad Voiennoiu orhanizatsiieiu i pravookhoronnyu orhanamy derzhavy : Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2003 roku № 975-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. № 46. St. 366.

26. Pro stan pravoporiadku, izoliatsii ta nahliadu, diialnist pidrozdiliv okhorony, pozhezhnoi bezpeky ta voienizovanykh formuvan Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy u 2016 rotsi: inform. biuleten. Kyiv: Departament DKVS Ministerstva yustytysii Ukrainy, 2017. 34 s.

27. Tiurma y obshchestvo : materyaly semynara dlia personala uchrezhdenyi po yspoln. nakaz. Donets. oblasti. Donetsk : «Donetskyi Memoryal», 2000. 116 s.

28. Tychyna D. M. Udoskonalennia diialnosti prokuratury v derzhavnomu mekhanizmi zapobihannia zlochynam v Ukraini. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2017. № 1(102). S. 88–98.

29. U Miniusti vzialy na robotu dovichno zasudzhenu hromadianku Ukrainy. <https://www.slovoidilo.ua>suspilstvo>.

30. Us O. V. Kvalifikatsiia zlochynu pry konkurentsii spetsialnykh kryminalno-pravovykh norm. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universtetu. Serii: Pravo. 2019. Vyp. 56. T. 2. S. 79–83.

31. Vozniuk A. A. Chas vchynennia zlochynu: aktualni problemy kryminalno-pravovoho rozuminnia. Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. 2019. № 3. S. 258–262.

32. Zahynei Z. A. Rezultaty nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii yak dokaz nezakonnoho vykorystannia informatsii, shcho stala vidoma osobi u zviazku z vykonanniam sluzhbovykh obov'iazkiv. Eurasian Academic Research Journal. 2017. № 11 (17). S. 8–15.

33. Zahynei-Zabolotenko Z. A. Vyznachenist vs nevyznachenist kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy. Pravo Ukrainy. 2020. № 2. S. 67–80.

РОЗДІЛ V Прояви корупції в органах Державної кримінально-виконавчої служби України: характеристика та напрями протидії

БОДНАРЧУК Олег Григорович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

5.1. Поняття корупції в органах Державної кримінально-виконавчої служби України як об'єкта протидії

5.2. Характеристика основних умов, що сприяють виникненню корупції у службовій діяльності співробітників пенітенціарної системи

5.3. Причини виникнення та поширення корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України та основні пріоритетні напрями їх усунення

Manifestations of corruption in the bodies of the State Penitentiary Service of Ukraine: characteristics and directions of counteraction

*Doctor of Law, Professor O. H. Bodnarchuk
Professor of the Department of Private Law
Educational and Scientific Institute of Law
State Tax University*

Проявления коррупции в органах Государственной уголовно-исполнительной службы Украины: характеристика и направления противодействия

*Доктор юридических наук, профессор О. Г. Боднарчук
профессор кафедры частного права
Учебно-научного института права
Государственного налогового университета*

Ключові слова: корупція, корупція в Державній кримінально-виконавчій службі України, корупційні діяння, корупційні правопорушення, інші зловживання, пов'язані із корупцією, пенітенціарна система, Департамент з питань виконання кримінальних покарань.

Keywords: corruption, corruption in the State Penitentiary Service of Ukraine, acts of corruption, corruption offenses, other abuses related to corruption, penitentiary system, Department for the Execution of Criminal Sanctions.

Ключевые слова: коррупция, коррупция в Государственной уголовно-исполнительной службе Украины, коррупционные деяния, коррупционные правонарушения, другие злоупотребления, связанные с коррупцией, пенитенциарная система, Департамент по исполнению уголовных наказаний.

АНОТАЦІЯ

В розділі проаналізовано наукові підходи до змісту понять «корупція», «корупція в органах ДКВС», на підставі чого встановлено, що у сучасній науковій літературі представлено два основних підходи до визначення поняття корупції: у широкому і вузькому значенні. Виділено специфічні ознаки корупції в органах ДКВС. Визначено основні умови, що сприяють виникненню корупції у службовій діяльності співробітників пенітенціарної системи: політичні, управлінські, правові, економічні, соціальні. Розкрито феномен професійної деформації, як однієї із стадій вчинення корупційного правопорушення в Державній кримінально-виконавчій службі України. Обґрунтовано взаємозв'язок між ступенем неналежного матеріального забезпечення, соціальної незахищеності співробітників пенітенціарної системи й рівнем низової корупції у цій сфері, який виявляється в тому, що державна політика в цьому питанні зводиться до мінімізації витрат. Проаналізовано причини виникнення та поширення корупції в органах ДКВС та виділено основні пріоритетні напрями їх усунення.

SUMMARY

The section analyzes scientific approaches to the content of the concepts of corruption, corruption in the SPS bodies, on the basis of which it is established that in modern scientific literature there are two main approaches to the definition of the concept of corruption: in a broad and narrow sense. The specific signs of corruption in the SPS bodies are highlighted. The main conditions that contribute to the emergence of corruption in the work of employees of the penitentiary system are determined: political, managerial, legal, economic, social. The phenomenon of professional deformation as one of the stages of committing a corruption offense in the State Penitentiary Service of Ukraine is revealed. The relationship between the degree of inadequate material support, social vulnerability of the employees of the penitentiary system and the level of grassroots corruption in this area, which is manifested in the fact that state policy in this matter is reduced to minimizing costs, is substantiated. The reasons for the emergence and spread of corruption in the SPS bodies are analyzed and the main priority areas for their elimination are identified.

АННОТАЦИЯ

В разделе проанализированы научные подходы к содержанию понятий коррупция, коррупция в органах ГУИС, на основании чего установлено, что в современной научной литературе представлены два основных подхода к определению понятия коррупции: в широком и узком смысле. Выделены специфические признаки коррупции в органах ГУИС. Определены основные условия, способствующие возникновению коррупции в служебной деятельности сотрудников пенитенциарной системы: политические, управленческие, правовые, экономические, социальные. Раскрыт феномен профессиональной деформации как одной из стадий совершения коррупционного правонарушения в Государственной уголовно-исполнительной службе

України. Обоснована взаємозв'язь между ступенню ненадлежащего матеріального забезпечення, соціальної незахищеності співробітників пенітенціарної системи і рівнем низової корупції в цій сфері, котра проявляється в тому, що державна політика в цьому питанні зводиться до мінімізації витрат. Проаналізовані причини виникнення і поширення корупції в органах ГУИС і виділені основні пріоритетні напрями їх усунення.

5.1. Поняття корупції в органах Державної кримінально-виконавчої служби України як об'єкта протидії

Корупція – один з основних факторів, який не дозволяє ефективно функціонувати органам державної влади, порушуючи так стабільність самої держави. Соціальна небезпека корупції полягає в тому, що вона являє собою серйозну перешкоду на шляху розвитку України як правової держави. Корупція є одним із основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, принципам верховенства закону, забезпечення прав і свобод людини, соціальної справедливості та негативно впливають на духовно-моральне благополуччя людини в суспільстві. Саме тому останні роки ця проблема є настільки актуальною.

Останні десятиліття показали, що порівняно високий рівень корумпованості українського державного апарату створив серйозні перешкоди на шляху поступального розвитку ринкової економіки та сприяв «корозії» авторитету України на міжнародній арені. Люди втратили надію на чесну, порядну і відповідальну державну владу. Незважаючи на надзвичайний стан, що склався в українському суспільстві, якихось кардинальних змін у напрямі протидії корупції в системі державної служби нині не відбувалося.

Потрібно зауважити, що у більшості країн з ринковою економікою сформована атмосфера нетерпимості суспільства до цього негативного та небезпечного соціального явища, а в країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються, корупція не отримала належного громадського осуду.

Як будь-яке складне соціальне явище, корупція немає єдиного канонічного визначення, що обумовлює різноманіття підходів до її тлумачення. Різноманіття таких думок свідчить про складність цього явища і вимагає більш глибокого і всебічного його вивчення. Вироблення єдиного поняття про корупцію – це складний еволюційний процес, який, на нашу думку, потребує поглиблення теоретичного рівня пізнання корупції, а саме формування чіткого правового визначення.

Потрібно відмітити, що в словниках та енциклопедіях поняття «корупція» по-різному розкрито і немає його чіткого й однозначного визначення.

О. В. Ткаченко наголошує: ... «термін «корупція» має швидше узагальнюючий характер, а не правовий, оскільки він пов'язаний із обсягом

діянь, які підпадають під кваліфікацію корупційних, зміст яких із часом буде змінюватися залежно від зміни видів корупційних діянь, викликаних постійним розвитком суспільних відносин»¹.

У сучасній науковій літературі запропоновано два основних підходи до визначення поняття корупції. У широкому сенсі це поняття охоплює негативне соціальне явище, яке набуло поширення в публічному апараті управління (Л. В. Білінська²; В. В. Лунєєв³ та ін.). У вузькому (власне юридичному) сенсі корупція розглядається як сукупність складів правопорушень, які передбачені у законодавстві України і відрізняються такою важливою кваліфікуючою ознакою, як використання посадовою особою свого публічного статусу в корисливих цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах (наприклад, Н. А. Лопашенко⁴).

Ми підтримуємо думку О.В. Клок, що особливості корупції охоплюються (а) її обумовленістю, що впливає з того, що досліджуване явище не може існувати в суспільстві саме по собі, що воно є виключно наслідком низки причин, а тому вивчення його причинності потребує ретельного аналізування з урахуванням формування дієвого механізму протидії корупційним правопорушенням в органах державної влади; (б) історичною мінливістю, що вказує на можливість простежування деякої змінності ставлення соціуму до проблематики існування корупції та її безпосереднього розуміння; (в) розрізненістю її бачення і як наслідок цього – складністю її нормативного законодавчого закріплення з огляду на варіювання дефініції поняття «корупція» на законодавчому рівні багатьох зарубіжних країн; (г) складністю й розрізненістю доктринального бачення корупції, як негативного явища⁵.

Необхідно зазначити, що дослідження розвитку понятійно-категоріальних основ явища корупції у сучасній юридичній науці і на практиці дає підстави стверджувати, що багаторазові спроби науковців і практиків дати повне та змістовне визначення поняттю «корупція» не дали бажаних результатів.

---

¹ Ткаченко О. В. До питання про визначення поняття «корупція». Університетські наукові записки. 2006. № 2(18). С. 193.

² Білінська Л. В. Генеза поняття «корупція» як суспільно небезпечного діяння. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. Випуск 21. Частина II. Том 2. С. 126. (Серія Право).

³ Лунєєв В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. М. : НОРМА, 1999. 516 с.

⁴ Лопашенко Н. А. Противодействие российской коррупции : обоснованность и достаточность уголовно-правовых мер. Проблемы борьбы с проявленными криминального рынка : сборник научных статей. Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2005. С. 21–35.

⁵ Клок О. В. Протидія корупційним правопорушенням засобами адміністративного права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Клок О. В. Київ, 2015. С. 54.

На нашу думку, необхідно виокремити ознаки, що характеризують корупцію. До них можна віднести такі: соціальне, правове, політичне, економічне, моральне та системне явище; елемент або різновид організованої злочинності; ураження органів державної влади та їх посадових осіб; специфічна поведінка посадової особи, пов'язана зі зловживанням владою з особистою корисливою метою отримання певних благ у вигляді винагороди як майнового, так і не майнового характеру; здійснення корупційних дій в інтересах третіх осіб за винагороду як майнового, так і не майнового характеру; дії або утримання від виконання певних дій посадовою особою за домовленістю або згодою сторін; законспірований (прихований) характер корупційної діяльності; вихід корупції за рамки кримінальних деліктів, як правопорушення, в якому у діях порушника відсутній склад злочину, що тягне настання адміністративної, дисциплінарної та цивільної відповідальності; підрив авторитету та престижу органів державної влади і Держави в цілому, що викликає негативне ставлення суспільства до змін у цілому та до прийнятих ними рішень зокрема.

Зазначимо, що характеристика визначення поняття корупції не буде завершеною без аналізу актів національного законодавства та міжнародно-правових актів, присвячених цій проблематиці.

Сутність антикорупційного законодавства полягає в тому, щоб: 1) обмежити, нейтралізувати чи усунути фактори корупції: запобігти конфлікту інтересів (особистих і службових); нормативно визначити рамки етичної поведінки особи, уповноваженої на виконання завдань і функцій держави; зробити вчинення корупційних правопорушень справою не вигідною та ризикованою, і врешті-решт досягти того, щоб особа чесно і сумлінно виконувала свої службові обов'язки; 2) чітко визначити ознаки корупційних правопорушень: передбачити адекватні заходи відповідальності за їх вчинення; належним чином врегулювати діяльність органів державної влади та їх окремих підрозділів, які безпосередньо протидіють корупції¹.

Доцільно зазначити, що в жодній із конвенцій не визначено саме поняття «корупція», а подано лише перелік діянь, які визначаються корупційними. Отже, в міжнародних документах також відсутня чітка дефініція, яка б окреслила рамки цього явища, а наведено лише його прояви. Н.М. Маршакова зазначає, що така обставина не дозволяє визначити чіткі рамки корупції, що негативно позначається на правозастосовній практиці².

---

¹ Нове антикорупційне законодавство – від боротьби до запобігання і протидії. Антикорупційне законодавство України. С. 4. URL : http://uvpo.odessa.gov.ua/files/uvpo_portal/antikorupc_jne_zakonodavstvo_ukra_ni_-_pos_bnik.pdf (дата звернення : 27.01.2022).

² Маршакова Н. Н. Понятие коррупции в международно-правовых актах. Российская юстиция. 2010. № 11. С. 70.

Потрібно відмітити, що сучасне трактування законодавцем поняття «корупція» не сприяє ефективній протидії її проявам у сфері реалізації публічної влади. Крім того, дати її чітке, однозначне, всеохоплююче законодавче визначення на сьогодні неможливо. У зв'язку з цим вважаємо, що поняття «корупція» повинно визначатися на доктринальному, а не законодавчому рівні, оскільки дає узагальнене уявлення про корупцію як таку, що складається з різних за характером, але однакових за суттю діянь, які не зводяться до якогось одного конкретного виду правопорушення, і проявляється в найрізноманітніших формах та тягнуть за собою кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову відповідальність. Крім того, виходячи із досвіду зарубіжних країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою при запровадженні ефективних засобів протидії цьому явищу.

Корупція є однією з найважливіших проблем сучасності, вирішення якої надзвичайно важливе завдання. Особливо гостро постає ця проблема тоді, коли злочин здійснюють люди в погонах. Це завжди особливий випадок, який викликає резонанс як у засобах масової інформації, так і серед громадськості. Тривогу в громадськості викликає моральне розкладання посадових осіб установ і органів пенітенціарної системи України, що виражається у вчиненні ними суспільно небезпечних діянь, що містять ознаки корупції. Корупційні прояви в пенітенціарній сфері створюють недовіру до цього органу виконавчої влади, руйнують авторитет пенітенціарної системи, укріплюють стереотип про корисливість пенітенціаристів і неналежне виконання ними своїх функцій.

Б. Б. Казак зазначає, що загроза корупції (чи підкупу) перегукується зі зрадою і шпигунством, які можуть бути їх спонукальним мотивом. Ця загроза стає небезпечною через те, що державний апарат у такій ситуації починає виконувати не свої функції, використовує державну службу в інтересах тих, хто платить більше¹. Л. В. Білінська стверджує, що корупція – це явище, яке постійно розвивається, трансформується, пристосовуючись до умов розвитку законодавства, суспільства та держави, при цьому її сутність і негативний вплив залишаються незмінними².

Отже, корупція – це своєрідне дзеркало суспільства, його моральної і правової чистоти, економічного, політичного та соціального стану. Вона характеризує основні соціальні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві, у ній відображено найбільш актуальні для держави та суспільства

---

¹ Казак Б. Б. Источники и угрозы безопасности уголовно-исполнительной системы. Безопасность уголовно-исполнительной системы. 2008. № 1. С. 26–30.

² Білінська Л. В. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 6–1. Том 1. С. 141. (Серія : Юриспруденція).

проблеми. Вона є одним із головних чинників поділу суспільства на дві соціальні підсистеми, які співіснують паралельно: одна з них зорієнтована на правові та моральні норми, інша – на використання протиправних засобів¹.

Більшість співробітників (79 %) корупцію ототожнюють з хабарництвом, 58 % стверджують, що це використання посадового становища в особистих, корисливих інтересах, і 32 % вважають, що корупція проявляється у використанні державних коштів в особистих цілях. Для кримінально-виконавчої системи (далі – КВС), на думку більшості співробітників (56 %), характерним є використання посадового становища в особистих та корисливих інтересах. Підношення подарунків посадовим особам (31 % опитаних) і вчинення службовою особою дій, що виходять за межі його повноважень (30 %) також є проявами корупції в КВС. Основними причинами, які сприяють корупційним діям у КВС, на їхню думку, є: недостатній рівень заробітної плати співробітників (57 %), бажання отримати особисту вигоду – 31 %, відсутність соціальної допомоги, підтримки (24 %). Крім того, респонденти вказують на відсутність патріотизму та громадянської свідомості, низький рівень правової культури (недостатній рівень обізнаності про кримінальну відповідальність) і неадекватність покарання за вчинення протиправних дій. Найдієвішими методами боротьби з корупціонерами є такі: звільнення співробітників під час виявлення фактів корупційної діяльності (35 %), широке оприлюднення виявлених фактів корупційної діяльності (25 %), а також вжиття заходів, спрямованих на виховання і розвиток почуття патріотизму, моральних принципів, громадянської свідомості (17 %)².

В. В. Мостицький стверджує: «корупційні відносини виникають у порядку реалізації публічно-правового регулювання відносин у сфері діяльності ДПтС, яка має певні особливості». Такі особливості пов'язані не тільки з численністю об'єктів управління, а також із предметами регулювання, пов'язаними між собою суспільним інтересом. І хоча завжди безпосереднім предметом впливу, на думку вченого, є вольова поведінка учасників правовідносин, особливістю цих відносин є статус суб'єктів управління. У публічно-правовій сфері вони наділені здатністю використовувати владно-управлінські службові повноваження для вирішення поставлених перед ДПтС завдань, які мають важливе соціальне значення³.

І. Л. Хромов вважає, що специфікою соціальних відносин між засудженими та адміністрацією виправних установ, що обумовлюють

---

¹ Корупція : теоретико-методологічні засади дослідження. Керівник авт. кол. І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2011. С. 21–22.

² Противостояние коррупции. URL : <http://www.ufsin41.info/24> (дата звернення : 27.01.2022).

³ Мостицький В. В. Адміністративно-деліктологічна характеристика корупції в Державній пенітенціарній службі України. Право і безпека. 2013. № 2(49). С. 92–93.

корупційну поведінку співробітників, є те, що сфера виконання покарання має дуже високий рівень пристосування до існуючої соціально-економічної ситуації. Така особливість виникла у наслідок того, що жодний з напрямів людської діяльності не акумулює в собі таке розмаїття соціальних, виробничих, психологічних, економічних, ідеологічних, національних і інших факторів, як це характерно для корупції. У рівні поширеності корупції відображається і рівень правової свідомості посадових осіб, і розробленість законодавства, і прояв соціально-економічної та кримінальної політики держави¹.

Отже, корупція в Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС України) – це один із проявів корупції в системі органів державної влади. Розкриваючи безпосередньо зміст корупції в системі органів державної служби, потрібно зазначити, що корупцією можна назвати різні за складом правопорушення, пов'язані з використанням державним службовцем владних повноважень з метою задоволення корисних особистих інтересів і з протиправного надання переваг третім особам.

Зокрема, корупція в органах кримінально-виконавчої системи існує не лише у формі отримання хабарів посадовими особами, а й у вигляді корисливих злочинів, пов'язаних із зловживанням і перевищенням ними своїх посадових повноважень, незаконним розпорядженням ресурсами, що їм не належать, внаслідок прийняття або не прийняття тих або інших рішень².

Не менш небезпечною тенденцією корупційних злочинів в органах КВС є те, що стало розвиватися так зване чиновницьке підприємництво. Такі форми корупції набагато важче виявити і довести. Намітилася тенденція до об'єднання окремих корумпованих співробітників територіальних органів КВС у стійкі групи з метою неодноразового спільного вчинення посадових злочинів і перетворення посадових зловживань у кримінальний бізнес. Нерідко такі злочинні групи включають у себе представників як керівного складу, так і інших категорій співробітників. Унаслідок корумпованих зв'язків криміналу з представниками правоохоронних органів складається обстановка невтручання в справи злочинних співтовариств, що дозволяє їм тривалий час діяти безкарно³.

Крім того, останнім часом стали також поширеними підношення у вигляді комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, побутової техніки, оплати

---

¹ Хромов И. Л. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовные проблемы. Вестник Владимирского юридического института. 2011. № 1. С. 44.

² Хромов И. Л. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовные проблемы. Вестник Владимирского юридического института. 2011. № 1. С. 38.

³ Хромов И. Л. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовные проблемы. Вестник Владимирского юридического института. 2011. № 1. С. 39.

дорогих закордонних поїздок, пільгового кредитування, працевлаштування близьких і далеких родичів корупціонера.

У пенітенціарній системі корупційні правопорушення можуть проявлятися в таких напрямках її діяльності: надання матеріалів на зміну виду виправної установи, наприклад, переведення на колонію – поселення; надання матеріалів на умовно-дострокове звільнення, амністію; переведення засуджених у лікувально-виправні установи; надання засудженим незаконних пільг; незаконне і необґрунтоване проведення закупівель товарно-матеріальних цінностей і тощо.

Отже, корупція може проявлятися в різних формах, серед яких найбільш небезпечними є вчинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, посадових злочинів: зловживання владою або посадовим становищем, перевищення службових повноважень, одержання хабара та розкрадання державного майна шляхом зловживання службовим становищем.

Не менш важливою умовою корупційних правопорушень є низький рівень матеріальної зацікавленості співробітників пенітенціарної системи. Системна корупція процвітає там, де грошове утримання держслужбовців виявляється нижче прожиткового мінімуму. Подібна система оплати призводить до різних порушень.

І. М. Микитась, наприклад, вважає, що неналежне фінансування кримінально-виконавчої служби України та банкетні заохочення для персоналу створюють умови для поширення корупції й хабарництва¹.

У пенітенціарній системі корупційні правопорушення можуть проявлятися в таких напрямках її діяльності: надання матеріалів на зміну виду виправної установи, наприклад, переведення на колонію – поселення; надання матеріалів на умовно-дострокове звільнення, амністію; переведення засуджених у лікувально-виправні установи; надання засудженим незаконних пільг; незаконне і необґрунтоване проведення закупівель товарно-матеріальних цінностей і тощо.

І. Л. Хромов звертає увагу на те, що вивчення такого соціального явища, як корупція, дозволило виявити ряд стійких закономірностей, що перешкоджають ефективній протидії в КВС. До основних з них він відносить: недосконалість організаційної структури протидії корупції; недоліки правового забезпечення діяльності оперативних, режимних та охоронних підрозділів; відсутність надійних методик за оцінкою ознак і стану корупційної злочинності, єдиної інформаційно-аналітичної системи оперативно-розшукового призначення в напрямі протидії корупції, комплексного підходу до протидії даного явища;

---

¹ Микитась І. М. Діяльність персоналу Державної пенітенціарної служби України. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2011. № 2. С. 170–174.

значні недоліки у виявленні та документуванні протиправної діяльності співробітників, підозрюваних у корупції¹.

Корупція в органах, установах і слідчих ізоляторах пенітенціарної системи України, несе в собі подвійну загрозу: по-перше, зраджує інститут державної служби та підриває авторитет державного управління серед громадян України, а по-друге – знижує ефективність протидії корупції силами управління внутрішньої безпеки і протидії корупції пенітенціарної системи як спеціально уповноваженого суб'єкта протидії корупції відповідно до ст. 3 Закону України, «Про запобігання корупції». Протидія корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України передбачає вивчення та ретельний аналіз причин та умов виникнення і поширення цього негативного явища.

Зважаючи на викладене вище, можна стверджувати, що корупція має системний характер, тобто вражає усі сфери суспільного життя та діяльність всіх ланок державної влади. Корупційні прояви серед співробітників органів і установ виконання покарань характерні для всіх категорій персоналу державного апарату.

Отже, до основних ознак корупції серед співробітників пенітенціарної системи потрібно віднести такі: безпосередня шкода авторитету та престижу служби в пенітенціарній системі; використання службового становища всупереч інтересам служби, держави і суспільства; корислива зацікавленість у різних її проявах; неправомірний (протиправний) характер одержуваних благ і переваг; спеціальний статус співробітника пенітенціарної системи, обумовлений його специфічними широкими повноваженнями; наявність у співробітника пенітенціарної системи особистої зацікавленості.

Зважаючи на викладене вище, можемо визначити, що корупція в органах ДКВС – це активне, свідоме, суспільно-небезпечне, неправомірне (протиправне), винне діяння співробітника пенітенціарної системи (зловживання службовим становищем), яке пов'язане з використанням ним можливостей статусу співробітника пенітенціарної системи для задоволення своїх особистих інтересів або незаконного надання переваг засудженим всупереч законним інтересам служби, держави і суспільства, з метою отримання не передбачених законом певних благ у вигляді винагороди, як майнового так і не майнового характеру. Корупції в органах ДКВС характерні такі риси: мінливість, системність та висока латентність.

---

¹ Хромов И. Л. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовные проблемы. Вестник Владимирского юридического института. 2011. № 1. С. 45.

5.2. Характеристика основних умов, що сприяють виникненню корупції у службовій діяльності співробітників пенітенціарної системи

Перед співробітниками пенітенціарної системи стоїть важливе завдання. Проте, як показує практика, вимог забезпечення законності при виконанні покарань законодавства та інших нормативних правових актів з питань дотримання законності не завжди дотримуються внаслідок чого здійснюються різні корупційні діяння з боку співробітників. Корупція є головною проблемою, яка негативно впливає на функціонування та виконання поставлених перед пенітенціарною системою завдань. Насамперед вона, з одного боку, паралізує довіру суспільства до пенітенціарної системи, а з іншого – не дозволяє персоналу виконувати завдання з виправлення засудженого та повернення його в суспільство законослухняним громадянином. У цілому на сьогодні стан справ у співробітників пенітенціарної системи залишається складним, а діяльність пенітенціарної системи не відповідає сучасним вимогам дотримання прав і свобод людини.

К. В. Кім, Л. В. Кулачок-Титова звертають увагу на те, що працівникам пенітенціарної системи доводиться працювати на обмеженій території. Ізоляція умов професійної діяльності призводить до того, що в установах виконання покарань у персоналу накопичуються фізична і психічна втома, виникає професійна некомпетентність та заборонені зв'язки із засудженими тощо¹.

На думку М. М. Чичуги, «... основними факторами, які впливають на ефективність професійної діяльності працівників установ виконання покарань є: контингент засуджених, ізоляція умов професійної діяльності, професійна некомпетентність персоналу. Вони є небезпечними для здоров'я і життя працівників, можуть призвести до порушення трудової дисципліни, вчинення злочинів, виникнення негативних психічних станів»².

---

¹ Кім К. В., Кулачок-Титова Л. В. Правові та психологічні особливості трудової діяльності в пенітенціарній системі. Державна пенітенціарна служба України : історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. С. 388.

² Чичуга М. М. Вплив соціально-психологічних факторів на ефективність професійної діяльності співробітників установ виконання покарань. Державна пенітенціарна служба України : історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). К. : Державна пенітенціарна служба України. 2013. С. 474–475.

Специфіка злочинності у виправних установах, на думку М. В. Елеськіна, зумовлена також існуванням злочинності серед працівників виправних установ. Він вважає, що «у виправних установах, з одного боку, об'єктивно складається сприятлива ситуація для вчинення корупційних правопорушень, проступків і заступництва або потурання їх приховуванню, та з іншого – є готовий брати участь у цій корупції спецконтингент засуджених, з їх протиправними поглядами і переконаннями, що сприяли вчиненню ними злочинів. Окрема частина з них, «підкована» кримінальної ідеологією, прагне шляхом підкупу повернутися на свободу і займатися своєю звичною «справою». Тому злочинці шукають і, нерідко, знаходять тих, хто, нехтуючи принципами моралі і права, заради наживи чи іншої вигоди, готові «торгувати» своїми владними повноваженнями, честю і гідністю»¹.

До основних умов корумпованості потрібно віднести такі: споконвічна налаштованість службовців на використання своєї роботи в особистих корисливих інтересах; наявність у їхньому середовищі осіб з високим рівнем матеріального добробуту, досягнутого за рахунок незаконної діяльності; орієнтованість на високі стандарти життя, досягнуті знайомими, без належного матеріального їх забезпечення; множинність і різноманітність нормативних правових актів та правових норм, що регулюють правовий механізм протидії корупції.

Правові умови корупційних правопорушень: дискредитація права як основного інструменту регулювання життя особистості, суспільства і держави; недолік загальних адміністративно-правових заборон за різні види корумпованої поведінки, які могли б виконувати функції заходів ранньої профілактики корупційних правопорушень; численні прогалини в законодавстві, що регламентують оподаткування державних службовців; не виправдано високий рівень невизначеності норм багатьох галузей та інститутів законодавства, що створює об'єктивну основу для неконтрольованого свавілля правозастосовувачами.

Психологічні умови корупційних правопорушень: у громадській свідомості сформовано уявлення про беззахисність громадян перед чиновниками; багатовікові традиції отримання незаконної винагороди на державній службі; традиційно низький рівень солідарності населення з нормами про відповідальність за підкуп; правова пасивність значної частини дорослого населення.

До умов корупції в пенітенціарній системі, пов'язаних безпосередньо з особистістю пенітенциариста, потрібно віднести такі: відсутність принципового

---

¹ Елеськин М. В. Криминологическая характеристика и тенденции динамики преступности в исправительных учреждениях. «Черные дыры» в российском законодательстве. 2006. № 1. С. 416–420.

неприйняття корупції в будь-яких її проявах; хибне уявлення про службову солідарність і не донесення через це про відомі факти корупції із боку співробітників пенітенціарної системи; слабка психологічна підготовка, що не дозволяє протистояти тиску, як з боку товаришів по службі так і з боку засуджених, до прийняття корупції, як норми в повсякденному житті; зайвий конформізм у взаєминах з безпосереднім керівником, який або не веде до протидії корупції або прямо сприяє її поширенню серед підлеглих; відсутність життєвих навичок та вміння вирішувати виникаючі питання шляхом згладжування там, де це можливо, суперечок за умов суворого дотримання норм закону і не допущення спроб будь-яких підношень; не сформованість психології прийняття і виконання рішення, виходячи, як з норм закону так і з принципу соціальної справедливості, і стійке, на рівні буденного сприйняття дійсності, відсутності бажання отримувати за свою роботу незаконну винагороду у вигляді хабарів, безкоштовної допомоги з будівництва і т.д.

Виходячи з викладеного вище, потрібно зазначити, що умови корупції в пенітенціарній системі необхідно розглядати стосовно таких сфер діяльності: економіки, права та управління:

1) до основних економічних умов корупції в пенітенціарній системі належать: економічна нестабільність, що виявляється в знеціненні грошового утримання співробітників пенітенціарної системи, що провокує їх шукати інші, часто незаконні джерела доходів; наявність групи людей, здатних за своїм матеріальними можливостями залучати співробітників пенітенціарної системи до корупційних правопорушень; відсутність диференційованої оплати праці співробітників пенітенціарної системи; заборона на додатковий заробіток співробітникам пенітенціарної системи.

Потрібно зауважити, що на сьогодні чинний виняток на дозвіл додаткового заробітку, пов'язаного з викладацькою та науковою діяльністю, що не вирішує загальної проблеми, пов'язаної з можливістю легальним шляхом заробити додаткові гроші, особливо в тих випадках, коли співробітник пенітенціарної системи гостро їх потребує (дитина пішла в школу і т.д.).

2) до основних правових умов корупції в пенітенціарній системі відносять: недосконалість адміністративно-правових заборон на різні види корумпованої поведінки; висока латентність корупції в пенітенціарній системі;

3) до основних управлінських умов корупції в пенітенціарній системі належать: низький рівень інформаційного, наукового та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у сфері протидії корупції в пенітенціарній системі; малоефективний механізм взаємодії правоохоронних органів при протидії корупції в пенітенціарній системі; відсутність стабільності і компетенції в управлінні пенітенціарною системою, що пов'язано з частою зміною багатьох керівників.

Рядовому складу, молодшому та середньому начальницькому складу пенітенціарної системи, тобто посадовими особами пенітенціарної системи, які безпосередньо контактують із засудженими при виконанні своїх службових обов'язків, в більшості випадків, вчиненню корупційних правопорушень сприяють такі групи умов:

1) економічні: економічна нестабільність у країні, що впливає на інфляцію і зростання послуг ЖКГ, посилена заборонаю на додатковий легальний заробіток; відсутність диференційованої оплати службової діяльності, яка фактично здійснюється в позаурочний час, без вихідних і святкових днів, повноцінної щорічної відпустки;

2) соціальні: відсутність свого житла, як наслідок необхідність оренди житла, або проживання в гуртожитках з антисоціальними елементами; проблеми із влаштуванням дітей у дошкільні освітні установи; необхідність плати за проїзд у громадському транспорті, причому за проїзд по службі; відсутність можливості відпочинку в санаторно-курортних установах під час відпустки;

3) управлінські: використання співробітником пенітенціарної системи свого статусу для неправомірного втручання у діяльність інших державних і недержавних органів; використання співробітниками пенітенціарної системи в особистих інтересах службової інформації; відсутність стабільності і компетенції в управлінні пенітенціарною системою; недоліки в організації службової діяльності, у підборі та розстановці кадрів; слабка правова захищеність; порушення принципу справедливості у вирішенні соціальних і побутових питань, що допускаються відносно них керівниками.

Зауважимо, що здійсненню корупційних правопорушень старшим і вищим начальницьким складами пенітенціарної системи сприяють вже інші групи умов:

1) політичні: ігнорування організованої злочинності як складової корупції; відсутність ефективного політичного механізму щодо позбавлення повноважень за компрометацію в очах населення корупційними правопорушеннями;

2) правові: недосконалість чинного антикорупційного законодавства; недосконалість адміністративно-правових заборон на різні види, пов'язані з корупційними ризиками поведінки;

3) управлінські: низький рівень інформаційного, наукового та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у сфері протидії корупції в пенітенціарній системі; малоефективний механізм взаємодії правоохоронних органів при протидії корупції в пенітенціарній системі; використання співробітником пенітенціарної системи свого статусу для неправомірного втручання у діяльність інших державних і недержавних органів; використання співробітниками пенітенціарної системи в особистих інтересах службової

інформації; корупційні зв'язки з органами влади та ЗМІ; відсутність ротації кадрів; не реагування на факти корупції в пенітенціарній системі; корупційно-небезпечна поведінка (непотизм і протекціонізм).

Зауважимо, що причини й умови, які призводять до корупційних правопорушень серед співробітників пенітенціарної системи, тісно пов'язані з тими, що характерні для всіх категорій працівників державного апарату. Разом з тим є передумови для виникнення корупції та форм вияву цього явища, які характерні для співробітників пенітенціарної системи, пов'язаних з виконанням покладених на них завдань. Це певною мірою виявляється у їхній професійній деформації.

Потрібно зазначити, що втрата морально-етичних орієнтирів супроводжується змінами у світогляді співробітників пенітенціарної системи, в їхніх поглядах на життєві цінності. Деформація в поведінці співробітників пенітенціарної системи позначається на стані їхньої дисципліни.

Відсутність престижу служби в пенітенціарній системі, не достатньо високе грошове утримання призводять до того, що у частини співробітників пенітенціарної системи формується помилкове уявлення про використання свого службового становища в особистих цілях, для матеріального збагачення. При цьому завдання охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю або йдуть на другий план, або не вирішуються взагалі. Для таких співробітників служба в пенітенціарній системі є лише інструментом збільшення свого матеріального благополуччя. Характерною їх поведінкою стає використання можливостей статусу та авторитету своєї служби для отримання незаконних грошових коштів або інших незаконних послуг.

М. Мельник вважає, що тотальне самовиправдання за будь-яких обставин – це головна ознака професійної деформації держслужбовців. ... Тому потрібний більш кваліфікований і системний підхід до боротьби з корупцією, а саме – шляхом усунення причин та умов, що сприяють професійним відхиленням, насамперед у такій соціальній групі, як державні службовці¹.

В. О. Лисенко наголошує, що вчинення співробітниками органів і установ виконання покарань корупційного правопорушення є однією зі стадій прояву професійної деформації цих працівників². Відтак, коли професійна деформація співробітників органів і установ виконання покарань є досить поширеним явищем, робота з її подолання повинна мати свою стратегію, а саме: спрямованість на вирішення поставлених завдань; урахування реально існуючих

---

¹ Мельник М. Професія – хабарник ? : посадова невідповідність держслужбовця є «двигуном» корупції. День. 1999. 1 груд. (№ 222). URL : <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/profesiya-habarnik> (дата звернення : 30.01.2022).

² Лисенко В. О. Окремі питання протидії корупції в органах і установах виконання покарань. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 415.

процесів і суперечностей соціального життя; визначення основних пріоритетів протидії професійній деформації співробітників; формулювання цілей, способів і засобів цієї діяльності¹.

О. М. Михайлов стверджує, що за результатами анкетування встановлено, що співробітники, схильні до порушення службової дисципліни, не задоволені своєю роботою, шкодують, що пішли працювати в систему КВС, їхнє уявлення про дану роботу не виправдалося. Така категорія працівників не задоволена своєю заробітною платою, вони вважають, що на більш спокійній роботі можна заробляти більше. Співробітники, схильні до систематичного порушення службової дисципліни, не бачать подальших перспектив просування по службі². Разом з тим «стереотипом побудови службових положень для корупціонерів є отримання вигоди з службового становища. Їх матеріальне становище здебільшого складається з коштів, отриманих завдяки використанню своїх службових повноважень»³.

Саме тому, як слушно зауважує І. В. Романовська, «уміле поєднання в процесі виховної діяльності заходів примусу й переконання, турбота про дозвілля й побут, створення здорового морально-психологічного клімату в службовому колективі – усе це сприяє особистому й професійному зростанню, знижує ризик професійної деформації особистості»⁴.

На думку В. О. Лисенко, позитивний результат усунення такої стадії професійної деформації співробітників органів і установ виконання покарань, як вчинення корупційного правопорушення, може бути досягнутий за дотримання керівництвом служби таких умов:

1) антикорупційна діяльність серед співробітниками органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України повинна здійснюватися комплексно, безперервно, не обмежуючись одноразовими стихійними програмами протидії цьому явищу;

2) головні зусилля протидії корупції серед співробітників органів і установ виконання покарання Державної кримінально-виконавчої служби України доцільно спрямувати на вивчення передумов виникнення корупційних

---

¹ Лисенко В. О. Окремі питання протидії корупції в органах і установах виконання покарань. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 415.

² Михайлов А. Н. Профессиональная мотивация сотрудников отдела охраны Федеральной службы исполнения наказаний Российской Федерации, склонных к систематическому нарушению служебной дисциплины и практические рекомендации по работе с ними. GESJ : Education Science and Psychology. 2014. № 3(29). С. 20.

³ Волкова В. В., Ильин Б. В. Факторы коррупции в УИС. «Вестник института : преступление, наказание, исполнение». № 3 (19). 2012. С. 71.

⁴ Романовська І. В. Деякі причини виникнення професійної деформації працівників органів внутрішніх справ. Південноукраїнський правничий часопис. 2009. № 4. С. 311.

проявів та їхню ліквідацію, разом із виявленням та покаранням осіб, винних у вчиненні подібних діянь;

3) необхідно з'ясувати проблему попиту та пропозиції корупційних послуг у діяльності органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, напрями, де вони найчастіше проявляються, і зосередити головні зусилля на їхньому викоріненні у місцях, які вже вражені цим явищем, а також попередженні там, де така можливість існує;

4) вивчити передовий досвід пенітенціарних установ зарубіжних країн, проаналізувати можливість та доцільність його використання у поєднанні з українською ментальністю і реаліями сьогодення (матеріальне, фінансове, житлове забезпечення співробітників органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України)¹.

Не викликає сумнівів позиція вітчизняних вчених, що для профілактики корупційної поведінки співробітників пенітенціарної системи необхідне створення системи своєчасного виявлення серед них осіб, схильних до скоєння правопорушень. З урахуванням систематизації ряду факторів, що характеризують поведінку співробітника пенітенціарної системи, як при виконанні службових обов'язків так і в умовах проведення відпочинку або дозвілля, можна не тільки виявляти ступінь його особистісної деформації, але і прогнозувати можливість здійснення протиправних проступків. Критеріями, що дозволяють із загального числа співробітників того чи іншого підрозділу виявити суб'єктів підвищеного ризику, можуть виступати такі дані: спільне проведення дозвілля з членами організованих злочинних угруповань, а також підтримання неділових контактів з особами, підозрюваними у протиправній діяльності; придбання дорогих предметів розкоші, часті поїздки за рубіж, наявність великих сум грошей, походження яких офіційно невідомо; нежиття законних заходів щодо очевидних фактів протиправних дій окремих осіб; неділові зв'язки з, так званим, «розроблюваним контингентом»; часті невиходи на службу за надуманими підставами, регулярне пред'явлення лікарняних листів, постійні зміни місця служби і т.д.

Отже, існування корупції в ДКВСУ загалом дає підстави вважати її небезпечним, ганебним, психологічним та моральним явищем – одним із проявів професійної деформації, що відбувається з особистістю співробітника пенітенціарної системи під впливом професійної діяльності.

Зауважимо, що корупція має тенденцію до процвітання особливо в тих ситуаціях, коли зарплата в державному секторі нижча за прожитковий рівень. За таких обставин відбуваються всілякі явища. По-перше, державний

---

¹ Лисенко В. О. Окремі питання протидії корупції в органах і установах виконання покарань. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 415–416.

службовець перестає цінити посаду, яку він посідає (якщо це тільки не вигідна сфера хабарництва). Люди бувають змушені поповнювати свій прибуток із зовнішніх джерел, і якщо це вимагає значних тимчасових зусиль або енергії, то державна посада може стати перешкодою для одержання «заробітку» на стороні. По-друге, якщо різниця в зарплаті залежно від службового становища невелика, то малоймовірно, що підвищення зарплати у зв'язку з просуванням по службі компенсує зусилля, необхідні для його досягнення. Це призводить до зниження мотивації до просування по службі залежно від заслуг. По-третє, державні службовці, часто на вищому рівні, організують «бізнес» або «консультації», найважливішими і, можливо, єдиними клієнтами яких є відділи, в яких вони самі працюють, і особи виконують за угодою роботу відділу за ринковими цінами для себе або один для одного, примножуючи зловживання і порушуючи норми поведінки на державній службі. При цьому ніхто дуже не багатіє, всі просто зводять кінці з кінцями. Це тактика виживання. Ці люди не вважають себе корумпованими; швидше за все вони – жертви системної корупції¹.

Персонал органів і установ виконання покарань виконує роботу великого суспільного значення. Ця робота пов'язана з постійною втратою душевних і фізичних сил: постійні стресові ситуації і перевантаження, емоційна напруженість, викликані специфікою організації несення служби, «від підйому до відбою», посилені варіантами несення служби в разі ускладнення оперативної обстановки в самій колонії, а також у період загострення ситуації в кримінально-виконавчих установах інших регіонів, під час проведення політичних акцій у державі та під час святкування державних та релігійних свят, тобто більше третини робочого часу працівники несуть службу в ненормованому режимі, в тому числі в святкові та вихідні дні, що звужує сферу спілкування в сім'ї, недостатню увагу вихованню дітей і тощо. Обмеження пільг, компенсацій та гарантій працівникам кримінально-виконавчої служби, як комплексу організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення їх соціального захисту, в тому числі, не забезпечення безоплатною медичною допомогою, надання санаторно-курортного лікування та відпочинку для оздоровлення, не надання житлового приміщення або виплата грошової компенсації за піднайом житлового приміщення, знижки плати за користування житлом, паливом, телефоном та плати за комунальні послуги, визначаються особливістю професійних обов'язків, пов'язаних з ризиком для життя, певним обмеженням права заробляти матеріальні блага для забезпечення собі та своїй сім'ї достойного рівня життя, матимуть наслідком відтік професійного ядра

---

¹ Камлик М. І., Невмержицький С. В. Корупція в Україні. К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. С. 63–64.

практичних працівників кримінально-виконавчої системи, які організують і здійснюють виправлення засуджених¹.

А. Суббот підкреслює: «... відсутність моральної задоволеності від змісту роботи, упевненості у правовій та соціальній захищеності, невдоволення організацією, умовами та оплатою праці, стають сьогодні головними причинами відтоку кваліфікованих працівників із апарату правоохоронних органів»².

Кваліфіковані кадри залишають систему, не бачачи ні найменшої віддачі від своєї напруженої, відповідальної і небезпечної праці. Адміністрація вимушена наймати людей непрофесійних, нерідко закриваючи очі на їхні особистісні деформації, схильність до насильства. Це, а також озлобленість і безвихідь породжують насильство всередині тюремних стін, неповагу до прав засуджених, нехтування ними. Керівництво не вправі вимагати поваги з боку співробітників, якщо постійно порушуються їхні права. Потрібно уточнити, що більшість з них – офіцери, що добровільно прийняли рішення служити Батьківщині, навіть терплячи від нього образи і приниження, ризикуючи життям і здоров'ям в особливо важких і несприятливих умовах, що вимагають максимальної зосередженості і самовіддачі³.

На думку О. В. Лісіцкова, « ... плінність кадрів пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і підприємств установ виконання покарань, низьким рівнем соціальної захищеності персоналу та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби України і членів їх сімей, що робить професію непрестижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків, а також недостатня чисельність персоналу, який має спеціальну освіту, та не розвиненість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів негативно впливають на ефективність виконання завдань, покладених на Державну пенітенціарну службу України»⁴.

В. Бадира наголошує, що соціально незахищений, з невисокою заробітною платою, без перспективи кар'єрного росту працівник кримінально-виконавчої системи не здатний сформувати із злочинця таку особистість, яка б

---

¹ Бадира В. Проблеми соціального захисту персоналу кримінально-виконавчої системи. URL : <http://www.ukrprison.org.ua/articles/1234548096> (дата звернення : 30.01.2022).

² Суббот А. Забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів від корупційних посягань. Віче. 2014. № 12. С. 29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_12_10 (дата звернення : 30.01.2022).

³ Аллахвердиева А. В. Проблемы социально-правовой защиты сотрудников Федеральной службы исполнения наказаний. Уголовно-исполнительное право. 2009. № 1. С. 30.

⁴ Лісіцков О. В. Адміністративно-правова природа відносин у сфері проходження служби в органах державної пенітенціарної служби. Форум права. 2012. № 2. С. 403. URL : <http://www.archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12lovdpc.pdf> (дата звернення : 30.01.2022).

вела правослукняний спосіб життя, дотримувалася правових та інших соціальних норм держави і суспільства¹.

Однією з причин такої катастрофічної ситуації, яка склалась у пенітенціарній системі України, є насамперед серйозне недофінансування державою і, як наслідок, співробітники отримують врізані зарплати без надбавок, премій та інших підвищень. А низький рівень оплати праці призводить до збільшення рівня корупції у виправних установах.

А. І. Суббот підкреслює: «Недостатнє фінансування правоохоронних органів не дає змоги здійснити виплату в повному обсязі передбаченого нормативними документами грошового забезпечення правоохоронців, здійснити на належному рівні реалізацію інших соціально-економічних прав працівників (наприклад, щодо виплати вихідної допомоги, страхових сум, забезпечення безкоштовної медичної допомоги тощо)»².

Недостатній, а досить часто дуже низький рівень заробітної плати співробітників ДКВСУ (єдиного джерела засобів для існування співробітників та їхніх сімей), – також «застаріла» й наболіла проблема. Вона вже стала, на жаль, звичним явищем.

Питання фінансового забезпечення пенітенціарної системи завжди стояло надзвичайно гостро. З одного боку, це пов'язано з характером системи господарювання, з іншого – обмеженістю бюджетних коштів.

Як видно із зазначеного вище, небезпечна корупційна ситуація в пенітенціарній системі, яка на сьогодні, викликана тим, що перестала бути для влади пріоритетною і фінансове забезпечення її діяльності відбувається за залишковим принципом.

Водночас співробітники правоохоронних органів під час соціологічних опитувань щодо корупційних проявів вказують на безпосередній зв'язок між грошовим утриманням, членами їх сімей і корупцією. На своє виправдання співробітники, які вступали в корупційні правовідносини, наводять такі докази: немає власного житла, немає коштів на лікування рідних, немає грошей для оплати навчання дітей тощо.

Отже, не менш важливою умовою корупційних правопорушень є низький рівень матеріальної зацікавленості співробітників пенітенціарної системи. Системна корупція процвітає там, де грошове утримання держслужбовців виявляється нижче прожиткового мінімуму. Подібна система оплати призводить до різних порушень.

Невід'ємним елементом правового становища співробітників установ виконання покарань є їх соціальний захист. Тобто комплекс юридичних

---

¹ Бадира В. Проблеми соціального захисту персоналу кримінально-виконавчої системи. URL : <http://www.ukrprison.org.ua/articles/1234548096> (дата звернення : 30.01.2022).

² Суббот А. І. Правові основи забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2012. С. 237.

гарантій, що поширюються на співробітників, а саме їх належне матеріально-побутове забезпечення, медичне обслуговування, пільги за вислугу років та пенсії. Соціальний захист виступає важливим чинником залучення кадрів на службу в систему виконання покарань, пов'язану зі складними умовами, а іноді і небезпекою для здоров'я і життя. І саме підвищення соціального статусу дозволить скоротити рівень злочинів, у тому числі корупційного характеру, скоєних особами, уповноваженими на виконання державних функцій з використанням прав, посадових повноважень і можливостей, наданих їм по службі.

В. О. Криволапчук, С. В. Кушнар'єв стверджують: «... серед зовнішніх чинників, що складають психологічне підґрунтя ризику корупції в органах внутрішніх справ, багатьма дослідниками визначається низький рівень соціального захисту їх співробітників, що змушує цих осіб шукати інші джерела отримання коштів для підтримання нормального рівня життєдіяльності ... »¹. Науковці наголошують, що скасування інституту пільг і прав, передбачених чинним законодавством України, суттєво погіршило стан соціальної захищеності працівників органів внутрішніх справ та викликало у них неоднозначне і в цілому негативне ставлення до цього. Останнє, враховуючи саме соціально-психологічну сутність феномена корупції, ап'орі стало суттєвим доповненням до складових механізму корупції і є також додатковою причиною, яка «запускає» його в дію на рівнях суспільної і особистісної свідомості завдяки специфіці організації та змісту професійної діяльності в органах внутрішніх справ. Мається на увазі те, що вже на початковому етапі вибору людиною професії правоохоронця, пов'язаної з постійним ризиком для життя і здоров'я, негативних впливів з боку суб'єктів професійної діяльності кандидат на роботу в органи внутрішніх справ орієнтувався на певне коло гарантованих законодавцем пільгових привілеїв, що мали компенсувати всі зазначені негативи обраної професії. За багаторічну історію існування міліції така наявність інституту пільг і прав для правоохоронців укорінилася у суспільній свідомості на рівні стереотипу, а з огляду на досвід правоохоронних (поліцейських) структур в інших країнах світу, почала сприйматися як необхідний атрибут взагалі професійної діяльності у небезпечних умовах (так само як у шахтарів, працівників АЕС, медиків тощо). Ігнорування зазначених обставин має і буде мати у подальшому негативні наслідки не тільки для

---

¹ Криволапчук В. О., Кушнар'єв С. В. Протидія корупції у контексті реформування органів внутрішніх справ. Реформування органів внутрішніх справ : проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 55.

психологічної надійності персоналу щодо протистояння ризикам корупційних діянь¹.

Неможливо не погодитись із О. В. Стеценко, О. В. Ткаченко, які стверджують, що заходи запобігання та протидії корупції ефективними будуть тоді, коли вчиняти правопорушення та злочини з ознаками корупції буде ризикованою й матеріально не вигідною справою. Перешкодою для співробітників органів внутрішніх справ до подібних правопорушень має бути належний рівень соціального забезпечення працівників ОВС усіх категорій, що зумовить підвищення їхнього соціального статусу та престижу служби в органах внутрішніх справ. Разом з тим ці соціальні фактори повинні вплинути на підвищення вимог до виконання співробітниками ОВС завдань служби, професійного вдосконалення, кар'єрного росту².

В. Я. Настюк, В. В. Белевцева стверджують, що спокуса корупції особливо велика на тлі низької заробітної платні. Тому спонукальним мотивом значного числа чиновників залишитися на державній службі здебільшого є можливість зловживати своїм службовим становищем. Не дивлячись на заходи, що періодично вживаються щодо протидії та запобігання корупції, ризик, пов'язаний із посадовими правопорушеннями, не можна співставити з тими матеріальними перевагами, яких набуває чиновник у результаті своїх протиправних дій. Природно, зі збільшенням заробітної платні державних службовців корупція може певною мірою втратити свою привабливість і масштаби³.

Як справедливо зазначає О. В. Шевченко, «... безперечно, підвищення рівня соціальної захищеності працівників сприятиме викоріненню проявів корупції в органах. Адже людина, не задоволена своїм матеріальним становищем, сконцентрована не на ефективному виконанні своїх посадових обов'язків, а вимушена шукати додаткових джерел доходів, часто незаконних»⁴. Так, серед запропонованих заходів щодо запобігання корупції у правоохоронних органах, які необхідно здійснити, учений виділяє такі: підвищення рівня

---

¹ Криволапчук В. О., Кушнар'ов С. В. Протидія корупції у контексті реформування органів органів внутрішніх справ. Реформування органів внутрішніх справ : проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 56.

² Стеценко С. Г., Ткаченко А. В. Корупція в органах внутрішніх справ : проблеми протидії : монографія. К. : Алеута, КНТ, Центр учбової літератури, 2008. С. 143 с.

³ Настюк В. Я., Белевцева В. В. Протидія корупції як один із засобів забезпечення ефективної антитерористичної діяльності в Україні. Питання боротьби зі злочинністю. 2013. Випуск 26. С. 104.

⁴ Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України. Вісник вищої ради юстиції. 2011. № 2 (6). С. 132. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Visnyk_Vyschoi_rady_iustytstii/2011_N2_6.pdf? (дата звернення : 30.01.2022).

морального та матеріального стимулювання працівників правоохоронних органів; покращання системи соціального захисту працівників правоохоронних органів, зокрема забезпечення житлом та медичним обслуговуванням¹.

В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева зазначають, що корупція та інші протиправні дії визначаються не лише величиною заробітної платні і страхом утримати її як основне джерело доходів у разі звільнення, а й усією системою економічних і соціальних гарантій, які має в своєму розпорядженні даний чиновник в даний час і на які розраховує при виході на пенсію. Тобто, економічний ризик чиновника повинен бути пов'язаний не лише утратою стабільної заробітної платні, а й ризиком втрати соціальних гарантій сьогодні та в майбутньому, тобто анулюванням (як це має місце у ФРН) тих внесків, які здійснює держава до всіляких (пенсійні, страхові та ін.) фондів².

О. П. Рябченко зазначає, що на сьогодні пошук таких механізмів здійснюється, як здійснюються і спроби законодавчо встановити нові підходи до вирішення проблеми забезпечення житлом. Наявність таких спроб обумовлена декількома чинниками: великою плінністю кадрів в органах внутрішніх справ, однією з причин якої є невирішеність житлового питання та низька ефективність чинного законодавчого механізму забезпечення працівників органів внутрішніх справ житлом. Вчена вважає, що на вирішення проблеми забезпечення працівників органів внутрішніх справ житлом мають вплив соціально-економічні, фінансові чинники та тенденції розвитку держави³.

На нашу думку, в економічній і соціальній сферах загальними заходами попередження корупції в пенітенціарній системі можуть бути: диференційована грошова винагорода співробітників пенітенціарної системи, залежно: від службового навантаження, від часу знаходження на службі, від місця несення служби («кабінетна» або «зовнішня» служби) та ін.; надання співробітникам пенітенціарної системи послуг, що забезпечують їм гідний рівень життя; забезпечення комфортним і якісним житлом співробітників пенітенціарної системи та членів їх сімей; встановлення і прийняття для співробітників пенітенціарної системи єдиних правил на роботу за сумісництвом; гарантована грошова або соціальна (наприклад, додаткові відпустки) компенсація за понаднормову службу, в тому числі у вихідні та святкові дні.

---

¹ Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України. Вісник вищої ради юстиції. 2011. № 2 (6). С. 132. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Visnyk_Vyschoi_rady_iustytisii/2011_N2_6.pdf? (дата звернення : 30.01.2022).

² Настюк В. Я., Белєвцева В. В. Протидія корупції як один із засобів забезпечення ефективної антитерористичної діяльності в Україні. Питання боротьби зі злочинністю. 2013. Випуск 26. С. 104.

³ Рябченко О. П. Забезпечення житлом працівників органів внутрішніх справ : правові проблеми та можливі шляхи їх вирішення. Актуальні проблеми державного управління. 2008. № 2. С. 335. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2008_2_44 (дата звернення : 30.01.2022).

Отже, неналежний соціальний захист співробітників пенітенціарної системи, які працюють не просто за зарплату, а з метою служіння національним інтересам, виправлення засуджених та повернення їх у суспільство законотворчими громадянами, негативно впливає на виконання ними службових завдань та обов'язків, і може стати причиною різних зловживань під час реалізації наданих їм владних повноважень та спонукатиме до вчинення правопорушень, як пов'язаних так і не пов'язаних з корупцією.

5.3. Причини виникнення та поширення корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України та основні пріоритетні напрями їх усунення

Корупція глибоко укорінилася не тільки в економічній та соціально-культурній сферах. Найбільш вражені нею державні органи, які за своїм функціональним призначенням повинні запобігати та протидіяти проявам корупції. Особливого суспільного резонансу набувають корупційні правопорушення вчинені в Державній кримінально-виконавчій службі України. Більшість корупційних правопорушень, здебільшого здійснюють співробітники пенітенціарної системи, які можуть проносити заборонені предмети, використовуючи своє службове становище, нехтуючи принципами моралі і права. Такі факти корупції негативно впливають на ефективність діяльності самої системи, сприяють зростанню пенітенціарної злочинності, підривають репутацію і знижують довіру до її діяльності. Суспільна небезпека цих правопорушень полягає в тому, що вони вчиняються тими посадовими особами, на яких лежить обов'язок дотримання закону.

Корупція в пенітенціарних установах, як правило, зумовлена поверхневою перевіркою ділових і моральних якостей кандидатів на службу, відсутністю ретельного відбору кадрів, низьким рівнем службової дисципліни, складною оперативною обстановкою, відсутністю організації попередження і припинення корупції, а також низькою заробітною платою та правовою незахищеністю.

В. О. Лисенко пропонує, для раннього виявлення ознак, що свідчать про підвищення ймовірності вчинення персоналом корупційного діяння, здійснювати нагляд за поведінкою працівника. До таких ознак належать: встановлення родинних стосунків із представниками бізнесових структур; виникнення алкогольної або наркотичної залежності; стійке захоплення азартними іграми; здійснення витрат, які явно не відповідають рівню оплати праці; тісні приватні контакти між працівником та клієнтами (регулярні запрошення до ресторану, на відпочинок тощо); нетипова поведінка, замкненість, різкі зміни у стосунках з колегами та керівництвом; особисте

знайомство з представниками бізнесових структур, особами, які притягувалися до відповідальності за вчинення корупційних діянь та злочинів¹.

Корупційну ситуацію в пенітенціарній системі потрібно розглядати з двох позицій: як правопорушення, що створюють умови для корупції; як обставини, що сприяють вчиненню корупційних злочинів (корупційні ризики).

Доцільно зазначити, що причинних факторів проявів корупції в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах можна визначити два: пов'язані з зовнішнім середовищем; є наслідком особистого, внутрішнього порядку.

На думку В. О. Лисенко, «... вивчення причин та умов корупційних правопорушень, що вчиняються персоналом ДКВС України, є важливим також з огляду на те, що корупція у кримінально-виконавчій системі є явищем, що саморозвивається і самодетермінується в межах загальної системи – суспільства в цілому, а також детермінує цілий ряд інших негативних соціальних явищ як у межах діяльності кримінально-виконавчої служби, так і тих, які можуть виникнути вже в умовах вільного суспільства»².

Відтак, до причин процвітання корупції в кримінально-виконавчій системі (наприклад хабарництва), крім загальної економічної нестабільності, слабкості державних інститутів протидії корупції та правового нігілізму в суспільстві, потрібно також віднести зміни в соціальній структурі суспільства. З одного боку, з'явилася група заможних підприємців, нерідко змушених йти на підкуп посадових осіб, оскільки вони мають у своєму розпорядженні для цього значні засоби. З іншого – посадові особи, відчуючи невпевненість у завтрашньому дні, прагнуть максимально використовувати свій статус для швидкого збагачення³.

На нашу думку, причинність корупції в пенітенціарній системі можна класифікувати залежно від сфер її прояву:

1) в політичній сфері – відсутність довгострокових антикорупційних програм;

---

¹ Лисенко В. О. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційним проявам у Державній кримінально-виконавчій службі України. Право і суспільство. 2014. № 1. С. 211.

² Лисенко В. О. Детермінанти корупційних правопорушень у Державній кримінально-виконавчій службі України. Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. С. 402.

³ Хромов И. Л. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовные проблемы. Вестник Владимирского юридического института. 2011. № 1. С. 44.

2) у правовій сфері: відсутність нормативних актів, що регламентують виявлення і попередження корупції в пенітенціарній системі; відсутність спеціальних нормативних актів, що регламентують службову діяльність співробітників в пенітенціарній системі (наприклад, з питань: ротації кадрів; функціонування «Телефону довіри»; приймання, реєстрації та дозволу повідомлень про корупційні правопорушення співробітника пенітенціарної системи; перевірки співробітників пенітенціарної системи на поліграфі та ін.); недосконалість чинного законодавства, зокрема, законів про службу в пенітенціарній системі і про пенітенціарну систему, в частині протидії корупції серед співробітників пенітенціарної системи;

3) у внутрішньо-службовій сфері: недосконалість кадрового підбору і розстановки кадрів в пенітенціарній системі; потурання керівного складу пенітенціарної системи щодо підлеглих співробітників, підозрюваних у корупційних правопорушеннях; тяганина при перевірках повідомлень про корупційні правопорушення співробітників пенітенціарної системи; відсутність ротації керівного складу на всіх рівнях в пенітенціарній системі; відсутність дієвої заборони на перехід на інше місце роботи; наявність «земляцтва», «кумівства» в пенітенціарній системі, що можна об'єднати єдиним терміном – непотизм; відсутність громадського контролю за службовою діяльністю пенітенціаристів;

4) у соціальній сфері: відсутність диференційованої грошової винагороди; проблеми із забезпеченням житлом; відсутність рівнозначної компенсації за понаднормову службу; проблеми із забезпеченістю дошкільними закладами дітей співробітників пенітенціарної системи;

5) в ідеологічній сфері: відсутність правового, в тому числі антикорупційного, навчання та виховання співробітників пенітенціарної системи; низький престиж служби в пенітенціарній системі, як результат компрометації їх діяльності політичними та громадськими діячами, а також ЗМІ.

Разом з тим, важливим фактором зростання корупції як у цілому в країні, так і в пенітенціарній системі, зокрема, є обставини, що сприяють їй, або умови її виникнення і поширення.

Зокрема, до факторів, які сприяють порушенню законності співробітниками кримінально-виконавчої системи, потрібно віднести¹: зниження рівня професійного відбору фахівців; недостатній рівень матеріального забезпечення персоналу кримінально-виконавчої системи і, як наслідок, відсталий від гідного рівень життя; наявність у співробітників владних повноважень щодо спецконтингенту і, як наслідок, пошук реальних

---

¹ Салатин А. В. Нарушения законности персоналом уголовно-исполнительной системы как объект криминологического исследования (понятие, виды, детерминанты, возможности прогнозирования). Вестник института : преступление, наказание, исправление. 2009. № 7. С. 21–22.

можливостей використовувати їх у корисливих цілях; слабкий контроль над процесом адаптації молодих фахівців до службової діяльності; доступ атестованого складу до зброї та спецзасобів; неминуче спілкування з особами, що мають багатий кримінальний досвід, що в окремих випадках веде до кримінальної «зараженості» персоналу установ виконання покарань, засвоєння співробітниками норм тюремної субкультури; низький престиж служби в кримінально-виконавчій системі порівняно зі службою в інших правоохоронних органах; закритість самої пенітенціарної системи, що сприяє високій латентності правопорушень, скоєних персоналом щодо засуджених до позбавлення волі, що створює у певної частини співробітників відчуття всюдозволеності і правильності своїх дій; недосконалість правової регламентації діяльності персоналу виправних установ. Зазначені фактори викликають протиправні діяння, у тому числі й корупційні.

На думку К. А. Автухова, І. С. Яковець до причин, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, в органах і установах виконання покарань належать такі¹: «... нестача чітких механізмів розв'язання проблем з одночасною відсутністю у громадян необхідної та повної інформації про порядок та правила прийняття таких рішень (наприклад, щодо можливостей та підстав переведення засуджених з однієї установи до іншої); збереження застарілої структури органів управління та процедур прийняття рішень; нечіткість визначення компетенції посадовців, наявність значної кількості дублюючих функцій; низький рівень підготовки, правової культури частини керівників і посадових осіб органів та установ виконання покарань; існування принципів закритості, непрозорості при прийнятті рішень, недостатня якість підготовки; відсутність дієвого механізму контролю за діяльністю органів і установ виконання покарань, зокрема з боку громадськості; надмірна концентрація повноважень у керівництва органів і установ виконання покарань; поширеність серед персоналу неправильного розуміння службової лояльності та корпоративної солідарності; завантаженість осіб, відповідальних за прийняття рішень стосовно «долі» конкретних засуджених, адміністративними питаннями; недостатній рівень матеріального забезпечення більшості працівників органів і установ виконання покарань, його невідповідність складності та відповідальності поставлених перед ними завдань; поширення серед громадян, керівників підприємств, установ та організацій традиції вирішувати питання шляхом установаження корупційних зв'язків з персоналом ДКВС України».

---

¹ Автухов К. А. Організаційно-правові засади діяльності Державної пенітенціарної служби в установах виконання покарань : навч. посіб. / К. А. Автухов, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Х. : Право, 2013. С. 153.

Доцільно зазначити, що корупція підриває віру засуджених у справедливість, закон, правопорядок, викликає недовіру до персоналу місць позбавлення волі. Тому вести протидію корупції потрібно цілеспрямовано, комплексно і безперервно. При цьому система заходів, спрямована на протидію корупції, повинна бути направлена не тільки на виявлення та припинення факторів корупції в пенітенціарній системі України, а й на встановлення та ліквідацію причин, що її породжують. Для цього потрібно удосконалити законодавство, що врегульовує боротьбу з корупцією; провести моніторинг для оцінки поточної обстановки у пенітенціарних установах, дотримання в них прав людини та умов утримання; виявляти, розслідувати і розглядати факти корупційної поведінки; розміщувати в кожному підрозділі органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів стенди, які розповідають про стандарти поведінки посадових осіб при виконанні службових обов'язків (де в обов'язковому порядку повинні бути розмішені нормативні акти України з питань протидії корупції, стандарти поведінки посадових осіб та матеріали ЗМІ, що стосуються конкретних прикладів корупційної поведінки та заходів відповідальності за їх вчинення¹).

Відтак, проаналізувавши різні пропозиції, на яких базується система заходів протидії корупції, потрібно виділити такі напрями: підвищення труднощів здійснення корупційних правопорушень; стримування ризику при їх вчиненні; зменшення вигоди від їх вчинення.

Отже, основними пріоритетними напрямками, спрямованими на усунення причин, що призводять до вчинення корупційних діянь, корупційних правопорушень та інших зловживань, пов'язаних із корупцією, мають бути:

1) постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства, звітування підрозділів установ виконання покарань про вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, корупційні діяння, корупційні правопорушення та інші зловживання, пов'язані з корупцією;

2) розробка пропозицій щодо проведення антикорупційних організаційних заходів у кадровій політиці: постійний контроль за виконанням службових обов'язків; жорсткий відбір кандидатів на службу та навчання у відомчі навчальні заклади; використання поліграфа для якісного відбору кандидатів на службу та проведення службових розслідувань; забезпечення перепідготовки кадрів; своєчасна посадова ротация кадрів тощо.

---

¹ Боднарчук О. Г. Аналіз сучасного стану проявів правопорушень з ознаками корупції в пенітенціарних установах України. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2011. № 4(21). С. 30.

3) своєчасне та об'єктивне реагування на порушення дисципліни та недотримання положень Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України;

4) створення каналів отримання від громадян, ув'язнених, засуджених інформації про корупційні діяння, вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Департаменту з питань виконання кримінальних покарань;

5) своєчасне реагування на скарги, сигнали та повідомлення про можливі випадки корупційних діянь в органах, установах та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Департаменту з питань виконання кримінальних покарань;

6) забезпечення гідного матеріального становища та нормальних житлових умов, побутової інфраструктури співробітників пенітенціарної системи;

7) запровадження стимулюючих норм до антикорупційної службової поведінки співробітників заохоченням за повідомлення про факт вчинення корупційного правопорушення або іншим чином сприяють у протидії корупції.

References:

1. Tkachenko O. V. *Do pyttannia pro vyznachennia poniattia «koruptsiia»*. *Universytets'ki naukovi zapysky*. 2006. № 2(18). S. 191–194.
2. Bilins'ka L. V. *Heneza poniattia «koruptsiia» iak suspil'no nebezpechnoho diiannia*. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. 2013. Vypusk 21. Chastyna II. Tom 2. S. 123–127. (Seriia Pravo).
3. Luneev V. V. *Prestupnost' KhKh veka. Myrovie, rehyonal'nie y rossijskie tendentsyy*. M. : NORMA, 1999. 516 s.
4. Lopashenko N. A. *Protivodejstvie rossijskoj korruptsyy: obosnovannost' y dostatochnost' uholovno-pravovykh mer. Problemy bor'by s proiavlennymy krymynal'noho rynku : sbornyk nauchnykh statej. Vladyvostok : Yzd-vo Dal'nevost. un-ta, 2005. S. 21–35.*
5. Klok O. V. *Protydiia koruptsijnym pravoporushenniam zasobamy administratyvnoho prava : dys. ... kand. iuryd. nauk : spets. 12.00.07 / Klok O. V. Kyiv, 2015. 214 s.*
6. *Nove antykoruptsijne zakonodavstvo – vid borot'by do zapobihannia i protydii. Antykoruptsijne zakonodavstvo Ukrainy. 17 s. URL : http://uvpo.odessa.gov.ua/files/uvpo_portal/antikoruptsijne_zakonodavstvo_ukra_ni_-_pos_bnik.pdf (data zvernennia: 27.01.2022).*
7. Marshakova N. N. *Poniatye korruptsyy v mezhdunarodno-pravovykh aktakh. Rossijskaia iustytsiya. 2010. № 11. S. 67–70.*
8. Kazak B. B. *Ystochnyky y uhrozy bezopasnosti uholovno-yspolnytel'noj systemy. Bezopasnost' uholovno-yspolnytel'noj systemy. 2008. № 1. S. 26–30.*
9. Bilins'ka L. V. *Koruptsiia iak sotsial'ne, psykholohichne i moral'ne iavysche. Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. 2013. № 6–1. Tom 1. S. 138–141. (Seriia : Yurysprudentsiia).*

10. Koruptsiia : teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia. Kerivnyk avt. kol. I. O. Revak. L'viv : L'vDUVS, 2011. 220 s.
11. Protystvoianie korruptsyy. URL : <http://vvv.ufsin41.info/24> (data zvernennia : 27.01.2022).
12. Mastyts'kyj V. V. Administratyvno-deliktolohichna kharakterystyka koruptsii v Derzhavnij penitentsiarnij sluzhbi Ukrainy. Pravo i bezpeka. 2013. № 2(49). S. 90–95.
13. Khromov Y. L. Korruptsyonnaia sytuatsiia v uholovno-yspolnytel'noj systeme : kryminolohycheskie y uholovnie problemy. Vestnyk Vladymyrskoho iurydycheskoho ynstytuta. 2011. № 1. S. 36–45.
14. Lysenko V. O. Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia koruptsijnym proiavam u Derzhavnij kryminal'no-vykonavchij sluzhbi Ukrainy. Pravo i suspil'stvo. 2014. № 1. S. 206–212.
15. Mykytas' I. M. Diial'nist' personalu Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy. Problemy pravoznavstva ta pravoohoronnoi diial'nosti. 2011. № 2. S. 170–174.
16. Kim K. V., Kulachok-Tytova L. V. Pravovi ta psykhologichni osoblyvosti trudovoi diial'nosti v penitentsiarnij systemi. Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy : istoriia, s'ohodennia ta perspektyvy rozvytku u svitli mizhnarodnykh penitentsiarnykh standartiv ta Kontseptsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia Derzhavnoi kryminal'no-vykonavchoi sluzhby Ukrainy, zatverdzhenoj Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 8 lystopada 2012 roku № 631 : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 28–29 berez. 2013 r.). K. : Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy, 2013. S. 386–389.
17. Chychuha M. M. Vplyv sotsial'no-psykhologichnykh faktoriv na efektyvnist' profesijnoi diial'nosti spivrobotnykiv ustanov vykonannia pokaran'. Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy : istoriia, s'ohodennia ta perspektyvy rozvytku u svitli mizhnarodnykh penitentsiarnykh standartiv ta Kontseptsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia Derzhavnoi kryminal'no-vykonavchoi sluzhby Ukrainy, zatverdzhenoj Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 8 lystopada 2012 roku № 631 : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 28–29 berez. 2013 r.). K. : Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy. 2013. S. 473–475.
18. Eles'kyn M. V. Kryminolohycheskaia kharakterystyka y tendentsyy dynamyky prestupnosti v yspravytel'nykh uchrezhdeniakh. «Chernie dyry» v rossijskom zakonodatel'stve. 2006. № 1. S. 416–420.
19. Mel'nyk Mykhajlo. Profesiia – khabarnyk ? : posadova nevidpovidnist' derzhsluzhbovtisia ie «dvyhunom» koruptsii. Den'. 1999. 1 hrud. (№ 222). S. 4. URL : <https://m.day.kyiv.ua/uk/artitsle/tsuspilstvo/profesiia-habarnik> (data zvernennia : 30.01.2022).
20. Lysenko V. O. Okremi pytannia protydii koruptsii v orhanakh i ustanovakh vykonannia pokaran'. Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2013. № 2. S. 412–417.
21. Mykhajlov A. N. Professional'naia motyvatsiia sotrudnykov otдела okhrany Federal'noj sluzhby yspolnenia nakazanyj Rossijskoj Federatsyy, sklonykh k systematicheskomu narusheniiu sluzhebnoj dystsypliny y praktycheskie rekomendatsyy po rabote s nymy. GESJ : Edutsation Stsientse and Psychology. 2014. № 3(29). S. 18–22.
22. Volkova V. V., Yl'yn B. V. Faktory korruptsyy v UYS. «Vestnyk ynstytuta : prestuplenie, nakazanie, yspolnenie». № 3 (19). 2012. S. 69–72.

23. Romanovs'ka I. V. *Deiaki prychny vynyknennia profesijnoi deformatsii pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav. Pivdenoukrains'kyj pravnychyj chasopys. 2009. № 4. S. 309–311.*
24. Kamlyk M. I., Nevmerzhyts'kyj Ye. V. *Koruptsiia v Ukraini. K. : Tovarystvo «Znannia», KOO, 1998. 187 s.*
25. Badyra Valentyna. *Problemy sotsial'noho zakhystu personalu kryminal'no-vykonavchoi systemy. URL : <http://vvv.ukrprison.org.ua/artitsles/1234548096> (data zvernennia : 30.01.2022).*
26. Subbot A. *Zabezpechennia bezpeky pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv vid koruptsijnnykh posiahan'. Viche. 2014. № 12. S. 27–29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_12_10 (data zvernennia : 30.01.2022).*
27. Allakhverdieva A. V. *Problemy sotsial'no-pravovoj zaschyty sotrudnykov Federal'noj sluzhby yspolnenia nakazanyj. Uholovno-yspolnytel'noe pravo. 2009. № 1. S. 29–31.*
28. Lisitskov O. V. *Administratyvno-pravova pryroda vidnosyn u sferi prokhodzhennia sluzhby v orhanakh derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby. Forum prava. 2012. № 2. S. 403–407. URL : <http://vvv.archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12lovdpts.pdf> (data zvernennia : 30.01.2022).*
29. Subbot A. I. *Pravovi osnovy zabezpechennia bezpeky pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv : monohrafiia. Irpin' : Natsional'nyj universytet DPS Ukrainy, 2012. 332 s.*
30. Kryvolapchuk V. O., Kushnar'ov S. V. *Protydiia koruptsii u kontekstii reformuvannia orhaniv vnutrishnikh sprav. Reformuvannia orhaniv vnutrishnikh sprav : problemy ta perspektyvy (vitchyznians'kyi zarubizhnyj dosvid) : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Dnipropetrovs'k, 28–29 berez. 2014 r.). Dnipropetrovs'k : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 2014. S. 55–57.*
31. Stetsenko S. H., Tkachenko A. V. *Koruptsiia v orhanakh vnutrishnikh sprav : problemy protydii : monohrafiia. K. : Aleuta, KNT, Tsentru uchbovoi literatury, 2008. 168 s.*
32. Nastiuk V. Ya., Bielievtsseva V. V. *Protydiia koruptsii iak odyz iz zasobiv zabezpechennia efektyvnoi antyterorystychnoi diial'nosti v Ukraini. Pytannia borot'by z zlochynnistiu. 2013. Vypusk 26. S. 99–108.*
34. Shevchenko O. V. *Problemi aspekty borot'by z koruptsiieiu v pravookhoronnykh orhanakh Ukrainy. Visnyk vyschoi rady iustytysii. № 2(6). 2011. S. 126–134. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Visnyk_Vyschoi_rady_iustytysii/2011_N2_6.pdf? (data zvernennia : 30.01.2022).*
35. Riabchenko O. P. *Zabezpechennia zhytloom pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav : pravovi problemy ta mozhlyvi shliakhy ikh vyrishennia. Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnia. 2008. № 2. S. 331–336. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2008_2_44 (data zvernennia : 30.01.2022).*
36. Lysenko V. O. *Determinanty koruptsijnnykh pravoporushen' u Derzhavnij kryminal'no-vykonavchij sluzhbi Ukrainy. Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy: istoriia, s'ohodennia ta perspektyvy rozvytku u svitli mizhnarodnykh penitentsiarnykh standartiv ta Kontseptsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia Derzhavnoi kryminal'no-vykonavchoi sluzhby Ukrainy, zatverdzhenoj Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 8 lystopada*

2012 roku № 631 : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 28–29 berez. 2013 r.). K. : Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy, 2013. S. 402–404.

37. Salatyn A. V. Narusheniya zakonnosti personalom uholovno-yspolnytel'noj systemy kak ob'ekt kryminolohycheskoho yssledovaniya (poniatie, vydy, determynanty, vozmozhnosti prohnozyrovaniya). *Vestnyk ynstytuta : prestuplenie, nakazanie, yspravlenie*. 2009. № 7. S. 18–22.

38. Avtukhov K. A. Orhanizatsijno-pravovi zasady diial'nosti Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby v ustanovakh vykonannia pokaran' : navch. posib. / K. A. Avtukhov, I. S. Yakovets'; za zah. red. A. Kh. Stepaniuka. Kh. : Pravo, 2013. 160 s.

39. Bodnarchuk O. H. Analiz suchasnoho stanu proiaviv pravoporushen' z oznakamy koruptsii v penitentsiarnykh ustanovakh Ukrainy. *Yurydychnyj visnyk. Povitriane i kosmichne pravo*. 2011. № 4(21). S. 28–31.

РОЗДІЛ VI Передумови криміналізації та кримінальна відповідальність за катування

КАТЕРИНЧУК Катерина Володимирівна
докторка юридичних наук, доцентка
Завідувачка кафедри публічного та приватного права
навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
<https://orcid.org/0000-0002-6700-2831>

6.1. Соціальна обумовленість криміналізації катування

6.2. Розвиток кримінального законодавства в частині відповідальності за катування

Prerequisites for criminalization and criminal responsibility for torture

*Doctor of Law, Associate Professor K. V. Katerynychuk,
Head of the Department of Public and Private Law
educational and scientific humanitarian institute
Tavriya National University named after VI Vernadsky*

Предпосылки криминализации и уголовная ответственность за пытки

*Доктор юридических наук, доцент Е. В. Катеринчук
Заведующая кафедрой публичного и частного права
учебно-научного гуманитарного института
Таврического национального университета имени В. И. Вернадского.*

Ключові слова: катування, злочин, Кримінальний кодекс України, законодавство.

Keywords: torture, crime, Criminal Code of Ukraine, legislation.

Ключевые слова: пытки, преступление, Уголовный кодекс Украины, законодательство.

АНОТАЦІЯ

Одним із прерогативних завдань держави у галузі кримінально-правової охорони прав людини є захист її життя і здоров'я. Конституція України (ст. 3) проголошує життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність. У ст. 27 Конституції України обов'язком держави визначено захист життя людини, а ст. 28 передбачає захист її гідності, наголошуючи, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню».

Враховуючи конституційні положення та вимоги міжнародно-правових актів, а також беручи до уваги наявні в Україні факти катувань та жорстокого поводження,

український законодавець увів до Кримінального кодексу України 2001 р. новий склад злочину – катування (ст. 127). Включення до КК України окремої статті зі складом злочину «катування» було викликано тим, що в Україні у період, який передував прийняттю нового кодексу (2001 р.), систематично, особливо працівниками правоохоронних органів, допускалися факти катування.

SUMMARY

One of the prerogative tasks of the state in the field of criminal law protection of human rights is to protect their life and health. The Constitution of Ukraine (Article 3) proclaims the life and health of human, his honor and dignity, inviolability and security as the highest social value. In Art. 27 of the Constitution of Ukraine, the duty of the state defines the protection of human life, and Art. Article 28 provides for the protection of her dignity, emphasizing that «no one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment».

Taking into account the constitutional provisions and requirements of international legal acts, as well as taking into account the facts of torture and ill-treatment in Ukraine, the Ukrainian legislator introduced into the Criminal Code of Ukraine in 2001 a new crime - torture (Article 127). The inclusion in the Criminal Code of Ukraine of a separate article on the crime of «torture» was caused by the fact that in Ukraine in the period before the adoption of the new code (2001), systematically, especially law enforcement officers, allowed the facts of torture.

АННОТАЦІЯ

Одной из прерогативных задач государства в области уголовно-правовой охраны прав человека есть защита его жизни и здоровья. Конституция Украины (ст. 3) провозглашает жизнь и здоровье человека, его честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность как высшую социальную ценность. В ст. 27 Конституции Украины обязанностью государства определена защита жизни человека, а ст. 28 предусматривает защиту ее достоинства, подчеркивая, что «никто не может быть подвергнут пыткам, жестокому, бесчеловечному или унижающему его достоинство обращению или наказанию».

Учитывая конституционные положения и требования международно-правовых актов, а также принимая во внимание имеющиеся в Украине факты пыток и жестокого обращения, украинский законодатель ввел в Уголовный кодекс Украины 2001 новый состав преступления – пытки (ст. 127). Включение в УК Украины отдельной статьи с составом преступления «пытки» было вызвано тем, что в Украине в период, предшествовавший принятию нового кодекса (2001 г.), систематически, особенно работниками правоохранительных органов, допускались факты пыток.

6.1. Соціальна обумовленість криміналізації катування

Сучасне демократичне суспільство вкрай негативно ставиться до такого фізичного і психологічного методу примусового впливу на людину, як катування. Міжнародне співтовариство суворо засуджує застосування катування, ухваливши низку міжнародних нормативно-правових актів, у яких містяться норми про заборону катування. Проблемою катування і запобігання

цьому явищу світове співтовариство безпосередньо стало опікуватися після Другої світової війни, передбачивши заборону завжди і всюди посягати на здоров'я певної категорії осіб (які не беруть участі у збройних діях або припинили збройний опір) у будь-яких формах (Конвенція про захист цивільного населення під час війни, Конвенція про поводження з військовополоненими, Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях і аналогічному документі щодо осіб із складу збройних сил на воді, ухвалених у Женеві 12 серпня 1949р.

Боротьба з катуванням знайшла відображення у таких міжнародно-правових документах, як Загальна декларація прав людини 1948 року (ст. 5), Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (ст. 3), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (ст. 7), Конвенція про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання 1975 року (ст. 3), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання 1984 року, Європейській конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року. Застосування катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження чи покарання щодо неповнолітніх засуджується Конвенцією про права дитини 1991 року (ст. 37).

Проте історія людства свідчить, що далеко не завжди держава і суспільство з осудом ставилися до такого прояву насильства над людиною, як катування. Протягом багатьох століть в усіх культурах та цивілізаціях катування застосовувалося як законний засіб «витягування» зізнань та покарання засуджених осіб. Мова йде і про примушення до покори у рабстві, і про методи дізнання інквізиції, і про покарання полонених під час військових конфліктів, і навіть про буденну практику деяких народів.

Катування – це «більш-менш жорстоке болюче тілесне покарання. Просто незбагненно, якої вигадливості досягає людське уявлення у варварстві та жорстокості. Катування спираються на мистецтво кількісного дозування страждань»¹. Особливість застосування катувань за минулих часів полягала в тому, що вони мали бути відкритими та наочними. Це робилося для того, щоб «люди не тільки знали, але й бачили на власні очі. Бо треба, щоб їх пройняв страх; але причина ще й у тому, що вони мають бути свідками, своєрідними гарантами покарання і певною мірою навіть брати участь у ньому»².

Таким чином, катування в минулому були, по-перше, відкритими, по-друге, дозволеними. Вони були способом демонстрації влади, яка їх дозволяла,

---

¹ Фуко М. Наглядати й карати: Народження в'язниці: пер. з фр. П. Тарашука К.: Основи, 1998. С. 42

² Там само.

легітимізувала та виправдовувала. Оскільки катування були невід'ємною частиною суспільного життя, ні в кого не виникало сумніву, що це антигуманне та протиправне явище.

Перша «директива» щодо застосування катувань до вільних громадян (не рабів і не злочинців) була оголошена ще Юлієм Цезарем. «Дещо пізніше так званий легальний принцип оцінки доказів, який поширився на територію всієї середньовічної Європи, проклав дорогу до найширшого запровадження катувань як нормального методу доказування в тогочасному кримінальному процесі»¹.

Оскільки катування було методом кримінального процесу, науковці, які вивчали історію кримінального процесу, вирізняють три його історичні форми: 1) обвинувальний (змагальний); 2) інквізиційний (слідчо-розшуковий); 3) змішаний (континентальний)². З числа зазначених історичних форм процесу особливо виділяють інквізиційний, тому що він пов'язаний не тільки із застосуванням катування, але й з його виправданням.

Зароджувався інквізиційний процес у Римі, під час правління імператора Тиберія. За період його правління катування були невід'ємною процедурою на досудовому слідстві. Зокрема, застосовувалися такі види катування, як шмагання до смерті колючими гілками терну, розпорювання тіла сталевими гачками, відрубання кінцівок, занурення під воду, а також перев'язування статевих органів, внаслідок чого людина помирала довгою та нестерпною смертю від затримки сечовипускання. Тиберій регулярно відвідував тюремні камери та був присутній при катуваннях. Отже, він увійшов в історію не тільки як жорстокий правитель, а й як засновник інквізиційного процесу, що став поширюватися у світі. Його послідовниками були не менш жорстокий Гай Калігула, імператори Клавдій, Нерон та інші.

Так, Гай Калігула ставши повноправним правителем, іноді сам застосовував такі методи катувань, як клеймування людей розпеченим залізом, виколювання очей. Поширеним методом за правління Калігули було «колесування». Цей метод називали так тому, що людину прив'язували до колеса, яке швидко розкручували спочатку в один, а потім в другий бік. Так тривало досить довго, поки особа не давала свідчень або не помирала від заподіяних травм. Крім фізичних катувань, Калігула практикував ще й психологічні, що завдавали не меншої шкоди. Як свідчив римський історик Гай Светоній Транквілл, Калігула примушував батьків бути присутніми при страті синів. Так, за одним з них він послав ноші, коли той спробував ухилитися

---

¹ Левицький О. Інститут допустимості доказів і прояви незаконного фізичного насильства в кримінальному судочинстві. Право України. 2000. № 10. С. 48-56.

² Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підруч. для юрид. вищ. закл. овіти і фак. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Либідь, 1999. С. 4-8.

через нездоров'я; іншого він одразу після видовища страти запросив до столу і різними люб'язностями змушував шуткувати і веселитися¹.

Імператор Нерон також увійшов в історію як правитель, який застосовував «витончені» катування. Із усіх відомих засобів катування він обирав ті, за допомогою яких людина помирала повільно, а саме – отруту та перерізування вен. Нерон сам підносив жертві отруту, а після того, як вона її випивала, з цікавістю спостерігав за результатом. Інших засуджених він примушував різати собі вени у ванній з теплою водою, а в разі відмови це робити до процесу залучався лікар. Навіть дітям засуджених не пробачалися провини батьків: їх, як правило, виганяли з Риму або убивали отрутою і голодом; одні були умертвлені за спільним сніданком, разом зі своїми наставниками і прислужниками, іншим заборонено було заробляти собі на харчування².

Інквізиційний процес у країнах Стародавнього світу був досить поширений. Так, в епоху розвитку афінської демократії найважливішим доказом були показання свідків, вільних людей, рабів, яких допитували із застосуванням катувань. Катування в стародавніх державах ефективно застосовувалися як один із методів одержання правдивих свідчень. Підтвердження цьому знаходимо в офіційному законодавчому збірнику «Еклога» (Візантія, після 725 р. – дату видання достовірно не встановлено). Згідно з цим документом свідки класифікувалися як надійні, гідні довіри та невідомі. Останніх «Еклога» рекомендує піддавати катуванням, а саме биттю батогами, якщо їх показання будуть заперечуватися³.

У XV столітті інквізиційний процес поширився і на Іспанію, коли усі справи із здійснення справедливого священного суду перейшли до Великого інквізитора Іспанії Томаса Торквемади (1474 р.). Він ухвалив інструкції, якими регулювалося застосування катування з метою забезпечення ефективності судового слідства. Катування здійснювалися водою та вогнем, широко застосовувався «іспанський чобіт», а також диба. Як правило особа, яка потрапила до рук Великого інквізитора, помирала в темниці, а інших, які пройшли попередній етап – катування, чекав наступний – «аутодафе», суть якого полягала в тому, що один раз на рік усіх засуджених до смерті, які вижили після катувань, спалювали на вогнищі⁴. Так, наприклад, у відомій на цілий світ книзі монахів-домініканців (1487 р.), яка римськими папами неодноразово

---

¹ Гранквилл Г. С. Жизнь двенадцати цезарей. АН СССР. М.: Наука, 1966. С. 115.

² Там же С. 163.

³ Эклога. Византийский законодательный свод VIII века. Византийская книга Эпарха. ред. А.И. Цепков. Рязань: Александрия, 2006. С. 63.

⁴ Великий інквізитор. Народний огляд. URL: : <http://observer.sd.org.ua>.

рекомендувалася як посібник для допиту відьом та інших відступників від церкви, досконально описаний процес проведення катувань¹.

Отже, зважаючи на сказане вище, можна зробити висновок, що в інквізиційному процесі катування було звичайним способом одержання інформації. Ця форма процесу являла собою досудове слідство, де «обвинувачений був не суб'єктом, а безправним об'єктом процесу. Протягом усього розслідування до обвинуваченого з метою здобуття від нього зізнання у вчиненні злочину (а також до свідків) могли застосовуватись катування. До обвинуваченого, щоб змусити його видати своїх спільників, катування могло застосовуватися і після його засудження»². Тобто, катування мали місце на всіх стадіях кримінального процесу тогочасного суспільства.

У літературі висловлено думку, що катування у судочинстві мало чотири основних мотиви застосування: 1) покарання за злочин; 2) публічна демонстрація з метою залякування глядачів; 3) примушування зізнатися у вчиненні злочину або відкрити якусь таємницю; 4) насолода від спричинюваних мук. Мали місце й ритуальні катування як складова частина обрядів таємних товариств і сект³. Катування застосовувалися незалежно від статі та класової приналежності особи.

Історія налічує багато фактів застосування катувань. Випадки катувань були непоодинокими у період терору і репресій XV–XVII століть у Російській державі. За правління Івана Грозного катування прирівнювалися до смертної кари за ступенем жорстокості. Так, під час Новгородського погрому 1570 року кілька днів заклотників катували, а потім топили в річці разом з дружинами і дітьми⁴. «Цілих шість тижнів без перерви тривали жах і нещастя в цьому місті»⁵.

Згідно з політико-релігійними поглядами, які існували в той час, смертна кара та катування приводилися до виконання лише у визначені дні – будні. Заборонялось катувати і страчувати у святкові дні, але указом царя від 26 квітня 1639 р. було дозволено це робити щодо розбійників і «татей» (тать – крадій, хижак, викрадач, хто украв щось, хто краде за звичаєм, схильний до цього⁶). Це

---

¹ Шпренгер Я., Инститориус Г. Молот ведьм. пер. с лат. Н. Цветкова; предисл. С. Лозинского СПб: Амфора, 2001. С. 277-338.

² Михеенко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підруч. для юрид. вищ. закл. овіти і фак. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Либідь, 1999. С. 4-8.

³ Гитин В.Г. Это жестокое животное мужчина. Х. : Торсинг, 1997. С. 67-68.

⁴ Скрынников, Р. Г. Великий государь Иоан Васильевич Грозный.: в 2 т. М.: Наука, 1975. Т. 2. С. 150.

⁵ Штаден Г. О Москве Ивана Грозного. Записки немца-опричника. Л., 1925.

⁶ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Современное написание: в 4 т. М. : ООО «Изд-во Астрель», 2003. Т. 3 : П. М. : ООО «Издательство Астрель», 2003. С. 600

мотивувалось тим, що «вони самі як у прості дні, так і в святкові, православних б'ють і мучать, і вогнем палять, і до смерті забивають»¹.

Судова практика в часи опричнини також була сповнена численними політичними справами, де традиційно застосовувалися катування. Батіг здавався жалюгідним знаряддям в умовах терору і витончених тортур². А. Курбський, коментуючи методи варварських розправ, зазначає, що застосовувались жорстоке бичування, шматування тіла жертви гострими металевими кігтями, обценьками, різання по суглобах, перетирання мотузками пополам не тільки чоловіків, але й «жон благородних», та інші безчесні й нечувані види мучення³.

У період правління Годунова були поширені доноси, які, за свідченням літописця Я. Маржарет, мали масовий характер та були пов'язані із застосуванням катувань⁴. Підозрюваного за доносом катували, і він обмовляв багато людей. Після цього у Москві і в інших містах багатьох людей хапали й катували і «кровь неповинную пролияху, не токмо в одном граде, но и во всей Украине ... а иных казняху и языки резаху, а иных по темницам умираху. И оттого многие места запустеша»⁵.

Отже, на початку XVII століття в Російській державі катування як юридична категорія поширилося більше, ніж тілесні покарання. Це спричинено тим фактом, що катована особа, винна вона чи ні, обмовляла себе та інших, що й ставало причиною для продовження катувань. У подальшому людина або помирала від заподіяних травм, або її страчували. Ось чому різні за значенням поняття, такі як «катування», «тілесні покарання» та «смертна кара», мали в уявленні людей однакову суть. Прикладом такого твердження є нотатки А. Шліхтинга, в яких не проводиться жодної різниці між актом страти і смертю від катувань⁶.

Особливу жорстокість виявляв і Лжедмитрій, який був прихильником масових катувань. При вступі до Москви його прибічники «многих поймав и

---

¹ Памятники русского права. под ред. С. В. Юшкова. М. : Госюриздат–Юрид. лит., 1952–1963.

Вып. 1 : Памятники права Киевского государства, X–XII вв. / сост. А.А. Зимин. 1952. С. 266.

² Рогов А. В. История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV–XVII вв. М.: Юристъ, 1995. С. 213.

³ Курбський А. М. История о великом князе Московском. Ун. рос. акад. образования; М.: УРАО, 2001. С. 53–54.

⁴ Маргарет Я. Состояние Российской державы. СПб., 1859. С. 296.

⁵ Полное собрание русских летописей: [репр. воспроизв. изд. 1926–1928]. М. : Языки русской культуры, 1997.

Т. 14 : Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью: Прилож. Избр. гл. из кн. Б.М. Клосса «Никоновский свод и русские летописи XVI–XVII веков». С. 44.

⁶ Гейденштейн Р., Шлихтинг А. Записки о Московской войне (1578–1582) Рязань : Александрия, 2005. С. 53.

разными пытками пыташе; иные же не стерпев пыток на себя говоряху, а иные же крепяхуся»¹. За свідченням Конрада Буссова, перш за все Лжедмитрій застосовував репресії до стрільців та попів, яких спочатку катували, а потім віддали на самосуд побратимам. Ціль катування – визнання себе винним у змові проти державної влади².

Отже, на нашу думку, катування в ті історичні часи сприймалося суспільством як жорстокий спосіб одержання інформації. Інформація, яку людина за певних причин приховувала, виказувалася завдяки стресу, який спричинявся арештом або досудовим слідством, бо особа знала або здогадувалася про свою майбутню долю. На першому етапі слідства мали місце умовляння, шантаж, пред'явлення речових доказів, залякування, очна ставка із справжніми або уявними співучасниками. Якщо в'язень виявляв упертість, починався другий етап, на якому з'являвся ще один суб'єкт процесу – кат (рос. палач). В. Даль дає таке визначення цього поняття: «Палач – исполнитель смертной казни; кат, заплочный мастер»³. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає поняття «кат» як «той, хто здійснює смертні вироки або тілесні покарання, бере на тортури»⁴.

С. Герберштейн розповідає про досить суворий контроль за процедурою катування. «Коло осіб, які мали право на застосування катувань, було обмежене, і більшість злочинців відвозили до Москви або в інші головні міста для ведення слідства»⁵. Процедура катування в тодішніх органах дізнання («губных избах» – органах місцевого врядування у Росії XVI–XVII століть, на які покладалися розшук і суд у кримінальних справах⁶) стали звичним і повсякденним явищем. У правосвідомості людей стиралася грань між покаранням батоном і вседозволеністю катування.

Термін «кат» можна віднайти у давніх нормативно-правових документах, якими є Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.), що діяли на території України, акти Магдебурзького права, де визначено, що тілесні покарання і смертну кару

---

¹ Полное собрание русских летописей: [репр. воспроизв. изд. 1926–1928]. М.: Языки русской культуры, 1997. С. 67.

Т. 14 : Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью: Прилож. Избр. гл. из кн. Б. М. Клосса «Никоновский свод и русские летописи XVI–XVII веков».

² Буссов К. Московская хроника. 1584–1613. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1961. С. 112–113.

³ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. – Воспроизв. с изд. 1955 г. М.: Рус. яз., 1999. Т. 4 /В.И. Даль.: Р–Я. С. 11.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. С. 420.

⁵ Герберштейн С. Записки о московитских делах. СПб: А.С. Суворин, 1908. С. 82.

⁶ Советский энциклопедический словарь. М.: Сов. энцикл., 1981. С. 352.

виконує кат¹. Тому можемо стверджувати, що термін «катування» походить від слова «кат».

Оскільки ця професія була дуже поширеною та потребувала певного вміння й навичок, то головними вимогами при підборі на «посаду» були знання в галузі медицини та психологічне несприйняття чужого болю і страждань. Адже не кожна людина зможе застосовувати катування і при цьому не мати проблем з розладом психічного здоров'я. Серед катів-професіоналів був також ієрархічний поділ. Найголовнішу функцію виконував «палачевский, палаческий» – сторож над палачами, які виконували функції ката в тюрмах².

Серед законів інших держав, які існували в період правління середньовічної юстиції та залишили після себе недобру пам'ять в історії людства, можливо виділити: кримінально-судове уложення імператора Священної Римської імперії германської нації Карла V «Кароліна» (1532 р.), Судебники Московської держави (1497, 1550, 1589 pp.), «Сводный Судебник» (1606–1607 pp.), «Соборное Уложение» (1649 р.), розділ «Коротке зображення воїнських процесів або судових спорів» Воїнського статуту Петра I (1716 р.) та ін.

Із порівняння російського законодавства з німецьким правом («Кароліна») можна зробити висновок, що «Кароліна», як законодавчий акт, містить «розумний підхід» до застосування катувань. До уваги брали стан здоров'я допитуваного, а також наявність доказів у справі, що відповідало жорстокості застосовуваних катувань. За «Кароліною», випитані на муках («под пыткой») свідчення не мали юридичної сили. Вони набували законного характеру при повторному зізнанні після очного допиту. «Кароліна» дозволяла катування по всіх справах за обов'язкової умови – наявності доказів причетності особи до вчиненого злочину³.

Проте прогресивна громадська думка з осудом ставилася до катування. Так, просвітитель Франсуа Марі Вольтер писав, що, читаючи тогочасні законодавчі акти і книги з правових питань, можна дійти думки, що всі вони написані катом. У книгах, зазначав він, зустрічаються «эти ужасные слова – подготовительная пытка, предварительная пытка, экстраординарная пытка, пытка с оговорками в отношении доказательств, пытка без оговорок о них, в присутствии врача, хирурга, пытка, применяемая к женщинам и девицам». На його думку, катування застосовувалось як головний довід, який має навіяти жах

---

¹ Курс кримінально-виконавчого права України. Загальна та особлива частини: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк, В. Б. Василець; Нац. акад. внутр. справ України]. К. : Юрінком Інтер, 2000. С. 47.

² Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. – Воспроизв. с изд. 1955 г. М. : Рус. яз., 1999. Т. 4 /В.И. Даль.: Р–Я. С. 11.

³ Кароліна: Извлеч. из Углов.-судеб. уложения Карла V : учеб. пособ. / М-во внутр. дел Рос. Федерации ; Моск. акад. М. : Моск. акад. МВД России, 2002. С. 32.

усьому світу. Воно веде не до розкриття істини, а до непотрібного спричинення найболючішої смерті¹.

У XVIII столітті під впливом ідей Просвітництва розпочався широкий рух за заборону катувань у судовому процесі. Концентровано аргументи проти застосування катувань виклав італієць, відомий класик юридичної думки Чезаре Бекарія. Ось його основні тези:

– жорстокі катування, що застосовуються у судовому процесі стосовно обвинуваченого, у більшості народів базуються на звичаях;

– мета катування – примусити обвинуваченого: а) зізнатися у вчиненні злочину; б) пояснити наявність протиріч у його показаннях; в) назвати своїх спільників; г) заради якогось метафізичного і важко досяжного очищення; д) зізнатися у вчиненні інших злочинів, які йому не інкримінують;

– ніхто не може бути названий злочинцем до винесення вироку судом, бо суд вирішує, доведено злочин чи ні. Якщо доведено, що злочин підлягає покаранню виключно у відповідності із законом, то катування зайве, оскільки зізнання обвинуваченого вже не потрібне. У разі, якщо немає твердої упевненості в тому, що злочин був здійснений, не можна піддавати катуванню невинного, оскільки, відповідно до закону, такою вважається людина, злочин якої не доведений. «Окрім того, – пише Ч. Бекарія, – було б порушенням усіх норм вимагати від людини, щоб вона була одночасно і обвинуваченим до себе самого, і обвинувачуваним, щоб істина досягалася за допомогою фізичного болю, як немов вона знаходиться у м'язах і жилах бідолашного. Такий підхід – вірний засіб виправдати фізично міцних і осудити слабких невинних»;

– основна мета катувань – залякування інших людей².

Ідеї Ч. Бекарія та інших просвітителів мали широке коло прихильників у Росії. Статті Бекарія були джерелом для деяких указів Катерини II (1767 р.). У 1801 році Олександр I своїм указом заборонив катування. У 1837 році було видано указ про знищення знарядь катування. Проте ще тривалий час по тому далеко не всі люди сприймали цей крок з розумінням.

Класик російської літератури О. С. Пушкін у творі «Капітанська дочка» зазначав, що катування вважалось ефективним способом для здобуття доказової інформації у справі. Катування за старовини, як писав він, так було укорінено у звичаях судочинства, що добротинний указ, який скасував його, довго залишався без усякої дії. Гадали, що власне зізнання злочинця у своїй провіні необхідним було для його повного викриття. Така думка не тільки не обґрунтована, але й зовсім протилежна здоровому юридичному глузду: адже, якщо заперечення підсудного не приймається в якості доказу його

---

¹ Вольтер Ф. М. Избранные произведения по уголовному праву и процессу. М. : Госюриздат, 1956. С. 264-267.

² Бекарриа Ч. О преступлениях и наказаниях. М. : Стелс, 1995. С. 121.

невинуватості, то зізнання його й того менше має бути сприйнято як доказ його винуватості. В старі часи ніхто не сумнівався в необхідності катування, ні судді, ні підсудні. Старі судді навіть жалкували з приводу скасування варварського звичаю¹.

Не менш відомий письменник Л. М. Толстой також зазначав, що катування були важливим елементом у покаранні людини. Так, в оповіданні «Після балу» він описує процес покарання, який полягав у тому, що винну особу оголювали та прив'язували до рушниць двох офіцерів, які його вели. Всі інші солдати, стоячи двома шеренгами один напроти одного, по черзі наносили удари палкою².

Після революції 1917 року в Росії катування відновились. Російський історик С. П. Мельгунов розповідає, що у кожному регіоні простежувалась своя специфіка катувань. Наприклад, у Ставропольському карному розшуку практикувались: «гарячий підвал», «холодний підвал», «вимірювання черепа». У Луганську підозрюваних різали бритвою, обливали холодною водою, виламували нігті плоскогубцями. У Полтаві та Кременчуку багатьох священиків саджали на кіл. Улюбленим способом коменданта Харківського НК було устроїти кинджал на сантиметр у тіло допитуваного і потім повертати клинок у рані. Після його допитів люди повертались у камери каліками: в одного на обличчі велике садно, не вистачає чотирьох зубів, під оком суцільний синяк; усіх синяків десятки; другого після допиту везуть у лікарню, де бідолашний помирає³.

Архівно-облікові відділи обласних управлінь СБУ областей України містять численні матеріали, які свідчать про застосування методів фізичного і психологічного впливу (катувань) щодо так званих «ворогів народу» з числа як керівних працівників державного апарату, установ, організацій, так і рядових робітників промислових підприємств, як простих селян, так і творчої інтелігенції, зокрема представників «розстріляного відродження»⁴.

Про катування у радянських правоохоронних органах докладно писав у своїх творах О. Солженіцин, засвідчивши, що катування широко застосовувались на тодішньому, як його можна умовно назвати, «досудовому» слідстві, і навіть дав їм класифікацію, виділивши такі способи: 1) *звуковий* (полягав у тому, що підслідного під час допиту примушували голосно говорити та повторювати. Оскільки ця слідча дія тривала декілька годин, людина не витримувала такого навантаження. До цього способу належить ще один прийом,

---

¹ Пушкин А. С. Стихотворения. Поэмы. «Евгений Онегин». Драматические произведения. Проза. М., 2004. С. 890.

² Толстой Л. Н. Повести и рассказы. М., 1986. С. 551-552.

³ Мельгунов С. П. Красный террор в России 1918–1923; Чекисткий Олимп. М. : Айрис-пресс, 2006. С. 121-123.

⁴ Бантисhev О. Ф., Селюк А. В. Пастка для еліти. К.: Нора-Друк, 2004. С. 117.

а саме: з картону робили два рупори, в які слідчий та інша особа, підкравшись до заарештованого, голосно кричали, після чого особа, як правило, глухла або зовсім втрачала слух); 2) *світловий* (полягав у тому, що в камері або боксі підсудного цілодобово не вимикали електричне освітлення); 3) *лоскотання* (особу зв'язували або затискали їй руки і ноги та лоскотали); 4) *припалювання* (на тілі підсудного гасили сигарети); 5) *безперервний допит* (при якому особу не допитували, а лише постійно водили з камери до слідчого); 6) *безсоння, або слідчий конвеєр* (цей спосіб схожий на безперервний допит. Особі не давали спати і при цьому безперервно допитували, що було різницею між цими двома способами); 7) *бокс (ящик, шафа)* (затриманого на цілу добу закривали в тісному приміщенні, де він міг лише сидіти або стояти. Така невизначеність призводила до психологічних страждань. Коли не вистачало боксів, використовували так звану «дивізійну яму» глибиною три метри і діаметром два. У ній арештованого тримали під відкритим небом від двох діб, навіть у холодну пору року); 8) *стояння на колінах або просто стояння* (особу примушували перебувати в такому положенні багато годин); 9) *мучення спрагою*; 10) *мучення голодом*; 11) *клоп'яний бокс* (людину роздягали та садовили до такого боксу); 12) *карцер* (цей спосіб катування полягав у тому, що роздягнену людину тримали кілька днів у приміщенні, яке не опалювалося (або надмірно опалювалося). Деякі карцери, як різновиди, мали високу вологість або в них стояла вода. Крім того, замкнену особу не годували весь час перебування там. Відомий такий вид карцеру, як «ніша», де особа зовсім не могла поворухнутись, а згодом на голову починала капати холодна вода. Відомі випадки такого катування свідчать, що завдані травми спричинювали ускладнення, і навіть через місяць катована особа не змогла прийти до тями); 13) *побиття* (в основному застосовували такі, що не залишали слідів на тілі – побиття наповненим піском гумовим мішком, слідчим чоботом по гомілці, удари по кісточках, удари кулаком у сонячне сплетіння тощо); 14) *вибивання зубів*; 15) *затискування нігтів*; 16) *гамівна сорочка*; 17) *«ластівка»*; 18) *перелом хребта*¹.

Застосування катувань санкціонувалось навіть на рівні ЦК ВКП(б), який 20 січня 1939 р. направив секретарям обкомів, крайкомів і секретарям ЦК республік телеграму з роз'ясненням, що застосування фізичного впливу в практиці НКВС було дозволено на основі згоди ЦК компартій всіх республік і дозволяється, як виняток, й надалі щодо відомих і затятих ворогів народу². 04 квітня 1953 р. міністр внутрішніх справ СРСР видав таємний наказ «Про заборону застосування до

---

¹ Солженицын А. Архипелаг Гулаг 1918 – 1956., опыт художественного исследования. Новый мир. 1989. С. 32-37.

² Сувениров О. Ф. Наркомат оборны и НКВД в предвоенные годы. Вопросы истории. 1991. № 6. С. 26–35.

арештованих будь-яких засобів примусу і фізичного впливу», тобто катування¹. Але викорінити це явище в колишній тоталітарній державі було майже неможливо.

6.2. Розвиток кримінального законодавства в частині відповідальності за катування

У наш час в Україні застосування катувань також має місце, що зумовлює необхідність покласти край цьому особливо серйозному порушенню прав людини. Після проголошення незалежності України в 1991 році наша держава стала на шлях розвитку демократичного суспільства, яке засноване на принципах верховенства права та поваги до прав людини. Почали створюватися умови щодо ефективного правового забезпечення прав людини і основних свобод, а також гарантій для їх повноцінної та практичної реалізації.

Вже згодом, після набуття Україною у 1995 році членства в Раді Європи, стало можливим прийняття нового законодавчого акта, який би закріплював усі аспекти правової держави, а саме – верховенство права, права та свободи людини. Саме на цих засадах створювалася Конституція України, яка проголосила людину, її життя, честь та гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність. За ст. 3 Конституції України «головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини». Отже, права людини, її честь і гідність забезпечуються за рахунок реалізації конституційного права та охорони цих благ. І тому ніхто і ні за яких обставин не може бути підданий катуванню, жорстокому або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Ця теза ґрунтується на конституційних вимогах, що визначають честь і гідність особи як найвищу цінність суспільства (ст. 28 Конституції України).

Не менш важливим в цьому плані є ст. 3 (заборона катування) Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року, де зазначається, що «нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню». Після прийняття цієї Конвенції деякі країни Європи (Норвегія, Німеччина, Англія, Велика Британія та Австрія) ратифікували її ще 1953 року, а згодом ввели до своїх кримінальних кодексів статтю «Катування». Що стосується нашої держави, то вона ратифікувала Конвенцію у 1997 році, після прийняття в 1996 році Конституції України.

Можливо, дійсно в нашому суспільстві не було причин для посилення боротьби з катуваннями шляхом введення окремої статті до Кримінального кодексу України? Але тогочасна статистика засвідчила, що в Україні систематично застосовувалися катування, і особливо працівниками

---

¹ Права людини в Україні: стан, проблеми, перспективи. (гол. ред.) Ю. І. Сватко, (упоряд.) Ю. Є. Зайцев. К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. С. 32.

правоохоронних органів. Так, за даними Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України Н. Карпачової, за перевищення службових повноважень із застосуванням насильства у 1998–1999 рр. засуджено 285 працівників міліції. У 2000 році до Уповноваженого з прав людини зі скаргами на насильницькі дії працівників міліції звернулися понад 200 чоловік¹. Отже, статистичні дані доводять, що однією з передумов криміналізації цього діяння є систематичні випадки, що містять ознаки катування.

Ще один невтішний факт, який доводить, що в нашому суспільстві катування були не поодиноким явищем. Правозахисна організація «Міжнародна амністія» включила Україну до списку 149 країн, де систематично порушуються права людини. У щорічному звіті цієї організації зазначалось, що в Україні вкрай поширене погане ставлення правоохоронців до затриманих. Правозахисники звинувачують правоохоронні органи України у катуваннях людей, що перебувають під слідством². Підтвердженням цього є, наприклад, той факт, що прокурор міста Біла Церква Київської області протягом п'яти років систематично порушував норми кримінального та кримінально-процесуального законодавства України, застосовуючи катування до громадян різного віку і стану здоров'я, і лише деякі з них змогли протистояти катуванням та захистити свої конституційні права³.

На підставі вивчення публікацій у засобах масової інформації та матеріалів правозахисних організацій⁴ доводиться зробити невтішний висновок, що ще у період дії Кримінального кодексу України 1960 року, коли катування не було визнано самостійним складом кримінального правопорушення, проблема катування набула актуального характеру та вимагала термінового вирішення.

Аналізуючи ситуацію із застосуванням катування в Україні, народний депутат М. Бродський ще в 1998 році подав на розгляд Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України». У цьому документі вперше в українському законодавстві йшла мова про те, щоб ввести до Кримінального кодексу України такий склад кримінального правопорушення, як катування, та передбачити покарання для тих, хто катування – як фізичні, так і психологічні – застосовує. Законопроект

---

¹ Финальный отчет по результатам социологического исследования, проведенного в рамках проекта «Кампания против пыток и жестокого обращения в Украине» под эгидой Европейской Комиссии Совета Европы. Харьк. ин-т социал. исслед. Х., 2004. 62 с. Финальный отчет по результатам социологического исследования, проведенного в рамках проекта «Кампания против пыток и жестокого обращения в Украине» под эгидой Европейской Комиссии Совета Европы. Харьк. ин-т социал. исслед. Х., 2004. 62 с.

² Права людини в Україні: стан, проблеми, перспективи. (гол. ред.) Ю. І. Сватко, (упоряд.) Ю. С. Зайцев. К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. С. 17.

³ Ярошенко О. Вбивця в погонах сидітиме вічно. Україна молода. 2001. № 52.

⁴ Проти катувань. Огляд повідомлень про жорстоке поводження і застосування катувань. № 23. Харків. правозахисна група. Х.: Фоліо, 2001. 271 с.

було направлено для одержання висновків до Міністерства юстиції України і Служби безпеки України.

З листа, який надійшов у відповідь із Служби безпеки України, було зазначено, що немає потреби включати до кодексу нові поняття («катування» та кваліфіковані його види) і вводити окрему статтю, яка б передбачала кримінальне покарання за таку протизаконну дію. Наголошувалось також, що «в чинному Кримінальному кодексі України є загальна норма, яка встановила відповідальність за побої та мордування (ст. 107 Кримінального кодексу України 1960 року), умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 102 КК), що пропонується як кваліфікуюча ознака в частині другій ст. 107 проекту закону, перевищення влади або посадових повноважень, якщо вони супроводжувалися насиллям і т.д. (ч. 2 ст. 166 КК) – які відповідають законопроекту Кримінального кодексу України»¹. Та, незважаючи на всі перепони влади, а також силових структур, до нового Кримінального кодексу України, прийнятого Верховною Радою України 5 квітня 2001 р., що набрав чинності з 01 вересня 2001 року, було введено новий склад кримінального правопорушення – «катування» (ст. 127 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Диспозиція ст. 127 прийнятого у 2001 році нового КК України складалася з двох частин. Перша частина визначала катування як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі. Ці дії підлягали покаранню у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Частина 2 ст. 127 передбачала за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Проте визначення катування, наведене у ст. 127 КК України, значно відрізнялося від того, що дане у ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийнятої ООН у 1984 році. Україна є учасником Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і Першого факультативного протоколу до нього, та приєдналася до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Це положення міститься також у Законі України «Про міжнародні

---

¹ 5 грудня 1998 г. Председателю Комитета Верховной Рады Украины по вопросам законодательного обеспечения правоохранительной деятельности и борьбы с организованной преступностью и коррупцией Кармазину Ю. А. Относительно проекта Закона Украины о внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Украины, которыми предлагается новое название и редакция статьи 107 Уголовного кодекса Украины. Киевские Ведомости. 1999. 28 сін.

договори України»¹, ст. 19 якого визнає пріоритет міжнародного договору щодо норм національного закону, якщо між ними є колізія. Виходячи з цього, в Україні має діяти визначення катування, дане у ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Для того, щоб певним чином наблизити ст. 127 КК України до міжнародного законодавства, у березні 2005 року Законом України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України» до цієї статті були внесені законодавчі новели. А саме, частина перша визначила катування як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, в тому числі отримати від нього або іншої особи інформацію, свідчення або визнання, покарати його за дії, які він вчинив або у вчиненні яких підозрюється, або залякування його або інших осіб. Покарання за ці діяння залишилися такими самими, що і в первісній редакції статті – позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Частина 2 статті залишилася без змін.

Водночас статтю було доповнено частинами 3 і 4 такого змісту:

«Дії передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівниками правоохоронних органів, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Дії передбачені частиною першою третьою цієї статті, якщо вони призвели до загибелі людини, –

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі»².

Таким чином, Україна робила перші кроки до запровадження абсолютної заборони катуванням, визначаючи в ч. 3 і 4 ст. 127 КК України суб'єктом злочину працівників правоохоронних органів. Отже у зазначеній статті КК України з'явилися такі ознаки, як спеціальний суб'єкт та особливокваліфікований склад.

Навіть передбачене у КК України покарання за застосовування катувань не призвело до викорінення протиправних діянь, спрямованих проти фізичної та психологічної цілісності людини. В одному із своїх виступів по Українському радіо у 2007 році Н. Карпачова повідомила, що протягом останнього часу до неї

---

¹ Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906–IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист): Закон України від 12 січ. 2005 р. № 2322–IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 10. Ст. 187.

як Уповноваженого з прав людини зі скаргами на застосування щодо них працівниками правоохоронних органів насильницьких дій щороку звертаються близько 1300 чоловік.

Незважаючи на таке загрозливе становище щодо порушення прав людини і громадянина з боку правоохоронців, український законодавець зробив відчутний крок назад і в квітні 2008 року прийняв нову редакцію ст. 127 КК України, знову звівши її до двох частин і виключивши спеціального суб'єкта – працівників правоохоронних органів, замінивши його у частині 2 цієї статті необмеженим колом службових осіб та значно зменшивши міру покарання за вчинення ними катування¹.

Такий крок був відступом від основних положень міжнародних актів проти катування, переважна більшість яких передбачає спеціального суб'єкта – працівників правоохоронних органів, військовослужбовців та лікарів. Отже, замість розширення кола спеціальних суб'єктів за категоріями осіб, причетних до катування, встановлюється невизначений суб'єкт – службова особа. А саме ці суб'єкти становлять найбільш численну категорію осіб, причетних до існування такого засуджуваного світовим співтовариством явища, як катування.

Це явище становить собою значну суспільну небезпеку, що визнано, як вже зазначалося, і міжнародним співтовариством. Катування – найгірше з усіх принижень, яке можливо уявити. Воно залишає не лише видимі – фізичні, а й невидимі – психологічні – травми, а крім того, можуть виникнути і соціальні наслідки для людей, що їх пережили.

Наслідки катування важко виміряти. Спогади про такий вплив, як фізичний, так і психологічний, залишаються надовго в пам'яті особи. Адаптація катованої людини проходить дуже повільно й залишає відбиток на її психіці, на її родині та на суспільстві. Тому, для повного дослідження цієї проблематики, потрібно приділяти максимум уваги наслідкам, що виникають після застосування катувань.

В КК України містить велику кількість оціночних понять та категорій². «До формально-оціночних понять й ознак, що недостатньо конкретизовані в законі, належать близькі, біль, хвороба, здоров'я, мучення, шкода здоров'ю»³. Крім того, законодавчо не визначено такі поняття, які характеризують суспільно небезпечні наслідки, що зазначені в статтях КК України, що стосуються охорони здоров'я особи від протиправних посягань: фізичний біль, сильний фізичний біль, фізичні страждання, моральні страждання та ін. Отже, деякі

---

¹ Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України: Закон України від 15 квітня 2008 р. № 270–VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 24. Ст. 236

² Катеринчук К. В. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики: монографія. Київ: ФОРМ, 2018. 408 с.

³ Джинджолия Р. Оценочные признаки составов преступлений против личности. Уголовное право. 2005. № 1. С. 16–17.

терміни, що містяться в КК України, на сьогодні породжують дискусії, унаслідок чого виникають певні проблеми в правозастосуванні цих норм.

Законодавче закріплення оціночних термінів не може бути визначено однозначно: «з однієї сторони, воно забезпечує гнучкість кримінально-правового регулювання, дозволяючи застосовувати відповідні кримінально-правові норми з урахуванням конкретних умов місця і часу. З іншої – це пов'язано із загрозою різноманітного й суперечливого тлумачення та застосування оціночних кримінально-правових приписів, нескінченних суперечок як у теорії, так і на практиці»¹. Одні науковці зауважують, чим менше оціночних понять, тим краще, оскільки індивідуальна (суб'єктивна) оцінка може й не збігатися, а іноді й вийти за межі тієї оцінки, яку мав на увазі законодавець, устанавлюючи норму, що містить оціночне поняття². Інші висловлюють протилежну думку та зазначають, що «існування оціночних понять у законі неминуче. Вони корисні, якщо встановлюються стосовно тих випадків, коли це необхідно і коли правильно застосовуються на практиці»³.

Отже, з урахуванням опублікованих у різних джерелах даних розглянемо нижче наслідки катування.

Одним із наслідків катувань законодавець встановлює *фізичний біль* (*сильний фізичний біль*)⁴ у ст. 127 «Катування» КК України. Анкетні дані за результатами проведення нами опитування судово-медичних експертів щодо встановлення ознак фізичного болю, сильного фізичного болю, фізичного чи морального страждання дають можливість зробити висновок про те, що лише 29,6 % судово-медичним експертам доводилось проводити експертизи щодо встановлення таких протиправних наслідків, які визначені законодавцем у ст. 127 КК України. Водночас не існує законодавчого визначення фізичного болю, а в юридичній науці не вироблено єдиної думки щодо визначення цього поняття.

Під фізичним болем розуміється такий психічний стан особи, який характеризується стражданням, спричиненим фізичним впливом на його тіло⁵.

---

¹ Миколенко О. М. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочином: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2005. С. 156.

² Бару М. И. Оценочные понятия в трудовом законодательстве. Советское государство и право. 1970. № 7. С. 104–108

³ Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву: монография. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1955. 309 с.

⁴ Катеринчук К. В. Фізичний біль, як ознака злочинів проти здоров'я особи. Перспективи втілення демократичних цінностей та реалізація прав людини в Україні: зб. матеріалів підсумк. наук.теорет. конф.(24 квіт. 2013 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 33–34.

⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2012. С. 314.

Біль (у медичному розумінні) є не лише відчуття людини, а й показником настання негативних змін для здоров'я: будь-які больові відчуття супроводжуються змінами в організмі, що стосуються найрізноманітніших функціональних систем людини (дихання, кровообігу, забезпечення статичної та кінетики організму тощо)¹. Медична література зазначає, «біль – це відчуття не тільки фізичного страждання, а й відчуття прикрасі, образи, смутку»². Р. Д. Шарапов наголошує, що специфічною формою фізичного болю є фізичні страждання – наслідок насильства, що вказує на вияв винним особливої жорстокості стосовно потерпілого³. У Науково-практичному коментарі КК України за редакцією М. І. Мельника та М. І. Хавронюка констатовано, що фізичні страждання – це такі страждання, які виникають унаслідок негативного впливу на фізичну сферу особи, тобто фізичний біль – певний психічний стан людини, який визначається сукупністю фізіологічних процесів центральної нервової системи, викликаний надміру сильними чи руйнівними подразненнями. Фізичний біль має гнітючий, тяжкий характер. У психічно здорової людини фізичні страждання неминуче викликають моральні страждання, які можуть виявлятися у формах образи, сорому, горя, депресії, почуття незворотної втрати тощо⁴. Таким чином, не всі науковці розмежовують поняття фізичного болю та фізичних страждань.

Аналізуючи ст. 127 «Катування» КК України, законодавець наголошує на «сильному фізичному болю», «оскільки при катуванні особа зазнає не просто болю, а нестерпного болю, болю «найвищого ґатунку». Це залежить від суб'єктивних (особистісних) особливостей потерпілого, об'єктивних умов учинення злочину, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Крім того, саме цей термін відповідає міжнародній практиці»⁵.

На даний час, не можливо на практиці встановлення критерію (інтенсивність) фізичного болю. В медицині відсутній даний термін, тобто конкретизація, що «біль» повинен бути фізичним. На даний час, визначити якісний критерій болю можливо завдяки суб'єктивної реакції особи – вербальної рейтингової шкали оцінки болю (вербальна описова шкала оцінки болю,

---

¹ Большая медицинская энциклопедия: у 30 т. Т. 3: Беклемишев – Валидол / под. ред. Б. В. Петровского. М.: Сов. энцикл., 1976. С. 294.

² Завальнюк А. Х. Судова медицина: тлумачний термінологічний довідник. Тернопіль: ТДМУ, 2016. 381 с.

³ Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве: монография. Санкт-Петербург: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 298 с.

⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2012. С. 155.

⁵ Марадіна Ю. С. Катування: злочин з формальним чи матеріальним складом?. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2013. Вип. 25. С. 240–245.

лицьова шкала болю, Модифікована лицьова шкала болю, Візуальна аналогова шкала, Числова шкала болю, Шкала болю Bloechle, Шкала оцінки болю в ВРІТ на основі спостереження¹). Однак у кожної особи больова чутливість (сприйняття) неоднакова, тобто у різних людей від фізичного впливу на їх організм буде різна оцінка відчуття болю: від відсутності болю як такого до нестерпного болю. Крім того, можливо визначити такі властивості болю: виникнення, розташування (локалізацію), тривалість, властивість (гострий, пекучий), фактори, що посилюють або полегшують біль. Отже, відповідно до вищезазначеного, виміряти силу болю (якісного) не можливо. Тому, не доречно в статті 127 КК України виокремлювати, що біль повинен бути фізичним та сильним.

Фізичне насильство як прояв катування зумовлює настання часто тяжких і непоправних фізичних наслідків для катованої особи. Фізичні наслідки, спричинені катуваннями, різняться залежно від застосованих методів насильства. Ті, хто пережив катування, можуть страждати від численних симптомів, серед яких найчастіше спостерігаються: а) хронічні болі; б) головний біль; в) біль у спині; г) проблеми з ходьбою та іншими повсякденними рухами; д) неврологічні проблеми; е) проблеми із зубами².

Багато які із способів катування у формі фізичного насильства не залишають слідів на тілі людини, а отже дуже важко одержати докази, які можна використати в суді. Тому важливо, щоб медичні працівники та особи, які здійснюють моніторинг прав людини, знали симптоми можливого насильства, щоб їх відшукати і зафіксувати. Коли є підозра у вчиненні катування, необхідно провести повний зовнішній огляд тіла людини і детально задокументувати наявність таких ознак: а) схуднення через погане харчування; б) свіжі шрами, рубці; в) синці; г) переломи; д) опіки; е) крововиливи, кровотеча; є) проблеми із зубами; ж) неврологічні проблеми; з) проблеми з опорно-руховим апаратом.

Характерними, такими, що залишають помітні сліди на тілі людини, часто бувають ушкодження. Однак більшість ушкоджень можна вилікувати за шість тижнів після катування. За цей час їх сліди зникають, і на тілі не залишається специфічних рубців або будь-яких шрамів взагалі. Отже, якомога швидше треба робити фотографії фізичних ознак катувань³.

Ознаки катування виявляють за допомогою спеціального медичного обстеження⁴. При цьому звертають увагу на такі зовнішні ознаки:

---

¹ Шкали оцінки болю у дорослих. URL: https://ua.iliveok.com/health/shkaly-ocinky-bolyu-u-doroslyh_106162i15959.html.

² Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях: монографія. М., 1995. С. 9.

³ Там же С. 10.

⁴ Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины. Харьк. нац. ун-т. внутр. дел. X. : ХНУВД, 2005. 468 с.

– будь-які очевидні тілесні ушкодження, такі, як пухлини, забиті місця, порізи, обірвана шкіра або опік;

– будь-які труднощі при рухах, наприклад, при ходінні, підйомі сходами, сидінні, стоянні, нахилах або підйманні рук;

– будь-які відхилені форми або положення спини, рук або ніг¹.

Наступний наслідок катувань, що передбачений у ст. 127 (Катування) КК України – фізичні та моральні страждання.

С. Г. Киренко зазначає, що навряд чи є сенс при визначенні катування (і мордування також) розділяти поняття «сильний фізичний біль» та «фізичне страждання», оскільки вони взаємопов'язані: коли людина відчуває сильний фізичний біль, то вона страждає. Краще вживати тільки поняття «фізичне страждання», яким можна охарактеризувати як сильний фізичний біль².

О. В. Денисова не погоджується з викладеним вище та зазначає, що страждання – це не біль, хоча в повсякденній мові ці слова використовуються як синоніми³. Дане положення підтримують В. Векленко та М. Галукова⁴, Р. Шарапов⁵, В. Палиюк⁶ та ін. Для того, щоб визначити зміст цього терміну, розкриємо терміни «*фізичні страждання*» та «*моральні страждання*», що в подальшому дасть змогу розмежувати терміни «біль» та «страждання»⁷.

Для більш чіткого розуміння цих термінів пропонуємо дослідити страждання як кримінально-правову категорію. Отже, розглядаючи об'єктивні критерії страждання, необхідно виділяти часовий показник як основний, другорядний – характер впливу на організм людини⁸. Тому, аналізуючи страждання, потрібно зазначати систематичність, хоч і цей термін науковці

---

¹ Протизаконне насильство в органах внутрішніх справ: Соціологічний та історико-правовий аналіз. за заг. ред. О. Н. Ярмиша; передм. Ю. В. Луценка, Г. Й. Удовенка. Х.: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, Харківська правозахисна група, 2005. 212 с.

² Киренко С. Г. Проблеми захисту прав неповнолітніх за кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Нац. педагогіч. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2002. С. 53.

³ Денисова О. В. Кримінально-правова характеристика об'єкта тортур і визначення місця даного складу в системі особливої частини КК України. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. 2007. Серія «Юридичні науки». Т. 20 (59). № 1. С. 75–82. URL: www.nbuv.gov.ua/.../12_denisova.pdf.

⁴ Векленко В., Галукова М. Уголовно-правовой анализ понятия «вред здоровью». Уголовное право. 2007. № 1. С. 7–11.

⁵ Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве: монография. Санкт-Петербург: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 298 с.

⁶ Палиюк В. П. Возмещение морального (неимущественного) вреда: монография. Київ: Право, 2000. 272 с.

⁷ Катеринчук К. В. Зміст та сутність наслідків злочинів проти здоров'я особи в ст. 126, 127, 130 Кримінального кодексу України. Журнал східноєвропейського права. 2015. № 18. С. 31–38. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/08/katerynychuk_18.pdf.

⁸ Деркунский Д. В. К вопросу о понятии систематичности в составе статьи 117 УК РФ. Российский следователь. 2007. № 9. С. 14–16.

розуміють по-різному. Так, систематичність – це більш-менш часто завдані різними предметами однотипні тілесні ушкодження¹; не менше трьох разів²; фізичне насильство, що складається як мінімум із двох суспільно небезпечних актів, розірваних у часі, при встановленні умислу на здійснення певної кількості їх у подальшому³; основним юридичним критерієм оцінки наслідків як психічних страждань є передусім не глибина негативних психічних реакцій людини, а час їх здійснення⁴. Але при характеристиці систематичності потрібно враховувати не лише кількісну, а і якісну характеристику діяння, зважаючи на всі обставини справи⁵. З медичного погляду, характерною особливістю цього стану є розтягнутість у часі (до декількох днів, місяців і навіть років), «у плінні якого розбудовується більш-менш тривала психотравмуюча ситуація, протрагированна психогенія, що обумовлює кумуляцію, нагромадження» негативних емоцій у потерпілого⁶.

У КК України не надано визначення фізичного та морального страждань, що створює передумови для дискусій стосовно розуміння цих термінів. Одні науковці не розмежовують їх і не бачать сенсу в їх «подвійному» існуванні. «Фізичне страждання» не має чітких критеріїв визначення і не може їх мати, оскільки не є, на відміну від травми, захворюванням, патологічним станом та болем, медичним терміном, що визначає шкоду здоров'ю⁷. Страждання – це або біль із постійним очікуванням можливості його повторення, або особливо сильний біль⁸. Другі науковці наголошують, що страждання як специфічна форма болю не має чітких законодавчих меж або поєднують їх. Так, Н. Ярмиш у своїх дослідженнях зазначає, що одні й ті самі діяння можуть впливати на людину одночасно і фізично, і морально. Отже, цілком допустимо констатувати, що фізичне мучення людини, як правило, супроводжується моральним

---

¹ Читлов Д. С. Охрана здоровья граждан от тяжких насильственных посягательств (уголовно-правовое и криминологическое исследование): монография. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. 1974. С. 98.

² Погребняк И. Отграничение преступлений от проступков по признакам объективной стороны деяния. Советская юстиция. 1969. № 9. С. 21–26.

³ Симонов В. И. К вопросу о понятии истязания. Вопросы совершенствования уголовно-правовых мер борьбы с преступностью: межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1983. С. 58–65.

⁴ Шарапов Р. Д. Психический вред в уголовном праве. Уголовное право. 2004. № 2. С. 79–81.

⁵ Деркунский Д. В. К вопросу о понятии систематичности в составе статьи 117 УК РФ. Российский следователь. 2007. № 9. С. 14–16.

⁶ Сафуанов Ф. С. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе: монография. М., 1998. С. 120–125.

⁷ Векленко В., Галукова М. Психическое расстройство как признак причинения вреда здоровью. Уголовное право. 2005. № 2. С. 22–25.

⁸ Симонов В. И. К вопросу о понятии истязания. Вопросы совершенствования уголовно-правовых мер борьбы с преступностью: межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1983. С. 58–65.

стражданням¹. Такої самої думки й інші науковці, які зазначають, що фізичний вплив на людину часто поєднується з психічним, і навпаки². Також існує думка, що важко однозначно оцінити доцільність введення цих суспільно небезпечних наслідків до складу злочину катування³.

О. М. Миколенко зауважує, що поняття моральної шкоди містить у собі як моральні переживання, так і моральні страждання. Про моральні переживання, імовірно, може йтися в усіх випадках вчинення злочину, де є потерпілий. Для розуміння моральних страждань автор наводить приклад розкрадання майна, що становило для власника не тільки грошову, а й «ідеальну цінність» (наприклад, розкрадання рідкісних фотографій, фамільних коштовностей тощо). У даному випадку слід розглядати не тільки моральні переживання, які перетерпів потерпілий у зв'язку з розкраданням майна, а й моральні страждання, які підлягають відшкодуванню в межах цивільного судочинства (ч. 3 ст. 23 ЦК України)⁴. На нашу думку, автор досліджував страждання лише в контексті втрати певної речі, що становила для потерпілого певну цінність, не беручи до уваги один з можливих наслідків ст. 127 КК України – моральні страждання. Водночас у своєму дослідженні О. М. Миколенко зазначає, що єдиним можливим наслідком за ст. 127 КК України є моральні страждання⁵, і це, звісно, не відповідає дійсності.

Деякі нормативно-правові акти України об'єднали терміни «біль» та «страждання» в один – «моральна шкода». Так, у ЦК України моральна шкода, згідно зі ст. 23 ЦК України, полягає: 1) у фізичному болі та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Отже, законодавець, як у ЦК України, так і в КК України, розмежовує фізичний біль та страждання, а також застосовує термінологію – «душевне страждання» (п. 2, 3 ч. 1 ст. 23 ЦК України), що також є дискусійною.

---

¹ Ярмиш Н. М. Жорстоке поводження як одна із форм доведення до самогубства. Право України. 1992. № 7. С. 45.

² Довгань Н. Фізичне і психічне насильство: співвідношення понять. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2010. Вип. 51. С. 339–344.

³ Марадіна Ю. С. Катування: злочин з формальним чи матеріальним складом?. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2013. Вип. 25. С. 240–245.

⁴ Миколенко О. М. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочином: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2005. С. 65.

⁵ Там же С. 219.

Для *психологічного* насильства характерні випадки, коли жертва зазнала умисних моральних катувань, таких як тримання в окремій камері, сексуальні приниження, погроза смертю або заподіянням шкоди членам сім'ї тощо¹. У таких людей нерідко порушується самоусвідомлення. Вони переживають психічну травму знову і знову, намагаючись уникати ситуацій, що нагадують катування, їм часто притаманне сильне відчуття страху.

Основними ознаками психологічного насильства можуть бути:

1) опис постраждалим ситуацій, коли мимоволі спала думка про самогубство. Один із заарештованих у Кіровоградській області не витримав на черговому дізнанні катувань і викинувся з вікна. Ось опис ситуації одним із постраждалих: «Коли адвокат вийшов, мене знову катували, а потім сказали: «Знімай штани, будемо підключати електричний струм до статевих органів. Це зламало мене вкрай»²;

2) постійні тривожні спогади про травмуючі психіку інциденти, повторювані нав'язливі сновидіння у зв'язку з минулими подіями, відчуття того, що травмуючі події можуть мати місце знову;

3) сильний стрес, пов'язаний з подіями, котрі символізують катування або схожі на них. Він має прояв у наполегливих намаганнях ухилитися від впливів, що асоціюються з травмою і загальним емоційним занімінням;

4) симптоми підвищеного збудження, наприклад, проблеми із засинанням, роздратування і спалахи гніву, проблеми із зосередженням³.

Деякі жертви катувань мають проблеми із «дисоціацією» або з «деперсоніфікацією». Це означає, що вони можуть справляти враження, ніби їм байдуже, що з ними трапалося; немовби те, що трапалося, відбулося не з ними, а з іншою людиною. Психологічні наслідки катування спричиняють недієздатність, вони є характерними майже для усіх жертв катувань. Одним із найбільш поширених наслідків є відчуття у людини після катувань, що вона змінилася⁴.

Вважаємо за доцільне в новій Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я» надати визначення болю, фізичного і морального страждання, що врегулює неточності, які виникають під час кваліфікації. На думку судово-медичних

---

¹ Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины. Харьк. нац. ун-т. внутр. дел. X. : ХНУВД, 2005. С. 28.

² Стецовский Ю. И. Право на свободу и личную неприкосновенность: нормы и действительность. отв. ред. С. А. Пашин. Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации. М.: Дело, 2000. 717 с.

³ Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины. Харьк. нац. ун-т. внутр. дел. X. : ХНУВД, 2005. С. 28.

⁴ Якобсон Л., Весті П. Люди, які пережили катування – нова група пацієнтів. Асоціація психіатрів України. К., 1994. С. 20-22.

експертів (52,8 %), Правила не повинні містити певні визначення та їх медичні критерії (побої, мордування, мучення, особливого мучення). Такі відповіді респондентів, на нашу думку, обумовлені тим, що майже завжди дані питання не належали до обов'язків судово-медичних експертів. Однак встановлення саме медичних критеріїв побоїв, мордувань, мучень та відмінності від особливого мучення допоможе на практиці запобігти помилкам у кваліфікації.

Крім законодавчо визнаних наслідків у ст. 127 КК України, хотілося б наголосити на інші наслідки, які безперечно також є наслідками від даного явища.

Соціальні наслідки катування. Катування – це «прихована» проблема у багатьох суспільствах. Люди, до яких застосовувалися катування, нелегко відкривають свій досвід. Вони часто бояться відплати або переслідування; іноді навіть соромляться того, що пережили. Більшість з них почувають себе ніяково при обговоренні катувань, тому для багатьох із тих, важко пристосуватися до суспільства і продовжувати звичайне життя.

Діти людей, які пережили катування, хоча і не піддавались катуванням самі, проте опосередковано страждають через наявність такого досвіду у батьків. Дослідження свідчать, що ці діти можуть страждати на декілька психологічних симптомів. Відповідно, наслідки катувань або жорстокого поводження можуть позначитись і на молодому поколінні. Особливо страждають ті діти, які стали свідками насилля.

Деякі автори виділяють і психосоматичні наслідки катування. В основному більшість жертв катувань страждають від болю в органах декількох систем, але при ретельному медичному обстеженні у більшості випадків не виявляється якоїсь хвороби, тобто біль має психосоматичну природу. Найчастіше психосоматичні скарги стосуються голови, серця, шлунково-кишкового тракту та статевих органів¹.

Дослідження всіх можливих наслідків від застосовуваних катувань дає підстави твердити, що для забезпечення ефективності дії норми, спрямованих проти цього виду кримінального правопорушення, і впровадження заходів щодо їх запобігання потрібно всі зусилля спрямувати на розробку і впровадження міжнародних, європейських, національних механізмів боротьби з катуваннями.

References:

1. *Fuko M. Nahliadaty u karaty: Narodzhennia v'iaznytsi: per. z fr. P. Tarashchuka. K.: Osnovy, 1998. 392 s.*
2. *Levytskyi O. Instytut dopustymosti dokaziv i proiavy nezakonnoho fizychnoho nasylstva v kryminalnomu sudochynstvi. Pravo Ukrainy. 2000. № 10. S. 48-56.*

---

¹ Якобсон Л., Весті П. Люди, які пережили катування – нова група пацієнтів. Асоціація психіатрів України. К., 1994. С. 22.

3. Mykheienko M. M., Nor V. T., Shybiko V. P. *Kryminalnyi protses Ukrainy: pidruch. dlia yuryd. vyshch. zakl. ovity i fak. 2-e vyd., pererob. i dop. K.: Lybid, 1999. 534 s.*
4. Trankvyll H.S. *Zhlyzn dvenadtsaty tsezarei. AN SSSR. M.: Nauka, 1966. 376 s.*
5. Эклоха. *Vyzantyskiyi zakonodatelnyi svod VIII veka. Vyzantyskaia knyha Эparkha. red. A. Y. Tsepkov. Riazan: Aleksandryia, 2006. 592 s.*
6. *Velykyi inkvizytor. Narodnyi ohliad. URL: : http://observer.sd.org.ua.*
7. Shprenher Ia., Ynstytorys H. *Molot vedm. per. s lat. N. Tsvetkova; predysl. S. Lozynskoho SPb: Amfora, 2001. 523 s.*
8. Mykheienko M. M., Nor V. T., Shybiko V. P. *Kryminalnyi protses Ukrainy : pidruch. dlia yuryd. vyshch. zakl. ovity i fak. 2-e vyd., pererob. i dop. K.: Lybid, 1999.*
9. Нутын V. H. *Это zhestokoe zhyvotnoe muzhchyna. Kh. : Torsynh, 1997. 560 s.*
10. Skrynnykov R. H. *Velykyi hosudar Yoan Vasylevych Hroznyi.: v 2 t. M.: Nauka, 1975. T. 2 428 s.*
11. Shtaden H. *O Moskve Yvana Hroznoho. Zapysky nemtsa-oprychnyka. L., 1925. 360 s.*
12. Dal V. Y. *Tolkovii slovar zhyvoho velykorusskoho yazyka. Sovremennoe napysanye: v 4 t. M. : OOO «Yzd-vo Astrel», 2003. T. 3 : P. M. : OOO «Yzdatelstvo Astrel», 2003. 921 s.*
13. *Pamiatnyky russkoho prava. pod red. S. V. Iushkova. M. : Hosiuryzdat–Iuryd. lyt., 1952–1963.*
14. *Выр. 1 : Pamiatnyky prava Kyevskoho hosudarstva, X–XII vv. / sost. A. A. Zymyn. 1952. 288 s.*
15. Rohov A. V. *Ystoria uholovnoho prava, terrora y repressyi v Russkom hosudarstve XV–XVII vv. M.: Yurystъ, 1995. 288 s.*
16. Kurbskiyi A. M. *Ystoria o velykom kniaze Moskovskom. Un. ros. akad. obrazovaniya; M.: URAO, 2001. 163 s.*
17. *Marharet Ia. Sostoianye Rossyiskoi derzhavy. SPb., 1859. 582 s.*
18. *Polnoe sobranie russkykh letopysei: [repr. vosproyzyv. yzd. 1926–1928]. M. : Yazyky russkoi kultury, 1997.*
19. *T. 14 : Letopysnyi sbornyk, ymenuemyi Patryarshei yly Nykonovskoi letopysiu: Prylozh. Yzbr. hl. yz kn. B. M. Klossa «Nykonovskiy svod y russkye letopysy XVI–XVII vekov». 468 s.*
20. *Heidenshtein R., Shlykhtynh A. Zapysky o Moskovskoi voine (1578–1582) Riazan : Aleksandryia, 2005. 606 s.*
21. *Bussov K. Moskovskaia khronyka. 1584–1613. M.; L.: Yzd-vo AN SSSR, 1961. 448 s.*
22. *Dal V. Y. Tolkovii slovar zhyvoho velykorusskoho yazyka: v 4 t. – Vosproyzyv. s yzd. 1955 h. M. : Rus. yaz., 1999. T. 4 /V.Y. Dal.: R–Ia. 688 s.*
23. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Ukl. i holov. red. V. T. Busel. K.; Irpin : VTF «Perun», 2004. 1440 s.*
24. *Herbershtein S. Zapysky o moskovytskykh delakh. SPb: A.S. Suvoryn, 1908. 383 s.*
25. *Sovetskiyi entsyklopedycheskiyi slovar. M.: Sov. entsykl., 1981. 1600 s.*

26. *Kurs kryminalno-vykonavchoho prava Ukrainy. Zahalna ta osoblyva chastynu: navch. posib.* / O. M. Dzhuzha, V. O. Korchynskiy, S. Ia. Fareniuk, V. B. Vasylets; Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. K. : Yurinkom Inter, 2000. 302 s.
27. *Karolyna: Yzvlach. yz Uhlov.-sudeb. ulozhenyia Karla V : ucheb. posob.* / M-vo vnutr. del Ros. Federatsyy ; Mosk. akad. M. : Mosk. akad. MVD Rossyy, 2002. 59 s.
28. *Volter F. M. Yzbrannyye proyzvedeniya po uholovnomu pravu y protsessu. M. : Hosiuryzdat, 1956. 340 s.*
29. *Bekkarya Ch. O prestupleniyakh y nakazanykh. M. : Stels, 1995. 303 s.*
30. *Pushkyn A. S. Stykhotvorenyia. Poëty. «Evhenyi Onehyn». Dramatycheskye proyzvedeniya. Proza. M., 2004. 960 s.*
31. *Tolstoi L. N. Povesty y rasskazy. M., 1986. 840 s.*
32. *Melhunov S. P. Krasnyi terror v Rossyy 1918–1923 ; Chekystkyi Olymp. M. : Airys-press, 2006. 352 s.*
33. *Bantyshev O. F., Seliuk A. V. Pastka dlia elity. K.: Nora-Druk, 2004. 290 s.*
34. *Solzhenytsyn A. Arkhyelah Hulah 1918 – 1956., opyt khudozhestvennoho yssledovanyia. Novyi myr. 1989. 637s.*
35. *Suvenyrov O. F. Narkomat obrony y NKVD v predvoennyye hody. Voprosy ystoryi. 1991. № 6. S. 26–35.*
36. *Prava liudyny v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy. (hol. red.) Yu. I. Svatko, (uporiad.) Yu. Ie. Zaitsev. K. : Vyd. dim «KM Akademiia», 2003. 175s.*
37. *Fynalnyi otchet po rezul'tatam sotsyolohycheskoho yssledovanyia, provedennoho v ramkakh proekta «Kampanyia protyv pytok y zhestokoho obrashchenyia v Ukrayne» pod ehidoi Evropeiskoi Komysyy Soveta Evropy. Khark. yn-t sotsyal. yssled. Kh., 2004. 62 s.*
38. *Yaroshenko O. Vbyvtisia v pohonakh sydityme vichno. Ukraina moloda. 2001. № 52.*
39. *Proty катуvan. Ohliad povidomlen pro zhorstoke povodzhennia i zastosuvannia катуvan. № 23. Kharkiv. Pravozakhysna hrupa. Kh.: Folio, 2001. 271 s.*
40. *5 dekabria 1998 h. Predsedateliu Komyteta Verkhovnoi Rady Ukrayny po voprosam zakonodatelnogo obespechenyia pravookhranytelnoi deiatelnosti y borby s orhanyzovannoi prestupnostiu y korruptsyei Karmazynu Iu. A. Otnosytelno proekta Zakona Ukrayny o vnesenyy yzmeneniy y dopolneniy v Uholovnyi kodeks Ukrayny, kotoryty predlahaetsia novoe nazvanye y redaktsyia staty 107 Uholovnoho kodeksa Ukrayny. Kyevske Vedomosty. 1999. 28 sich.*
41. *Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 29 cherv. 2004 r. № 1906–IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004. № 50. St. 540.*
42. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo posylenyia pravovoho zakhystu hromadian ta zaprovadzhennia mekhanizmiv realizatsii konstitutsiinykh prav hromadian na pidpriemnytsku diialnist, osobystu nedotorkannist, bezpeku, povahu do hidnosti osoby, pravovu dopomohu, zakhyst): Zakon Ukrainy vid 12 sich. 2005 r. № 2322–IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2005. № 10. St. 187.*
43. *Pro vnesennia zmin i dopovnen do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 15 kvitnia 2008 r. № 270–VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2008. № 24. St.236.*
44. *Katerynychuk K. V. Zlochyny proty zdorov'ia osoby: problemy kryminalno-pravovoi teorii ta praktyky: monohrafiia. Kyiv:FOP Maslakov, 2018. 408 s.*

45. Dzhyndzholyia R. *Otsenochnyye pryznaky sostavov prestuplenyi protyv lychnosti. Uholovnoe pravo. 2005. № 1. S. 16–17.*
46. Mykolenko O. M. *Teoretychni osnovy doslidzhennia shkody, zapodiianoi zlochynom: dys. ... kand. yuryd. nauk. Odesa, 2005. 220 s.*
47. Baru M. Y. *Otsenochnyye poniatiya v trudovom zakonodatelstve. Sovetskoe hosudarstvo y pravo. 1970. № 7. S. 104–108.*
48. Yoffe O. S. *Otvettvennost po sovetskomu hrazhdanskomu pravu: monohrafiya. Leninghrad: Yzd-vo LHU, 1955. 309 s.*
49. Katerynychuk K. V. *Fizychnyi bil, yak oznaka zlochyniv proty zdorov'ia osoby. Perspektyvy vtilennia demokratychnykh tsinnosti ta realizatsiia prav liudyny v Ukraini: zb. materialiv pidsumk. nauk.teoret. konf.(24 kvit. 2013 r.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2013. S. 33–34.*
50. *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / za red. M. I. Melnyka, M. I. Khavroniuka. 9-te vyd., pererobl. ta dopovn. Kyiv: Iurydychna dumka, 2012. 1316 s.*
51. *Bolshaia medytsynskaia entsyklopediia: u 30 t. T. 3: Beklemyshev – Valydol / pod. red. B. V. Petrovskoho. M.: Sov. entsykl., 1976. 584 s.*
52. Zavalniuk A. Kh. *Sudova medytsyna: tлумachnyi terminolohichnyi dovidnyk. Ternopil: TDMU, 2016. 381 s.*
53. Sharapov R. D. *Fyzycheskoe nasylie v uholovnom prave: monohrafiya. Sankt-Peterburh: Yzd-vo «Iurydycheskyi tsentr Press», 2001. 298 s.*
54. Maradina Iu. S. *Katuvannia: zlochyn z formalnym chy materialnym skladom?. Pytannia borotby zi zlochynnistiu: zb. nauk. pr. / redkol.: V. I. Borysov ta in. Kharkiv: Pravo, 2013. Vyp. 25. S. 240–245.*
55. *Shkaly otsinky bolii u doroslykh. URL: https://ua.iliveok.com/health/shkaly-ocinky-bolyu-u-doroslyh_106162i15959.html.*
56. Martynenko O. A. *Determynatsiia y preduprezhdenye prestupnosti srede personala orhanov vnutrennykh del Ukrainy. Khark. nats. un-t. vnutr. del. Kh. : KhNUVD, 2005. 468 s.*
57. *Protyzakonne nasylstvo v orhanakh vnutrishnikh sprav: Sotsiolohichni ta istoryko-pravovyi analiz. za zah. red. O. N. Iarmysha; peredm. Yu. V. Lutsenka, H. I. Udovenka. Kh.: Vyd-vo nats. un-tu vnutr. sprav, Kharkivska pravozakhysna hrupa, 2005. 212 s.*
58. Kyrenko S. H. *Problemy zakhystu prav nepovnolitnikh za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv: Nats. pedahohich. un-t im. M. P. Drahomanova, 2002. 200 c.*
59. Denysova O. V. *Kryminalno-pravova kharakterystyka ob'iekta tortur i vyznachennia mistsia danoho skladu v systemi osoblyvoi chastyny KK Ukrainy. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu im. V. I. Vernadskoho. 2007. Seriia «Iurydychni nauky». T. 20 (59). № 1. S. 75–82. URL: www.nbuv.gov.ua/.../12_denisova.pdf.*
60. Veklenko V., Haliukova M. *Uholovno-pravovoi analiz poniatiya «vred zdoroviu». Uholovnoe pravo. 2007. № 1. S. 7–11.*
61. Paluyuk V. P. *Vozmeshchenye moralnogo (neymushchestvennogo) vreda: monohrafiya. Kyiv: Pravo, 2000. 272 s.*

62. Katerynychuk K. V. *Zmist ta sutnist naslidkiv zlochyniv proty zdorov'ia osoby v st. 126, 127, 130 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava. 2015. № 18. S. 31–38. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/08/katerynychuk_18.pdf.*

63. Derkunskyi D. V. *K voprosu o poniaty systematychnosti v sostave staty 117 UK RF. Rossyiskyi sledovatel. 2007. № 9. S. 14–16.*

64. Chytlov D. S. *Okhrana zdorovia hrazhdan ot tiazhkykh nasylstvennykh posiahatelstv (uholovno-pravovoe y krymynolohycheskoe yssledovanye): monohrafiya. Saratov: Yzd-vo Saratov. un-ta. 1974. 184 s.*

65. Pohrebniak Y. *Othranychenye prestupleniy ot prostupkov po pryznakam ob'ektyvnoi storony deianiya. Sovetskaia yustytzia. 1969. № 9. S. 21–26.*

66. Symonov V. Y. *K voprosu o poniaty ystiazaniya. Voprosy sovershenstvovaniya uholovno-pravovykh mer borby s prestupnostiu: mezhvuz. sb. nauch. tr. Sverdlovsk, 1983. S. 58–65.*

67. Sharapov R. D. *Psykhicheskyi vred v uholovnom prave. Uholovnoe pravo. 2004. № 2. S. 79–81.*

68. Safuanov F. S. *Sudebno-psykholohycheskaia ekspertyza v uholovnom protsesse: monohrafiya. M., 1998. 192 s.*

69. Veklenko V., Haliukova M. *Psykhicheskoe rasstroistvo kak pryznak prychyneniya vreda zdorov'iu. Uholovnoe pravo. 2005. № 2. S. 22–25.*

70. Yarmysh N. M. *Zhorstoke povodzhennia yak odna iz form dovedennia do samohubstva. Pravo Ukrainy. 1992. № 7. S. 45.*

71. Dovhan N. *Fizychne i psyklichne nasylstvo: spivvidnoshennia poniat. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna. 2010. Vyp. 51. S. 339–344.*

72. Maradina Iu. S. *Katuvannia: zlochyn z formalnym chy materialnym skladom?. Pytannia borotby zi zlochynnistiu: zb. nauk. pr. / redkol.: V. I. Borysov ta in. Kharkiv: Pravo, 2013. Vyp. 25. S. 240–245.*

73. Stetsovskiy Iu. Y. *Pravo na svobodu y lychnuiu neprykosnovennost: normy y deistvytelnost. otv. red. S. A. Pashyn. Akad. nar. khoz-va pry Pravytelstve Ros. Federatsyy. M.: Delo, 2000. 717 s.*

74. Yakobson L., Vesti P. *Liudy, yaki perezhlyly katuvannia – nova hrupa patsientiv. Asotsiatsiia psykhiatriv Ukrainy. K., 1994. 80 s.*

РОЗДІЛ VII Кримінально-правова охорона особи та суспільства: проблеми та шляхи вирішення

КИРЕНКО Сергій Георгійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій
<https://orcid.org/0000-0002-8180-0960>

7.1. Кримінально-правове забезпечення захисту особи від суспільно небезпечних посягань

7.2. Кримінально-правова боротьба з посяганнями на громадську безпеку.

Criminal legal protection of the individual and society: problems and solutions

*Candidate of Law, Associate Professor S. H. Kyrenko
Associate Professor of the Department of Criminal Law Faculty of Law
Institute of Management, Technology and Law of
State University of Infrastructure and Technology*

Уголовно-правовая охрана личности и общества: проблемы и пути решения

*Кандидат юридических наук, доцент С. Г. Киренко
доцент кафедры уголовного права
юридического факультета
Института управления, технологий и права
Государственного университета инфраструктуры и технологий*

Ключові слова: кримінальне правопорушення, термін, диспозиція, коректність, кримінально-правова оцінка.

Keywords: criminal offence, term, disposition, correctness, criminal-legal assessment.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, термин, диспозиция, корректность, уголовно-правовая оценка.

АНОТАЦІЯ

Ефективна кримінально-правова охорона особи та суспільства від різноманітних суспільно небезпечних посягань вимагає належності в державі відповідної законодавчої бази. Аналіз чинного кримінального законодавства України свідчить про наявність

цілого ряду проблем у цій сфері: некоректність визначення складів окремих кримінальних правопорушень у статтях Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, її статеву свободу та статеву недоторканість, громадську безпеку; наявність прогалин в законі, які ускладнюють адекватну кримінально-правову оцінку вчинених суспільно небезпечних діянь. Автор досліджує проблеми законодавчого та правозастосовного характеру і пропонує шляхи їх вирішення.

SUMMARY

Effective criminal law protection of the individual and society from a variety of socially dangerous encroachments requires the existence of an appropriate legislative framework in the state. An analysis of the current criminal legislation of Ukraine indicates the presence of a number of problems in this area: the incorrect definition of the composition of certain criminal offenses in the articles of the Criminal Code of Ukraine, which provide for liability for encroachments on the life and health of a person, sexual freedom and sexual integrity, public safety; the presence of gaps in the law, which complicate an adequate criminal-legal assessment of committed socially dangerous acts. The author explores the problems of a legislative and law enforcement nature, and suggests ways to solve them.

АННОТАЦІЯ

Эффективная уголовно-правовая охрана личности и общества от разнообразных общественно опасных посягательств требует наличия в государстве соответствующей законодательной базы. Анализ действующего уголовного законодательства Украины свидетельствует о наличии целого ряда проблем в этой сфере: некорректность определения составов отдельных уголовных правонарушений в статьях Уголовного кодекса Украины, которые предусматривают ответственность за посягательства на жизнь и здоровье личности, ее половую свободу и половую неприкосновенность, общественную безопасность; наличие пробелов в законе, которые осложняют адекватную уголовно-правовую оценку совершенных общественно опасных деяний. Автор исследует проблемы законодательного и правоприменительного характера, и предлагает пути их решения.

7.1. Кримінально-правове забезпечення захисту особи від суспільно небезпечних посягань

Конституція України (ст. 3) встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. У цьому ракурсі особливого значення набуває наявність в державі ефективної кримінально-правової бази, яка повинна забезпечити захист людини від найбільш небезпечних посягань – кримінальних правопорушень. Аналіз чинного кримінального законодавства України свідчить про наявність істотних проблем у сфері кримінально-правової охорони особи. Так, ряд статей Кримінального кодексу (далі КК) України (наприклад, статті 115, 116 та ін.) не враховують специфічних особливостей тих суспільно небезпечних діянь, за які передбачають відповідальність, що не дає можливості надати їм адекватну

кримінально-правову оцінку. Диспозиції окремих статей КК України (зокрема, ст. 126-1, 152 та ін.) сформульовані таким чином, що не лише не вирішують питання захисту особи від відповідних посягань, а й створюють нові проблеми при кваліфікації кримінальних правопорушень. Також необхідно відмітити відсутність в ряді випадків посиленої кримінально-правової охорони неповнолітніх, тобто всіх осіб у віці до 18 років (а не лише малолітніх, під якими розуміються особи у віці до 14 років).

Питанням кримінально-правової охорони особи в різний час були присвячені праці таких дослідників як Р. З. Авакян, Ю. В. Александров, М. І. Бажанов, Б. А. Бліндер, С. В. Бородін, М. І. Загородніков, О. М. Ігнатов, В. І. Лановенко, Е. Ф. Побегайло та ін., проте, як вже зазначалося, залишається ряд проблем, які потребують свого вирішення. Отже, дуже актуальною на сьогоднішній день є розробка пропозицій по вдосконаленню чинного кримінального законодавства України у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями проти особи, зокрема, з тими, що посягають на її життя, здоров'я, статеvu свободу та статеvu недоторканність.

Стаття 115 КК України передбачає відповідальність за умисне вбивство, при цьому диспозиція ч. 1 статті викладена наступним чином: «Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині». Автор вже звертав раніше увагу на некоректність такого формулювання, адже виникає суперечка між статтями 115 КК України («Умисне вбивство») і 119 КК України («Вбивство через необережність»), і пропонував, зокрема, або прямо вказати у диспозиції ч. 1 ст. 115 КК України на умисний характер вбивства, або застосувати у ст. 119 КК України термін «заподіяння смерті через необережність»¹. З метою уникнення синонімічності термінів у статтях КК України, кращим видається саме другий варіант. З приводу таких питань З. А. Тростюк зазначає: «Кримінально-правовий термін має бути однозначним. Одному кримінально-правовому поняттю повинен присвоюватися один кримінально-правовий термін і, навпаки, різні поняття та категорії повинні позначатися відмінними термінами»². На необхідності критичного аналізу категоріального апарату кримінального права справедливо вказує і В. В. Кузнецов³. Дійсно, вбивством доцільніше визнавати саме умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині і не поширювати цей термін на випадки необережного заподіяння їй смерті. Таким чином, ст. 115 КК України

---

¹ Киренко С. Г. Проблеми термінологічного забезпечення боротьби зі злочинністю. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Зб. наук. пр. К.: НАУ, 2017. № 2 (43). С. 179.

² Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Атіка, 2003. С. 16.

³ Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія. К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. С. 64.

краще назвати «Вбивство», у диспозиції ч. 2 цієї статті залишити вказівку просто на «вбивство» (без прикметника «умисне»), ст. 119 КК України назвати «Заподіяння смерті через необережність» і внести необхідні зміни до диспозиції частин 1 і 2 цієї статті, замінивши «Вбивство через необережність» на «Заподіяння смерті через необережність». Також ці моменти потрібно врахувати у статтях 116, 117 та 118 КК України замінивши в них термін «умисне вбивство» на «вбивство».

Пункт 2 ч. 2 ст. 115 КК України в якості кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення вказує на умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. В даному випадку потерпілими від кримінального правопорушення є особи, які належать до дуже вразливих категорій населення в силу свого віку або специфічного стану організму і в силу цього мають менше можливостей для самозахисту (порівняно з іншими людьми). Зрозуміло, що людина, яка посягає на життя дитини або вагітної жінки характеризується підвищеною суспільною небезпекою і повинна нести більш суворе покарання. Як вже зазначалося, посиленої кримінально-правової охорони потребують не лише малолітні – тобто особи у віці до 14 років, а й всі інші особи у віці до 18 років. Тому слова «малолітньої дитини» у п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України краще замінити на «неповнолітнього».

Необхідно також зазначити, що незрозумілою є позиція законодавця, який, передбачивши у Загальній частині (п. 6 ч. 1 ст. 67) КК України серед обставин, які обтяжують покарання, у тому числі й вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває у безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема, на недоумство, має вади розумового розвитку, обходить це питання стороною в ряді статей Особливій частині КК України. Вважаємо за доцільне врахувати ці моменти, зокрема, у п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України, який акцентує увагу на вразливих рисах потерпілих осіб, і викласти його у наступній редакції: «неповнолітнього, жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває у безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема, на недоумство, має вади розумового розвитку».

Потрібно звернути увагу на п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, який передбачає відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. По-перше, навряд чи правильно вказувати у цьому пункті саме на «близького родича», адже постраждати у зв'язку з вказаною у статті діяльністю особи може й інша близька їй людина, яка, проте, не належить до близьких родичів (наречена, друг). Доцільніше замінити «близького родича» на «близьку людину», що дозволить більш повно оцінювати з кримінально-правової точки зору випадки

посягання на життя людини саме з-за того, що вона має особливе значення для особи, яка виконує службовий або громадський обов'язок. По-друге, викликає зауваження законодавча вказівка лише на «службовий або громадський обов'язок» особи. Оскільки законодавча термінологія має бути максимально точною та коректною, то застосовувати термін «службовий обов'язок» можна лише до службової особи, ознаки якої прямо закріплені в законі (інакше цей термін просто втрачає сенс). Навряд чи вірно говорити про «службовий обов'язок» по відношенню до діяльності, наприклад, прибиральниці, сантехніка чи водія. Вони виконують професійні, посадові, але ж ніяк не службові обов'язки, оскільки за своїм статусом не належать до службових осіб. Враховуючи вищевказане, краще передбачити у п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України відповідальність за вбивство «особи чи близької їй людини у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського чи іншого обов'язку».

Диспозиція ст. 116 КК України передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, зумовленому жорстоким поведженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого. З приводу такого формулювання складу кримінального правопорушення виникає декілька зауважень. Перше: навряд чи потрібно в диспозиції статті поряд з «жорстоким поведженням», застосовувати одночасно і «таким, що принижує честь і гідність особи», адже приниження честі та гідності особи є, по суті, різновидом жорстокого поведження з людиною. Друге: видається зайвою і вказівка на «наявність системного характеру такого поведження» з боку потерпілого, оскільки відповідальність, виходячи зі змісту диспозиції статті, настає незалежно від кількості випадків відповідного поведження з боку потерпілого, що і стало власне причиною виникнення у особи стану сильного душевного хвилювання. Таким чином, більш вдалою видається наступна редакція диспозиції ст. 116 КК України: «Вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, зумовленому жорстоким поведженням з боку потерпілого».

Стаття 117 КК України передбачає відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів. Суттєвою прогалиною цієї статті є відсутність у диспозиції окремої вказівки на те, що відповідне діяння вчиняється матір'ю під час або відразу після пологів саме в обумовленому пологами стані, який, власне, і повинен бути підставою для кваліфікації вчиненого діяння за цією, більш м'якою (порівняно з п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України) статтею. Виходячи зі змісту діючої редакції ст. 117 КК України, будь-яка мати, яка вбила свою новонароджену дитину, буде відповідати за цією статтею, якщо тільки вбивство відбулося під час або відразу після пологів (тобто закон акцентує увагу на часі вчинення кримінального правопорушення). Ця ситуація є неприпустимою, оскільки умисел на

позбавлення життя дитини міг виникнути ще до пологів, коли майбутня мати дізналася про вагітність, дитину з різних причин не хотіла, а робити аборт було вже пізно і вона вирішила позбутися таким чином дитини як тільки народить її. Позбавляючи дитину життя відразу після пологів, мати повністю усвідомлювала свої дії і керувала ними. У такому випадку підстав для пом'якшення кваліфікації немає. Для уникнення такого роду випадків, диспозицію ст. 117 КК України можна викласти наступним чином: «Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів, вчинене в обумовленому пологами стані».

Окремої уваги заслуговує ст. 120 КК України, яка в частині першій передбачає відповідальність за: «Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства». З приводу такої редакції диспозиції ч. 1 ст. 120 КК України потрібно зазначити наступне. Оскільки самогубство не є кримінальним правопорушенням за кримінальним законодавством України, то навряд чи можна застосовувати до нього поняття «замах», адже замах – це стадія саме кримінального правопорушення, а не будь-якого діяння. В даному випадку краще застосовувати словосполучення «спроба самогубства». Також слід відмітити наступне: вживання поняття систематичності щодо приниження людської гідності особи та протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, виключає можливість застосування цієї статті до одноактних дій, внаслідок яких особа вчинила самогубство чи намагалася це зробити. До того ж приниження людської гідності, як вже зазначалося вище, є різновидом жорстокого поводження з людиною, а тому окрема вказівка на це у статті є зайвою. Варто звернути увагу й на те, що у диспозиції ст. 120 КК України (як і в ряді інших статей) використовується поняття «шантаж», проте його визначення в законі немає. Серед дослідників є дещо різні підходи до розуміння сутності шантажу. Спільним для всіх є визнання шантажу як погрози розголошенням відомостей (як правдивих, так і вигаданих), що ображають особу потерпілого або які він бажає зберегти в таємниці. Так, В.А. Ломако зазначає, що шантаж полягає у погрозі повідомити різним установам чи особам (чоловіку, дітям, батькам, сусідам) відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці¹. В.В. Кузнецов поділяє точку зору, згідно з якою шантаж може полягати у погрозі повідомленням відомостей, які компрометують особу або у погрозі заподіяння іншої шкоди. Шантажем є

---

¹ Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. С. 311.

погроза розголосити як дійсні факти, так і повідомити неправдиві відомості¹. М. І. Хавронюк зазначає: «Шантаж передбачає погрозу розголошенням компрометуючих або інших відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці. Змістом шантажу може бути також залякування заподіянням іншої шкоди – звільненням з роботи, розлученням, позбавленням засобів до існування, виселенням, відібранням дитини тощо»². Виходячи з вищевикладеного, шантаж можна визначити як погрозу розголошенням дійсних або вигаданих відомостей чи заподіянням іншої шкоди.

Необхідно також зазначити, що у статті відсутнє визначення поняття «схилення до самогубства», що здатне викликати на практиці різноманітні тлумачення цього явища, тому краще зробити примітку до статті, яка б пояснювала його сутність. Таким чином, найбільш вдалою буде наступна редакція диспозиції ч. 1 ст. 120 КК України: «Доведення особи до самогубства або до спроби самогубства, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схилення до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства». Примітка: «1. Під шантажем у цій та інших статтях Кримінального кодексу України розуміється погроза розголошенням дійсних або вигаданих відомостей чи заподіянням іншої шкоди. 2. Під схиленням до самогубства розуміються дії по доведенню до особи інформації щодо необхідності чи бажаності вчинення нею самогубства, а рівно і пропаганда самогубства».

Відносною законодавчою новелою у КК України є ст. 126-1, яка передбачає відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Для з'ясування ряду термінів, що вживаються у диспозиції статті, потрібно звернутися до Закону України від 07. 12. 2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закону), проте, і після такого звернення залишаються невирішеними ряд питань. Наприклад: під економічним насильством (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону) розуміється форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися

---

¹ Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: Навч. посібник / За заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джузи та А. В. Савченка. К.: Атіка, 2011. С. 568.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. С. 371.

та інші правопорушення економічного характеру. На перший погляд, все нібито зрозуміло. Проте, уявимо таку ситуацію: чоловік ніде не працює і не хоче працювати, не зареєстрований у Центрі зайнятості, а дружина відмовляється з-за цього його годувати і не дає йому ніякі кошти поки не піде на роботу – чи буде тут, виходячи з положень Закону, економічне насильство з боку дружини (адже кошти не дає, примушує свого чоловіка працювати)? Також не зовсім зрозуміло, що має на увазі законодавець у ст. 126-1 КК України під «близькими відносинами» (оскільки цей термін вживається в диспозиції статті окремо від подружжя та сімейних відносин) - чи обов'язково в даному випадку є наявність інтимних стосунків між людьми чи достатньо спільно проживати та вести спільне господарство? Згідно з положеннями ч. 3 ст. 3 Закону, дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання. Проте, як бути у випадку, якщо чоловік прожив з жінкою декілька днів, потім залишив її, а через рік знов з'явився, вимагаючи від неї кошти на лікування, годування і т. п., а вона йому відмовляє в цьому – чи може такий чоловік вимагати притягнення жінки до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України, адже вона позбавляє допомоги людину, з якою перебувала раніше у близьких відносинах, тим самим погіршуючи якість життя останньої? Виходячи зі змісту диспозиції ст. 126-1 КК України та положень вищевказаного Закону, питання залишається відкритим. Також необхідно зазначити, що за ряд діянь, про які говорить ст. 126-1 КК України (наприклад, тих, які характерні, зокрема, для фізичного, психологічного та економічного насильства), а також за такі їх наслідки як розлад здоров'я та втрата працездатності вже передбачена відповідальність у цілому ряді статей КК України (121, 122, 125, 126, 127), а тому наявність цієї статті у КК України, яка з однієї сторони дублює положення інших статей, а з іншої – насичена неоднозначними термінами, видається просто зайвою і лише ускладнює адекватну кримінально-правову оцінку вчинених суспільно небезпечних діянь. Доцільніше, з метою посилення захисту особи від проявів домашнього насильства, передбачити, зокрема, у статтях 121, 122, 125, 126 та 127 КК України таку кваліфікуючу ознаку як вчинення кримінального правопорушення щодо особи, на яку поширюється дія Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Диспозиція ч. 2 ст. 134 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи, а диспозиція ч. 4 цієї статті – за примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи. З приводу цього слід зазначити, що в принципі неможливе примушування за наявності добровільної згоди іншої особи на певні дії, оскільки сам факт примушування вже свідчить про відсутність такої згоди, а тому використання у диспозиції статті

словосполучення «без добровільної згоди потерпілої особи» є зайвим (це теж саме, що «масло масляне», «вогка вода» і т.п.) – достатньо вказати на примушування особи відповідно до абортів чи стерилізації. Схожа ситуація спостерігається і у ст. 154 КК України, де в диспозиції ч. 1 мова йде про примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, а в диспозиції ч. 2 – про примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна. Оскільки примушування саме по собі означає відсутність добровільної згоди з боку потерпілої особи, то додатково вказувати на цю обставину у диспозиції статті не потрібно. О. О. Дудоров, зокрема, зазначає: «Під примушуванням слід розуміти протиправний психічний вплив на свідомість потерпілої особи, спрямований на приведення її у стан, за якого вона внутрішньо готова підкоритись вимогам суб'єкта примушування. В результаті потерпіла особа обмежується у можливості діяти за своєю волею (остання при цьому повністю не придушується), будучи вимушеною обрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням»¹. З цього приводу слід зазначити, що примушування взагалі може мати як відкритий характер, коли потерпіла особа усвідомлює, що відбувається протиправний вплив на неї (наприклад, у випадках застосування щодо неї фізичного насильства, погрози заподіяння різноманітної шкоди), так і прихований характер, коли особа не усвідомлює наявності впливу на себе і вважає, що вона сама вирішує як діяти (мова йде про так зване «психічне маніпулювання», коли діють не лише на свідомість, а й на підсвідомість людини). На такі моменти негативного впливу на психіку людини автор вже звертав увагу у попередніх роботах². Примушування, по суті, є намаганням управління поведінкою людини і можна погодитися з В. П. Шейновим, який відмічав: «Спроби керувати людиною, групою людей та іншими людськими спільнотами нерідко натрапляють на опір останніх. У цьому випадку перед ініціатором управляючого впливу є два шляхи: 1) намагались змусити виконати дію, яка їм нав'язується, тобто подолати опір (відкрите управління); 2) замаскувати управляючий вплив так, щоб він не викликав заперечень адресата (приховане управління)...Приховане управління – це такий управляючий вплив ініціатора, при якому потрібне йому рішення приймається адресатом впливу самостійно, без видимого примусу з боку ініціатора...Приховане управління адресатом проти його волі, яке приносить

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. С. 484.

² Киренко С. Проблеми кримінально-правової боротьби з посяганнями на психіку людини. Юридичний журнал. 2012. № 11 (125). С. 64-69.

Киренко С. Проблеми кримінально-правової оцінки психічного насильства. Слово Національної школи суддів України. 2021. № 1 (34). С. 128-139.

ініціатору односторонні переваги, називається маніпуляцією. Таким чином, маніпулювання – це окремий випадок прихованого управління, який характеризується егоїстичними, шкідливими цілями маніпулятора, що завдає шкоду (матеріальну чи психологічну) своїй жертві»¹.

Враховуючи вищевказане, примушування можна визначити як насильницький вплив на особу з метою спонукання її до бажаного для винного варіанта поведінки. У випадках, передбачених статтями 134 і 154 КК України, примушування має відкритий характер - тобто потерпіла особа усвідомлює, що від неї вимагають. Таким чином, диспозицію ч. 2 ст. 134 КК можна викласти у наступній редакції: «Примушування особи до абортів». Диспозиція ч. 4 ст. 134 КК України може бути викладена наступним чином: «Примушування особи до стерилізації». У свою чергу, диспозицію ч. 1 ст. 154 КК України краще викласти у наступній редакції: «Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою». Диспозиція ч. 2 ст. 154 КК України може бути викладена у такій редакції: «Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна».

Диспозиція ч. 1 ст. 144 КК України передбачає кримінальну відповідальність за насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора. Дійсно, донорство крові є найбільш поширеним видом донорства, але ж не можна не звертати увагу на випадки, коли людину використовують, наприклад, як донора сперми чи іншої біологічної рідини, використовуючи при цьому насильство, обман або перебування її у безпорадному стані. Виходячи з чинної редакції ст. 144 КК України, адекватної кримінально-правової оцінки таким діям ми дати не можемо, що, безумовно, є неправильним. Усунути цю законодавчу прогалину можна виклавши диспозицію ч. 1 ст. 144 КК України наступним чином: «Насильницьке або шляхом обману вилучення крові чи іншої біологічної рідини у людини з метою використання її як донора».

Окремо слід звернути увагу на ст. 145 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відомою у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки. Виникає питання: а як бути у випадках, якщо лікарська таємниця щодо людини випадково стала відома особі, яка не має ознак спеціального суб'єкта, зазначеного у статті (наприклад, інший хворий, знайомий лікаря та ін.) і вона умисно розголосила її, що призвело до самогубства цієї людини чи серйозного загострення її хвороби внаслідок переживань, до розлучення, звільнення з

---

¹ Шейнов В. П. Пиар «белый» и «черный»: Технология скрытого управления людьми. М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2005. С. 9-10.

роботи, погіршення стосунків з оточуючими і т.п.? За наявності підстав, звичайно, можна поставити питання про притягнення такої особи до кримінальної відповідальності, наприклад, за доведення до самогубства, але ж якщо наслідки розголошення лікарської таємниці не були такими жахливими, то дати належну кримінально-правову оцінку таким діям, виходячи з чинного кримінального законодавства майже неможливо. Виходом з цієї ситуації може бути зміна ст. 145 КК України, нова редакція якої буде враховувати вищевказані моменти. Статтю можна викласти у двох частинах. Диспозиція ч. 1 статті може бути викладена наступним чином: «Умисне розголошення лікарської таємниці, що спричинило тяжкі наслідки». У свою чергу, диспозиція ч. 2 ст. 145 КК України може мати такий вигляд: «Те саме діяння, вчинене особою, якій лікарська таємниця стала відомою у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків».

Окремої уваги заслуговує ст. 152 КК України, яка передбачає відповідальність за зґвалтування, розуміючи під ним вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета без добровільної згоди потерпілої особи. Така редакція статті не дозволяє кваліфікувати як зґвалтування випадки, коли, наприклад, особа жіночої статі, використовуючи фізичне насильство, погрозу його застосування або безпорадний стан особи чоловічої статі, вчинить з останньою природний гетеросексуальний статевий акт (коїтус), адже вагінальне проникнення з використанням геніталій, по суті, мало місце без добровільної згоди з боку особи чоловічої статі. Для усунення такої ситуації краще використовувати в законі термін «взаємна добровільна згода осіб». Таким чином, більш вдалою редакцією диспозиції ч. 1 ст. 152 КК України буде наступна: «Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без взаємної добровільної згоди осіб (зґвалтування)».

Окремо слід звернути увагу на ч. 4 ст. 152 КК України та ч. 4 ст. 153 КК України, які передбачають у якості особливо кваліфікуючих ознак відповідних кримінальних правопорушень, вчинення їх щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її згоди. З однієї сторони, така позиція законодавця, який прагне всебічно захистити малолітніх від дій сексуального характеру, зрозуміла, проте, з іншої сторони, вона викликає певні зауваження. Справа в тім, що основний склад кримінального правопорушення, викладений у ч. 1 статті, є своєрідним фундаментом для побудови його кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих складів, а, отже, останні можуть лише розвивати положення, зафіксовані у диспозиції ч. 1 статті, але ж ніяк не суперечити їм. Конститутивною ознакою і зґвалтування (ст. 152 КК України), і сексуального насильства (ст. 153 КК України) є саме відсутність добровільної згоди

потерпілої особи на певні дії сексуального характеру щодо неї, тобто, якщо така згода є – то не може бути складу цього кримінального правопорушення, а тому редакція особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 статей 152-153 КК України, навряд чи допустима. Видається доцільнішим не відкидати правотворчу та правозастосовну практику минулих часів (зокрема, яка діяла при попередніх редакціях статей 152 і 153 КК України) щодо визнання наявності добровільної згоди з боку малолітнього (яка передбачає у свою чергу відсутність будь-якого примусу щодо такої особи та чітке усвідомлення нею сутності дій, на які вона погоджується) підставою для кваліфікації дій винної особи не за статтями 152 чи 153 КК України, а, враховуючи зміни останнього часу, за ст. 155 КК України, передбачивши малолітній вік потерпілої особи у якості кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення у ч. 2 цієї статті.

Таким чином, диспозиції ч. 4 ст. 152 КК України і ч. 4 ст. 153 КК України краще викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років». У свою чергу, диспозицію ч. 2 ст. 155 КК України можна викласти у наступній редакції: «Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або вчинені близькими родичами чи членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки».

Заслуговує на увагу визначення вимагання у ст. 189 КК України, де окрім потерпілого вказується на близьких родичів при вчиненні об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. Коло близьких родичів визначено законодавством. А як бути, якщо в особи вимагають передати майно, право на майно або вчинити дії майнового характеру, погрожуючи заподіяти шкоду не її близькому родичу, а, наприклад, другові чи нареченій? Виходячи з диспозиції ч. 1 ст. 189 КК України, складу вимагання тоді немає, але навряд чи це правильно. Відтак, краще застосовувати термін «близькі особи», який більше враховує всі нюанси подібних дій. Схожа ситуація спостерігається і в деяких інших статтях КК України. Так, диспозиція ч. 1 ст. 343 КК України передбачає кримінальну відповідальність за вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення. Така редакція диспозиції статті викликає зауваження. По-перше, незрозуміло, чому законодавець вказує на близького родича лише державного виконавця або приватного виконавця, обходячи стороною, наприклад, близьких родичів працівників правоохоронних органів або судових експертів, на яких також може здійснюватися вплив (умовляння, шантажування,

погроза відмовити у наданні законних благ і т.п.) з вказаною у законі метою. По-друге, як вже зазначалося, навряд чи доцільно обмежувати коло адресатів впливу лише близькими родичами, адже впливати можуть і на інших близьких уповноваженим суб'єктам осіб. Отже, більш вдалою редакцією диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України може бути наступна: «Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також на близьку йому особу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення». Потрібно зазначити, що ще цілий ряд статей КК України, зокрема: ст. 345 («Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу»), ст. 346 («Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча»), ст. 348 («Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»), ст. 349 («Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника»), ст. 377 («Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного»), ст. 379 («Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя»), ст. 398 («Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи») ст. 400 («Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги») також містять у своїх диспозиціях окрему вказівку лише на близьких родичів відповідних осіб, що унеможлиблює надання адекватної кримінально-правової оцінки у випадках, коли від відповідних дій постраждають інші близькі таким людям особи. Відтак, доцільніше замінити у диспозиціях вказаних статей термін «близькі родичі» на «близькі особи».

Вказані пропозиції дозволять, на нашу думку, значно підвищити ефективність кримінально-правової охорони особи від різноманітних суспільно небезпечних посягань.

7.2. Кримінально-правова боротьба з посяганнями на громадську безпеку

Аналізуючи питання кримінально-правової охорони громадської безпеки, потрібно звернути увагу на норми кримінального законодавства, які присвячені боротьбі з різноманітними проявами організованої злочинності. Боротьба з організованою злочинністю потребує всебічної уваги з боку держави, що вимагає, у свою чергу, наявності належного кримінально-правового забезпечення, без якого неможливо протидіяти цьому вкрай небезпечному явищу. На жаль, доводиться констатувати, що, незважаючи на останні зміни у КК України в цій сфері (пов'язані, зокрема, з новою редакцією ст. 255, появою статей 255-1-255-3 та ін.), проблеми некоректного формулювання окремих

складів кримінальних правопорушень, відсутності чіткого роз'яснення термінів, які застосовуються у чинному кримінальному законодавстві України, адекватної кваліфікації суспільно небезпечних діянь, вчинених різноманітними злочинними об'єднаннями залишаються актуальними.

Різноманітні аспекти кримінально-правової боротьби з організованою злочинністю розглядалися у працях таких дослідників як Л. Аркуша, Л. В. Багрій-Шахматов, П. Д. Біленчук, О. І. Гуров, О. М. Джужа, О. Г. Кальман, В. О. Навроцький, О. В. Філімонов та ін., проте, як вже зазначалося, питання кримінально-правового забезпечення боротьби з цим небезпечним явищем вимагають подальшої роботи.

Диспозиція ч. 1 ст. 255 КК України передбачає відповідальність за створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами. Позитивним у новій редакції диспозиції ч. 1 ст. 255 КК України є усунення законодавчої колізії, яка існувала довгий час між ч. 1 ст. 255 та ч. 4 ст. 28 КК України стосовно мети злочинної організації і на що автор звертав увагу у попередніх публікаціях, вказуючи на неприпустимість колізії між Загальною та Особливою частиною КК України¹. Справа в тім, що у ч. 1 ст. 255 КК України метою злочинної організації визнавалося, зокрема, вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (тобто законодавець застосовував поняття однини), у той же час у ч. 4 ст. 28 КК України серед цілей злочинної організації вказувалося на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (тобто у цьому випадку законодавець застосовував поняття множини, що більше відображає сутність злочинної організації). В кінцевому підсумку було незрозуміло, скільки тяжких або особливо злочинів повинно замислюватися при створенні злочинного об'єднання для визнання його злочинною організацією: хоча б один (як зазначалося у ч. 1 ст. 255 КК України) або як мінімум два (як вимагала ч. 4 ст. 28 КК України). В.О Навроцький з приводу такого роду питань зазначав: «...існуючу невідповідність неможливо усунути, виходячи з норм чинного кримінального законодавства. Адже це суперечливість закону, допущена самим законодавцем»². Зараз це питання абсолютно правильно вирішено на користь ч. 4 ст. 28 КК України і ч. 1 ст. 255 КК України, як зазначалося вище, вже не суперечить нормі Загальної частини КК України. Частина 2 ст. 255 КК України передбачає відповідальність за участь у злочинній організації, ч. 3 встановлює відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, ч. 4 статті передбачає підвищену відповідальність за створення злочинної спільноти, тобто об'єднання

---

¹ Киренко С.Г. Проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією в Україні. Юриспруденція: теорія і практика. 2007. № 7 (33). С. 27.

² Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. С. 189.

двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою, а в ч. 5 мова йде про дії, передбачені частинами першою, другою або четвертою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі». Згідно з п. 1 Примітки до ст. 255 КК України, під злочинним впливом у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Пункт 2 Примітки зазначає, що під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. З приводу вищевказаних положень слід зробити наступні зауваження. Чи можна взагалі створити злочинну організацію, злочинну спільноту, керувати ними або їхніми структурними частинами (тобто вчинити дії, передбачені ч. 1 та ч. 4 ст. 255 КК України) не маючи при цьому авторитету, інших особистих якостей чи можливостей – тобто ознак, характерних, зокрема, для особи, яка здійснює злочинний вплив, а саме – для суб'єкта злочину, передбаченого ч. 5 цієї статті? Відповідь очевидна – ні. Це, на жаль, у легальному секторі суспільства (тобто на підприємствах, в установах чи організаціях, які діють відповідно до закону) можлива ситуація, коли особа стає, наприклад, керівником не завдяки власному авторитету, професійним якостям, а завдяки родинним чи іншим зв'язкам або за дії, що не входять до її професійної компетенції. У нелегальному («тіньовому») секторі суспільства більш серйозний відбір на ролі керівників, які повинні вміти протидіяти і закону, і конкурентам, здатним на все. Отже, виходить парадоксальна ситуація: вчинити злочин, передбачений ч. 1 чи ч. 4 ст. 255 КК України, може лише особа, характеристики якої є прерогативою ч. 5 статті, яка, у свою чергу, є обтяжуючою обставиною для ч. 1 і ч. 4 цієї статті. Можливим виходом з цієї ситуації є виключення словосполучення «особою, яка здійснює злочинний вплив» з диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України, оскільки ознаки такої особи є конститутивними для суб'єкта злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 4 цієї статті. Також видається некоректною вказівка у диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України на дії, передбачені, зокрема, частиною другою цієї статті, оскільки ч. 2 передбачає відповідальність за участь у злочинній організації, проте для осіб, вказаних у ч. 5 цієї статті, характерним є не участь у злочинній організації, а вчинення організаційних або керівних функцій у такого роду злочинних об'єднаннях.

Наступне. Диспозиція ч. 5 ст. 255 КК України містить вказівку на «особу, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», проте роз'яснення терміну «вор в законі» у статті відсутнє, хоча мова йде про особу, яка знаходиться на верхніх сходинках злочинної ієрархії. Оскільки надання такого статусу вимагає у злочинному світі певної процедури (наприклад, так званої «коронації» на «сходці» – злочинному зібранні), то потрібно хоча в загальних рисах зазначити цей момент у тексті статті, інакше залишається незрозумілим, у чому саме полягає специфіка статусу «вора в законі» серед інших суб'єктів підвищеного злочинного впливу. На необхідності чіткості та однозначності кримінально-правової термінології справедливо акцентує увагу З.А. Тростюк¹.

Дуже актуальним є питання правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених злочинними організаціями. Як, наприклад, кваліфікувати крадіжку чи вимагання, вчинені злочинною організацією, адже ані ст. 185, ані ст. 189 як, до речі, і переважна більшість статей Особливої частини КК України, не передбачають відповідальності за вчинення відповідних дій саме злочинною організацією. Згідно з п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23 грудня 2005 р. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», злочини, вчинені у складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній. В. О. Навроцький з приводу подібних моментів зазначав: «Статтею 255 не охоплюється вчинення в складі злочинної організації злочинів, передбачених іншими статтями Особливої частини КК. Якщо такі злочини вчинені цією злочинною організацією, то скоєне слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 255 та відповідними частинами статей Особливої частини КК, які передбачають форму співучасті, найбільш близьку до злочинної організації (вчинення злочину організованою групою, а якщо це не передбачено – то групою осіб за попередньою змовою тощо)². Виходячи з вимог чинного законодавства, такий підхід є дискусійним, оскільки виникає небезпека застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, яка прямо заборонена у ч. 4 ст. 3 КК України (адже, згідно зі ст. 28 КК України, злочинна організація, організована група та група осіб за попередньою змовою - це різні форми співучасті, а отже, не можна підміняти одну форму співучасті іншою). Варіантом вирішення цієї проблеми може бути наступне: у статтях Особливої частини КК України, в яких є вказівки на вчинення відповідних кримінальних правопорушень групою осіб за

---

¹ Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Атіка, 2003. С. 16.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. С. 877.

попередньою змовою та організованою групою, потрібно додатково вказати на випадки вчинення цих кримінальних правопорушень злочинною організацією, при цьому одночасно необхідно доповнити п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України вказівкою на вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією (для випадків вчинення кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачені тими статтями Особливої частини КК, які взагалі не містять окремої вказівки на різні форми співучасті).

Окремої уваги заслуговує ч. 6 ст. 255 КК України, яка зазначає, що звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною другою або третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю. Справа в тім, що організатор або керівник злочинної організації в принципі не можуть вчинити злочин, передбачений ч. 2 ст. 255 КК України, оскільки там мова йде про участь у злочинній організації, а їхні дії підпадають під ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України. Отже, організатора або керівника злочинної організації не можна звільнити від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого частиною другою цієї статті, тому що такі особи, згідно з положеннями закону, в принципі не можуть його вчинити. Таким чином, можна зробити висновок, що діюча редакція ч. 6 ст. 255 КК України є некоректною і краще її викласти наступним чином: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа за вчинення злочину, передбаченого частиною другою цієї статті та, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю».

Частина 1 ст. 255-1 КК України передбачає відповідальність за умисне встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій цього Кодексу. Виходячи з законодавчої дефініції поняття «злочинний вплив», наданої у п. 1 Примітки до ст. 255 КК України, видається зайвою вказівка в диспозиції ч. 1 ст. 255-1 КК України саме на умисний характер відповідного діяння, оскільки його в принципі неможливо вчинити з необережності. Це те ж саме, що застосовувати у ст. 185 КК України словосполучення «умисна крадіжка» чи «умисне згвалтування» у ст. 152 КК України, тобто вказувати в законі на умисний характер дій, які за своєю сутністю не бувають необережними (на відміну від, наприклад, випадків заподіяння смерті іншій людині, які дійсно можуть бути як умисними, так і необережними, а тому можуть вимагати законодавчою конкретизації щодо форми вини при їх вчиненні).

Окремо слід звернути увагу на ст. 255-3 КК України («Звернення за застосуванням злочинного впливу»). По-перше, незрозуміла наявність цифрової позначки 1 для диспозиції статті, яка складається лише з однієї частини (це є природним для статей які складаються з двох чи більше частин і тоді дійсно є необхідність у відповідних цифрових позначках 1, 2 та ін. для кожної з частин статті). По-друге, викликає зауваження диспозиція статті, яка передбачає відповідальність за звернення до особи, яка завідомо для винного може здійснювати злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», з метою застосування нею такого впливу. На перший погляд все нормально, оскільки законослухняний громадянин не буде звертатися до такого роду осіб. Але уявімо наступну ситуацію: у особи викрали майно (чи здійснили рейдерське захоплення підприємства, погрожують вбивством, викрали дитину і т.п.), а правоохоронні органи, до яких вона звернулася, в силу різних причин, протягом тривалого часу не змогли нічого зробити для захисту законних інтересів потерпілої особи. Що їй робити, особливо, якщо під загрозою, наприклад, життя близької особи, а результатів з боку державних структур немає? Як свідчить досвід, така особа буде шукати допомогу де тільки зможе, у тому числі є ймовірність того, що саме у тих осіб, про яких йде мова у ст. 255-3 КК України, причому допомогу у тих питаннях, які за своїм статусом повинні були вирішити державні структури і не вирішили. Виходячи зі змісту ст. 255-3 КК України таку особу потрібно притягати до кримінальної відповідальності, але чи буде це справедливо? Людина зверталася не за допомогою у вбивстві, торгівлі наркотичними засобами і т.п. – вона просто втратила надію на допомогу з боку держави у захисті своїх прав, гарантованих, зокрема, Конституцією України. В.П. Шейнов справедливо вказує на такі природні потреби людини, як потреба в безпеці та потреба належати до спільноти¹. Якщо людина не відчуває турботу та захист з боку держави, вона починає шукати альтернативну державі силу, яка здатна захистити її та потурбуватися про неї, і такою силою може стати організована злочинність, яка являє собою альтернативну державі форму організації людей. Виходячи з вищезазначеного, з метою об'єктивної кримінально-правової оцінки вчиненого, потрібно вказати у диспозиції ст. 255-3 КК України на мету допомоги винному з боку відповідних осіб у здійсненні саме злочинної діяльності.

Таким чином, з метою посилення підвищення ефективності кримінально-правової боротьби з організованою злочинністю, необхідно:

1. Диспозицію ч. 5 ст. 255 КК України викласти у наступній редакції: «Дії, передбачені частиною першою або четвертою цієї статті, вчинені особою,

---

¹ Шейнов В.П. Скрытое управление человеком (Психология манипулирования). Минск: Харвест, 2004. С. 10, 21.

яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», наданому злочинним зібранням (сходкою).

2. Частину 6 ст. 255 КК України викласти у наступній редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа за вчинення злочину, передбаченого частиною другою цієї статті та, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю».

3. У статтях Особливої частини КК України, в яких є вказівки на вчинення відповідних кримінальних правопорушень групою осіб за попередньою змовою та організованою групою, потрібно додатково вказати на випадки вчинення цих кримінальних правопорушень злочинною організацією, при цьому одночасно необхідно доповнити п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України вказівкою на вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією.

4. Диспозицію ч. 1 ст. 255-1 КК України викласти у наступній редакції: «Встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій статті 255 цього Кодексу».

5. Диспозицію ст. 255-3 КК України викласти у наступній редакції: «Звернення до особи, яка завідомо для винного може здійснювати злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», з метою застосування нею такого впливу для допомоги у здійсненні злочинної діяльності».

Серед кримінальних правопорушень проти громадської безпеки особливе місце посідають діяння, пов'язані з тероризмом. Боротьба з тероризмом є одним з пріоритетних напрямків державної політики багатьох країн сучасного світу. Стаття перша Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. визначає тероризм як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. В принципі, як можна побачити, тероризм полягає в підтриманні стану постійного страху з метою досягнути певних політичних, релігійних чи інших цілей, спонукати до певних дій, привернути увагу до особи терориста або організації, яку він представляє. В.О. Навроцький з цього приводу відмічає: «Заподіяння чи загроза заподіяння шкоди є своєрідним попередженням про можливість спричинення більш тяжких наслідків, якщо вимоги терористів не буде прийнято. Характерною ознакою тероризму є його відкритість, коли про мету заподіяння шкоди чи

погрози, про вимоги широко розголошується»¹. Характеризуючи тероризм, С.Г. Кара-Мурза, зокрема, зазначає: «Головною його метою є не вбивство конкретних осіб, а саме вплив на почуття широкого кола людей... тероризм – засіб психологічного впливу. Його головний об'єкт – не ті, хто став жертвами, а ті, хто залишився живим. Його мета – не вбивство, а залякування та деморалізація живих»².

Питанням боротьби з тероризмом приділяли увагу такі дослідники як Ю.В. Гаврилін, В.С. Зеленецький, В.П. Ємельянов, Л.В. Новикова А.П. Полежаєв, М.В. Семикін, В.В. Устинов та ін., проте багато в чому залишається невирішеною проблема наявності ефективної кримінально-правової бази боротьби з цим вкрай небезпечним явищем.

Аналіз ряду статей КК України, присвячених окремим аспектам терористичної діяльності, дозволяє зробити висновок, що вони страждають на певні недоліки. Так, характеризуючи диспозицію ч. 1 ст. 258 КК України, необхідно звернути увагу на такі моменти. По-перше, при визначенні терористичного акту, залякування населення вказується у якості однієї з цілей цього діяння (поряд з порушенням громадської безпеки, провокацією воєнного конфлікту та ін.). Однак, тероризм за своєю природою органічно пов'язаний із залякуванням – це його невід'ємна складова, відтак штучно ізолювати залякування від інших його аспектів означає ігнорувати сутність тероризму як явища в цілому і терористичного акту зокрема. Залякування і є тим засобом, за допомогою якого терорист намагається вплинути на інших осіб, всі його дії мають характер залякування. По-друге, незрозуміло, чому серед адресатів впливу терориста немає фізичної особи. А як бути у ситуації, коли, наприклад, хлопець намагається змусити свою колишню дівчину повернутися до нього, підпалюючи при цьому її будинок, погрожуючи їй (особисто або шляхом звернення до засобів масової інформації) вбивством її рідних, якщо вона не виконає його вимоги, або, скажімо, особу змушують публічно зректися своїх політичних чи релігійних поглядів, погрожуючи в іншому випадку загибеллю великої кількості людей? Відсутність у статті вказівки на фізичну особу не дозволяє адекватно кваліфікувати вчинене, адже при цьому не враховується дійсна мета подібного діяння. У цьому ракурсі абсолютно правильною є позиція В. Ємельянова, який неодноразово відмічав необхідність законодавчої вказівки фізичної особи як адресату впливу винних осіб при актах тероризму, зазначаючи, зокрема, що в реальній дійсності неможливо виключити випадки вчинення актів тероризму, пов'язаних з вимогами до конкретної особи

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. С. 881.

² Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. М.: Изд-во Эксмо, 2007. С. 171.

(політика, бізнесмена)¹. По-третє, неважко помітити, що визначення терористичного акту в статті перевантажене зайвими термінами, що робить його дуже складним у формулюванні. Навряд чи потрібно детально перераховувати у якості мети кримінального правопорушення порушення громадської безпеки, міжнародне ускладнення та ін., застосовуючи при цьому такі складні граматичні конструкції, як, наприклад, «вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій» і т.п., адже всі ці моменти об'єднані прагненням здійснити вплив на поведінку певного адресата, у якості якого можуть виступати органи державної влади чи місцевого самоврядування, міжнародні організації, фізичні та юридичні особи.

Таким чином, найбільш вдалою, на нашу думку, редакцією диспозиції ч. 1 ст. 258 КК України буде наступна: «Терористичний акт, тобто вчинення чи погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших діянь, які мають характер залякування, з метою впливу на органи державної влади чи місцевого самоврядування, міжнародні організації, фізичних чи юридичних осіб».

Також слід зазначити, що діюча редакція ст. 258 КК України не дає відповіді на питання, як кваліфікувати терористичний акт, вчинений терористичною організацією (яка, по суті, є різновидом злочинної організації). У ч. 2 статті мова йде, зокрема, про «ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб». Але, згідно зі ст. 28 КК України, вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб і вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією не одне і теж. Відтак, застосовувати ч. 2 ст. 258 КК України можна максимум до випадків вчинення цього кримінального правопорушення терористичною групою, що ж стосується випадків вчинення терористичного акту терористичною організацією, то застосувати і тут ч. 2 статті означає порушувати вимоги Загальної частини КК України, що є неприпустимим (як вже зазначалося, ч. 4 ст. 3 КК України забороняє застосовувати закон про кримінальну відповідальність за аналогією). До того ж слід враховувати, що терористичний акт може вчинити як терористична (тобто спеціально створена для такого роду діяльності), так і інша злочинна організація, для якої це лише епізод (наприклад, з метою тиску на конкурентів). Відтак, враховуючи ступінь суспільної небезпечності подібних об'єднань, доцільно передбачити у ч. 3 ст. 258 КК України відповідальність за вчинення терористичного акту терористичною чи іншою злочинною організацією і викласти її наступним чином: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені терористичною чи іншою злочинною організацією або що призвели до загибелі людини».

---

¹ Ємельянов В. Уточнити деякі склади злочинів терористичної спрямованості Право України. 2000. № 5. С. 45.

Необхідно звернути увагу і на ст. 258-1 («Втягнення у вчинення терористичного акту»), яка в ч. 1 передбачає відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства. Аналізуючи це кримінальне правопорушення, яке за юридичною природою являє собою підбурювання до вчинення посягання, передбаченого ст. 258 КК України, В.О. Навроцький зазначає, що «втягнення... може здійснюватись шляхом умовлянь, підкупу, розпалювання почуття помсти, заздрощів або інших низьких спонукань, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання способам та прийомам їх виконання тощо. Примушування до вчинення терористичного акту полягає у діях, унаслідок яких інша особа всупереч своєму бажанню повинна вчинити терористичний акт».¹ Тут слід звернути увагу на такі способи примушування до терористичного акту як обман та використання уразливого стану особи. Як відомо, обман – це повідомлення завідомо неправдивих відомостей чи замовчування певних фактів. Тут закономірно виникають наступні питання. Перше: якщо особу ввели в оману щодо мети вчинення дій, які становлять терористичний акт, зокрема, можливих наслідків застосування зброї, вчинення вибуху і т.п., то чи можна її взагалі притягати до відповідальності за ст. 258 КК України у випадку вчинення нею таких дій, адже терористичний акт характеризується прямим умислом і спеціальною метою? Введена ж в оману особа може прагнути зовсім іншого, а, відтак, саме її дії кваліфікувати як терористичний акт навряд чи можна. І, нарешті, друге: а чи можна особу, яка вводить в оману іншу людину, прагнучі її руками вчинити терористичний акт, притягати до відповідальності саме за втягнення у вчинення терористичного акту, а не за готування до терористичного акту чи за сам терористичний акт – в залежності від того, чи виконає введена в оману особа об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України (адже вона, по суті, виступає у якості засобу чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення)? На нашу думку, якщо одна особа примушує іншу вчинити терористичний акт, використовуючи при цьому обман, вона має відповідати не за ст. 258-1, а за ст. 258 КК України як виконавець цього кримінального правопорушення. Вказівку ж на обман взагалі потрібно вилучити зі ст. 258-1 КК України. Схожа ситуація і з використанням уразливого стану особи як способу примушування. В самій статті роз'яснення цього терміну немає. Він зустрічається у п. 2 примітки до ст. 149 КК України, де зазначається: «У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. С. 883.

зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин». Звертає на себе увагу та обставина, що у цьому пункті взагалі немає вказівки на ст. 258-1 КК України, відтак питання наскільки правомірним є його використання щодо примушування до вчинення терористичного акту залишається відкритим. Проте, слід зазначити, що якщо особа перебуває у психічному стані, який позбавляє її здатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, то згідно зі ст. 19 КК України вона може бути визнана неосудною, а відтак знов виникає питання чи можна у такому випадку притягати особу, яка використала такий стан, за ст. 258-1, а не за ст. 258 КК України. Те ж саме стосується і ситуації, коли особа не може приймати за своєю волею самостійні рішення або чинити опір насильницьким діям – для такої особи повинні діяти, зокрема, положення ст. 40 КК України («Фізичний або психічний примус»). Відтак, у подібних випадках той, хто використовує саме такі аспекти уразливого стану особи при примушенні її до вчинення терористичного акту, повинен відповідати за ст. 258 КК України як виконавець кримінального правопорушення, оскільки адресат примушування не підлягає відповідальності. В цілому, для усунення законодавчої прогалини у цьому питанні, статтю 258-1 КК України потрібно доповнити приміткою: «Під уразливим станом особи у цій статті слід розуміти збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин».

Окремо слід сказати про використання особи з метою вчинення терористичного акту, про яке, поряд з вербуванням, озброєнням та навчанням особи з метою вчинення терористичного акту, йде мова у ч. 1 ст. 258-4 КК України. Дослідники виходять з того, що використання особи – це надання сприяння у вчиненні терористичного акту шляхом залучення іншої особи до виконання його об'єктивної сторони, або ж до вербування, озброєння, навчання учасників терористичного акту. При цьому можливо, що особа, яку використовують, і не поінформована щодо призначення своїх дій – того, що її поведінка об'єктивно сприяє вчиненню терористичного акту¹. Стосовно залучення іншої особи до виконання об'єктивної сторони терористичного акту, то, на нашу думку, в залежності від того, чи поінформована така особа щодо призначення своїх дій чи ні, відповідальність для винного повинна наставати не за сприяння вчиненню терористичного акту (якому присвячена ця стаття), а за втягнення у вчинення терористичного акту чи за сам терористичний акт.

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. С. 886.

Необхідно звернути увагу на ст. 258-2 КК України («Публічні заклики до вчинення терористичного акту»). Частина 1 статті передбачає відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами, а ч. 2 говорить про ті самі дії, вчинені з використанням засобів масової інформації. Проте, закликам, як правило, властивий відкритий пропагандистський характер, а як бути у випадках, коли перед нами матеріали, які нібито ні до чого не закликають, а просто містять інформацію про конструкцію вибухових пристроїв, властивості різноманітних речовин, які застосовуються при терористичних актах і т.п.? Оскільки зовні ніяких закликів вони не містять, то й притягти до відповідальності осіб, які створюють чи розповсюджують такі матеріали за цією статтею практично неможливо, хоча вони дійсно можуть прагнути таким чином вплинути на значне коло осіб, які, отримавши всю необхідну інформацію, можуть вчинити не один терористичний акт. Для усунення цього недоліку краще вказати в статті на «матеріали терористичного характеру», які можуть містити як відкриті, так і приховані (подібні до вищевказаних) заклики до вчинення терористичного акту. Відтак, диспозицію ч. 1 ст. 258-2 КК України можна викласти у наступній редакції: «Публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів терористичного характеру».

Окремої уваги заслуговує ч. 2 ст. 258-3 КК України, яка, передбачаючи спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за вказане кримінальне правопорушення, окремо, поряд з іншими умовами, зазначає, що звільненню підлягає лише та особа, в діях якої немає складу іншого злочину. Виникає закономірне питання: як можна бути, наприклад, учасником терористичної групи чи терористичної організації і при цьому не вчиняти жодних дій, які б підпадали під ознаки злочинів, передбачених іншими статтями КК України (пов'язаних, наприклад, з незаконним зберіганням зброї, пособництвом у вчиненні інших злочинів і т.п.)? Така редакція ч. 2 статті практично унеможлиблює її застосування, адже особи, пов'язані з різноманітними терористичними об'єднаннями, просто не можуть не вчиняти кримінально-караних вчинків (це зумовлене самою сутністю тероризму), а відтак, їх не можна звільняти від відповідальності за цією статтею. Виходить, що таким особам навряд чи є сенс вчиняти дії, пов'язані з розкриттям діяльності терористичної групи чи терористичної організації, які є умовою застосування ч. 2 ст. 258-3 КК України. Виходом з цієї ситуації є виключення з цієї частини статті слів «якщо в її діях немає складу іншого злочину», адже, по-перше, застосування ч. 2 ст. 258-3 КК України і не повинно звільняти особу від відповідальності за інші злочини (хоча, звичайно, допомога слідству може істотно вплинути на пом'якшення покарання), а, по-друге, нова редакція статті

буде стимулом для позитивної посткримінальної поведінки особи, яка була пов'язана з тим або іншим терористичним об'єднанням, і, відповідно, здатна підвищити ефективність правоохоронних органів у боротьбі з діяльністю терористичних груп або терористичних організацій.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки:

- Диспозицію ч. 1 ст. 258 КК України потрібно викласти у наступній редакції «Терористичний акт, тобто вчинення чи погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших діянь, які мають характер залякування, з метою впливу на органи державної влади чи місцевого самоврядування, міжнародні організації, фізичних чи юридичних осіб».

- Необхідно передбачити у ч. 3 ст. 258 КК України відповідальність за вчинення терористичного акту терористичною чи іншою злочинною організацією і викласти її наступним чином: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені терористичною чи іншою злочинною організацією або що призвели до загибелі людини».

- З диспозиції ч. 1 ст. 258-1 КК України потрібно вилучити вказівку на обман як спосіб примушування до вчинення терористичного акту, а саму статтю доповнити приміткою: «Під уразливим станом особи у цій статті слід розуміти збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин».

- Диспозицію ч.1 ст. 258-2 КК України можна викласти у наступній редакції: «Публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів терористичного характеру».

- З метою підвищення ефективності боротьби з діяльністю терористичних груп і терористичних організацій та стимулювання позитивної пост кримінальної поведінки осіб, пов'язаних з терористичними об'єднаннями з ч. 2 ст. 258-3 КК України потрібно виключити слова «якщо в її діях немає складу іншого злочину».

Необхідно звернути увагу на диспозицію ч. 2 ст. 263 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу. Виникає закономірне питання: хіба в Україні взагалі існує дозвіл, наприклад, на носіння фінського ножа чи кастету? Перед нами знову некоректне визначення кримінального правопорушення, адже на певні предмети такий дозвіл взагалі не передбачений чинним законодавством, а тому краще просто вказати на холодну зброю без зайвого та в ряді випадків некоректного перерахування предметів, що належать до неї. Наприклад, диспозицію ч. 2 ст. 263 КК України можна викласти наступним чином: «Незаконне носіння, виготовлення, ремонт або збут холодної зброї».

Отже, можна зазначити, що внесення запропонованих змін і доповнень до чинного кримінального законодавства України дозволить посилити ефективність кримінально-правової охорони громадської безпеки.

Таким чином, підводячи підсумки проведеного дослідження, потрібно зазначити, що, з метою підвищення ефективності кримінально-правової охорони особи та громадської безпеки від різноманітних суспільно небезпечних посягань, необхідно:

1. Внести запропоновані у розділі зміни та доповнення до чинного кримінального законодавства України у сфері кримінально-правової охорони життя, здоров'я особи, її статевої свободи та статевої недоторканості від суспільно небезпечних посягань.

2. Здійснити законодавчу корекцію статей КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за діяльність, пов'язану зі створенням та функціонуванням різноманітних злочинних об'єднань.

3. Привести у відповідність до існуючих реалій диспозиції статей КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за терористичну діяльність.

4. Дотримуватися при викладенні диспозицій норм Особливої частини КК України вимог коректності використання кримінально-правової термінології.

References:

1. Kyrenko S.H. *Problemy terminolohichnoho zabezpechennia borotby zi zlochynnistiu. Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo». Zb. nauk. pr. K.: NAU, 2017. № 2 (43). S. 177-181.*

2. Trostiuk Z.A. *Poniatiiyni apparat Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. K.: Atika, 2003. 144 s.*

3. Kuznetsov V.V. *Kryminalno-pravova okhorona hromadskoho poriadku ta moralnosti v ukrainskomu vymiri : monohrafiia. K.: TOV NVP «Interservis», 2012. 908 s.*

4. *Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Osvity / Za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V. Ia. Tatsiia. K.: Yurinkom Inter; Kh.: Pravo, 2002. 496 s.*

5. *Kvalifikatsiia zlochyniv, pidslidnykh orhanam vnutrishnikh sprav: Navch. posibnyk / Za zah. red. V.V. Kovalenka; za nauk. red. O.M. Dzhuzhy ta A.V. Savchenka. K.: Atika, 2011. 648 s.*

6. *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy /za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. 11-te vyd. pererobl. ta dopov. K.: VD « Dakor», 2019. 1384 s.*

7. Kyrenko S. *Problemy kryminalno-pravovoi borotby z posiahanniamy na psykhyku liudyny. Yurydychnyi zhurnal. 2012. № 11 (125). S. 64-69.*

8. Kyrenko S. *Problemy kryminalno-pravovoi otsinky psikhichnoho nasylstva. Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. 2021. № 1 (34). S. 128-139.*
9. Sheynov V.P. *Piar «belyiy» I «cherniy» : Tehnologiya skryitogo upravleniya lyudmi. M.: AST; Mn.: Harvest, 2005. 672 s.*
10. Kyrenko S. *Problemy borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu ta koruptsiieiu v Ukraini. Yurysprudentsiia: teoriia i praktyka. 2007. № 7 (33). S. 26-36.*
11. Navrotskyi V.O. *Osnovy kryminalno-pravovoi kvalifikatsii. 2-he vyd. K.: Yurinkom Inter, 2009. 512 s.*
12. Sheynov V.P. *Skryitoe upravlenie chelovekom (psihologiya manipulirovaniya). Minsk: Harvest, 2004. 816 s.*
13. Kara-Murza S.G. *Manipulyatsiya soznaniem. M.: Izd-vo Eksmo, 2007. 864 s.*
14. Yemelianov V. *Utochnyty deiaki sklady zlochyniv terorystychnoi spriamovanosti. Pravo Ukrainy. 2000. S. 44-46.*

РОЗДІЛ VIII Концептуальні дослідження інституційної складової інтеграційних процесів розширення Європейського Союзу

КАРМАНОВА Нінель Ігорівна

кандидат політичних наук

Викладач кафедри конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-8359-4566>

8.1. Ретроспективний аналіз теорій та концепцій процесу побудови структури Європейського Союзу

8.2. Інституціональні трансформації європейських структур після прийняття Лісабонського договору

8.3. Відносини Європейського Союзу зі Сполученими Штатами Америки: сьогодення та перспективи для майбутнього

Conceptual studies of the institutional component of the integration processes of the European Union

Candidate of political science N. I. Karmanova

Lecturer of the Department of Constitutional Law and Human Rights at National Academy of Internal Affairs

Концептуальные исследования институциональной составляющей интеграционных процессов расширения Европейского Союза

Кандидат политических наук Н. И. Карманова

Преподаватель кафедры конституционного права и прав человека Национальной академии внутренних дел

Ключові слова: євроінтеграційні дослідження, Європейський Союз, ЄС – США, «постлісабонська ера», Лісабонський договір.

Keywords: European integration studies, European Union, EU - USA, «post-Lisbon era», Lisbon Treaty.

Ключевые слова: евроинтеграционные исследования, Европейский Союз, ЕС – США, «постлисабонская эра», Лиссабонский договор.

АНОТАЦІЯ

В розділі узагальнено основні теоретико-методологічні засади євроінтеграційних досліджень у контексті інституційного розвитку Європейського Союзу. Проаналізувано характер майбутніх змін політичної ваги Європейського Союзу після створення нової служби зовнішньої політики ЄС, а також запровадження її нової політики у сфері безпеки. Окреслено на прикладі відносин по лінії ЄС – США

перспективи розвитку відносин з головними, найбільш впливовими міжнародними акторами та міждержавними інтеграційними утвореннями. Висвітлено основні етапи структурного реформування робочих органів Європейського Союзу, з особливим акцентом на загальну характеристику керівного кадрового потенціалу ЄС. Визначено найбільші можливі загрози для розвитку оновленого Європейського Союзу, а також перспективи, які відкриває для ЄС «постлісабонська ера». Виокремлено роль Лісабонського договору у процесі конституціоналізації структур Європейського Союзу. Досліджено вплив так званого «постлісабонського Євросоюзу» на євроінтеграційні прагнення України, визначивши те, як позначиться ефективність функціонування його структур після схвалення Лісабонських угод на повномасштабне приєднання нашої держави до Європейського Союзу.

SUMMARY

The section summarizes the main theoretical and methodological principles of European integration research in the context of institutional development of the European Union. The nature of future changes in the political weight of the European Union after the creation of a new EU foreign policy service, as well as the introduction of its new security policy is analyzed. The prospects of developing relations with the main, most influential international actors and interstate integration entities are outlined on the example of EU - US relations. The main stages of structural reform of the working bodies of the European Union are highlighted, with special emphasis on the general characteristics of the EU's leading human resources. The greatest possible threats to the development of the renewed European Union have been identified, as well as the prospects that the «post-Lisbon era» opens up for the EU. The role of the Lisbon Treaty in the process of constitutionalization of the structures of the European Union is highlighted. The influence of the so-called «post-Lisbon EU» on Ukraine's European integration aspirations has been studied, determining how the effectiveness of its structures after the approval of the Lisbon Agreement will affect the full-scale accession of our country to the European Union.

АННОТАЦІЯ

В разделе обобщены основные теоретико-методологические основы евроинтеграционных исследований в контексте институционального развития Европейского Союза. Проанализирован характер будущих изменений политического веса Европейского Союза после создания новой службы внешней политики ЕС, а также введения ее новой политики в сфере безопасности. На примере отношений по линии ЕС – США перспективы развития отношений с главными, наиболее влиятельными международными актерами и межгосударственными интеграционными образованиями. Освещены основные этапы структурного реформирования рабочих органов Европейского Союза с особым акцентом на общую характеристику руководящего кадрового потенциала ЕС. Определены наиболее возможные угрозы для развития обновленного Европейского Союза, а также перспективы, которые открывает для ЕС «постлиссабонская эра». Выделена роль Лиссабонского договора в процессе конституционализации структур Европейского Союза. Исследовано влияние так называемого постлиссабонского Евросоюза на евроинтеграционные стремления Украины, определив, как скажется эффективность функционирования его структур

после одобрения Лиссабонских соглашений на полномасштабное присоединение нашего государства к Европейскому Союзу.

8.1. Ретроспективний аналіз теорій та концепцій процесу побудови структури Європейського Союзу

Комплексний аналіз новітніх євроінтеграційних концепцій, у контексті яких ми маємо розглядати і процес інституалізації Європейського Союзу як єдиного цілого, ключовим етапом якого стало підписання Лісабонського договору, дав можливість українському досліднику В. Копійці зробити висновок про їх здебільшого теоретико-прикладний характер, помітну відсутність претензій на універсальність та спрямованість не стільки на передбачення майбутньої європейської інтеграції, скільки на адекватну відповідь на гострі питання сьогодення в контексті національних інтересів¹. Основна мета нових інтеграційних моделей полягає у пошуку вирішення двоєдиного завдання: поглиблення інтеграції та залучення до інтеграційних процесів нових учасників. На наш погляд, підписання Лісабонського договору цілком відповідає зазначеним завданням. Крім цього, Лісабонська угода дозволила виконати ще одне завдання – зафіксувати на певному етапі історичного розвитку цього наддержавного об'єднання досягнення країн-учасників, визначивши на середньостроковий період архітектуру спільних органів управління та центрів прийняття поточних рішень. Адже проблема практики управління часто домінували у теоретичних підходах до формування європейської спільноти.

Національні теоретичні школи по-різному підходили до оцінки шляхів інтеграційної еволюції. Так, радикальний підхід характерний переважно для представників політичних кіл Федеративної Республіки Німеччина, які керуються прагненням поєднати наднаціональні реформи з розширенням ЄС. Це було відображено у концепції так званого «міцного ядра», у проектах «Європейської федерації» Й. Фішера та федералізації Європейського Союзу, розроблених Соціал-демократичною партією Німеччини і представлених Г. Шрьодером у 2001 році. В основу такого підходу закладено принципи «багатошвидкісної» Європи, розроблені ще в 1975 році Прем'єр-міністром Бельгії Л. Тіндемасом та застосовані уперше в інтеграційній практиці під час розширення Європейського Союзу у 1980-х роках. У рамках цього підходу органічним виглядає процес підготовки Лісабонських угод.

Натомість, як продовжує далі В. Копійка, навпаки, поміркований підхід до проблем європейської інтеграції уникає необхідності суттєвого реформування інституційної основи ЄС та кардинального обмеження повноважень держав-членів, характеризує здебільшого позицію французьких політичних кіл. На думку українського вченого, це було відображено в

---

¹ Копійка В. В. Розширення Європейського Союзу та Україна: Монографія. – К.: Логос, 2008. – С. 308.

концепціях «Європи концентричних кіл» Е. Баллалюра, «федералізації національних держав», підтриману керівництвом Франції, а також ідеї «міжурядового федералізму», викладені у виступах президента Ж.Ширака, прем'єр-міністра Л. Жоспена та міністра закордонних справ Ю. Ведріна.

Ліберальний підхід заснований на принципах міжурядового співробітництва і збереження існуючих повноважень держав-членів. Він характеризує переважно позицію представників британських політичних кіл щодо комунітарного будівництва в умовах розширення. Це знайшло своє місце в активно впроваджувальній М. Тетчер ідеї вибіркової інтеграції, яка передбачає можливість розвитку інтеграції за секторами та моделі «Союзу націй», представленої пізніше Т. Блером.

Отже, пошук подальших шляхів інтеграційного розвитку та географічного розширення ЄС на певному етапі став неможливий без кардинальних концептуальних змін у підходах до європейського будівництва, формування не стільки інтеграційних моделей, скільки нової концепції, що включає обґрунтовану філософію нового Союзу, новий етап його розвитку. Ним і стало підписання 1 грудня 2009 року «Лісабонського договору про внесення змін у Договір про Європейський Союз і договір про створення Європейської спільноти», який був підписаний 13 грудня 2007 р. у португальській столиці. Цей документ став важливим етапом в історії Європейського Союзу. Фактично він завершив період правової кризи, в якій після провалу влітку 2005 р. на референдумах у Франції та Нідерландах процесу ратифікації першої спільної Конституції, перебував Євросоюз. Адже вперше «старі» та «нові» країни-члени ЄС підписали спільну угоду та зобов'язалися її послідовно виконувати.

Так, прихильники «синхроністських» підходів до аналізу європейської інтеграції здійснили спробу поєднати два протилежних підходи до інтеграції, засновані на принципах центральнодержавної парадигми та над національності. За умов глобалізації та зростаючої взаємозалежності всіх складових систем міжнародних відносин визнається необхідність поєднання вузьконаціональних інтересів держав з рушійною силою транснаціонального співробітництва. За цих умов європейська інтеграція розглядається як процес, що розвивається під впливом різних мотивів, у різних напрямках та на різних швидкостях. Щоб цей процес не розбалансував ЄС, не спричинив надмірного захоплення одним напрямом та відбувався загалом у визначеному напрямі, й було прийнято лісабонські документи. Його прийняття супроводжувалося значними труднощами, оскільки попри прийняття Лісабонського договору європейська інтеграція залишається слабко передбачуваним процесом, що значною мірою залежить від таких суб'єктивних чинників. Як дипломатична майстерність політико-державних еліт, можливість досягнення компромісів та цілого комплексу внутрішніх та наднаціональних елементів, що впливають на політичний процес, як то глобальна фінансово-промислова криза, яка все

ще продовжує негативно впливати на загальноєвропейські інтеграційні процеси.

Як доводить складний перебіг «конституціалізації ЄС» з проваленим голосуваннями та повторними спробами, інтеграція розвивається шляхом емпіричного пошуку оптимальної рівноваги між дезінтеграційними процесами, які базуються на суто прагматичних інтересах учасників, та максималістськими інтеграційними проектами щодо європейського об'єднання. Аналіз еволюції європейського інтеграційного процесу, невід'ємною складовою якого є Лісабонський договір, дав змогу українському вченому В. Копійці запропонувати концепцію подвійного просторового й функціонального розширення, яка розкриває залежність розширення географічних кордонів ЄС та його перетворення на своєрідний центр тяжіння для інших європейських акторів міжнародних відносин від ефективності функціонального розширення та поглиблення інтеграції на нові сфери комунітарного співробітництва. Це може розглядатися як основа для тлумачення природи та ресурсних можливостей як самого феномену розширення ЄС, так і європейської інтеграції в цілому.

На думку низки інших українських дослідників, концепція подвійного просторового та функціонального розширення, де ми розмішуємо і процес підписання Лісабонського договору, розкриває взаємозалежність географічного розширення ЄС та поглиблення інтеграції, встановлюючи закономірний зв'язок між зростанням кількості учасників євроінтеграційного процесу, як однієї з важливих передумов якісних зрушень, каталізатора поглиблення інтеграції, та пошуком ефективних форм співробітництва із широким залученням наднаціональних, федералістських принципів комунітарного будівництва. Аналіз процесу просторового розширення ЄС свідчить, що кожен з його етапів супроводжувався активізацією пошуків якісного реформування інтеграційних механізмів та залучення до інтеграційної практики ефективніших форм комунітарного співробітництва, які враховували б кількісні зміни в ЄС.

У процесі об'єднання ми може простежити поступальну, часом суперечливу, однак домінуючу тенденцію до наднаціонального будівництва. Слід зауважити, що цей процес відбувався не завжди лінійно, часом країнам-учасникам доводилося відступати від попередньо узгоджених рішень. Прислуховуватися до громадської думки, враховувати теоретичні напрацювання європейських наукових шкіл. Повсякчас проводити політичні консультації на рівні вищих європейських установ.

Тому можна простежити певну хронологічну картину. Науковці пропонують виділити наступні радикальні кроки інтеграційних реформ, що супроводжували феномен розширення:

- розширення ЄС у 70-х роках збіглося із формуванням спільної політики в нових сферах (регіональна політика, навколишнє середовище, технології), започаткування тіснішого співробітництва в політичній сфері

(система ЄПС), проведення інституціональної реформи (заснована Європейська Рада, проведені прямі вибори до Європарламенту), що, власне, можна розглядати як пролог до майбутнього процесу конституціоналізації ЄС;

- розширення 80-х років супроводжувалося подальшим розвитком Структурних Фондів, удосконаленням механізмом розподілу ресурсів на користь менш сприятливих регіонів країн-членів, прийняттям Єдиного Європейського Акту, який збільшив можливість прийняття рішень в Європейській Раді більшістю голосів та розширенням повноважень Європейського Парламенту;

- вступ Австрії, Швеції та Фінляндії до ЄС відбувся після ратифікації Маастрихтських Угод, які передбачали низку важливих кроків щодо поглиблення інтеграції, утворення ЄС, формування Валютного та Економічного союзу, розвиток Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і чергове розширення повноважень Європейського парламенту;

- розширення в 2004 році стало можливим лише після впровадження в ЄС таких важливих реформ економічного, політичного та інституційного характеру, як завершення формування Економічного та валютного союзу і перехід до єдиної валюти, прийняття Конституції ЄС з відповідними реформами в механізмі прийняття рішень, представництві в основних інституціях та системі голосування в ЄР та РМ.

Важливими також є оцінки низки європейських експертів, які займаються дослідженнями сучасних процесів розвитку як самого Європейського Союзу, так і його відносин з головними зовнішніми партнерами, у тому числі міжнародними організаціями та глобальними центрами сили, такими як Сполучені Штати Америки. Також автор вважає за необхідне коротко зупинити на оцінках найбільш впливових американських експертів-міжнародників, які так само системно вивчають питання перспектив розвитку відносин по лінії Європейський Союз – США.

Так, експерт Центру Європейської Політики Аманда Пол¹, штаб-квартира якого розташовується у Брюсселі, вказує на те, що сучасний Європейський Союз на нинішньому етапі свого розвитку потребує значної внутрішньої мобілізації, необхідної для більш ефективного вироблення єдиних, погоджених між усіма країнами-членами підходів до вироблення позицій з міжнародних питань. Саме погодження між столицями країн-членів Євросоюзу позицій щодо складних міжнародних питань, таких як розвиток політичних процесів на Близькому Сході та Північній Африці, або врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту, або розвитку Політики сусідства ЄС становить, на думку експерта А.Пол, найбільш складну проблему для Європейського Союзу.

---

¹ Amanda Paul, Policy Analyst and Programme Executive – http://www.epc.eu/team_details.php?hr_id=13&dept_id=3

Окремий аспект, який все ще потребує консенсусу всередині самого ЄС, становить питання щодо розширення Євросоюзу за рахунок держав, які розташовані в регіоні Центрально-Східної Європи, у тому числі України, Молдови та Республіки Білорусь. При цьому А.Пол вважає, що розширення ЄС за рахунок Балканський країн – Хорватії та Сербії – станом на початок 2012 року вже практично вирішено. Сингал Брюсселю у березні 2012 року про те, що ці країни отримали «статус кандидата на вступ до ЄС», свідчить про повний консенсус щодо розширення Євросоюзу за рахунок Балканських держав. Однак питання про держави пострадянського простору, за словами А. Пол, все ще залишається відкритим, що значно ускладнює «постлісабонський» розвиток Європейського Союзу.

Інший експерт – Александ Пар, співробітник дослідницької організації «Рада зовнішньої політики Німеччини», вказує на важливість розбудови принципово нових відносин між Радою Європи та Європейським Союзом після того, як було ухвалено Лісабонський договір. Рада Європи важливо тому, що з 47 країн-членів 27 є членами Європейського Союзу, а решта 20 або прагнуть набути повноправного членства – як Україна, Сербія, Хорватія та Молдова, або географічно віддалені від кордонів Євросоюзу.

Починаючи з 1987 року Рада Європи неодноразово уклала політичні домовленості з Європейським Союзом з питань, які стосувалися певних аспектів співробітництва між ними. Водночас, вони мали обмежений характер і не мали юридичних наслідків.

У зв'язку зі змінами, що сталися на політичній карті континенту внаслідок процесу розширення Європейського Союзу, питання зміцнення відносин РЄ та ЄС було одним з центральних у порядку денному Третього саміту РЄ (Варшава, 16-17 травня 2005 року). Саміт Ради Європи затвердив Головні напрямки відносин між РЄ та ЄС, що передбачають всебічний розвиток співпраці з урахуванням спільних цінностей, а також порівняльних переваг обох інституцій з метою забезпечення захисту плюралістичної демократії, прав людини та верховенства права.

На виконання цього документа глави держав та урядів країн-членів РЄ запропонували прем'єр-міністру Люксембургу Ж.-К. Юнкеру підготувати доповідь із згаданого питання. Провідною тезою цього документа стала думка про доцільність інституціоналізації партнерства РЄ – ЄС, насамперед приєднання Євросоюзу до Європейської конвенції з прав людини з метою створення універсальної системи захисту прав людини на всьому континенті. У цьому контексті Комітетом міністрів РЄ було ухвалено рішення про започаткування переговорів з Єврокомісією для укладення Меморандуму про взаєморозуміння між РЄ та ЄС.

Важливо відзначити, що під час розробки Меморандуму були враховані пропозиції делегації України, зокрема щодо досягнення спільної мети – Європи

без розподільчих ліній, заохочення контактів між людьми та обміну належною практикою з питання свободи пересування громадян. Після майже дворічних переговорів Меморандум про взаєморозуміння між Європейським Союзом та Радою Європи було підписано 23 травня 2007 року. Тим самим було визначено конкретні рамки для посиленого співробітництва та політичного діалогу. Цей документ обумовлює новий вимір співробітництва двох організацій у політичній площині та галузі імплементації спільних програм.

Меморандум визначив конкретні напрями посилення взаємодії у сферах спільного інтересу РЄ та ЄС. Передусім це стосується питань прав людини, верховенства права, демократії, культури, освіти та соціальної єдності. Цей документ окреслив пріоритетні галузі співробітництва РЄ-ЄС, серед яких боротьба проти ксенофобії, усіх форм дискримінації, соціальна єдність, міжкультурний діалог, освіта, молодь, сприяння людським контактам. Принциповим елементом Меморандуму є теза про необхідність ефективного використання порівняльних переваг кожної інституції та запобігання дублюванню діяльності.

Меморандум підтверджує основоположну роль Ради Європи у галузях демократії, прав людини та верховенства права в Європі. Він фіксує намір Європейського Союзу приєднатися до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Документ визначає механізми міжінституційного співробітництва шляхом проведення регулярних чотиристоронніх зустрічей, а також контактів між спорідненими інституціями, такими як Парламентська асамблея РЄ та Європарламент, Комітет регіонів ЄС та Конгрес місцевих і регіональних влад РЄ, тощо. Меморандум передбачає можливість консультацій між Радою Європи та Європейським Союзом на стадіях підготовки цими організаціями нормативних документів.

Передбачене Меморандумом міжінституційне співробітництво здійснюється:

на міжпарламентському рівні – на основі Угоди між ПАРЄ та ЄП від 28 листопада 2007 року шляхом організації зустрічей між головами ПАРЄ та ЄП, лідерів політичних груп, доповідачів та комітетів;

у сфері прав людини – в рамках контактів між Комісаром РЄ з прав людини та Агенцією з фундаментальних прав ЄС, щорічних зустрічей ЄСПЛ та Суду ЄС, Європейського комітету проти тортур з представниками ЄС, шляхом забезпечення участі Європейської комісії у роботі Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ECRI);

у сфері місцевої демократії – в рамках контактів Конгресу місцевих та регіональних влад РЄ та Комітету регіонів ЄС.

Представники ЄС беруть участь у галузевих міністерських конференціях Ради Європи та входять до складу Дорадчої Ради щодо Форуму РЄ за майбутнє демократії.

За оцінками відомого американського експерта Стівена Лараббі, який працює в одному з найпотужніших дослідних Корпорацій «РЕНД»¹, також вважає, що посилення офісу Ради Європи в Брюсселі є значним внеском у посилення ознайомлення з діяльністю РЄ та процесу взаємодії між двома організаціями.

Слід зазначити, що згідно з Меморандумом спільна оцінка його виконання має стати основою для його перегляду та включення у разі необхідності нових пріоритетів не пізніше 2013 року.

Набуття чинності Лісабонським договором у 2009 році створило **правові можливості для приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини**. Сьогодні триває активна робота у рамках Комітету з прав людини, спрямована на завершення орієнтовно у жовтні 2011 року технічного процесу приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції з прав людини.

Головним кроком на цьому напрямку стало створення влітку 2010 року спеціальної групи з 14 членів (7 представників від країн ЄС і 7 від інших країн-членів РЄ) під патронатом Керівного комітету РЄ з прав людини з мандатом розробити проект угоди про приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини. С.Лараббі зазначає, що станом на початок 2012 року в активній фазі знаходилося обговорення ключових елементів цієї угоди і її проект ще не з'явився. Водночас, згідно з затвердженим мандатом Групи, вона матиме завершити його розробку до літа 2011 року. У зв'язку з тим, що Групі не вдалося завершити опрацювання всіх питань, її мандат було продовжено до червня 2011 р.

4 березня 2011 у Брюсселі відбулась зустріч високого рівня РЄ-ЄС. У ній взяли участь Генеральний секретар РЄ Т. Ягланд, Міністр закордонних справ Туреччини А.Давутоглу та Віце-Президент ЄК – Високий Представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики К.Ештон.

С.Лараббі вважає доцільним подальше проведення зустрічей високого рівня у форматі: Міністр закордонних справ країни, що головує в КМ РЄ - Генеральний секретар РЄ - Високий представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики, Віце-президент Європейської Комісії К.Ештон.

Важливим елементом співпраці РЄ та ЄС є залучення РЄ до імплементації програм в рамках ініціативи ЄС щодо Східного партнерства. 22 листопада 2010 року відбулися неформальні консультації за участю делегації ЄС при РЄ та Секретаріату РЄ, а також делегацій країн-учасниць програми Східного партнерства – України, Молдови, Азербайджану, Вірменії, Грузії та Білорусі з питань залучення РЄ до реалізації Східного партнерства.

---

¹ http://www.rand.org/about/people/l/larrabee_f_stephen.html

Як впливає з повідомлень українських ЗМІ¹, сторона ЄС та Секретаріат РЄ поінформували присутніх про визначення таких сфер для співробітництва двох організацій в рамках Східного партнерства: виборчі питання; боротьба з корупцією; судова система; боротьба з кіберзлочинністю. Крім того, представники РЄ і ЄС повідомили, що мають намір розвивати співпрацю в рамках регіональних програм, серед яких пріоритетне місце посідає «Київська ініціатива» (програма для України, Азербайджану, Вірменії, Грузії та Молдови за зміцнення демократії через міжкультурний діалог), програм у сфері молодіжної політики, підтримки громадянського суспільства. Також обидві інституції мають намір посилювати взаємодію в контексті функціонування моніторингових механізмів РЄ.

Важливим етапом у процесі залучення РЄ до реалізації Східного партнерства слід вважати підписання 14 грудня 2010 р. Європейським комісаром з питань розширення ЄС та Європейської політики сусідства С.Фюле та Генеральним секретарем РЄ Т.Ягландом домовленості про залучення РЄ до імплементації програми Східного партнерства.

У рамках головування України в КМ РЄ 5 липня 2011 року **було проведено консультації високого рівня** між Радою Європи (РЄ) та Європейським союзом за участю Голови Комітету міністрів РЄ, Міністра закордонних справ України К.І. Гриценка, Генерального секретаря РЄ Т. Ягланда та Високого представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики, Віце-президента Європейської Комісії К.Ештон.

Узагальнюючи сказане вище, можна зробити висновок, що існує тісний взаємозв'язок розширення та розвитку інститутів та функцій в ЄС, відповідно посилюється стимулююче значення вступу нових кандидатів до ЄС в рамках загального прискорення європейської інтеграції. Європейський Союз став складним комплексом, зміцнення єдності якого вивело на порядок денний потребу нових перетворень інституційного і політико-правового характеру з максимальним урахуванням інтересів країн-членів, країн-кандидатів і самого ЄС як цілісного організму. До цього процесу традиційно долучаються у урядові інституції, так і громадянське суспільство. Євросоюз у такий спосіб уникає загрози порушення основних комунітарних принципів ЄС.

8.2. Інституціональні трансформації європейських структур після прийняття Лісабонського договору

Ще на початку 2009 р. Лісабонський договір ратифікували 24 з 27 держав-членів Євросоюзу. Бундестаг та Бундесрат ФРН завершили цю процедуру лише напередодні вересневих парламентських виборів 2009 року. Зрештою, остаточний позитивний вердикт щодо зазначеного договору виніс

---

¹ Газета «Урядовий курер»

Конституційний суд ФРН. Водночас найбільш запеклі внутрішньополітичні дебати з цього питання тривали в Ірландії та Чехії. Більшу частину періоду головування Чехії в Європейському Союзі в першому півріччі 2009 р. було витрачено на внутрішньополітичне погодження ратифікації Лісабонського договору. Опозиційна «Комуністична партія Чехії, Богемії та Моравії» наполягала на проведенні загальнонаціонального референдуму з цього питання. Власне це вмотивувало запеклих опонентів із Соціал-демократичної партії Чехії та правоцентристського «Громадянського союзу» прискорити досягнення домовленості щодо підтримки Лісабонського договору. Зрештою, палата депутатів парламенту Чехії нарешті проголосувала за ратифікацію цього документу. Проти голосували лише комуністи, які вбачають у європейській інтеграції спосіб встановлення наднаціонального контролю над Чехією. Власне, у цьому питанні позиції лівих та ультраправих збігаються. Попри це ратифікація Лісабонського договору пройшла чеський сенат. Однак президент Вацлав Клаус заявляв, що підпише ратифікаційну грамоту лише після рішення ірландців.

2 жовтня 2009 року ірландці проголосували на повторному референдумі з питання ратифікації Лісабонського договору. (Під час першого, 12 липня 2008 року, 53,4% ірландців висловилися проти ратифікації Лісабонського договору). Підставою для проведення другого референдуму стали соціологічні опитування в Ірландії. Вони показали, що внаслідок світової фінансово-економічної кризи позиція більшості ірландців щодо європейського проекту змінилася.

Згідно положень Лісабонського Договору (ЛД), як це й передбачалося Конституційним Договором, Європейський Союз, вперше у своїй історії, буде мати статус «єдиної юридичної особи» (стаття 46а Договору про Європейський Союз). У відповідній декларації до Лісабонського Договору вказується, що така юридична особа не може «будь-яким чином наділяти Союз правом на законодавство або дії за межами компетенції, що встановлені для держав-членів у Договорі». Колишній прем'єр-міністр Італії та Президент Європейської комісії Романо Проді підкреслював: «Це є величезним стрибком вперед. Європа тепер може відігравати свою роль на міжнародній арені завдяки статусу юридичної особи».

Лісабонський Договір чітко не вказує на верховенство законів ЄС над законами країн-членів ЄС. Одночасно, Лісабонський Договір, згідно із додатком «Декларація щодо верховенства», підтверджує нині існуючий статус на основі відповідного рішення Європейського суду справедливості, який донині ніколи не оскаржувався. Стаття 3а Договору про ЄС вказує на те, що «Союз буде поважати країни-члени щодо головних функцій держави». Але сам термін «головні функції держави» не є чітко визначеним. І Лісабонський Договір вказує на те, що «національна безпека залишається виключною відповідальністю кожної країни-члена».

У відповідності європейському законодавству від 1971 року, Європейське Співтовариство мало юридичне право на укладання та підписання міжнародних договорів за рахунок країн-членів у сфері, переважно, економічної компетенції.

Лісабонський Договір ЄС (Договір Реформ) відмінив так звану систему «трьох стовпів», на якій базувалася юридична система розподілу сфер, до яких застосовувалися різні процедури розгляду та ухвалення рішень у відповідних інституціях ЄС. Головним чином, йдеться про ухвалення законодавчих актів Європейського Союзу на рівні Ради Міністрів ЄС та Європейського Парламенту. Після набуття чинності Лісабонського Договору всі рішення в ЄС (за винятком обмеженої сфери щодо зовнішньої політики, безпеки та оборони) ухвалюються за єдиною процедурою, тим самим надаючи Європейському Союзу безпрецедентне широке право на підписання міжнародних договорів за рахунок країн-членів ЄС саме у відповідності до нової законодавчої бази. Таке право означає величезний зсув влади в бік інституцій Союзу.

Лісабонський Договір у своїй частині I «Загальні положення» чітко окреслив сфери компетенції виключно ЄС та сфери спільної компетенції між ЄС та країнами-членами. Згідно Договору саме цей перелік повинен слугуватиме в якості усталених «правил гри» у сферах міжнародних переговорів, вироблення та підписання договорів, угод тощо в рамках міжнародних організацій та із третіми сторонами.

Не заглиблюючись у докладний аналіз 150-сторінкового документа, наголосимо на ключових, на наш погляд, елементах Лісабонського договору, які лягають в основу оновленої інституційно-політичної архітектури Євросоюзу.

З утвердженням процедури спільного рішення як звичайної законодавчої процедури Європейський парламент уподібнюється до нижньої палати бікамерального законодавчого органу, в рамках якого Європарламент представляє громадян Євросоюзу, а Рада міністрів як вища палата захищає інтереси держав-членів. Досягнення паритетності з Радою логічно завершує поетапну еволюцію Європарламенту від дорадчого органу до повноправного учасника законодавчого процесу в ЄС.

Останні тенденції роботи Європейського парламенту, сесійні засідання кого відбуваються як правило раз на сі цяць, свідчать про все більш зростаючу роль цієї інституції в життєдіяльності Європейського Союзу. Зокрема, події так званої «арабської весни» 2011 року, внаслідок яких були змінені правлячі режими в низці країн Північної Африки та Близького Сходу, привернули значну увагу депутатів та профільних комітетів Європейського Парламенту, який протягом 2011 року прийняв близько 15 заяв та рішень щодо подій у зазначених регіонах.

Європейська рада, яка об'єднує голів держав чи урядів держав-членів, набуває офіційного статусу інституції ЄС як його керівний політичний орган.

Запровадження посади постійного голови цієї європейської інституції посилює її функцію загального політичного скеровування та координації діяльності Євросоюзу, а також відкриває нові можливості для проведення ефективної зовнішньої політики ЄС на міжнародній арені.

Злиття посад високого представника зі спільної зовнішньої та безпекової політики і комісара з питань зовнішніх відносин ще більшою мірою сприятиме становленню Євросоюзу як впливового актора міжнародних відносин, реалізації «європейського виміру дипломатії» та тіснішій координації зовнішніх політик держав-членів. У своїй роботі новий високий представник Союзу із зовнішніх справ та політики безпеки (на сьогодні цю посаду займає представниця Великої Британії баронеса Кетрін Ештон) зможе спиратися на Європейську дипломатичну службу, до якої увійдуть відповідні управління генерального секретаріату Ради та Європейської комісії (разом із її 130 закордонними представництвами), а також відряджені працівники дипломатичних відомств держав-членів ЄС.

У рамках посилення спільної безпекової та оборонної політики ЄС ЛД офіційно проголошує створення Європейської оборонної агенції, а також встановлює зобов'язання щодо взаємної оборони та солідарності у разі збройного нападу або терористичної атаки на одну з держав-членів. Крім того, окремі групи держав-членів можуть задіяти механізм «постійної структурної співпраці» і здійснювати військові операції на доручення Ради ЄС. При цьому прогресивне становлення європейської оборонної складової жодним чином не є альтернативою системі колективної оборони НАТО як фундаменту безпеки його членів.

Євросоюз робить вагомий крок уперед у розбудові «простору свободи, безпеки та справедливості» створенням спільного європейського режиму надання притулку, становленням інтегрованої системи управління зовнішніми кордонами ЄС, затвердженям принципу взаємного визнання судових рішень національних судів держав-членів, розширенням повноважень Євроюсту і Європолу.

19 листопада 2009 року відбувся позачерговий неформальний Саміт ЄС, на якому лідери держав-учасниць погодили кандидатури на нові передбачені Договором керівні посади:

- Прем'єр-міністра Королівства Бельгія Германа ван Ромпея затверджено на посаду Президента Європейської Ради;

- Комісара ЄС з питань торгівлі Кетрін Ештон (Велика Британія) на посаду Віце-президента Європейської Комісії – Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки.

3 1 листопада 2014 р. Рада міністрів ЄС переходить до ефективнішої системи прийняття рішень кваліфікованою більшістю голосів, що покладається

на подвійну більшість держав-членів та населення Союзу. Водночас сфера застосування голосування кваліфікованою більшістю значно розширюється.

Парламенти держав-членів отримують нові важелі впливу на процес євробудівництва через можливість позову до Суду ЄС у питаннях, що стосуються дотримання принципу субсидіарності (допоміжності), краще попереднє інформування щодо проектів законотворчих актів, процедур перегляду установчих договорів та прийняття нових держав-членів.

Держави-члени далі визначають і контролюють перебіг та зміст євробудівництва завдяки збереженню вимоги однаковості при перегляді установчих договорів, чіткішому розмежуванню повноважень між Євросоюзом та державами-членами і, зокрема, дотриманню принципу присвоєння компетенцій, відповідно до якого Євросоюз діє виключно у межах повноважень, наданих йому установчими договорами. Більше того, ЛД надає державам-членам право залишити Євросоюз відповідно до встановленої процедури добровільного виходу з ЄС.

Однією з найбільш знакових змін, привнесених в інституційну структуру ЄС Лісабонським Договором, є запровадження посади Президента Європейської Ради Європейського Союзу. Дане нововведення є одним з найбільш актуальних предметів аналізу в сфері загальної інституційної перебудови ЄС, оскільки визначення ролі, функціонального призначення на формальному рівні та функціональних можливостей впливу на рівні практичному може стати ілюстрацією ступеня глибини та гармонійності інституційної реорганізації Європейського Союзу.

Відповідно до Лісабонського Договору регламентація повноважень Президента Європейської Ради ЄС має відбуватися на основі статті 15 (6) / 2/, що вноситься у текст Договору про Європейський Союз. Дана стаття передбачає, що Президент ЄС має виконувати такі функції в інституційній системі, як:

- очолювати Європейську Раду та керувати її роботою;
- здійснювати підготовку бази для стабільного функціонування Європейської Ради разом з Президентом Європейської Комісії на основі роботи Ради з загальних питань Ради ЄС;
- створювати умови для досягнення консенсусу та злагодженості в межах роботи Європейської Ради;
- представляти Європейському Парламенту звіти щодо кожного засідання Європейської Ради.

Проте коло компетенції Президента ЄР поширюється також і на можливість представлення ним Європейського Союзу на міжнародній арені у площині питань зовнішньої політики та політики безпеки, але без обмеження компетенції Високого Представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки.

Президент ЄС обирається Європейською Радою за системою кваліфікованої більшості на 2,5 роки з правом бути переобраним на ще один термін.

Незважаючи на те, що Лісабонський Договір в цілому покликаний вдосконалити систему та порядок функціонування ЄС, завершити інституційну реформу задля підвищення ефективності роботи європейських інститутів, у випадку із запровадженням посади Президента Європейської Ради ЄС, Договір не пропонує чіткого та вичерпного переліку сфер компетенції Президента ЄС, а лише в загальному окреслює коло його повноважень. Через це на практиці з'явилися проблеми із співвідношенням повноважень обраного Європейською Радою першого Президента ЄР та іншими посадовими особами. Зокрема, найбільш проблемними, через нечіткість та недостатню конкретність у розподілі повноважень, постають виміри відносин Президента ЄР з Високим Представником з питань зовнішньої політики та політики безпеки та главою держави - члена, яка головує в Європейському Союзі:

Основним наріжним каменем у взаємовідносинах між двома новими в інституційній системі ЄС фігурами є представлення Євросоюзу на міжнародній арені, оскільки, з одного боку, саме Високий Представник має виконувати функцію зовнішнього представлення ЄС, офіційної позиції ЄС у міжнародних організаціях, на міжнародних конференціях, а також має повноваження вести міжнародні переговори від імені ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. Але з іншого боку, Лісабонський Договір додає право представлення Євросоюзу на міжнародній арені й до сфери компетенції Президента ЄР. Таким чином, разом із набуттям Європейським Союзом правосуб'єктності на міжнародній арені та персоналізації влади в ЄС розлом щодо гармонійного та чіткого розподілу повноважень відбувся саме між тими посадовцями, обрання яких мало формалізувати присутність ЄС у сфері міжнародних відносин.

Після набуття Лісабонським Договором чинності, Президент ЄР перебирає на себе два основних повноваження, які до цього належали до сфери компетенції глави країни - члена, яка головувала в ЄС за ротаційною схемою. По – перше, головує віднині на засіданнях Європейської Ради саме Президент, як її очільник. По – друге, підготовку засідань ЄР Президент здійснює на базі роботи Ради з загальних питань, засідання якої також очолює саме він. Таким чином, Європейська Рада як інституція, яка задає загальний напрямок розвитку Європейського Союзу, визначає загальну політичну лінію та основні пріоритети функціонування ЄС на майбутнє, фактично має вийти з – під контролю та впливу головної країни – члена. До Лісабонського Договору ротаційне президентство розглядалося більшістю країн – членів як можливість вплинути на порядок денний ЄС, винести на обговорення на наднаціональному рівні та посприяти вирішенню найбільш актуальних для неї питань. Відтепер,

формально право головування в ЄР закріплено за Президентом ЄС, проте парадокс полягає у тому, що повноваження головної країни – члена уточнені відповідно до нових інституційних реалій ЄС не були. Як наслідок, роль ротаційного президентства залишається незрозумілою і на практиці Президент ЄР та глава головної держави на рівні координації роботи ЄР та Ради з загальних питань працюють спільно.

Таким чином, запровадження посади Президента Європейської Ради відбулося без складання вичерпного переліку його повноважень та деталізації схеми розподілу сфер компетенції між ним та іншими фігурами в системі управління ЄС, в результаті чого на даний момент має місце нормативна та адміністративна плутанина.

Позиціювання Європейського Союзу в якості одного із світових полюсів у координатах міжнародної політики розглядалося й розглядається як один із найважливіших постулатів розвитку цілого «європейського проекту». Провідником «загальноєвропейської» політики повинна була стати посада «Містер/Місіс Європа», що формально розглядається в якості «міністра закордонних справ» ЄС - Високого Представника із зовнішніх відносин та безпекової політики (ВПЗВБП). Згідно положення Лісабонського Договору, Високий Представник «репрезентує Союз та буде вести політичний діалог з третіми сторонами від імені Союзу та висловлювати позицію Союзу в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях, включаючи право репрезентувати позицію Союзу щодо відповідних питань в Організації Об'єднаних Націй» (Стаття 27).

Ця дуже вагома інституційна новація викликала цілковиту підтримку ще під час роботи Конвенту Європи, а надалі й всіх останніх Міжурядових Конференцій ЄС (2003, 2004 та 2007 років). Після імплементації цієї посади, планується, що вся міжнародна діяльність ЄС буде сконцентрована в руках цього інституту. Згідно відповідної статті Лісабонського Договору, кандидатура на посаду ВПЗВБП обирається на саміті Європейської Ради кваліфікованою більшістю голосів, що піднімає, окрім самої процедури номінації, питання повноправної політичної легітимності.

Одночасно з головуванням на засіданнях Ради ЄС з питань зовнішніх відносин, Високий Представник автоматично обіймає посаду Віце-президента Європейської Комісії (так званий принцип «double-hatted»), тим самим, виконуючи одночасно, як представницько-виконавчі, в рамках Ради Міністрів ЄС, так і виконавчі функції, в рамках Єврокомісії. Таке поєднання в одній інституційній позиції різних за своєю політичною природою функцій та повноважень відверто може призвести до різноманітних конфліктів, в тому числі, конфліктів інтересів між головними інституціями ЄС. Залишається незрозумілим, як можна уникнути правових колізій, які будуть впливати на реалізацію зовнішньої політики та політики в сферах безпеки та оборони на тлі

повністю відмінних правил ухвалення рішень в Раді та Європейській Комісії. Також незрозумілим, як треба бути виходити із ситуації, коли будуть закінчуватися терміни повноважень того чи іншого складу Комісії. Більше того, не зрозуміла підзвітність та відповідальність Високого Представника, враховуючи його дуальний статус.

З іншого боку, інституційна дуальність Високого Представника із зовнішніх відносин та безпекової політики відкриває можливість для значно більш узгодженої взаємодії та пришвидшення ухвалення рішень, в тому числі й під час кризових ситуацій.

В той самий час, вперше в історії ЄС, розширення сфери голосування кваліфікованою більшістю на проблематику зовнішніх відносин надасть дуже серйозних додаткових повноважень цій фігурі, враховуючи факт, що пропозиції щодо зовнішньої політики можуть виходити саме від Високого Представника

Рада міністрів ЄС є головним органом ухвалення рішень в інституціональній архітектурі ЄС. Згідно положень Лісабонського Договору, головування відповідними Радами в Раді Міністрів ЄС, за виключенням Ради із зовнішніх справ (окрім окремих випадків) та Ради із загальних справ, здійснюється представниками країни, яка очолює Раду ЄС на ротаційній основі у відповідності з умовами, які встановлюються Європейською Радою кваліфікованою більшістю голосів.

Зазвичай, міністри країн-членів репрезентують свої держави на засіданнях відповідних Рад Ради Міністрів ЄС. Вся діяльність Ради готується або координується Комітетом Постійних Представників (COREPER), який складається з постійних представників країн-членів у Брюсселі та їхніх помічників. В свою чергу, роботу Комітету готують більш ніж 150 комітетів та робочих груп, які складаються з делегацій країн-членів. За своїми повноваженнями та впливом COREPER вважається одним із найвпливовіших в ЄС, фактично готуючи всі документи з наперед підготовленим для ухвалення на засіданнях Рад рішеннями.

Президентство в Раді із зовнішніх справ, на відміну від президентств у інших Радах Ради Міністрів ЄС здійснюється на постійній основі Високим Представником із зовнішніх відносин та безпекової політики. Лише в разі коли Рада із зовнішніх справ розглядає питання торгівлі та комерції, її засідання очолює міністр закордонних справ країни, яке очолює президентство ЄС у Раді міністрів на ротаційній шестимісячній основі. Рішення в Раді приймаються, як правило, одноголосним голосуванням. Але, вперше в історії ЄС, згідно статті 31(2) Лісабонського Договору, «Рада може ухвалювати рішення кваліфікованою більшістю голосів, коли приймаються європейські рішення, що визначають дії або позицію Союзу на пропозицію ВПЗВБП на основі спеціального запиту, з боку запиту від Європейської Ради або власної ініціативи».

Посилене співробітництво також може застосовуватися для сфери зовнішньої політики. Так званий механізм «екстрених гальм», який застосовувався у цій сфері для процедур посиленого співробітництва в рамках колишніх договорів, в Лісабонському Договорі виключений.

Президентство в Раді із загальних справ Ради міністрів ЄС здійснюється країною, головуючою в ЄС, на ротаційній основі. Зазвичай головування на засіданнях Ради із загальних справ здійснюється міністром закордонних справ країни, яка очолює шестимісячне президентство в Раді ЄС. На засіданнях Ради із загальних справ приймає участь Президент Європейської Ради Європейського Союзу.

Рада зі зовнішніх справ/Рада загальних справ Ради міністрів ЄС проводить свої засідання щомісячно. В разі непередбачених обставин засідання Ради скликаються в терміновому порядку. Двічі на рік відбуваються неформальні¹⁶

ні засідання міністрів закордонних справ – так звані Gynnich-засідання (за ім'ям старовинного німецького замку, де вперше відбулося засідання такого формату).

Рада зі зовнішніх справ/Рада із загальних справ визначає та імплементує спільну зовнішню та безпекову політику ЄС, базуючись на пріоритетах, визначених Європейською Радою ЄС.

Рішення Ради зі зовнішніх справ/Ради загальних справ набувають чинності у формі спільних позицій або спільних дій, рекомендацій або думок, заключних положень, декларацій або резолюцій. В сферах співпраці з питань розвитку рішення набувають чинності у формах регуляцій, директив, рішень.

Наразі Лісабонський договір став правовою основою діяльності та розвитку Європейського Союзу. Цей акт складається з преамбули, 7-ми розділів, 13-ти протоколів та 59 декларацій. Зазначений документ диференціював рівні компетенції у різних сферах політики між державами-членами та Євросоюзом за трьома категоріями: виключна, спільна та допоміжна. Водночас Договір визнає Європейський Союз юридичною особою, суб'єктом міжнародного права. Відповідно до зазначеного договору створено посаду президента Європейської Ради (як інституту ЄС), який обирається на два з половиною роки з правом на одне повторне обрання. Внаслідок цього змінено модель ротаційного головування держав-членів ЄС. Президент Європейської Ради має забезпечити послідовність її роботи. Іншою новацією договору є впровадження посади Верховного представника ЄС у зовнішніх справах і з політики безпеки. Високий представник стає одним із віце-президентів Європейської комісії. Причому, починаючи з 2014 р. кількість європейських комісарів дорівнюватиме не 27 (за кількістю держав-членів), а відповідатиме двом третинам кількості держав-членів ЄС. Європейський

парламент отримав статус рівний Європейській Раді. Однак із 2014 р. кількість депутатів має бути скорочено до 750 парламентаріїв.

Лісабонський договір прописав нову процедуру ухвалення рішень. Починаючи з 1 листопада 2014 р., голосування з питань, які не є пропозиціями Європейської комісії або Верховного представника Євросоюзу із закордонних справ та політики безпеки, потребуватиме більшості в 72% голосів членів Європейської Ради, котрі мають представляти 65% населення ЄС. Блокуюча меншість становитиме 35% населення держав-членів ЄС. Утримання під час голосування не перешкоджатиме прийняттю рішення, яке потребує одностайності. Правом вето володітимуть не одна, а не менше чотирьох країн-членів.

Лісабонський договір збільшує коло галузей, у яких Європейський парламент матиме вирішальне слово, зокрема, аграрний сектор, юстиція та координація роботи служб безпеки. Додано клаузулу солідарності, яка передбачає спільні дії Євросоюзу та його держав-членів у разі терористичних атак.

Договір розширює право голосу й самих європейців. Так, будь-яка громадська ініціатива, під якою підпишеться не менше мільйона громадян країн-членів ЄС, зобов'яже Європейську комісію прийняти офіційне рішення з цього питання. Кожен громадянин матиме право звернутися до європейського Омбудсмана.

Не менш серйозною є ще одна новація, яка надає можливість для будь-якої країни Євросоюзу вийти з його складу. Правда, конкретні умови для цього кроку не уточнюються, тому в будь-якому випадку питання вирішуватиметься всіма країнами-членами.

Поки що невідомо, наскільки послідовно країни Євросоюзу дотримуватимуться положень Лісабонського договору. Запровадження норм Лісабонського договору в повсякденне життя європейців буде ще більш складною справою, ніж ратифікація цього договору.

19 листопада 2009 року першим Президентом Європейської Ради було обрано колишнього прем'єр-міністра Бельгії Германа ван Ромпея, а Міністром закордонних справ та Віце-президентом Європейської комісії стала представниця Великої Британії баронеса Кетрін Ештон. Обрання на впливові керівні посади в Євросоюзі політиків «другого ешелону» засвідчило, що національні еліти держав-членів ЄС не готові будувати нову Вавилонську вежу у вигляді наддержави.

Для держав, які співпрацюють з Європейським Союзом, важливим є факт закріплення у Лісабонському договорі положення про європейську політику сусідства. Втім, посилення інтеграційних зв'язків в Євросоюзі ускладнюватиме подальший процес його розширення. Цю тезу 7 травня 2009 року підтвердив установчий празький саміт «Східного партнерства». Європейська комісія

запропонувала залучити до тіснішої співпраці з Євросоюзом найближчих сусідів, тобто Білорусь, Молдову, Україну, а також кавказькі країни – Азербайджан, Вірменію та Грузію. Зокрема, проект «Східне партнерство» передбачає розвиток усіх напрямів співробітництва, включно зі створенням зони вільної торгівлі, але без перспективи членства для східноєвропейських та кавказьких держав, які беруть у ньому участь.

Зі становленням єдиного ринку, а згодом — і валютного союзу Європейська спільнота утвердилася впродовж останнього десятиліття минулого століття як найпотужніше у світі регіональне інтеграційне об'єднання. Проте економічна потуга не супроводжувалася відповідною політичною вагою за умов домінування США та військової парасольки НАТО. Реалії постбіполярного світу та імперативи розширення на країни колишнього соціалістичного блоку спонукали євроспільноту до тривалої інституційної трансформації, що розпочалася з ухвалення Маастрихтського договору 1992 року. Подальші зусилля інституційного реформування, включно з невдалою спробою ратифікації Конституційного договору 2004 року, привели до підписання в грудні 2007 року в Лісабоні оновленої редакції Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейської спільноти (перейменованого у Договір про функціонування Європейського Союзу).

Утім, наразі Лісабонський договір став правовою основою діяльності та розвитку Європейського Союзу. Цей акт складається з преамбули, 7-ми розділів, 13-ти протоколів та 59 декларацій. Зазначений документ диференціював рівні компетенції у різних сферах політики між державами-членами та Євросоюзом за трьома категоріями: виключна, спільна та допоміжна. Водночас Договір визнає Європейський Союз юридичною особою, суб'єктом міжнародного права. Відповідно до зазначеного договору створено посаду президента Європейської Ради (як інституту ЄС), який обирається на два з половиною роки з правом на одне повторне обрання. Внаслідок цього змінено модель ротаційного головування держав-членів ЄС. Президент Європейської Ради має забезпечити послідовність її роботи. Іншою новацією договору є впровадження посади Верховного представника ЄС у зовнішніх справах і з політики безпеки. Високий представник стає одним із віце-президентів Європейської комісії. Причому, починаючи з 2014 р. кількість європейських комісарів дорівнюватиме не 27 (за кількістю держав-членів), а відповідатиме двом третинам кількості держав-членів ЄС. Європейський парламент отримав статус рівний Європейській Раді. Однак із 2014 р. кількість депутатів має бути скорочено до 750 парламентаріїв.

Як зазначалося вище, 19 листопада 2009 року першим Президентом Європейської Ради було обрано колишнього прем'єр-міністра Бельгії Германа ван Ромпея, а Міністром закордонних справ та Віце-президентом Європейської комісії стала представниця Великої Британії баронеса Кетрін Ештон. Обрання на впливові керівні посади в Євросоюзі політиків «другого ешелону» засвідчило,

що національні еліти держав-членів ЄС не готові будувати нову Вавилонську вежу у вигляді наддержави.

Після п'ятої за 20 років спроби модифікації установчих договорів ЄС можна припустити, що Лісабонський Договір на довгі роки кристалізує інституційну структуру Спільноти. Згідно з поширеною у європейських столицях думкою, він успішно завершує адаптацію ЄС до розширення на схід. Цілком імовірно, що ЛД стане для розширеного Євросоюзу еквівалентом Римського договору 1957 року, який протягом майже 30 років визначав функціонування Європейської економічної спільноти. Зняття з порядку денного питання інституційного реформування Союзу дає змогу останньому зосередитися на трьох фундаментальних викликах: подоланні відставання у соціально-економічному розвитку нових держав-членів, зокрема через реформу загального бюджету ЄС; розблокуванні процесу розширення Євросоюзу на країни Західних Балкан і Туреччину; встановленні поглибленої асоціації з країнами Східної Європи та Закавказзя.

Успішне завершення тяжкої інституційної реформи повертає європейських політиків та експертів до значно цікавішої дискусії про «остаточні кордони» Євросоюзу. На відміну від Ради Європи 47 держав чи футбольного турніру Ліги Європи 53 країн-учасниць (включно з Ізраїлем та Казахстаном), теперішній Європейський Союз 27 держав-членів у своєму максимальному розширенні навряд чи нараховуватиме більш як 40 членів.

По-перше, до Євросоюзу не можуть приєднатися географічно несвропейські держави, мікродержави (як Андорра чи Ліхтенштейн), а також внутрішньодержавні утворення (на кшталт Шотландії). По-друге, суспільно-політична еволюція Російської Федерації, Білорусі, Азербайджану виключає інституційне приєднання цих держав до ЄС. Еліти зазначених країн не поділяють європейських демократичних цінностей і воліють залишатися поза процесом європеїзації, сповідуваним ЄС. По-третє, гіпотетичний вступ до Євросоюзу Швейцарії чи, меншою мірою, Норвегії буде, швидше за все, заблокований негативним результатом відповідного референдуму в цих країнах, як це вже двічі трапилося у Норвегії.

Натомість перспективи приєднання до ЄС Туреччини (вступні переговори з якою блокує Кіпр за підтримки Франції) та решти Балканських держав залишаються непевними: Македонія все ще не розпочала переговорів про вступ; Чорногорія та Албанія, які теж подали офіційне прохання про приєднання, демонструють, зокрема, слабку адміністративну спроможність впроваджувати законодавство ЄС; євроінтеграційний поступ Сербії до ЄС було розблоковано наприкінці лютого 2012 року; Боснія-Герцеговина потребує побудови ефективних державних інституцій та досягнення порозуміння між її сербською і мусульманською частинами, а Косово взагалі не визнане всіма державами-членами Союзу.

Для держав, які співпрацюють з Європейським Союзом, важливим є факт закріплення у Лісабонському договорі положення про європейську політику сусідства. Втім, посилення інтеграційних зв'язків в Євросоюзі ускладнюватиме подальший процес його розширення. Цю тезу 7 травня 2009 року підтвердив установчий празький саміт «Східного партнерства». Європейська комісія запропонувала залучити до тіснішої співпраці з Євросоюзом найближчих сусідів, тобто Білорусь, Молдову, Україну, а також кавказькі країни – Азербайджан, Вірменію та Грузію. Зокрема, проект «Східне партнерство» передбачає розвиток усіх напрямів співробітництва, включно зі створенням зони вільної торгівлі, але без перспективи членства для східноєвропейських та кавказьких державі, які беруть у ньому участь.

Таким чином, новий засновницький Договір, що представляє оновлену редакцію засновницьких договорів, позбавлений надмірної революційної динаміки і згладжує найбільш гострі кути. Тому найцікавіші положення ДКЄ були упущені, і новели цього засновницького Договору можна представити таким чином: ЄС стає суб'єктом права поглинаючи Європейське Співтовариство замість чинної системи шестимісячного ротаційного головування керівники держав урядів держав – членів ЄС зможуть уже 2009 році вибрати постійного голову Європейської Ради строком на два з половиною роки. Передбачений перехід з 2014 року на нову систему голосування кваліфікованою більшістю в Раді міністрів ЄС (55 відсотків членів Ради (мінімум – 15 держав), в яких проживає не менше 65 відсотків населення ЄС); з 2014 року передбачено зменшення кількості єврокомісарів до двох третин від кількості держав-членів (з відмовою від принципу «одна держава-член – один комісар»), а також посилена роль Європарламенту, склад якого обмежений 750 депутатами, національних парламентів у функціонуванні Союзу. І, нарешті, Лісабонський договір зміцнює організацію дипломатичної служби Євросоюзу шляхом злиття нинішніх посад Високого представника із загальної зовнішньої політики і політики безпеки та комісар з питань зовнішніх стосунків.¹³ На закінчення потрібно відзначити, що зміни торкаються, передусім, самої ідеї ухвалення Конституції ЄС, яка б прийшла на зміну чинним засновницьким договорам. Творці реформаторського договору відмовилися від амбітного плану конституціоналізації первинного права ЄС на користь уже сталої практики внесення змін до Договору про Європейське Співтовариство і Договору про заснування Європейського Союзу (перейменованій у Договір про функціонування ЄС). Крім того, в документі обсягом 323 сторінки (з протоколами, додатками та ін.) не вживається термінологія, яка б підкреслювала схожість європейського будівництва конституційною практикою національних держав – Лісабонський договір не містить у своїй назві поняття «Конституція», нагадує про символи Союзу (прапор, гімн, єдину валюту), повертається до існуючих назв нормативно-

правових актів ЄС («регламенти» і «директиви» замість «закони» «рамкові закони» ЄС), відмовляється називати керівника дипломатичної служби Євросоюзу «міністром закордонних справ» усуває з основного тексту Договору Хартії про основні права ЄС і положення про верховенство права ЄС над національним правом (із збереженням їх обов'язкової юридичної сили). Відтак, питання ухвалення єдиного конституційного документа, який би об'єднав основні положення первинного права ЄС відкладено і в найближчі п'ять-десять років, імовірно, порушуватися не буде. При цьому «конституційна хартія» ЄС з нерадикальними змінами залишається в колишньому вигляді кількох засновницьких договорів. Проте не варто повністю забувати ідею конституювання первинного права Єв цілому, бо ця ідея вимагає тривалого часу, можливо, з досягненням державами членами ЄС потрібної глибини інтеграції питання ухвалення єдиного конституційного документа вирішиться позитивно.

Не слід забувати також про те, що негативні наслідки глобальної фінансово-економічної кризи внесли суттєві корективи у траєкторію подальшого розвитку Європейського Союзу. Одним з ключових завдань сьогодні продовжує залишатися боротьба з наслідками світової фінансово-економічної кризи. Відповідний план заходів ЄС, схвалений у грудні 2008 року, передбачає запровадження системи інтервенцій для стабілізації, відновлення та реформування банківського сектору, посилення попиту шляхом здійснення скоординованих стратегічних інвестицій, а також низку стимулюючих механізмів для підтримки бізнес-сектору та ринків праці. Загальний бюджет плану заходів становить 5% ВВП ЄС.

Згідно з прогнозом Європейської Комісії від 3 листопада 2011 року, спад економіки ЄС завершиться до кінця року. ВВП ЄС та Єврозони зросте на 0,75% в 2012 році та на 1,5% в 2013 році. Інфляція споживчих цін дещо зросте, але залишиться на відносно низькому рівні у проміжку 1-1,25% у 2012 році та 1,5% у 2013 році. Рівень безробіття знизиться на 2,25% в ЄС-27 та Єврозоні в 2012 р. та ще на 1,25% у 2013 р.

Разом з тим, вжиття заходів фінансово-економічного відновлення спричинило перевищення бюджетного дефіциту та зростання державного боргу у майже всіх державах-членах ЄС (згідно з внутрішніми вимогами ЄС, дефіцит бюджету держав-учасниць не повинен перевищувати 3% ВВП, а державний борг – 60% ВВП). Єврокомісія запропонувала 2012-2013 роки в якості граничних термінів приведення дефіциту та боргу до контрольних показників.

Розуміючи важливість координації глобальної макроекономічної політики, ЄС виступає за посилення ролі міжнародних фінансових інституцій. Головна роль тут відводиться МВФ. Так, ЄС було підтримано збільшення обсягів кредитування МВФ на 500 млрд. дол. США. Країни-члени ЄС висловили

готовність надати додаткові 50 млрд. євро (загальна сума 125 млрд. євро) у внесках до МВФ.

Спираючись на вище викладене, можна дійти висновку, що ратифікація Лісабонського договору не веде до створення «європейської супердержави» чи до «ще більшого засилля брюссельської бюрократії», як про це заявляють євроскептики. Навпаки, Єврокомісія послаблює свої позиції, а органи виконавчої та законодавчої влади держав-членів отримують більше можливостей для контролю за процесом євроінтеграції. Водночас видаються, щонайменше, наївними твердження, буцімто є можливість прийняття «кращого договору», який би забезпечив більшу демократичність Євросоюзу чи надав ширші соціальні гарантії. Як засвідчив провал ратифікації Конституційного договору, будь-який «план Б» може привести тільки до ухвалення складнішого компромісу. Річ у тому, що ЛД — це результат збалансованої інституційної рівноваги між міжурядовими та наднаціональними чинниками, великими та малими державами-членами, який об'єктивно дає можливість розширеному ЄС діяти більш ефективно й узгоджено у рамках здійснення спільних політик і на міжнародній арені, що у свою чергу буде сприяти створенню іміджу ЄС, як монолітного інтеграційного утворення.

8.3. Відносини Європейського Союзу зі Сполученими Штатами Америки: сьогодення та перспективи для майбутнього

На початку двадцять першого століття характер розвитку відносин між Європейським континентом та континентом Північної Америки набув особливого значення не лише для них самих, але й, без перебільшення, для решти регіонів світу. Відносини по лінії Європейський Союз – Сполучені Штати Америки стали своєрідним барометром для політичних, економічних, безпекових та енергетичних процесів на Близькому Сході, Африці, Середньої Азії та Латинської Америки.

За визначенням переважної більшості європейських експертів, які досліджують процеси формування та розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу, сьогодні не існує більш фундаментальних та, у той же час, стратегічно важливих партнерів як США та Європейський Союз. І це при тому, що відносини між цими двома центрами сили позначені суттєвими ідеологічними розбіжностями, тактичними підходами до вирішення спільних викликів та загроз, а також шляхами досягнення спільних пріоритетів.

У 2010 році було проведено вашингтонський форум ЄС (EU Washington Forum), покликаний визначити найбільші спільні трансатлантичні виклики і загрози, із якими вже у ближчому майбутньому доведеться мати справу американцям та європейцям. Над цими питаннями спільно працювали

американські та європейські експерти, які у своїх дослідженнях виділили чотири категорії найбільш актуальних спільних точок дотику для майбутньої співпраці:

- розвиток трансатлантичного економічного партнерства;
- питання активізації спільної участі в економічних, військово-безпекових та політичних процесах в регіоні Східної Європи та Балкан;
- співпраця по лінії ЄС – США у процесах на Близькому Сході;
- процес роззброєння та боротьба з розповсюдження зброї масового знищення.

У 2012 році визначені спільні пріоритети для діяльності не втратили свою актуальність. Вступ у силу Лісабонського договору зробив міцнішим сам Європейський Союз, який увійшов у фазу поступового, проте незворотного процесу формування єдиних наддержавних інституцій ЄС, які б проводили від імені 27 держав-членів ЄС спільну зовнішню та безпекову політику. Вашингтон надає усіляку можливу підтримку таким процесам, оскільки вони сприяють формуванню потужного союзника глобального масштабу.

Якщо поглянути на Європейський континент у ретроспективі останніх тридцяти років, то ми побачимо, що поки що не вся Європа відповідає високим західним демократичним стандартам. Отже, революційні демократичні процеси, які розпочалися у далекому 1989 році, повинні бути продовжені за участю двох трансатлантичних союзників – Сполучених Штатів та Європейського Союзу.

Так, наприклад, Сполучені Штати продовжують надавати необхідну військово-політичну та економіко-правову допомогу Балканським країнам, підтримуючи їх на шляху європейської інтеграції. Це, на думку американських стратегів, у перспективі зробить Балкани надійним і стабільним регіоном єдиної інтегрованої Європи. У цьому зв'язку доцільно відзначити особливо важливу роль Туреччини як держави, яка суттєвим чином впливає на стабілізації ситуації на Балканах.

США та Європейський Союз мають спільну позицію у відношенні до російсько-грузинського конфлікту, внаслідок якого у серпні 2008 року Грузія втратила частину своїх територій – Абхазію та Південну Осетію. І це не дивлячись на те, що після приходу до влади у США у цьому ж 2008 році Барака Обама було запущено безпрецедентний в новітній історії процес перезавантаження російсько-американських відносин. Як наголосив грузинський експерт, для безпеки Грузії не настільки важливо мати партнерські відносини по лінії Тбілісі – Вашингтон, скільки відносини стратегічного партнерства по лінії Вашингтон – Москва.

Якщо розглядати шляхи врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту, так само можливі чітко побачити спільність стратегічних інтересів США та Європейського Союзу. Так, наприклад ЄС, підтримуючи позиції офіційного Вашингтону, не погоджується включати радикальне палестинське

угруповання «Хамас» до переговорного палестино-ізраїльського процесу. Події лютого – травня 2011 року, які призвели до зміни політичних режимів у багатьох країнах Північної Африки та Близького Сходу, отримавши назву «арабська весна», чітко продемонстрували готовність Вашингтону та Брюсселю рухатися за єдиним стратегічним сценарієм – підтримувати народні волевиявлення, внаслідок яких було змінено керівництво багатьох традиційно стабільних держав, таких як Єгипет, Лівія та Сирія. А якщо до цього ж додати наступальну позицію Франції у рамках проведення Організацією Північноатлантичного договору військової операції проти колишнього лівійського лідера Муаммара Каддафі, то можна абсолютно об'єктивно говорити про стійкий американо-європейський політичний та військовий квартет, підкріпленим новим важливим лісабонським договором.

Рішення про введення Сполученими Штатами у грудні 2011 року санкцій проти Іраку в зв'язку з розробкою цієї державою національних ядерних програм було цілковито підтримано країнами Євросоюзу, які виступили «єдиним дипломатичним фронтом» проти режиму М. Ахмадініджада.

Загалом більшість американських та європейських експертів погоджуються з тим, подолання складних сучасних викликів і загроз – екологічних, економічних, військово-політичних, інформаційних тощо – потребує вироблення нової глобальної трансатлантичної стратегії. Отже, існує нагальна потреба у вироблення США та Європейським Союзом спільної довготермінової стратегії, яка б встановлювала ефективні механізми регулювання фінансової та безпекової систем. Разом з тим, зусиль по лінії Вашингтон – Брюссель сьогодні вже недостатньо. Експерти висловлюють думки про те, що результат можна досягти лише тоді, коли до діяльності цих двох центрів сили приєднуються також Японія, Китай, Індія та Бразилія.

Падіння Берлінської стіни у 1989 році ознаменувало закінчення ери так званої «холодної війни», яка поділила політичну карту Європейського континенту навпіл: Західна частина була повністю інтегрована до євроатлантичної системи колективної безпеки, а Східна частина знаходилася під протекторатом Організації Варшавського Договору на чолі з колишнім СРСР. Протягом останніх двадцяти років частина країн Центральної та Східної Європи була повністю інтегрована до Євроатлантичних інституцій – НАТО та Європейського Союзу. Разом з тим, навіть у 2012 році процес реінтеграції країн регіону Центрально-Східної Європи до загальноєвропейського політичного, економічного та безпекового простору був все ще незавершеним.

Два великих Європейських регіони – Західні Балкани та Східна Європа включно з Україною, Молдовою та Білоруссю – не були повністю інтегровані до Євроатлантичних інституцій. Більшість європейських експертів сходяться на думці про те, що обидва важливих регіони характеризуються наявністю слабких

демократичних інституцій, певною кількістю невирішених етнічних конфліктів, що продовжує становити опосередковану загрозу для загальноєвропейського простору.

Не зважаючи на існування спільних викликів та загроз для двох вищезгаданих регіонів, їх сучасний розвиток містить у собі низку принципово відмінних факторів.

У період з 2008 по 2011 роки включно Європейський Союз неодноразово робив доволі чіткі заяви щодо політичного майбутнього Західних Балкан. Суть позиції ЄС полягає у тому, що в разі виконання Балканськими країнами так званих «Копенгагенських критеріїв» щодо членства Брюссель не буде затягувати з рішенням щодо повноцінного приєднання цих держав до Європейського Союзу. У стратегічному вимірі такі позиції та підходи ЄС до подальшого розширення повністю поділяють дві головні політичні партії Сполучених Штатів Америки – Республіканська та Демократична – які по чергово займають місце у Білому домі. Увесь спектр взаємодії між США та Європейським Союзом розглядається в подальших розділах дисертаційного дослідження.

На сьогодні в Україні недостатніми є ґрунтовні експертні дослідження щодо перспектив розвитку відносин Сполучених Штатів Америки з так званим реформованим Європейським Союзом. З огляду на важливе місце, яке США та ЄС посідають в системі зовнішньополітичних України, існує потреба у вивченні можливих алгоритмів взаємодії по лінії США – Євросоюз, які можуть заторкувати національні інтереси нашої держави.

Відносини США та Євросоюзу досліджуються як у самих Сполучених Штатах, так і поза його межами. Фактично навіть проблеми у сфері безпеки, які традиційно „замикаються” на НАТО, не можна розглядати без уваги на позицію ЄС. Тим більше це стосується економічних проблем у Західному світі, поширення цінностей Заходу на всій планеті, місця і ролі трансатлантичних відносин у внутрішній політиці тощо.

В Україні ці питання вивчають, зокрема, В. Вакулич¹, Т.Купренюк², Є.Камінський³, російські вчені, в першу чергу фахівці Інституту США і Канади Російської Академії Наук, а також науковці інших дослідницьких інституцій – Г.Арбатов⁴, А.Уткін⁵ та інші.

---

¹ Україна в міжнародній системі боротьби з тероризмом: научное издание / В. М. Вакулич // Нова парадигма : Філософія. Соціологія. Політологія: Журнал наукових праць / НПУ ім. М.П. Драгоманова, Творче об'єднання "Нова парадигма". - Київ : НПУ, 2006. - Вип. 55

² Політика і час -2003г.,N 12, Купренюк Т. Старі узи і нові виклики: Трансатлантичне партнерство в концепціях і системі національної безпеки США/ Т. Купренюк (33-43)

³ Камінський Є., Дашкевич А., Україна-США: прорив неминучий? : Еволюція українсько-американських відносин, Політика і час. - 1994.-N10. - С.25-31.

⁴ Г. Арбатов, Повестка дня российско-американських отношений, М. 1999 г.

⁵ А.Уткин, Американская империя

Для того, щоб зрозуміти справжню глибину сучасного співробітництва між Сполученими Штатами Америки та країнами-членами Європейського Союзу після ратифікації Лісабонського договору, необхідно оцінити економічний аспект взаємовідносин між двома геополітичними центрами сили. Унікальні за своєю природою відносини Європейського Союзу зі Сполученими Штатами Америки у сучасному світі є ключовою рушійною силою глобального економічної процвітання та запоруки демократичного розвитку найбільш інтегрованими. Відносини між США та ЄС також можна із впевненістю назвати найбільш довго триваючими серед усіх існуючих сьогодні політико-економічних союзів¹.

Ратифікація Лісабонського договору у 2001 році заклали нові геополітичні тренди у розвитку Євросоюзу як нового, інтегрованого та повноцінного гравця глобального масштабу. Однак для практичної імплементації положень Лісабонського договору необхідне час. Забезпечення ефективної роботи реформованих інституцій та нових механізмів, що діятимуть у відповідності до нової Лісабонської системи, записано у ключових пріоритетах майбутнього головування Іспанії, Бельгії та Угорщини на період січня 2010 – червня 2011 року.

Економічні параметри сучасних відносин США та ЄС

У 2010 року обсяги так званої трансатлантичної торгівлі (обсяги торгівлі товарами і послугами між США та 27 країнами-членами Європейського Союзу) слали близько **4.8 трлн. дол. США**. Ця цифра вказує на те, що торговельно-економічне співробітництво між США та Євросоюзом фактично є одним з ключових факторів подальшого глобального економічного зростання. Такі фінансові цифри також є ознакою найбільш потужного, систематизованого та інтегрованого партнерства між однією окремою країною та групою держав, об'єднаних у військово-політичний та фінансово-економічний союз.

Важливим і показовим є також те, що у сукупності два трансатлантичних партнера – Сполучені Штати та Європейський Союз, в яких проживають лише 12% населення планети, відповідають за створення практично половини світового внутрішнього валового продукту та 40% обсягів світової торгівлі. Цікаво також те, що США та Європейський Союз є найбільшими торговельними та інвестиційними партнерами решти країн світу².

---

¹ “The EU-USA Relations: allies or antagonists?”, Davis Jackson, USA Today, Nation’s newspaper, http://www.usatoday.com/educate/college/casestudies/20061008-EU_US_Allies.pdf

² “The European Union and the United States: A long-standing Partnership”, The EU Focus, published on December 2010, The EU Representative to the USA

Таблиця 1

Економічні параметри ЄС, США, ЄС+США та країн світу				
	ЄС 27	США	ЄС+США	Інші країни світу
ВВП (2009 рік) за даними Світового банку	16,4 трлн. дол. США	14,3 трлн. дол. США	30,7 трлн. дол. США	58,1 трлн. дол. США
Світове ВВП	28,19 %	24,52 %	52,71 %	100 %
Населення	501 мільйон	309 мільйонів	810 мільйонів	8,86 мільярдів
ВВП на душу населення	32, 842 дол. США	46,437 дол. США	38,020 дол. США	---

Не зважаючи на руйнівні наслідки світової фінансово-економічної кризи, економічні відносини Європейський Союз – США залишаються традиційно стійкими і носять ще більш важливий характер не лише для подолання світової економічної рецесії, але й для стимулювання подальшого розвитку світової економіки і торгівлі.

Інвестиційне співробітництво США та ЄС

Обсяги взаємних інвестицій між Сполученими Штатами та Європейським Союзом є справді безпрецедентними. Так, відповідно до статистичних даних, станом на кінець 2010 року країни-члени Європейського Союзу інвестували в американську економіку близько **1,5 трлн. дол. США**. У той же час, відповідно до аналогічного періоду, обсяг американських інвестицій у економіку Євросоюзу склав близько **1,7 трлн. дол. США**, що дорівнює близько половини від загального обсягу усіх американських закордонних інвестицій¹. Цифри вражають, підкреслюючи справді стратегічний характер відносин між цими дворами ключовими геополітичними гравцями.

Важливо зазначити, що традиційно США дуже активно використовували можливості Державного департаменту США для просування американських

¹ “The European Union and the United States: A long-standing Partnership”, The EU Focus, published on December 2010, The EU Representative to the USA

економічних інтересів у відносинах з країнами Євросоюзу¹. Хотілося б зазначити наступні випадки:

1) авторство зовнішньополітичного відомства адміністрації Франкліна Д.Рузвельта економічного “плану Маршала”, який значною мірою визначив сьогоденний економічний потенціал Європи.

2) міністр торгівлі США Р.Браун свого часу прямо проголосив еру “комерційної дипломатії”, метою якої було сприяння розвитку торговельних та інвестиційних інтересів США за кордоном, зокрема у Європейському Союзі.

У сьогоденній економічній політиці США вже не намагаються використовувати чітко відокремлені підходи, які на практиці розділяли б аспекти політики (торгівля, політичні питання, військові справи), урядові установи та бізнес. В умовах відсутності узгоджених правил гри на світовому ринку уряд (передусім під тиском транснаціональних корпорацій) вимушений сьогодні активно створювати юридичні та організаційні засади для функціонування вже глобалізованої економіки. Підтримка і захист інтересів американського бізнесу у відносинах з реформованим Євросоюзом зводиться до рангу найважливішого державного завдання - одного з пріоритетів національної безпеки Сполучених Штатів.

Посилено державну підтримку США експорту товарів і послуг, прямих капіталовкладень американських компаній за кордоном, конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників на зовнішніх ринках, інформування корпорацій та банків щодо умов ведення бізнесу за кордоном і про діяльність іноземних комерційних структур, захист інтересів американських фірм, перегляд науково-технічної та антитрестівської політики з метою зміцнення позицій компаній США на зовнішніх ринках.

Серед основних державних органів, що підтримують розвиток міжнародного економічного співробітництва США з країнами-членами ЄС, активно проводить свою роботу Координаційний комітет зі сприяння торгівлі США (Trade Promotion Coordinating Committee). До його складу входять 19 провідних державних структур та організацій. Конгрес США щорічно виділяє Комітету 1,6-1,9 млрд.дол.США. Основна частина зазначених коштів реалізується через програми Міністерства сільського господарства, 16% - Міністерства торгівлі, 9% - Державного департаменту, 8-14% - Ексімбанку. Комітетом створено підтримуються відповідні державні веб-портали. На основі щорічної «Національної експортної стратегії» (National Export Strategy) Комітет готує деталізовані програми щодо сприяння та поширення закордонної діяльності американських компаній.

---

¹ “Europe warns Obama: This relationship is not working”, FOX News, published on July 15, 2010, <http://www.foxnews.com/politics/2010/07/15/europe-warns-obama-relationship-working/#>

Для всебічної підтримки закордонному бізнесу США створено 109 регіональних центрів допомоги розвитку експорту (Export Assistance Center), через які відбувається широке інформування національних фірм і банків про ситуацію на ринках інших країн та діяльність іноземних компаній, надається сприяння у пошуку іноземних партнерів і укладанні контрактів, проводяться спеціальні брифінги та тренінги, створюються регіональні консультаційно-інформаційні центри тощо.

В зовнішньополітичному відомстві США питання підтримки експортній та інвестиційній діяльності компаній та банків США координує Бюро з питань економіки, енергетики та бізнесу. За ініціативи Бюро при Держдепартаменті створено Фонд стимулювання та сприяння бізнесу (Business Facilitation Incentive Fund), який надає підтримку зовнішньоекономічним контрактам та інвестиційним проектам американських компаній і банків. Зовнішньоекономічною проблематикою і наданням сприяння та забезпечення інтересів американського бізнесу в Держдепартаменті також займаються Бюро з міжнародних інформаційних програм, Бюро досліджень і розвідки, Дорадча рада з питань міжнародної безпеки, Агентство США з міжнародного розвитку.

Водночас відбувається процес безпосереднього впливу провідних організацій американського бізнесу, його лобістських та інформаційно-медійних структур на процес розробки та реалізації зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу держави з метою максимального врахування інтересів компаній і банків США на зовнішніх ринках. Державний департамент залучає представників провідних американських компаній до спільних дій, спрямованих на посилення міжнародного іміджу держави, надаючи широке сприяння приватному бізнесу США закордоном.

Таку співпрацю забезпечують наступні структури:

– Консультативний комітет з питань міжнародної економічної політики при Державному департаменті (State Department's Advisory Committee on International Economic Policy), який готує пропозиції Уряду США з питань зовнішньоекономічної політики, двосторонніх відносин, запровадження економічних санкцій проти окремих держав та компаній. В Консультативному комітеті є підкомітети (з питань Близького Сходу та Північної Африки, економічних санкцій тощо), що працюють на регулярній основі.

– Консультативна рада з питань міжнародних комунікаційних зв'язків та інформаційної політики при Державному департаменті (International Communications and Information Policy), яка опікується також наданням сприяння провідним американським компаніям-виробникам та провайдерам інформаційно-комунікаційної техніки і послуг у реалізації їхньої продукції за кордоном. До складу Ради входять провідні представники державних органів, транснаціональних корпорацій («ІБМ», «АТТ», «Моторола», «Боїнг», «Локхід-Мартін» та ін.) і наукових кіл. Члени Консультативної ради надають свої

рекомендації Уряду США щодо формування інформаційної політики країни; підготовки двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угод; промислової, інформаційної та регуляторної політики іноземних країн.

– Національна рада з питань зовнішньої торгівлі (National Foreign Trade Council), членами якої є понад 550 компаній і банків, які на високому рівні взаємодіють з провідними державними установами США щодо розробки зовнішньоекономічного курсу держави, оподаткування прибутків, отриманих за кордоном, субсидювання експортних програм, сприяння і захисту інтересів бізнесу США за кордоном. Крім того, Рада із зазначених питань співпрацює з низкою міжнародних організацій. Національна рада з питань зовнішньої торгівлі є найбільш впливовою бізнесовою організацією країни, на долю її членів припадає близько 70% американського експорту та обсягу іноземного інвестування.

– Бізнесова рада з питань міжнародного порозуміння (Business Council for International Understanding), створена для взаємодії між керівництвом провідних американських компаній та Держдепартаменту щодо сприяння бізнесу США за кордоном. На засіданнях Ради розглядається політична та економічна ситуація в іноземних країнах, обговорюються нові бізнес-проекти, спільні заходи щодо розширення експорту американських товарів і послуг на іноземні ринки, відбувається представлення нових послів США членам організації та ознайомлення їх з інтересами американських компаній у країнах перебування.

Таким чином, на сьогодні в США на найвищому державному рівні створено ефективно діючий механізм підтримки і захисту зарубіжних інтересів американських компаній і банків. При цьому зовнішньополітична стратегія країни спрямована, з одного боку, на укладання міжнародних угод і правил, що гарантують права американських корпорацій за кордоном, а з іншого - на надання прямої підтримки компаніям Сполучених Штатів, що працюють за кордоном, у тому числі на території реформованого Європейського Союзу.

Формування нового сприйняття Сполученими Штатами реформованого Європейського Союзу

На сьогодні надзвичайно важливим є питання сприйняття Сполученими Штатами Америки ділових партнерів з Європейського Союзу після ратифікації Лісабонського договору. Ця тематика поки що недостатньо висвітлюється у публікаціях та дослідженнях, що проводяться відповідними установами та організаціями США та країн ЄС.

Однак та інформація, яка з'являлася у 2010 році різних європейських та американських джерелах дає підстави для наступних висновків.

1. Сприйняття нової ролі Європейського Союзу головним чином пов'язане з **продовженням процесу «європейської інтеграції»**. Історично склалося так, що процес розширення Євросоюзу за рахунок нових держав

завжди асоціювався з мирним волевиявленням обох сторін, не створював потенційних загроз для сусідніх з Євросоюзом країн, а також був спрямований на досягнення спільних цілей – повага до прав людини, захист демократичних цінностей, бажання розвивати економічні зв'язки шляхом зняття торговельних бар'єрів та перешкод, повага до загальноєвропейських цінностей.

2. Девіз Європейського Союзу – «єдність у різноманітті» (unity in diversity) – характеризує інший інформаційний тренд цього найбільшого у світі міждержавного об'єднання. Євросоюз за роки свого існування став одним із символів демократичного співіснування різних народів, культур та релігій, що зробило його реальною моделлю для інших країн світу та міждержавних об'єднань. Схожим імідж у міжнародному інформаційному просторі належить також і Сполученим Штатам.

3. Мультикультуралізм Євросоюзу є близьким по своїй природі та по духу до мультикультуралізму Сполучених Штатів Америки, які формувалися за принципом «країни емігрантів». З огляду на цей фактор розширений за рахунок нових країн Європейський Союз з населенням близько 500 мільйонів є близьким по суті до багатонаціональних Сполучених Штатів з населенням більше 300 мільйонів.

Отже, що після ратифікації Лісабонського договору імідж Європейського Союзу як більш міцного, більш інтегрованого міждержавного об'єднання чіткіше і зрозуміліше сприймається його основним торговельним та військово-політичним партнером – Сполученими Штатами Америки.

References:

1. *Treaty amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (CIG 1/1/07 REV 1)*
URL: http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1317&lang=en
2. *Hrytsiak I.A. Pravo ta instytutsii Yevropeis koho Soiuzu. K., 2004. 260 s.*
3. *Deivys K. Pravo Evropeiskoho Soiuzu: Per. so 2-ho anhl. Yzd. K.: Znannia, 2005. 406 s.*
4. *Evropeiskoe pravo. Pravo Evropeiskoho Soiuzu y pravovoe obespechenye zashchyty prav cheloveka: Uchebnyk dlia vuzov. 2-e yzd., peresmotr.y dop. M.: Norma, 2005. 960 s.*
5. *Kernz V. Vstup do prava Yevropeis koho Soiuzu: Navch. posib: Per. z anhl. K.: T-vo «Znannia», KOO, 2002. 381 s.*
6. *Pravo Evropeiskoho Soiuzu: Uchebnyk dlia vuzov. M.: Yuryst', 2004. 925 s.*

РОЗДІЛ ІХ Нотаріус як суб'єкт захисту прав і свобод людини

МАНОЙЛО Наталія Григорівна

Кандидат філософських наук, докторант
Національного педагогічного університету

ім. М.П. Драгоманова

<https://orcid.org/0000-0002-6369-7437>

9.1. Філософське-правовий аналіз принципів латинського нотаріату.

9.2. Мотиваційні домінанти в діяльності нотаріусів України.

9.3. Нотаріус як визначальний суб'єкт в процесі формування демократично-правового суспільства.

Notary as a subject of protection of human rights and freedoms

Candidate of philosophical sciences N. G. Manoylo

Private notary of Kyiv city notarial district,

doctoral student of the National Pedagogical

Dragomanov University

Нотариус как субъект защиты прав и свобод человека

Кандидат философских наук Н. Г. Манойло,

докторант

Национального педагогического университета

им. М. П. Драгоманова

Ключові слова: Людина, суспільство, нотаріат, нотаріус, суб'єкт, право, правосвідомість.

Keywords: Human, society, notary, notary, subject, law, legal consciousness.

Ключевые слова: Человек, общество, нотариат, нотариус, субъект, право, правосознание.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуті основні заповіді латинського нотаріату, які мають бути визначальними при виконанні ними властивих нотаріусам видів діяльності. Згідно розуміння філософії як практики свободи мислення, можливої за умови застосування сумніву щодо змісту нібито усталених понять. Насправді ж майже завжди нормативні документи, які йдуть від директивних органів влади, не наводять їх визначення. Звідси складність пред'явлення претензій до виконавців, які, особливо ж у правовій площині, здатні до аргументованих обґрунтувань, заснованих на глибокому знанні, отриманому як якісною освітою, так і тривалою практикою їх застосування. Тому в статті існуючі заповіді розглядаються з точки зору необхідності такого їх визначення, яке б давало

можливість всім нотаріусам діяти в межах законності, оскільки він є вирішальним в їх діяльності. В першу чергу це стосується понятійних заповідей Правди, Честі, Справедливості, Закону та Гідності. На користь обраного нами підходу той незаперечний факт, що поняття несуть на собі своєрідний тягар методологічної відповідальності, або ж суб'єктності. Коли говорять про людину як суб'єкта, то це означає, що вона має такий статус саме завдяки розумінню такої пізнавально й практично спрямовуючої дії поняття, що є, як стверджував Гегель, душею методу, його субстанціональною основою. Таке розуміння випливає з того, що людина як природно-соціальна істота в якості внутрішнього стрижня своєї діяльності має об'єктивний закон світобудови, пізнавши який, вона долає свавільну волю, формуючи при цьому розумно-вольовий спосіб діяльності, що є єдино гідним її призначення. Лише таким чином людська суб'єктивність набуває статусу суб'єктності, на засадах якої можна утвердити в суспільстві справедливість як суть права і віковичну мрію людей про її неодмінне утвердження.

SUMMARY

The article considers the basic precepts of the Latin notary, which should be decisive in the performance of their inherent activities of notaries. According to the understanding of philosophy as a practice of freedom of thought, possible if the application of doubt about the content of supposedly established concepts. In fact, normative documents from policymakers almost always do not define them. Hence the difficulty of making claims against performers, who, especially in the legal field, are capable of reasoned justifications based on deep knowledge gained from both quality education and long-term practice of their application. Therefore, the existing precepts are considered in the article from the point of view of the need to define them in such a way that would allow all notaries to act within the law, as it is crucial in their activities. This is especially true of the conceptual precepts of Truth, Honor, Justice, Law, and Dignity. In favor of our approach is the indisputable fact that the concepts carry a kind of burden of methodological responsibility, or subjectivity. When we talk about man as a subject, it means that he has such a status precisely because of the understanding of such a cognitive and practical guiding action of the concept, which, according to Hegel, is the soul of the method, its substantial basis. This understanding follows from the fact that man as a natural and social being as the inner core of his activity has an objective law of the universe, knowing which, he overcomes arbitrary will, while forming a rational-volitional mode of activity that is only worthy of its purpose. Only in this way does human subjectivity acquire the status of a subject, on the basis of which justice can be established in society as the essence of law and the age-old dream of people of its inevitable establishment.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные заповеди латинского нотариата, которые должны определяться при выполнении ими свойственных нотариусам видов деятельности. Согласно пониманию философии как практики свободы мышления, возможной при условии применения сомнения относительно содержания якобы устоявшихся понятий. На самом же деле почти всегда нормативные документы, идущие от директивных органов власти, не приводят их определения. Отсюда сложность предъявления претензий к исполнителям, которые, особенно в правовой плоскости,

способны к аргументированным обоснованиям, основанным на глубоком знании, полученном как качественным образованием, так и длительной практикой их применения. Поэтому в статье существующие заповеди рассматриваются с точки зрения необходимости такого их определения, которое давало бы возможность всем нотариусам действовать в пределах законности, поскольку он является решающим в их деятельности. В первую очередь это касается понятийных заповедей Правды, Чести, Справедливости, Закона и Достоинства. В пользу выбранного нами подхода тот неоспоримый факт, что понятия несут на себе своеобразное бремя методологической ответственности, или субъектности. Когда говорят о человеке как субъекте, то это означает, что он имеет такой статус именно благодаря пониманию такого познавательного и практически направляющего действия понятия, являющегося, как утверждал Гегель, душой метода, его субстанциональной основой. Такое понимание вытекает из того, что человек как природно-социальное существо в качестве внутреннего стержня своей деятельности имеет объективный закон мироздания, узнав который, он преодолевает произвольную волю, формируя при этом разумно-волевой способ деятельности, единственно достойный ее назначения. Только таким образом человеческая субъективность приобретает статус субъектности, на основе которой можно утвердить в обществе справедливость как суть права и вековечную мечту людей о ее непреходящем утверждении.

9.1. Філософсько-правовий аналіз принципів латинського нотаріату

Відомий вислів про те, що «знання – сила» передбачає, що йдеться не про силу самого по собі знання, а про силу методу, який наявні у людини знання, які вона може мати завдяки добрій оперативній пам'яті та різноманітним методикам її підсилення, трансформує у спосіб її власної практичної життєдіяльності, включно з професійною. Для цього потрібно не просто знати кінцеві визначення понять, а бути здатним до їх перевірки відповідними методами пізнання, завдяки чому формуються навички та уміння трансформувати їх у переконання. Проблема якраз і полягає в тому, яким чином поєднати знання, уміння й навички, які, взяті разом, здатні сформувати у людини розумну волю, яка б спрямовувала силу вродженого характеру в соціально сприйнятливе річизце.

Можна стверджувати, що такий підхід визначає зміст філософських досліджень увесь період цивілізованого періоду існування людства, визначаючи співвідношення розуму й волі в якості основного покликання філософії та філософсько-правових і філософсько-педагогічних досліджень. На деякі із них ми будемо посилатись у даній статті.

Методологічною основою дослідження в даній статті є філософсько-антропологічний аналіз, який враховує як вроджені природні властивості людини, так і набуті нею в процесі соціалізації в суспільстві.

Мета статті – навести понятійні визначення основних заповідей латинського нотаріату, які без цього просто слова, а не методи суб'єктно спрямованої діяльності нотаріуса.

Основні заповіді латинського нотаріату, покликані надати нотаріусам статус суб'єктів правового способу виконання своїх професійних обов'язків, наступні. Подамо їх у тому порядку, який міститься у праці М. Дякович «Хрестоматія нотаріального права України». Це: «1. Поважай своє міністерство. 2. Утримайся, навіть якщо найменший сумнів робить незрозумілими твої дії. 3. Відплачуй належне Правді. 4. Дій обачно. 5. Вивчай з пристрасстю. 6. Радься з Честю. 7. Керуйся Справедливістю. 8. Обмежуйся Законом. 9. Працюй Достойно. 10. Пам'ятай, що твоя місія полягає в тому, щоб не було суперечок між людьми»¹.

Можливо, що з точки зору права як цілком автономної сфери нормативних знань, покликаних регулювати взаємовідносини між людьми, людей із різними організаціями, включно з державою, представленою її інститутами, заповіді не потребують якогось критичного аналізу. Проте такі заповідальні вимоги з точки зору філософії, яка розглядає право як свою внутрішню органічну складову, потребують певних доповнень. Насамперед з тих позицій, що, будучи лаконічними, вони не розкривають сутнісний суб'єктно спрямовуючий зміст тих заповідей, які пишуться з великої літери. Припускати наперед, що нотаріуси єдині у своєму розумінні їх змістовної сутності було б необачно. Тим паче, що одна із них вимагає «діяти обачно». До того ж закон тотожності вимагає, що при будь-якій взаємодії, яка передбачає вирішення певної проблеми зацікавленими в цьому суб'єктами, їм потрібно дійти згоди щодо змісту використовуваних ними понять, оскільки лише в такому разі можна буде уникнути суперечок. А це також вимога заключної заповіді.

Отже, спробуємо проаналізувати заповіді, які по суті є принципами латинського нотаріату. А будь-який аналіз передбачає наявність в ньому певної долі сумніву. Надто ж у тому випадку, коли це філософсько-антропологічний аналіз, який неодмінно враховує властиву людині суб'єктивність як первинну форму її суб'єктності. Через що у різних людей однакові слова мають дещо відмінне смислове наповнення. Причому, це чи не найбільшою мірою властиво вченим, а не пересічним громадянам, які досягають згоди іншими способами. В обох випадках це об'єктивно виправдано. Пересічна людина не заглиблюється в сутнісні тонкощі слів, оскільки інтуїтивно всіма людьми їх зміст перебуває в певних взаємно прийнятних межах. Для вчених постійне уточнення смислових тонкощів має професійне значення, адже вони свідомі того, що макросвіт складається з мікроелементів; і що їх вчення потрібні не заради них самих, а для їх втілення в практичні дії – промислово-технологічні чи соціально-виховні.

Таким чином, заповіді, будучи покладені в основу нотаріальної діяльності, є *вірними*, проте це не означає, що їх потрібно брати *на віру* без осмислення тих значень, які складають їх внутрішню сутність. Вірне розуміння

---

¹ Djakovic MM Textbook of notarial law of Ukraine: Textbook. K. : Truth, 2017. 440 p.

– це завжди результат осмисленого сприйняття змісту понять засобом докладання власних пізнавально-методологічних зусиль, які приводять до аналогічного з вже наявним результатом. Л. Фейєрбах, поважаючи Г. Гегеля як свого вчителя й видатного мислителя, все ж таки критично поставився до властивого йому способу викладу аудиторії відомого йому змісту абсолютної ідеї, який вона має лише вивчити «напам'ять як «Отче наш». Його позиція наступна: «Мислення є *безпосередня* діяльність, оскільки воно – *самодіяльність*. Ніхто не може за мене мислити; в істинності мислі я переконуюсь тільки *через самого себе*. ...Не у владі філософії наділяти розумом, вона його *передбачає*; вона тільки *визначає* мій розум»¹.

Якщо виходити з цього безумовно гуманістично спрямованого підходу до людини, то виявиться, що якісь приписи до неї, навіть якщо вони приймаються спорідненою за спільним видом діяльності спільнотою, не є такими, що їх неодмінно потрібно приймати. Адже якщо приймати щось, то для неохочих, а не для тих, хто й без них діє так, як того велить їх розумна воля. Відсутність у заповідях пояснень їх змісту свідчить на користь висловленого нами судження.

Якоюсь мірою в сучасних умовах певним анахронізмом виглядає заповідь «поважати своє міністерство». Маємо на увазі країни розвиненої демократії, адже там домінує пріоритет громадянського суспільства, в якому держава є рівноправним партнером громадянських організацій. Тому має бути взаємоповага. Щодо українського суспільства, тут ситуація далека від взаємоповаги, на що ми звертали увагу в попередньому підрозділі. Варто також відзначити значення самого слова міністр: «**I minister, tra, trum ...** той, хто допомагає, сприяє. **II minister, tri** 1) слуга, підручний, служитель..; 2) помічник, соратник, виконавець або дотримувач законів..; 3) пособник..; 4) служитель культу, священник»². Є великі сумніви, чи керуються саме таким змістом працівники міністерств, надто ж їх керівні особи. Як і сумніви в тому, що пересічний люд цікавиться значеннями таких важливих для його буття термінів. Ось чому чи не головною причиною людських негараздів є їх невігластво, на якому паразитують недоброчесні владолюбці, адже це дає їм владу над народом, а не, як це має бути, навпаки.

Аналогічно й відносно другої заповіді. Як можна утриматись від сумніву, якщо він є важливою атрибутивною властивістю людини як високоосвіченої соціально-духовної істоти, наділеної найвищими переліченими в заповідях чеснотами. Пригадаймо авторитетну думку А. Камю, згідно якої черв'як мислення, якщо воно складає професійну суть людини, підточує постійно. Підточує душевний стан, який втрачає рівновагу, яку відновити рекомендацією

---

¹ Feuerbach L. On the critique of Hegel's philosophy. Selected philosophical works. In 2 volumes. M.: Politizdat, 1955. Vol.1. P.53-96.

² Butler IH Latin-Russian dictionary. M., «Russian language», 1976. 1096 p.

«утриматись від сумніву» навряд чи можливо. І навпаки, роздуми над причиною зародження щонайменшого сумніву, здатні відновити її.

Також не зовсім зрозуміло, в чому сумнів: у власних діях нотаріуса чи коли його дії не є зрозумілими для клієнта. Очевидно, що йдеться про сумніви у своїх діях, породжених недосконалістю законів чи якихось інших правил, які визначають порядок здійснення нотаріальних операцій. Якщо вони незрозумілі клієнту, то наявність у нотаріуса зазначених чеснот дозволить йому досягти взаєморозуміння й порозуміння. Адже це для нотаріуса справа честі й професійної репутації.

Більш складними й більш важливими для філософського аналізу є ті заповіді, які мають статус найвищих чеснот для будь-якої людини, тим паче для тієї, яка є «другом суддів», другом законів, прикладом розуміння їх суті та уміння їх реалізувати у своїй практичній діяльності таким чином, який би не породжував суперечок. Складними в тому сенсі, що, будучи наведені, але не визначені змістовно як методи їх дотримання, вони потребують чітких визначень. Принаймні таких, які б не породжували тривалих публічних дискусій між вченими, які в більшості випадків не справляють на публіку позитивного пізнавального враження. Причина в тому, що пізнання являє собою діалектичний процес взаємодії протилежних понять, які єднає спільна основа. Винесення на загал якогось одного із них не формує в його членів об'єктивного розуміння діалектики Буття. Звідси постійні претензії, властиві буденній свідомості, до тієї частини суспільства, яка визначається як його провідна інтелектуальна верства, але яка чомусь не здатна наочно, зримо, достовірно продемонструвати свою відданість Правді, Честі, Справедливості, Закону, Гідності.

Отже, спробуємо дати визначення цим чеснотам в їх єдності з протилежними поняттями. Причому, спроби будемо робити на основі інтуїції, сформованої досвідом попередніх знань, отриманих як засобами системи освіти, так і власного життєвого досвіду. Адже людина є суспільною істотою як в біофізичному, так і соціально-духовному плані. Тобто, у всього сущого єдина основа, але різні його об'єкти мають різну її міру, що й породжує «нерівну для всіх рівність», як про це говорив Г. Сковорода. Що не означає, що ці «всі», тобто люди, погоджуються з такою нерівністю. Вони мають бажання «побачити Бога» в образі реальної боголюдини, а не самим досягати найвищої міри в боротьбі з обмеженістю властивої їм міри, розширення якої в їх можливостях. В такій боротьбі йде сходження від буденного буття до граничного й мета-граничного.

Якщо обрати не інтуїтивний метод, тоді дослідник неодмінно попадає в залежність від змісту вже існуючих визначень, що не може не обмежувати його власний пізнавальний творчий імпульс. Крім того, є можливість співвіднести інтуїтивне із раціонально відкритим і, в разі змістовного збігу, порадіти від того,

що логіка мислення справді діє об'єктивно в тому випадку, коли вона засвоєна. Д. Локк відносив інтуїтивний ступінь пізнання до найвищого за своїми відкриттями потаємного, тобто істинного, того, що є своєрідним секретом також і нотаріуса як секретаря. Безпосереднє споглядання розумом ясних, чітких і виразних сутностей (ідей), достовірність яких безсумнівна. «Від такої інтуїції повністю залежить достовірність і очевидність усього нашого пізнання»¹.

Правда не може бути понятійно визначена без її співвіднесення з Кривдою. Ми пишемо з великої літери, тому що це рівнозначні для пізнання діалектичні понятійні протилежності. Причому, визначення цієї понятійної пари не може бути повним, якщо брати їх ізольовано від всіх інших наведених чеснот, як і тих, що взагалі характеризують людину в її взаємовідносинах з іншими людьми. Чим більш універсальними є зв'язки людини із Буттям в його природному й суспільному вимірі, тим складніше визначити якусь окрему пару в її ізольованості від них. Адже діалектика як методологія пізнання й водночас методологія висвітлення його результатів проявляє свою світоглядну суб'єктивність виключно як щось системно цілісне. Якщо не брати цього до уваги, будь-яка теорія не буде адекватно відображати об'єктивну реальність, в якій існує людина.

Отож, визначення правди має включати в себе всю сукупність, умовно кажучи, «позитивних» якостей людини в їх взаємодії з «негативними» як у ній самій, так і в інших людях при взаємодії з ними як членами суспільства. Найперше, правду слід визначати як певну модифікацію справедливості на тій підставі, що обидва слова мають спільний корінь. Тому правдиве повідомлення про певну подію має бути проявом справедливості. Остання, за визначенням Вчителя/Аристотеля, є найвищим мірилом справедливості, яка, в свою чергу, досить тісно прикута до окремої людини, до властивої їй суб'єктивної оцінки події. Суб'єктивність, у свою чергу, зумовлена певними особливостями природно-біологічної структури її організму, визначеного не стільки нею самою, скільки генетичним спадком її батьків. Тобто, суб'єктивність виявляється проявом об'єктивності на рівні кожного живого організму, починаючи від рослинного. Адже об'єктивний зміст не залежить від свідомості людини, проте, будучи особливим, діє суб'єктивно.

Як суспільна істота, людина формується в певних особливих умовах, які, будучи для неї також об'єктивними, проявляються як щось суб'єктивне, але з позицій інших людей. Таким чином об'єктивне як правдиве, таке, що відповідає наявній дійсності, вступаючи в комунікативну взаємодію з іншим об'єктивно правдивим, відчуває свою нібито неправду, тобто кривду, вона ж і несправедливість. Започаткований процес невідповідності індивідуально

---

¹ Locke D. Anthology of world philosophy. In 4 volumes M., «Thought», 1970. Vol. 2. P. 412-442.

сформованих правдивих провів об'єктивності спонукає до самозахисту, адже живий організм має перспективи для продовження життя за умови збереження стану рівноваги, яку забезпечує гомеостаз. Останній же в його соціально-духовному суспільному бутті передбачає постійний обмін інформацією між людьми, без якого біологічний організм не набуває статусу людини.

Отже, комунікативна взаємодія між людьми, будучи об'єктивною умовою їх формування саме в такій якості, породжує проблему знаходження між ними тієї спільної основи, яка б єднала їх як спільноти, здатні до такого способу життя, який би мав перспективи на нього. Оскільки виявляється, що це не так легко, між різними колективними людськими суб'єктами започатковується конфліктна ситуація. В межах однієї спільноти на початковому етапі існування людства, який тривав десятки тисяч років, єдина основа не була порушена. Йдеться про родову общину, для якої властивий їй спосіб життя не піддається сумніву, тому не диференціюється на діалектичні протилежності, які визначають індивідуальну самоцінність її членів. Проте, зустрічаючись з іншими родо-племінними общинами, такі протилежності проявляються зі всією очевидністю. Л. Гумільов тому й визначав етнос в такій первинній формі його існування як продукт, властивий певному біогеоценозу, як прояв географічного детермінізму. Звідси ж підсвідомий поділ на своїх і чужих. Свої правдиві і справедливі, а чужі – навпаки, породження кривди, кривої правди. Тому чужинців або проганяли з їх території, або асимілювали, або ж фізично знищували. Рецидиви подібних відносин між народами проявляються і в наш час навіть у найрозвиненіших демократично-правових країнах, попри те, що це всіляко засуджується їх правовою системою.

Започаткування економічних відносин між різними родо-племінними общинами суттєво змінює ситуацію. Появляється нерівність не лише між панівним народом і народом, який він завоював і пригнобив, позбавивши його прав на визнання за ним будь-яких властивих родових чеснот, але й права на життя. Разом із цим відбувається диференціація і в самого народу-завойовника між окремими його членами. І, як наслідок, зароджується антагонізм на рівні протиставлення Я і Ти, Я і Ми, Я і Вони, Вони і Ми. Раніше не рефлексивні родові почуття, що слугували єдиною основою для практичної єдності членів роду, почали осмислюватись в якості діалектичної єдності понятійних протилежностей. Загально-родове об'єднувало суто понятійно. Наприклад, всі вільні від рабства, але не рівні за кількістю рабів. Або: всі рівні як громадяни єдиної держави, але не рівні за багатьма іншими критеріями. Тоді залишається один вихід: бути рівними перед Законом, перед Справедливістю, в Гідності та Честі. Протилежні понятійні визначення в такому разі ігноруються тими, хто сам себе відносить до «позитивних» чеснот, наділяючи «негативними» всіх, хто піддає сумніву наявність у них таких цінностей. Ми це постійно спостерігаємо у

тих випадках, коли представники влади на певних прес-конференціях «повністю спростовують» всілякі неправдиві кривдження їх незаплямованої честі.

Таким чином, оскільки діє універсальний закон взаємодії всього зі всім, визначати всі заповіді в їх діалектичній парі зі своїми протилежностями означає ніщо інше, як суперечити об'єктивній методології пізнання. Проте в якості допоміжного методу, потрібного для початку роздумів над системою цінностей, дія згідно якої і яких формує цілісну людину, такі визначення властиві філософській, морально-етичній, релігійній, педагогічній і т. п. літературі. Спробуємо й ми дати такі попередні визначення, щоб потім їх об'єднати в єдине ціле, оскільки суб'єктність колективного, з'єданого в якості спільноти одностумців, набагато потужніша, ніж суб'єктність окремого індивіда, правдивого у своїх ціннісних визначеннях.

Через те, що всі зазначені в заповідях чесноти споріднені в якості найвищих цінностей, які характеризують людину як суб'єкта розумно-вольової діяльності, не має особливого значення, з якої з них починати визначення. Поняття честі, що зумовлювалось вимогою до нотаріуса проявляти повагу до клієнтів, до рівня їх компетентності, врешті, до їх честі. Наслідком такої взаємодії має бути взаємна довіра, взаємне сприйняття обома сторонами результату або консультації, або ж посвідчення правомірності документів в якості таких, що відповідають принципу законності.

9.2. Мотиваційні домінанти в діяльності нотаріусів України

Якщо давати ***визначення Честі як чесноти*** – звернемо увагу на єдність коренів, що означає визначальний статус в поведінці людини саме цієї цінності, ***яка визначає її загально-родовий статус, то це абсолютна відповідність дій людини прийнятим в суспільстві нормам взаємодії між людьми, оскільки вони є для неї її усвідомленим внутрішнім обов'язком.*** Всі чесноти вимагають завжди діяти згідно вимоги розуму, що в такому абсолютному статусі практично неможливо. Адже абсолютні істини завжди відносні щодо умов застосування їх в якості способу взаємодії між людьми. Але, зважаючи на те, що нотаріуси посвідчують законність нотаріальних операцій чи певних документів, для них діяльність згідно вимог «чистого» вольового розуму виступає в якості обов'язкової професійної вимоги. Це зайвий раз підкреслює винятковість цієї професії та необхідність держави всіма можливими засобами популяризувати нотаріальну спільноту, надавати їй певний пріоритет у справі вдосконалення правового законодавства і закріпити за ними право законодавчої ініціативи.

На противагу нотаріальній спільноті, всі інші верстви суспільства, об'єднані професійно чи за іншими критеріями, приймаючи кодекси честі, дещо звужують їх загально-родовий змістовний вимір. Проте пропагують його суспільному загалу в якості такого, що нібито відповідає його потребам.

Що стосується визначення Закону, то воно відоме в тому змісті, який характеризує взаємодію природних об'єктів. Відносно людини його атрибутивні ознаки – об'єктивність, загальність, внутрішня сутнісна необхідність, незмінна повторюваність та усталеність прояву основних властивостей об'єктів взаємодії – отримують певну кореляцію. Вона зумовлена тим, що лише людина є своєрідною мікро-моделлю Всесвіту, ніби покликаною самою його еволюцією, як стверджував Гегель, до його пізнання в собі самій. А процес пізнання суттєво залежить від індивідуальних особливостей кожної людини, яка потребує того, щоб при визнанні результатів її власних пізнавальних зусиль не принижувалась її Честь, Гідність, оскільки це не може бути проявом Справедливості. Тобто, завжди загально-родові поняття, якщо вони не усвідомлені людиною в якості природної, генетично визначеної індивідуальності, сприймаються скептично. Вона, звичайно, визнає їх необхідність, але виключно в її власному розумінні. Це також прояв інтуїції, але не інтелектуальної, не просвітленої розумно-вольовими зусиллями, спрямованими на усвідомлення себе в якості соціальної істоти. Соціальне на буденному рівні переважно сприймається як сумісне, а не як єдине у своїй різноманітності, яке не залежить від місця проживання.

Таким чином, **Закон** в його суспільному вимірі – це **внормована можливість** діяти миру і злагоди між людьми, сформована на основі визнання їх **права** на певну міру відхилення від загальних для суто природних об'єктів його атрибутивних ознак. Звідси й принцип верховенства Права перед Законом в його суто об'єктивно-природному прояві. Міра відхилення в кожній людині як природної індивідуальності різна, але вона санкціонована якщо не кожною особою, то її представниками в органах законодавчої влади.

Вимога заповіді до нотаріусів діяти згідно «меж Закону» є проявом диктату загального, який не є настільки обов'язковим для представників органів виконавчої влади. Порушення правової норми в цій сфері дуже часто пояснюється або їх некомпетентністю, оскільки адекватно тлумачити норму закону в його справедливій мірі складно тим, хто не є суб'єктом прийняття законів. До того ж міра розуміння справедливості і є, за визначенням, саме право. Або ж завжди є пом'якшення у вигляді «перевищення службових повноважень», яке не веде за собою серйозних покарань, які, якщо це нотаріус порушує «межі Закону», тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Адже діє латинське правило, згідно якого «закон суворий, але це закон».

Між тим, якщо виходити зі специфіки закону, який приймають люди, вдаючи при цьому, що вони як суб'єктивні істоти здатні у своїй законодавчій діяльності досягти максимальної міри об'єктивності, то потрібно вести мову про Правовий Закон, внутрішній зміст якого пронизаний Справедливістю. Звідси потреба у її понятійному визначенні. Отже, **Справедливість** – це така дія

правового законодавства, яка забезпечує мир і злагоду як між людьми в їх повсякденній взаємодії, так і суспільство в його цивілізаційному розвитку.

Із наведених визначень видно, що Закон і Справедливість – суть однопорядкові поняття, оскільки йдеться про справедливість закону в тому розумінні, що це закон, який утверджує справедливість. Якщо таке відчуття у людей, до яких він застосовується, не виникає, вона не вважає його виразником справедливості. Про це свідчить те, що люди з будь-якого приводу, який є предметом правового обговорення, апелюють не до земного людського суду, а до міфічного божественного. Цілком можливо, що заповіді латинського нотаріату враховували подібну ситуацію, тому одну з них визначили як «дій обачно». Ми думаємо, що діяти так можливо лише в суто теоретичній площині, що ми й намагаємось реалізувати в цьому дослідженні. Щодо практичної площини, то заклик «діяти обачно» навряд чи знімає у нотаріусів, яким відвідувачі зі всією щирістю викладають свої міркування щодо справедливості законів чи її відсутності в них, стресову душевну ситуацію в тому разі, коли вони погоджуються з їх аргументацією. Як і тоді, коли не погоджуються, але не повинні це показувати, захищаючи законність, позбавлену справедливості.

Звичайно, що прийняття закону законодавчим органом країни не може відбутись настільки швидко, настільки це можливо у свідомості тих, для кого необхідність внесення до існуючих законів певних уточнень є змістом їх повсякденної свідомості. Тому нотаріусам залишається втішатись заповіддю «вивчати з пристрасстю». Що також ми намагаємось реалізувати в даному дослідженні, яке, безумовно, допомагає душевному спокою, адже пізнавально-дослідницький стан дозволяє відчутти реальність мета-граничного рівня буття як такого, який породжує професійне граничне буття.

Ми досить правдиво відтворюємо наші пізнавальні зусилля, тому час визначити зміст поняття Правди. Хоча відома максима, згідно якої «правда добре, а щастя краще», ставить додаткові труднощі не стільки на шляху понятійного визначення, скільки на намаганні віднайти її в реальному житті, де її постійно супроводжує кривда. Кант досить влучно висловив цю складність, стверджуючи, що кривизну людської суб'єктивності виправити практично неможливо.

Правда – повідомлення про об'єктивний зміст певної події, викладений людиною з максимально можливою мірою для неї як суб'єктивної істоти відвертості. Визначення вже містить в собі положення про те, що правду завжди супроводжує певна міра викривлення її змісту. Свідомого, якщо це людина без честі, закону та справедливості, людина, яка ігнорує заповідь «радитись із Честю». Така ситуація принципово неможлива для нотаріуса як професійного й високоосвіченого «свідка Честі», одного з розробників її змісту. Меншою мірою вона можлива для освіченої людини, яка, з одного боку, не зобов'язана якимись професійними вимогами й можливими

покараннями за домішки кривди в правді; з іншого, визнає їх не лише суспільну необхідність, але й необхідність перед собою. Це найбільшою мірою стосується науковців у своїй професійній сфері, адже там є об'єктивні експериментальні критерії перевірки результатів досліджень на їх правдиву істинність. Проте поза нею ця міра здатна суттєво зменшуватись, адже кожній людині, включно з науковцями, властиве лукаве бажання вийти переможцем у своєрідному змаганні з колегами. Звідси й породження антиподів діалектики, якими є софістика, еклектика, догматизм та еристика. Саме це стало підставою для Ф. Бекона при обґрунтування ним змісту ідолів свідомості, які заважають людині прагнути до правдивості як форми об'єктивності. В даному випадку не лише ідолу роду, але й ідолу печери. Останні «зароджуються від властивих кожному ознак як душі, так і тіла, а також від виховання, зі звичок і випадковостей»¹. Ми навели цей ідол, беручи до уваги обраний нами філософсько-антропологічну методологію аналізу об'єкта дослідження. Сам же мислитель вважав найбільш тяжким для утвердження всіх позитивних чеснот ідоли натовпу, площі, ринку, властиві найбільш широкому людському загалу, який, плутаючи слова з поняттями, що «зробило науки і філософію софістичними й недіяльними»².

Таким чином, ми підійшли до необхідності понятійно визначити заповідь, названу Гідністю. Але це не означає, що саме вона є вихідною й тому завершальною. Вище ми відзначили, що всі заповіді рівнозначні у своїй ціннісній сутності для будь-якої людини. Але в першу чергу для людей, що складають нотаріальну спільноту. Адже до всіх інших спільнот таких жорстких вимог, закріплених як неодмінний внутрішній обов'язок, держава не ставить. В тому числі й для тих, хто формує законодавчий орган державної влади. Достатньо порівняти заповіді нотаріуса й зміст присяги, настільки абстрактної, що фактично не зобов'язує народних депутатів бути прикладом для наслідування тими, хто їх обрав. «Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу. Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників». По відношенню до значної частини депутатського корпусу за весь період незалежності України не можна сказати, що вони діяли згідно з її змістом, тобто були гідними високої честі представляти народ.

Щодо визначення Гідності, то вийшло так, що саме ця чеснота увійшла до змісту Конституції України як головна. Стаття 3 відносить «честь і гідність» до найвищої соціальної цінності. Тому цілком очевидно, що потрібно визначити Гідність як заключну ціннісну чесноту, включивши до її змісту всі вище

---

¹ Bacon F. New organ. Essays in two volumes. Vol.2. М., «Thought», 1972. P.5-222.

² Там же.

перераховані як такі, що визначають як професійну діяльність, так і життєдіяльність нотаріуса загалом. До того ж всі морально-етичні цінності суть чесноти. Отже, **Гідність – це інтегральна мотиваційно спрямована ціннісна чеснота людини, сформована завдяки усвідомленій необхідності трансформації змісту понять Честь, Закон, Справедливість, Правда в розумно-вольовий спосіб життєдіяльності як мета-граничний.**

Звичайно, що таке визначення характеризує людину за тієї обов'язкової умови, що вона свідома своєї суспільної соціально-духовної сутності як первинної, а не похідної. До такого розуміння можна прийти лише обравши для себе пізнавально-пошуковий життєвий шлях. У своєму визначенні Гідності ми виходимо з того, що найвищою формою пізнання, яка ніби сама собою переходить у спосіб життя людини, є ідея. Можна мати багато знань, оформлених в якості наукових теорій, втілених в різні матеріальні артефакти, але не спосіб життя людини. Так відбувається зі знаннями про природні об'єкти. Щодо знань про людину як суспільну соціально-духовну істоту, то тут є проблеми з тим, що вони, будучи продуктом їх власної пізнавальної діяльності, не набувають статусу ідей, які адекватно їх змісту організовують способи і форми їх життєдіяльності. Причини відомі – різні прояви об'єктивно властивої людині суб'єктивності. Долаючи її прояви, людина шкодить сама собі, адже для цього потрібно змінювати звичний від самого народження спосіб життя, оскільки вимоги об'єктивно належного є загальними, а почуття власної самоцінності й, отже, гідності, починається з утвердження Я, а не Ми. Кожна людина, включно до найталановитіших і геніальних мислителів, має межі можливостей абстрагування від Я, адже це ніщо інше, як відчуження від своїх власних цілком достовірних відчуттів.

9.3. Нотаріус як визначальний суб'єкт в процесі формування демократично-правового суспільства

З. Фрейд вірно підмітив ту закономірність, згідно якої людина, стаючи на шлях пізнання, з об'єктивною необхідністю спонукається до абстрагування від сучасності, оскільки виявляється, що пізнання – це процес дослідження об'єкта в його історичному бутті. Це стосується як природознавства, так і ще більшою мірою суспільствознавства. В першому випадку закони незмінні, а в другому не можна пізнати закони сучасності без віддаленого й відчуженого від нього минулого, яке постійно тисне на неї. Звідси його висновок про те, що «лише незначна частина людей здатна оглянути людську діяльність у всіх її розгалуженнях. Більшість мимоволі вимушена обмежуватися однією, окремо взятою, або декількома областями; а чим менше людина знає про минуле й теперішнє, тим менш надійними по необхідності виявляться її судження про майбутнє. По-друге, тому, що саме в такого роду судженні суб'єктивні сподівання індивіда відіграють роль, яку складно переоцінити; сподівання ж ці

неминуче залежать від чисто особистих моментів її власного досвіду, від більшої або меншої оптимістичності життєвої установки, яка диктується її темпераментом, успіхом чи неуспіхом її зусиль»¹.

Наведені міркування дозволяють вважати, що нотаріуси чи не якнайбільше, порівняно з іншими соціальними верствами суспільства, здатні трансформувати зміст понять, які виступають для них в якості визначальної, особисто й особистісно усвідомленої ідеї життя. Принаймні, у сфері професійної діяльності вони досить часто перебувають на межі граничного й мета-граничного буття. Тому саме така категорія людей гідна того, аби бути визначальним суб'єктом у процесі формування демократично-правового суспільства.

Ми навели визначення ціннісних заповідей, які мають визначати діяльність нотаріусів із позицій їх філософсько-понятійного визначення. На рівні буденного буття вони також діють, але не як наслідок усвідомлених мотиваційних домінант, а як прояв певних заборон на внутривидове знищення, оскільки природа, породжуючи свою органічну різноманітність, дає можливість всьому живому продовжувати його, хоча й у боротьбі за виживання. Проте боротьба – це також метод вдосконалення. Людина, пізнаючи природну універсальність її об'єктів, здатна обрати і для себе такий же шлях. Таким є об'єктивний висновок чільних представників сучасної філософської антропології.

Чільний її представник В. Ефроїмсон висловлює слушну думку, яка підтверджує розуміння спадкоємності природного й біологічного в духовно-культурному сенсі. «Констатуючи факт генетичного детермінізму, ми вимушені зважати на те, що всі властивості, особливо психічні, потребують зовнішніх стимуляторів для свого повного прояву і, як правило, пригнічуються або викривляються соціальним середовищем. Під словами «совість», «альтруїзм» ми розумітимемо всю ту сукупність емоцій, яка спонукає людину здійснювати вчинки, особисто їй безпосередньо не вигідні і навіть небезпечні, але такі, що приносять користь іншим людям. В принципі альтруїзм біологічно виправдовує себе переважно при взаємності, ...тому відбір на альтруїзм повинен супроводжуватися найсильнішим відбором на почуття справедливості»².

Заповіді латинського нотаріату не містять понять *совість*, *альтруїзм*. Але всі вони суть прояви цих фундаментальних понять. Без них навряд чи було б можливим існування людини попри те, що в роді людському не діє принцип заборони внутривидового знищення. Беручи приклад із природи, людина

---

¹ Freud Z. The future of an illusion. In the book: Twilight of the Gods. М.: Politizdat, 1989. P. 94-142.

² Efromson VP Genetics of ethics and aesthetics.

URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/ehatika_i_ehstetika/ehfromson_v_p_genetika_ehtiki_i_ehstetiki/36-1-0-1990

стримує свою агресію, адже наявність у свідомості якщо не понятійних визначень чеснот, дія яких утворює встановлення справедливості, то хоча б самих слів, які містять в собі їх смисли. Хоча, звичайно, люди, рівень розуміння якими змісту совісті й альтруїзму визначений переважно на певних узагальненнях від безпосереднього емпірично-достовірного буття, бажали б мати приклад «чистої» альтруїстичної совісті від тієї категорії людей, яка є управлінською не за посадою, а за виконанням.

Така позиція відома з часу появи держави як політичного управлінського інституту. Проте далеко не завжди управлінці є адекватними морально-етичними й етико-правовими виконавцями. Про що й говорив Конфуцій, коли його запитав про управління державою один із його учнів: «Учитель відповів: «В державі має бути достатньо їжі, має бути достатньо зброї і народ повинен довіряти правителю». Цзи-гун запитав: «Чим найперше з цих трьох речей можна пожертвувати, якщо виникне крайня необхідність?». Вчитель відповів: «Можна відмовитись від зброї». Цзи-гун запитав: «Чим перш за все можна пожертвувати з тих двох речей, що залишились, якщо виникне крайня необхідність?». Вчитель відповів: «Можна відмовитись від їжі. З давніх давен ще ніхто не зміг уникнути смерті. Але без довіри народу держава не зможе вистояти»»¹.

Соціологічні опитування, які постійно супроводжують історію нашої досить короткої державності, показують, що довіра народу до державних чиновників найвищого рангу досить низька. Що не означає, що вони всі негідники й корупціонери, оскільки сам народ у своїй значній масі не демонструє високої політико-правової культури, заснованої на глибокому розумінні необхідності мати власну державу й бути її свідомими будівничими. Проте на такі оцінки громадської думки, яка, попри свою буденність, все ж таки править світом, мотивуючи свій вибір за тим рівнем розуміння, який визначають потреби в «достатній їжі», потрібно реагувати. Нотаріальна спільнота, ми в цьому переконані, при визначенні рівня довіри до неї не з боку загальної соціологічної вибірки, як це робиться при визначенні довіри до політиків, а з позиції тих, хто мав справу з нею, ще краще, з боку тих, хто має справу з нею з певною періодичністю, здатна показати довіру до неї, яку й потрібно використовувати як приклад того, що принципи правової культури, на засадах яких вона діє, повинні стати загальносуспільними. Якщо держава в особі законодавчого органу не надасть їй такого статусу, провина буде на ній.

Обґрунтовуючи провідний в політико-правовому й морально-етичному значенні статус нотаріусів, розглядаючи їх в якості соціальної верстви, просвітленої у своїй свідомості змістом, який виходить за межі буденного рівня, досягаючи навіть мета-граничного, наведемо також іншу відповідь Конфуція на

---

¹ Ancient Chinese philosophy. Collection of texts in two volumes. М., «Thought», 1972. Т1. 363 р.

запитання Цзи-гуна: «Чи відчуває шляхетний муж огиду до будь-кого? Вчитель відповів: «Відчуває. Йому огидні ті, хто погано говорить про людей. Він відчуває відразу до тих, хто, будучи внизу, чинить наклепи на тих, хто стоїть вище. Йому огидні ті, хто, володіючи сміливістю, не дотримується ритуалу. Він відчуває відразу до тих, хто, будучи рішучим, діє бездумно»»¹.

Не слід тлумачити наше посилення на дану позицію видатного світового мудреця як бажання в наш час домінування політкоректності, далеко не завжди виправданої належним рівнем правосвідомості з боку тих, хто її нав'язує в якості головної домінанти, когось принизити, а себе піднести. Йдеться про необхідну для науковців чесність в оцінюванні стану громадської думки, яка в багатьох своїх проявах не є проявом високого рівня розуміння нею справедливості як основи права. Говорити про людей погано, з нашої точки зору, це говорити необ'єктивно, отже, нечесно, неправдиво. Як нечесно й неправдиво запитувати у тих, чий рівень знань про той чи інший вид діяльності не є професійним, про відповідність професіоналів вимогам своєї професії. Особливо ж щодо такої професії, як державне управління, основою якого є високий рівень правосвідомості в єдності правових знань і навичок їх практичного втілення.

Філософія, будучи формою духовно-практичного способу осягнення Буття, являє собою безкінечний простір свободи мислення конкретної людини. Звідси постійний індивідуально-екзистенціальний пошук нею «кінцевих» рішень, які забезпечують їй органічну єдність із ним. В той же час, відразу після свого виникнення набувши статусу «матері наук», вона, в особі філософів, взяла на себе функцію утвердження омріяних і бажаних всіма людьми своєрідних «остаточних» і «кінцевих» рецептів досягнення такої ж єдності й цілісності поміж собою. Звідси й потреба у більш чіткому визначенні тих понять, наявність яких дасть змогу мати шанс на такі не лише індивідуальні досягнення, але й загально-суспільні. Ми думаємо, що наведені нами визначення основних морально-етичних чеснот, які органічно вплетені в систему правового регулювання відносин між людьми, можуть виконати таку функцію єднання.

Надавши спільноті нотаріусів право законодавчої ініціативи, суспільство отримає можливість організувати свою діяльність на основі розумно-вольового справедливого функціонування, оскільки за самим професійним статусом їх свідомість постійно перебуває в стані розумно-вольової суб'єктності, яка принципово відрізняє їх від суб'єктності на основі вузько-партійної волі. Таким є **напрямок наших подальших досліджень**, який може претендувати на підтримку вчених інших галузей суспільствознавства.

---

¹ Ancient Chinese philosophy. Collection of texts in two volumes. М., «Thought», 1972. Т1. 363 р.

References:

7. Bacon F. *New organ. Essays in two volumes. Vol.2.* M., «Thought», 1972. P. 5-222.
8. Butler IH *Latin-Russian dictionary.* M., «Russian language», 1976. 1096 p.
9. *Ancient Chinese philosophy. Collection of texts in two volumes.* M., «Thought», 1972. T1. 363 p.
10. Djakovic MM *Textbook of notarial law of Ukraine: Textbook.* K .: Truth, 2017. 440 p.
11. *Constitution of Ukraine of June 28, 1996. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine.* 1996. №30.
12. Locke D. *Anthology of world philosophy. In 4 volumes* M., «Thought», 1970. Vol. 2. P. 412-442.
13. Feuerbach L. *On the critique of Hegel's philosophy. Selected philosophical works.* In 2 volumes. M .: Politizdat, 1955. Vol.1. P.53-96.
14. Freud Z. *The future of an illusion. In the book: Twilight of the Gods.* M .: Politizdat, 1989. P.94-142.
15. Efroimson VP *Genetics of ethics and aesthetics.* URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/ehatika_i_ehstetika/ehfroimson_v_p_genetika_ehtiki_i_ehstetiki/36-1-0-1990

РОЗДІЛ X Основи забезпечення безпеки дорожнього руху: вітчизняний та зарубіжний досвід

РУДИК Микола Миколайович
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-1031-9982>

10.1. Особливості забезпечення безпеки дорожнього руху

10.2. Міжнародні нормативно-правові акти щодо забезпечення безпеки дорожнього руху

Fundamentals of road safety: domestic and foreign experience

*Candidate of Law M. M. Rudyk
lecturer at the Department of Police Law at
National Academy of Internal Affairs*

Основы обеспечения безопасности дорожного движения: отечественный и зарубежный опыт

*Кандидат юридических наук Н. Н. Рудык
преподаватель кафедры полицейского права.
Национальной академии внутренних дел*

Ключові слова: безпека дорожнього руху, дорожньо-транспортна пригода, аварійність, органи виконавчої влади, правоохоронні органи, Національна поліція України.

Keywords: road safety, traffic accident, accident, executive authorities, law enforcement agencies, National Police of Ukraine.

Ключевые слова: безопасность дорожного движения, ДТП, аварийность, органы исполнительной власти, правоохранительные органы, Национальная полиция Украины.

АНОТАЦІЯ

В розділі досліджено проблематику забезпечення безпеки дорожнього руху, яка була, є і буде актуальною для будь-якої країни. Цивілізоване суспільство не може існувати без належного задоволення соціальної потреби в просторовому переміщенні засобами автомобільного транспорту. Проаналізовано, що дорожній рух як соціальна система є первісно небезпечним, заздалегідь аварійним явищем, пов'язаним із автомобілем як джерелом підвищеної небезпеки. Саме аварійність є показником ефективності державного управління у сфері організації діяльності із забезпечення

безпеки дорожнього руху. В Україні таку діяльність проводять поєднані в єдину соціальну систему органи виконавчої влади всіх рівнів, правоохоронні органи та окремі галузі народного господарства (автомобілебудування, дорожнє господарство, комунальне господарство, освіта, охорона здоров'я, засоби масової інформації тощо), чільне місце серед яких відводиться Національній поліції України, зокрема Департаменту патрульної поліції.

SUMMARY

The section examines the issue of road safety, which was, is and will be relevant for any country. A civilized society cannot exist without the proper satisfaction of the social need for spatial movement by road. It is analyzed that traffic as a social system is initially dangerous, a pre-accident phenomenon associated with the car as a source of increased danger. Accident is an indicator of the effectiveness of public administration in the organization of road safety activities. In Ukraine, such activities are carried out by executive bodies of all levels, law enforcement agencies and certain sectors of the economy (automotive, road, utilities, education, health care, media, etc.), which are prominent in a single social system. National Police of Ukraine, in particular the Patrol Police Department.

АННОТАЦІЯ

В разделе исследована проблематика обеспечения безопасности дорожного движения, которая была, и будет актуальна для любой страны. Цивилизованное общество не может существовать без должного удовлетворения социальной потребности в пространственном перемещении средствами автомобильного транспорта. Проанализировано, что дорожное движение как социальная система является первоначально опасным, заранее аварийным явлением, связанным с автомобилем как источником повышенной опасности. Именно аварийность является показателем эффективности государственного управления в сфере организации деятельности по обеспечению безопасности дорожного движения. В Украине такую деятельность проводят соединенные в единую социальную систему органы исполнительной власти всех уровней, правоохранительные органы и отдельные отрасли народного хозяйства (автомобилестроение, дорожное хозяйство, коммунальное хозяйство, образование, здравоохранение, средства массовой информации и т.п.), ведущее место среди которых отводится Национальной полиции Украины, в частности, Департамента патрульной полиции.

10.1. Особливості забезпечення безпеки дорожнього руху

Проблематика забезпечення безпеки дорожнього руху була, є і буде актуальною для будь-якої країни. Україна за рівнем смертності від дорожньо-транспортних пригод (ДТП) посідає п'яте місце в Європі. Цивілізоване суспільство не може існувати без належного задоволення соціальної потреби в просторовому переміщенні засобами автомобільного транспорту. Дорожній рух як соціальна система є первісно небезпечним, заздалегідь аварійним явищем, пов'язаним із автомобілем як джерелом підвищеної небезпеки. Саме аварійність є показником ефективності державного управління у сфері організації діяльності

із забезпечення безпеки дорожнього руху. В Україні таку діяльність проводять поєднані в єдину соціальну систему органи виконавчої влади всіх рівнів, правоохоронні органи та окремі галузі народного господарства (автомобілебудування, дорожнє господарство, комунальне господарство, освіта, охорона здоров'я, засоби масової інформації тощо), чільне місце серед яких відводиться Національній поліції України, зокрема Департаменту патрульної поліції.

Велика кількість ДТП та постраждалих від них також впливає на економіку та сферу охорони здоров'я України. За розрахунками експертів Світового банку, соціально-економічні втрати України від дорожньо-транспортного травматизму оцінюються в 4,5 млрд. доларів США на рік, що становить приблизно 3,4 % валового внутрішнього продукту (у розрахунках 2020 року), включаючи матеріальні витрати, пов'язані з пошкодженням майна та зниженням продуктивності праці, та людські втрати через серйозні травми або смерть унаслідок ДТП.

Процеси, пов'язані з дорожнім рухом, явища, що його супроводжують, та їх наслідки, зокрема, шкода, яку несе суспільство від ДТП, займають важливе місце в суспільному житті та потребують глибокого наукового дослідження. Так, за офіційними даними, у світі в результаті ДТП щодня гине 3 тис. людей і ще близько 100 тис. отримують серйозні травми. За даними ООН, щороку ДТП забирають 1 млн. 200 тис. життів, ще 20-50 млн. осіб отримують травми¹.

Актуальність проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху обумовлюється інтенсивним зростанням кількості джерел підвищеної небезпеки, зокрема транспортних засобів, та ускладненням вимог до осіб, які управляють ними. Небачені потужності, швидкості і рушійна потенція техніки, що використовується, супроводжуються інтенсифікацією психічної діяльності людини. Усе це при обмежених психофізичних можливостях людини обумовлює зростання ймовірності вчинення автотранспортних правопорушень².

Основа сучасної системи забезпечення безпеки дорожнього руху була закладена на теренах нашої держави ще у далекому минулому та починається моменту появи першого гужового транспорту (кін. XVII ст.), коли питання забезпечення безпеки дорожнього руху вперше стали об'єктом правового регулювання³, а середина XVIII ст. знаменувалась появою значної кількості міських кінних перевезень. На той час Україна була частиною Російської імперії, а тому період розвитку правового статусу учасників дорожнього руху в

---

¹ Рівень ДТП в Україні та світі. URL: <http://www.zaxid.net/newsua/2010/11/21/130059/>.

² Сюравич В. Г. Запобігання дорожньо-транспортним правопорушенням у контексті реформування національної поліції України та законодавчих новацій у сфері безпеки дорожнього руху. Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. 2018. № 1 (106). С. 158–172.

³ Шевченко П. Н. Этапы развития системы безопасности дорожного движения в российском государстве. Вестник Московского университета МВД России. 2013. № 11. С. 13–17.

Україні у зазначений проміжок часу можна назвати етапом розвитку правового статусу учасників дорожнього руху у період входження України до складу Російської імперії (XVIII – поч. XX ст.).

Отже, поява у XVIII ст. на вулицях великих міст достатньої кількості екіпажів сприяло появі певних правових норм, що зобов'язували водія екіпажу діяти відповідним чином, зокрема, вибрати безпечну для руху швидкість, дотримуватись черговості проїзду перехресть, напрямку руху у транспортному потоці тощо. Проте, незважаючи на наявність певних правил поведінки на дорозі, дисципліна учасників дорожнього руху була вкрай низькою. Так, з боку водіїв екіпажів нерідко порушувався безпечний швидкісний режим, що дуже часто призводило до скоєння ДТП. Як правило, знайти винуватця пригоди було вкрай складно, адже після її скоєння винна у цьому особа зникала з місця пригоди, а спеціальних відмінних ознак, за якими можна було б відрізнити тій чи інший екіпаж, на той час ще не було¹. Згодом візникам почали видавати спеціальні жетони, які містили два номери. Перший номер означав належність візника до конкретного міста чи району міста, а другий – його особистий номер². Збільшення сухопутних перевезень та зріст торговельно-економічних зв'язків сприяло удосконаленню процесу організації гужового сполучення, покращенню будівництва та експлуатації доріг, що беззаперечно мало позитивний вплив на забезпечення безпеки дорожнього руху. З метою попередження та припинення лихацтва на транспортних шляхах Олександр I у 1802 році видав Указ «Про заборону швидкої їзди», який вперше на законодавчому рівні визначив відповідальність за порушення правил руху гужового транспорту не тільки візника, але й власника екіпажу. Серед заходів впливу на правопорушників імператор встановив такі, як, відсилка до гамівного будинку, конфіскація коня, штраф (тільки у разі необхідності лікування постраждалого від пригоди). Дорожній рух став невід'ємною та важливою частиною у житті кожної людини, розвитку суспільства, а тому потребував більш масштабного та детального правового регулювання. Таким документом став «Наставление старостам извощичьим и извощикам» від 1812 року, що визначав обов'язки візників та був певним прообразом сучасних Правил дорожнього руху. Відповідальність за порушення у сфері безпеки дорожнього руху встановлювалась прийнятим у 1845 році нормативно-правовим актом «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных» лише у випадку вчинення ДТП з тяжкими наслідками, а також при ушкодженні покриття вулиць чи доріг. Серед санкцій до винної у скоєнні подібних діянь особи

---

¹ Войтенков Е. А. Историко-правовые особенности и этапы становления отечественной системы обеспечения безопасности дорожного движения. Общество и право. 2010. № 3 (30). С. 17–28.

² Там же.

застосовувались такі: штраф, арешт, биття різками, обов'язок відшкодувати спричинену шкоду потерпілому¹.

Друга половина XIX ст. характеризується спробами впровадження різних саморушних екіпажів на паровій, електричній чи бензиновій тязі і врешті-решт наприкінці XIX – поч. XX ст. розпочалось виробництво бензинових автомобілів. Так, в Україні перший автомобіль з'явився в Одесі, а згодом декілька приватних автомобілів іноземного виробництва – у м. Києві². Поява автомобілів на дорогах країни зумовила потребу прийняття правових актів, що встановлюють правила користування транспортними засобами та поведінки на дорозі. Так, у 1896 році Міністерством шляхів сполучення була прийнята постанова № 7453 «О порядке и условиях перевозки тяжестей и пассажиров по шоссе ведомства путей сообщения в самодвижущихся экипажах», що закріплювала основні правила руху і експлуатації автомобілів³. Наприкінці 1908 року були затверджені «Технические правила о движении автомобилей по шоссе ведомства путей сообщения».

Вже у 1909 році була здійснена перша спроба уніфікації правил дорожнього руху на міжнародному рівні шляхом прийняття згоди, що мала назву «Міжнародна конвенція відносно переміщення автомобілів»⁴. У 1910 році вона була ратифікована Російською імперією та з 01 травня стала обов'язковою до виконання на всій території держави⁵. Конвенція складалася з 15 статей і містила перелік обов'язкових вимог до автомобіля, водія, порядку обгону, уніфікувала чотири міжнародних попереджувальних знака («Лоток», «Перекресток», «Вираз», «Переезд рельс») і рекомендувала їх встановлення на відстані близько 250 м до перешкоди. Також була закріплена форма міжнародного водійського посвідчення (міжнародне дорожнє свідоцтво для тимчасового пересування за кордоном)⁶.

Кінець XIX – початок XX ст. на території Європи, у тому числі

---

¹ Войтенков Е. А. Историко-правовые особенности и этапы становления отечественной системы обеспечения безопасности дорожного движения. Общество и право. 2010. № 3 (30). С. 17–28.

² Автомобільний транспорт України: стан, проблеми, перспективи розвитку : монографія / Державний автотранспортний науково-дослідний і проектний інститут; за заг. Ред.. А.М. Редзюка. К. : ДП «ДержавтотрансНДІпроект», 2005. с. 8

³ Войтенков Е. А. Историко-правовые особенности и этапы становления отечественной системы обеспечения безопасности дорожного движения. Общество и право. 2010. № 3 (30). С. 17–28.

⁴ Правила дорожного движения и международные Конвенции по дорожному движению. Студопедия. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://studopedia.org/2-126396.html>

⁵ Войтенков Е.А. Историко-правовые особенности и этапы становления отечественной системы обеспечения безопасности дорожного движения / Е.А. Войтенков // Общество и право. 2010. № 3(30). С. 17-28.

⁶ Правила дорожного движения и международные Конвенции по дорожному движению. Студопедия. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://studopedia.org/2-126396.html>

знаходження сучасної України, характеризується розвитком міжнародно-правових відносин у сфері безпеки дорожнього руху, появою розвинутої системи організації міських перевезень, контролю за дорожнім рухом, а також страхуванням транспортних засобів їх власниками. Також, на початку ХХ ст. на вулицях і дорогах великих міст з'являється ще більше видів транспортних засобів, зокрема, гужова повозка, мотоцикл, автомобіль та трамвай. Проте, правовий статус нових учасників дорожнього руху не був регламентованим. Більш того, постійне збільшення транспортних засобів на дорогах Російської імперії вимагало прийняття спеціальних правових норм, що закріплювали б на законодавчому рівні права, обов'язки та відповідальність учасників дорожнього руху, а також регулювали комерційну діяльність перевізників¹.

Наступним історичним етапом розвитку безпеки дорожнього руху є час Української революції (також Перші визвольні змагання) – низки подій, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою українського народу у 1917 – 1921 роках. 27 квітня 1917 року Тимчасовим урядом було винесено постанову «Об учреждении Автомобильного отдела», до повноважень якого відносився контроль за використанням автотранспорту і запчастин, розробка та подання Тимчасовому уряду проектів про необхідні заходи². Першим нормативно-правовим актом того часу у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху став Декрет Ради народних комісарів від 10 червня 1920 року «Правила автодвижения по городу Москве и ее окрестностям». У даному нормативно-правовому акті на законодавчому рівні закріплювався порядок реєстрації автомобілів, що випускаються на лінію, форма шляхових листів та посвідчень водіїв, вимоги до водіїв, зокрема, наявність документів, що підтверджують законність права керування транспортними засобами. Гранично допустимою межею швидкості для вантажних машин встановлено не більше ніж 15 верст на годину, за порушення якої водія притягали до відповідальності³⁴.

У червні 1921 року Центральний виконавчий комітет та Рада народних комісарів СРСР ухвалили Декрет «Про порядок накладення адміністративних стягнень», яким, за порушення у сфері безпеки дорожнього руху, передбачені покарання: штраф, примусові роботи та позбавлення волі. Розмір стягнення

---

¹ Войтенков Е. А. Историко-правовые особенности и этапы становления отечественной системы обеспечения безопасности дорожного движения. Общество и право. 2010. № 3 (30). С. 17–28.

² Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем Сенате. 1917. Отд. 1. № 105. С. 923-934.

³ Бронштейн Л.А. Экономика автомобильного транспорта : [учеб. для студ. вузов, обучающихся по специальности «Автомобили и автомобильное хозяйство»] / Л.А. Бронштейн, А.С. Шульман. М. : Транспорт, 1976. С. 49

⁴ Войтенков Е.А. Историко-правовые особенности и этапы становления отечественной системы обеспечения безопасности дорожного движения / Е.А. Войтенков // Общество и право. 2010. № 3(30). С. 17-28.

Декретом не визначався, адже його встановлювали місцеві Ради з огляду на інтенсивність руху й особливості міської транспортної мережі¹.

29 грудня 1922 року між РРФСР, УРСР, БРСР та ЗСФРР був підписаний Договір про створення СРСР, а тому подальший розвиток безпеки дорожнього руху та правового статусу учасників дорожнього руху відбувається вже в період входження України до складу СРСР 1922-1991 років.

Надалі, у 1936 році ухвалою РНК СРСР було створено Державну автомобільну інспекцію та включено її до складу Головного управління міліції НКВС СРСР. Постановою РНК СРСР від 03 липня 1936 року № 1182 було затверджено Положення про ДАІ ГУНКВС СРСР. Відповідно до цього Положення ДАІ було надано такі права: припиняти експлуатацію технічно несправних автомобілів і мотоциклів; порушувати перед кваліфікаційною комісією питання про позбавлення водіїв права керувати транспортними засобами за систематичне грубе порушення правил руху; накладати на осіб, винних у порушенні встановлених на автомобільному транспорті правил і норм, грошові штрафи².

Згодом, у 1940 році постановою РНК УРСР було затверджено Правила руху й користування автогужовими шляхами УРСР. Чинність зазначених Правил поширювались на всі шляхи загального користування й на будь-якого роду та типу автомобільні перевізні засоби (легкові, вантажні та спеціальні автомобілі, автобуси тощо). Особливістю даної постанови є встановлення нового виду адміністративного стягнення – штраф на місці³.

17 квітня 1947 року була прийнята постанова Рада Міністрів УРСР № 511, якою затверджено єдині тарифи на пасажирські автобусні перевезення на території УРСР, а також встановлено відповідальність у вигляді штрафу за безквитковий проїзд, перевезення вантажу без попередньої оплати тощо⁴, а у 1959 році постановою Ради Міністрів РСФСР було затверджене Положення про порядок користування автомобільними дорогами, відповідно до якої на автомобільних шляхах було заборонено: проїзд транспортних засобів, загальна висота яких з вантажем перевищувала вказані на шляхово-сигнальних знаках габарити; провіз вантажів, що виступають за габарити транспортного засобу,

---

¹ Шудріков В.М. Правові та організаційні засади нагляду підрозділами ДАІ МВС України за технічним станом транспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Шудріков Володимир Михайлович. Донецьк, 2008. с. 50.

² Шевченко А.Є. Організаційно-правові аспекти становлення та адміністративної діяльності спеціальних підрозділів НКВС України на транспорті у кінці 20-х – середині 40-х рр. ХХ ст. : монографія / Анатолій Євгенійович Шевченко. К. : Нац. акад. України, Ін-т історії України, 2005. С. 132-133.

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Рада Народних Комісарів УРСР. 1918-1996 рр. Спр. 212. Постанови Ради Народних Комісарів УРСР, червень 1940 р., 179 арк.

⁴ Збірник постанов і розпоряджень Уряду УРСР. 1947. № 8. Ст. 43. С. 15.

встановлені стандартом або технічними умовами, а також вантажів, що виступають за задній борт більш ніж на 2 м, або тих, що волочаться по дорозі тощо¹.

Наступним нормативно-правовим актом, що має суттєве значення є Правила руху вулицями та дорогами СРСР, введені в дію 01 листопада 1960 року відповідно до розпорядження Ради Міністрів Української РСР від 07 липня 1960 року № 930-Р. Дія зазначених Правил поширювалась на всі дороги, вулиці (провулки), інші проїзди загального користування, рух якими дозволяється лише правою стороною проїзної частини².

Усі учасники дорожнього руху повинні дотримуватись вимог дорожніх знаків, розмітки, сигналів світлофора та регулювальника, бути уважними до дорожніх умов та порядку руху. Також даний нормативно-правовий акт закріплює правила для пішоходів та пасажирів, правила для велосипедистів, загальні обов'язки водіїв, вимоги безпеки при перевезенні людей, порядок руху транспортних засобів, гужового транспорту, вимоги до технічного стану транспортних засобів, користування освітлювальними приладами, дії учасників дорожнього руху при вчиненні ДТП тощо.

У 1968 році була прийнята Конвенція про дорожній рух (ратифікована Українською РСР лише 25 квітня 1974 року), відповідно до якої учасниками дорожнього руху визнавались водій, велосипедист, вершник, візник, погонич тварин та пішохід³. Також на законодавчому рівні закріплювались їх обов'язки, умови та порядок руху. А з 1 січня 1973 року вступили в дію нові Правила дорожнього руху, які закріплювали загальні обов'язки для водіїв, пасажирів та пішоходів, порядок руху, зупинка чи стоянка транспортних засобів, правила проїзду перехресть, пішохідних переходів, зупинок загального користування та залізничних переїздів, перевезення людей та вантажів, перелік дорожніх знаків та сигналів регулювальника, правила руху у темну пору доби, буксирування транспортних засобів тощо⁴.

Наступним важливим кроком в історії розвитку правового статусу учасників дорожнього руху є прийняття 13 жовтня 1980 року Основ

---

¹ Столбов Б.А. Сборник законодательства и иных нормативных актов об административной ответственности / Б.А. Столбов, Ю.С. Суетенков, А.Г. Зимица. М. : Юрид. лит., 1978. С. 79-80.

² Правила движения по улицам и дорогам СССР : введены в действие с 01 ноября 1960 года в соответствии с распоряжением Совета Министров Украинской ССР от 07.07.1960 г. № 930-р. Областная книжная типография Днепропетровского областного издательства, 1961 г.

³ Конвенція про дорожній рух (Вена, 08 листопада 1968 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html

⁴ Правила дорожного движения СССР 1973 года. Журнал «За рулем». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.zr.ru/archive/zr/1972/12/pravila-dorozhnogo-dvizheniia>

законодавства СРСР і союзних республік про адміністративні правопорушення¹. Вперше на законодавчому рівні було сформульовано положення про адміністративну відповідальність та наведено поняття правопорушення (проступку), під яким розумілася протиправна, винна (навмисна або необережна) дія (бездіяльність), що посягає на державний або громадський порядок, соціалістичну власність, права та свободи громадян або встановлений порядок управління, за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність. Після ухвалення Основ законодавства СРСР та союзних республік про адміністративні правопорушення в усіх союзних республіках, у тому числі й УРСР, почали працювати над кодифікацією законодавства про адміністративну відповідальність².

Згодом, 7 грудня 1984 року постановою Верховної Ради УРСР № 8073-Х було ухвалено Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення, який став єдиним кодифікованим законодавчим актом у галузі адміністративного права, норми якого встановлювали адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху³.

16 липня 1986 року наказом МВС СРСР № 139 були затверджені нові Правила дорожнього руху, які вперше на законодавчому рівні закріпили поняття учасника дорожнього руху, яким визнавалась особа, що приймає безпосередню участь в процесі руху як водій, пішохід, пасажир транспортного засобу, погонич тварин⁴. Такі Правила дорожнього руху закріплювали загальні обов'язки водіїв, обов'язки водіїв в особливих умовах, обов'язки пішоходів та пасажирів, початок та зміну напрямку руху, розташування транспортних засобів на проїзній частині, швидкість руху, проїзд перехресть, зупинок транспортних засобів загального користування, рух через залізничні переїзди, перевезення людей та вантажів, навчання керуванню транспортними засобами, додаткові вимоги до руху велосипедів, мопедів, гужового транспорту та ведення тварин проїзною частиною⁵. Вони закріплювали правовий статус учасників дорожнього руху аж до грудня 1993 року, коли владою було прийнято нові Правила дорожнього руху вже незалежної України.

Тому, наступним періодом розвитку безпеки дорожнього руху є період незалежної України з 1991 року до теперішнього часу. У 1993 році був

---

¹ Літошенко О.С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Літошенко Олена Святославівна. К., 2004. С. 35.

² Там же.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-Х // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

⁴ Правила дорожного движения: введ. в действие 1 янв. 1987 г. – 2-е изд., стер. – К. : Техника, 1988, 48 с.

⁵ Там же.

прийнятий Закон України «Про дорожній рух» № 3353-ХІІ та постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил дорожнього руху» № 1094, які закріпили правовий статус учасників дорожнього руху України як самостійної та незалежної держави¹.

Головною особливістю зазначених нормативно-правових актів є те, що вперше на законодавчому рівні було визначено не тільки обов'язки, але й права водіїв, пасажирів, пішоходів та погоничів тварин. Закон України «Про дорожній рух» був нормативно-правовим актом незалежної України, що визначив правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов. Також Закон регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів – учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання².

У той же час, протягом останніх двох десятиліть у світі намітилось суттєве переосмислення проблем безпеки дорожнього руху та шляхів їх вирішення, яке базується на основі численних наукових досліджень та кращого практичного досвіду в цій галузі. Це переосмислення знаходить своє вираження в політиці багатьох країн, які все більше враховують рекомендації таких авторитетних міжнародних організацій як ВООЗ, Світовий Банк, Міжнародний транспортний форум, Європейська Комісія, Європейська рада з транспортної безпеки та інші³.

Сьогодні в Україні рівень смертності та травматизму внаслідок ДТП один із найвищих в Європі, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається низьким, про що у своїх звітах зазначали експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я, Світового банку й інших міжнародних інституцій. За останні шість років в Україні зареєстровано майже 170,8 тис. ДТП із постраждалими, в яких загинуло 26,7 тис. та травмовано 210,4 тис. осіб⁴.

Такі дані свідчать про необхідність негайного вирішення тих проблемних питань, які сьогодні стоять перед системою державного управління у сфері безпеки дорожнього руху, а саме: недосконалість національного законодавства; низький рівень взаємодії суб'єктів гарантування безпеки дорожнього руху;

---

¹ Про затвердження Правил дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1993 р. № 1094. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1094-93-%D0%BF>

² Про дорожній рух : закон України від 30 червня 1993 р. № 3353-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 31. Ст. 338.

³ Досвід країн Європи щодо управління безпекою дорожнього руху. 2015. URL: <http://tur.org.ua/news/dosvid-krayin-ievropi-shchodo-upravlinnya-bezpekoju-dorozhnogo-ruhu>

⁴ Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2017 р. №481-р. Урядовий кур'єр. 2017. № 138

неврегульованість державно-управлінських механізмів із питань розподілу територіальної та функціональної сфер компетенції центральних органів державної влади й органів місцевого самоврядування; несвоєчасність і повільність у розробленні стандартів і нових підходів до безпеки дорожнього руху з урахуванням кращого європейського досвіду; неналежне ставлення громадян України до питань безпеки дорожнього руху; низький рівень професійної кваліфікації фахівців із питань безпеки дорожнього руху¹².

В умовах постійної євроінтеграції суспільства та міжнародного співробітництва України з іншими країнами світу відбувається істотне зближення національної правової системи до міжнародної. Значущість міжнародного права та стандартів для України виявляється у збільшенні числа міжнародних договорів і національно-правових актів за аналогічними предметами регулювання, співвідношенні національного законодавства до міжнародного задля усунення можливих недоліків, прогалин та запозичення міжнародного досвіду у вирішенні певних проблемних питань правового характеру та удосконалення національного законодавства.

Що стосується сфери забезпечення безпеки дорожнього руху, то їх міжнародні стандарти закріплені у певних нормативно-правових актів, підписаних та ратифікованих країнами світу. Зокрема, першим нормативно-правовим актом, що мав істотне значення на території СРСР, стала «Міжнародна конвенція щодо автомобільного руху» 1926 року (м. Париж). Конвенція містила більш докладні, ніж попередня конвенція, вимоги до обладнання автомобілів, що беруть участь в міжнародному русі, а також спеціальні положення про форму, розміри дорожніх знаків і місцях їх установки. Вперше була введена трикутна форма для попереджувальних знаків. До вже прийнятих раніше знакам було додано два нових: «Залізничний переїзд» та «Зупинка обов'язкова»³.

У 1931 році у Женеві на черговій конференції з безпеки дорожнього руху була прийнята «Конвенція про введення одноманітності в сигналізацію на дорогах», яка розширила номенклатуру дорожніх знаків до 26 і розділила їх на три групи: попереджувальні, наказові, вказівні. Слід зазначити, що у 1933 році в СРСР були затверджені «Правила по застосуванню в межах СРСР Міжнародної конвенції щодо автомобільного руху». У цих Правилах викладена сутність

---

¹ Товстуха С. Актуальні питання щодо удосконалення державно-управлінських механізмів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=230>

² Басс В. О. Досвід європейських країн у сфері правового регулювання безпеки дорожнього руху. Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 16 листоп. 2018 р). Кривий Ріг, 2018. С. 19–22

³ Правила дорожного движения и международные Конвенции по дорожному движению. Студопедия. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://studopedia.org/2-126396.html>

Паризької конвенції щодо автомобільного руху 1926 року і Женевської конвенції про введення одноманітності в сигналізацію на дорогах 1931 року, а в додатку Правил містилися «Основні правила їзди на автомобілях і мотоциклах в межах СРСР»¹.

У подальшому, з метою розвитку міжнародного дорожнього руху та його безпеки шляхом встановлення єдиних правил руху між країнами світу у м. Женеві 19 вересня 1949 року була підписана «Конвенція про дорожній рух». Даний нормативно-правовий акт має особливе значення для розвитку безпеки дорожнього руху, адже закріплює на міжнародному законодавчому рівні права та обов'язки учасників дорожнього руху².

Зокрема, відповідно до Конвенції, всі водії, пішоходи та інші особи, які користуються дорогою, повинні вести себе так, щоб не створювати небезпеки для руху і не утрудняти його. Вони повинні уникати заподіяння шкоди окремим особам, громадському або приватному майну. Водії повинні бути завжди в змозі управляти своїми транспортними засобами або направляти своїх тварин; мати усі необхідні документи, що підтверджують законність права керування транспортним засобом. Наближаючись до інших осіб, які користуються дорогою, вони повинні вживати всіх заходів обережності. Кожен водій транспортного засобу завжди повинен бути в змозі регулювати швидкість руху і керувати ним розумно і з обережністю, знижувати швидкість або зупинитися щоразу, коли того вимагають обставини, особливо коли видимість незадовільна. Також, документ містить правила обгону та випередження транспортних засобів; проїзду перехресть, залізничних переїздів; користування освітлювальними приборами та попереджувальними сигналами тощо. Велосипедисти повинні користуватися велосипедними доріжками, позначеними спеціальними дорожніми сигнальними знаками, коли цього вимагають чинні внутрішньодержавні правила. В усіх випадках, коли того вимагають правила руху, велосипедисти повинні рухатися в один ряд, крім виняткових випадків, передбачених внутрішньодержавними правилами; вони не повинні рухатися на проїзній частині дороги більш ніж в два ряди. Також велосипед забороняється використовувати в якості буксира³.

---

¹ Правила дорожнього движения и международные Конвенции по дорожному движению. Студопедия. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://studopedia.org/2-126396.html>

² Конвенція про дорожній рух (Женева, 19 вересня 1949 року). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://abdtп.ru/dtp3/info_catalog/norm_prav/00_Mezhdunarodnye_dokumenty/wdoc_convTraffic.htm

³ Там же.

Конвенція 1949 року містить протокол про дорожні знаки та сигнали, який затверджує категорії дорожніх знаків (попереджувальні, заборонні та наказові), а також їх розмір, колір та правила їх розміщення¹.

Серед чинних нормативно-правових актів, які закріплюють міжнародні стандарти та покликані не тільки полегшити, але й покращити рівень безпеки дорожнього руху, є Конвенція про дорожній рух 1968 року (зі змінами та доповненнями, внесеними Європейською угодою від 01 травня 1971 року та поправками від 28 вересня 2004 року)², яка:

закріплює вимоги до осіб, що бажають бути водіями, зокрема: водій повинен володіти необхідними фізичними і психічними якостями, і її фізичний і розумовий стан має дозволяти йому керувати транспортним засобом; водій механічного транспортного засобу повинен мати знання та навички, необхідні для керування транспортним засобом; однак це положення не перешкоджає навчання водінню відповідно до положень національного законодавства; водій повинен контролювати свій транспортний засіб таким чином, щоб бути завжди в змозі належним чином керувати ним. Він повинен знати правила дорожнього руху, приписи в області безпеки дорожнього руху, а також фактори, які можуть вплинути на його поведінку, як втома, прийом лікарських препаратів і керування транспортним засобом в стані алкогольного сп'яніння чи під впливом наркотиків; водію транспортного засобу слід уникати будь-яких дій, які не пов'язані з водінням (ст. 8);

встановлює правила поведінки водіїв по відношенню до пішоходів, а саме: якщо рух транспортних засобів на пішохідному переході регулюється світловими дорожніми сигналами або регулювальником, водії повинні при наявності сигналу, що забороняє рух, зупинитися перед переходом, а коли вони отримують дозвіл продовжувати рух, не заважати пішоходам, які вже вступили на проїзну частину і переходять через дорогу; якщо рух транспортних засобів на переході не регулюється ні світловими дорожніми сигналами, ні регулювальником, водії повинні при наближенні до цього переходу належним чином знизити швидкість, щоб не наражати на небезпеку пішоходів, що вступили або вступають на перехід; в разі необхідності слід зупинитися і пропустити пішоходів; водії, які мають намір проїхати з боку відповідного напрямку руху повз транспортного засобу загального користування, що знаходиться на належним чином позначеній зупинці, повинні знизити швидкість і в разі потреби зупинитися, з тим щоб забезпечити пасажирам громадського транспорту можливість їх посадки або висадки; водії не повинні заїжджати на

---

¹ Конвенція про дорожній рух (Женева, 19 вересня 1949 року). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://abdtп.ru/dtp3/info_catalog/norm_prav/00_Mezhdunarodnye_dokumenty/wdoc_convTraffic.htm

² Конвенція про дорожній рух (Вена, 08 листопада 1968 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html

пішохідний перехід, попередньо не впевнившись, що пішоходи не будуть змушені зупинитися на ньому; водії, які виїжджають на дорогу з придорожньої території або з'їжджати з дороги на таку територію, повинні пропустити пішоходів (ст. 21)¹;

у випадку ДТП водій повинен: не порушуючи приписів національного законодавства щодо обов'язку надавати допомогу постраждалим, по можливості швидше зупинитися, не створюючи додаткову небезпеку для руху; вжити заходів для забезпечення безпеки руху в місці ДТП і, якщо в результаті ДТП є тяжкопоранені або вбиті, уникати в тій мірі, в якій це не впливає на безпеку руху, змінювати що-небудь на місці події або знищувати сліди, які можуть бути корисними для встановлення відповідальності; на вимогу інших осіб, причетних до ДТП, назвати себе; якщо в результаті ДТП є поранені або вбиті, повідомити про це в службу дорожнього руху і, якщо остання не дозволяє покинути місце події або якщо він не повинен надати допомогу пораненим або отримати медичну допомогу сам, повернутися до місця події або залишитися на місці до прибуття співробітників служби дорожнього руху (ст. 31).

Якщо в результаті ДТП заподіяна лише матеріальна шкода, особи, причетні до ДТП, повинні в міру можливості повідомити на місці свої прізвище та адресу і у всякому разі як можна швидше повідомити ці відомості потерпілій стороні безпосередньо або через поліцію².

Стосовно пішоходів Конвенція про дорожній рух 1968 року закріплює, що до пішоходів прирівнюються особи, які везуть дитячу коляску, коляску для хворого, інвалідну коляску або будь-яке інше транспортний засіб, невеликих розмірів і без двигуна, особи, що ведуть велосипед або велосипед з підвісним двигуном, а також інваліди, що пересуваються в інвалідних колясках, що приводяться в рух ними самими або рухаються зі швидкістю пішохода.

Серед основних обов'язків пішоходів Конвенція закріплює такі (ст. 20): 1) пішоходи повинні по можливості не користуватися проїзною частиною, а якщо вони нею користуються, то вони повинні проявляти обережність, щоб не турбувати і не затримувати без необхідності рух; 2) якщо біля краю проїзної частини дороги є тротуар або узбіччя, придатні для руху пішоходів, останні можуть користуватися ними; 3) при відсутності тротуарів або узбіч або в разі неможливості їх використання пішоходи можуть пересуватися по проїзній частині; якщо є велосипедна доріжка і якщо інтенсивність руху дозволяє це, вони можуть рухатися по цій велосипедній доріжці, що не утруднюючи, однак, рух водіїв велосипедів і велосипедів з підвісним двигуном; 4) поза населеними пунктами пішоходи, що рухаються по проїзній частині дороги, повинні

---

¹ Конвенція про дорожній рух (Вена, 08 листопада 1968 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html

² Там же.

дотримуватися (якщо це не загрожує їхній безпеці і при відсутності особливих обставин) сторони, протилежній стороні, відповідної напрямку руху. Однак особи, які ведуть велосипед, велосипед з підвісним двигуном або мотоцикл, інваліди, що пересуваються в інвалідних колясках, а також групи пішоходів, очолювані керівником або представляють собою хід, повинні дотримуватися сторони проїжджої частини дороги, відповідної напрямку руху. За винятком маніфестацій, пішоходи, що рухаються по проїзній частині, повинні по можливості рухатися ланцюжком, один за іншим, якщо цього вимагає безпека руху, зокрема в разі поганої видимості або високої інтенсивності руху транспортних засобів; 5) пішоходи не повинні перетинати проїзну частину дороги, не прийнявши запобіжні заходи; вони повинні користуватися пішохідними переходами, якщо такі є поблизу; 6) якщо на пішохідному переході є світлові та звукові сигнали для пішоходів, останні повинні слідувати вказівкам цих сигналів, якщо на пішохідному переході немає таких знаків або сигналів, але рух транспортних засобів регулюється світловими дорожніми сигналами або регулювальником, пішоходи не повинні виходити на проїзну частину, поки світловий сигнал або жест регулювальника дозволяє рух транспортних засобів; 7) під час переходу проїзної частини поза пішохідним переходом, позначеного розміткою або відповідним знаком або сигналом, пішоходи не повинні виходити на проїжджу частину, не впевнившись в тому, що вони можуть зробити це не утруднюючи рух транспортних засобів. Пішоходи повинні переходити проїзну частину дороги під прямим кутом до її осі. Вийшовши на проїзну частину дороги, пішоходи не повинні подовжувати свій перехід, затримуватися або зупинятися на ній без необхідності¹.

Сьогодні, у контексті розвитку великих міст в Україні, особливе значення має ст. 27 Конвенції, яка закріплює обов'язки велосипедистів, яким забороняється: пересуватися, не тримаючись за руль, використовувати інші транспортні засоби в якості буксира, перевозити, буксирувати або штовхати предмети, які можуть перешкодити управлінню або становлять небезпеку для інших учасників дорожнього руху. Аналогічні положення застосовуються до водіїв велосипедів з підвісним двигуном і мотоциклів, але, крім цього, вони повинні тримати кермо обома руками, за винятком тих випадків, коли необхідно подати сигнал; водіям велосипедів і велосипедів з підвісним двигуном забороняється перевозити пасажирів; окрім як на додатковому сидінні (сидіннях), обладнаному на велосипеді. Водіям мотоциклів дозволяється перевозити пасажирів тільки в колясці (якщо така є) і на додатковому сидінні, яке може бути обладнано позаду водія; при наявності велосипедних смуг руху

---

¹ Конвенція про дорожній рух (Вена, 08 листопада 1968 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html

або велосипедних доріжок велосипедистам слід рухатися саме по ним; 4) під час руху користуватися захисними шоломами¹.

Також Конвенція про дорожній рух 1968 року вводить поняття автомобіля, механічного транспортного засобу, мотоцикла, дороги, проїзної частини дороги, смуги руху, велосипедної доріжки, перехрестя, залізничного переїзду, зупинки та стоянки транспортних засобів, що стали основою термінології національного законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху країн-учасниць Конвенції.

Зазначений нормативно-правовий акт закріплював правила розташування водіями транспортних засобів на дорозі; правила обгону та руху рядами; вимоги щодо безпечної швидкості та дистанції; правила проїзду перехресть, зупинки та стоянки транспортних засобів, вимоги до пасажирських перевезень, правила користування світловими та звуковими приладами та умови допуску транспортних засобів до руху на дорозі (обладнання, технічний стан автомобіля)².

Також у 1968 році у м. Вена була прийнята Конвенція про дорожні знаки та сигнали, яка була прийнята країнами-учасницями з метою уніфікації дорожніх знаків. Даною конвенцією, окрім термінів, затверджених раніше Конвенцією про дорожній рух, надається термін поняття «водій», яка означає будь-яку особу, що керує транспортним засобом, автомобілем тощо або веде по дорозі худобу, стада запряжних, в'ючних або верхових і в'ючних тварин³.

Конвенція про дорожні знаки та сигнали 1968 року визначила не тільки категорії дорожніх знаків, але й їх перелік, що відноситься до кожної із категорій окремо. Так, усі дорожні знаки поділені Конвенцією на попереджувальні, знаки пріоритету, заборонні, наказові, інформаційно-вказівні, знаки сервісу, а також таблички до дорожніх знаків. Даний поділ, види та перелік знаків були закріплені у національному законодавстві України при прийнятті та затвердженні Правил дорожнього руху. Кожен учасник дорожнього руху повинен керуватися та дотримуватися вимог дорожніх знаків та розмітки, невиконання яких потягне за собою адміністративну відповідальність відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення⁴.

Постійне зростання автомобільних потоків між європейськими державами, а також небезпека, з якою пов'язане порушення правил, норм і

---

¹ Конвенція про дорожній рух (Вена, 08 листопада 1968 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html

² Там же.

³ Конвенція про дорожні знаки та сигнали (Вена, 08 листопада 1968 року). URL: https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/trans/conventn/Conv_road_signs_2006v_RU.pdf

⁴ Конвенція про дорожні знаки та сигнали (Вена, 08 листопада 1968 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/trans/conventn/Conv_road_signs_2006v_RU.pdf

стандартів у сфері транспортної безпеки зумовило підписання Європейської Конвенції про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху (м. Страсбург, 30 листопада 1964 року, набула чинності 18 липня 1972 року). Також метою прийняття даної Концепції було зміцнення союзу між європейськими державами, налагодження співпраці для більш ефективного покарання за порушення правил дорожнього руху, скоєних на територіях зазначених країн¹.

Європейська концепція про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху визначила перелік порушень на транспорті, за вчинення яких особа буде притягнута до відповідальності незалежно від країни-перебування, а саме: 1) ненавмисне вбивство або нанесення тілесних ушкоджень в результаті дорожнього руху; 2) втеча (приховування) з місця події, тобто порушення зобов'язань, покладених на водія в разі ДТП; 3) водіння автомобіля особою в стані сп'яніння або під впливом алкоголю; під впливом наркотиків або препаратів, що мають аналогічну дію; нездатного вести машину в результаті надмірної втоми; 4) водіння моторного автомобіля без страхового покриття, що гарантує громадянську відповідальність за шкоду, заподіяну третім особам в зв'язку з використанням автомобіля; 5) відмова підкоритися приписам співробітника органів дорожнього руху; 6) недотримання правил, що стосуються: швидкості автомобіля; місця автомобіля в русі та напрямки руху, зустрічного руху, обгону, зміни напрямку і подолання залізничних переїздів; переваги в русі; переважного права проїзду деяких автомобілів - пожежних, швидкої допомоги, поліції; недотримання сигналів і дорожньої розмітки, особливо сигналу «Стоп»; стоянки і зупинки автомобілів; права проїзду автомашин або певних категорій автомашин (негабаритними чи нестандартними); устаткування, що забезпечує безпеку автомобілів і їх вантажу; освітлення автомобіля і використання світлових приладів; вантажу і вантажопідйомності автомашин; реєстрації автомобілів, номерних знаків і знаків, що вказують на країну реєстрації; 7) керування автомобілем без відповідних документів².

Також, європейськими країнами були підписані конвенції про порядок перевезення певних видів вантажів, тим самим закріплюючи їх міжнародно-правові стандарти та вимоги до перевізників (у тому числі водіїв), виконання яких сприятиме забезпеченню безпеки дорожнього руху на територіях країн-учасниць конвенцій. Зокрема, Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ) від 19 травня 1956 року вносить одноманітність в умови договору міжнародного перевезення вантажів по

---

¹ Європейська Конвенція про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху (Страсбург, 30 листопада 1964 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hrlibrary.umn.edu/euro/Rets52.html>

² Там же.

дорогах і, зокрема, в умови, що стосуються необхідних для таких перевезень документів і відповідальності перевізника. Ця Конвенція застосовується до будь-якого договору автомобільного перевезення вантажів за винагороду за допомогою транспортних засобів, коли місце навантаження вантажу і місце доставки вантажу, що зазначені в контракті, знаходяться на території двох різних країн, з яких принаймні одна є її учасницею. Разом з тим, дія Конвенції не застосовується до перевезень, що здійснюються відповідно до міжнародної поштової конвенції; до перевезень небіжчиків, а також до перевезення меблів чи домашнього приладдя¹.

Також, Конвенція закріплює порядок складання та виконання договору про перевезення вантажів; порядок послідовного перевезення вантажу декількома перевізниками; відповідальність перевізника; порядок надання позову про неякісне надання послуг; умови, за якими договір про перевезення вважається недійсним.

Ще один міжнародний документ, який має вагомим значення у забезпеченні безпеки дорожнього руху при перевезенні певних видів вантажу, є Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів від 30 вересня 1957 року, підписання якої було покликано збільшити безпеку міжнародних дорожніх перевезень небезпечних вантажів².

Міжнародне перевезення небезпечних вантажів вирішується за умови дотримання вимог цієї Угоди, яким повинні відповідати вантажі, зокрема вимог, що стосуються їх упакування, маркування, конструкції, устаткування та руху транспортного засобу, що перевозить вантажі. Проте, небезпечні вантажі, що не допускаються до перевезення не повинні бути предметом міжнародних перевезень.

Перевезення небезпечних вантажів, стосовно яких застосовується дана Угода, є предметом внутрішньодержавних, міжнародних розпоряджень, а також предметом міжнародної торгівлі³.

10.2. Міжнародні нормативно-правові акти щодо забезпечення безпеки дорожнього руху

Існування міжнародних нормативно-правових актів, що закріплюють стандарти поведінки учасників дорожнього руху та усіх тих, хто користується автошляхами дає змогу не тільки уніфікувати правила, норми і стандарти, що

---

¹ Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ) (Женева, 19 травня 1956 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.transconsult.by/files/kdpg.pdf>

² Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ) (Женева, 30 вересня 1957 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_217

³ Там же.

стосуються забезпечення дорожнього руху не тільки на території певної держави та й у світі загалом, а також удосконалити внутрішнє транспортне законодавство в частині визначення та закріплення статусу учасників дорожнього руху та приведення його до певних міжнародних стандартів.

Досвід низки країн показує, що шанси на успіх у розробленні та застосуванні ефективних стратегій із скорочення дорожньо-транспортного травматизму зростають, якщо ця функція і відповідальність покладається на окрему державну установу, що має повноваження і бюджет для планування та здійснення своїх програм та координації діяльності усіх зацікавлених сторін¹.

В окремих країнах національні програми щодо інформаційного забезпечення безпеки дорожнього руху розробляються спеціально створеними національно-технічними й науковими організаціями. Так, у Великобританії існує Науково-дослідна дорожня лабораторія Великобританії, в Австралії – Австралійська рада із дослідження у сфері доріг, у США – Національне управління безпеки дорожнього руху, Рада із дослідження у сфері транспорту. Використання наукових досліджень цих установ зумовило важливі зміни та запровадження інноваційних підходів, які покликані забезпечити безпеку дорожнього руху загалом².

Цікавим є досвід Німеччини, де підвищення безпеки дорожнього руху є одним із пріоритетів транспортної політики федерального уряду та Федерального міністерства транспорту, будівництва і міського розвитку (BMVI). Основним партнером Федерального міністерства є Німецька рада з безпеки дорожнього руху, яка об'єднує понад 200 організацій³.

У Данії особи, у чийй крові виявлено 0,5 проміле алкоголю, сплачують штраф у розмірі одного місячного заробітку, у Швеції та Іспанії таким водіям загрожує тюремне ув'язнення. В Італії 1,5 проміле означає конфіскацію транспортного засобу, який примусово продається з аукціону⁴.

Основний акцент у зарубіжному законодавстві робиться на матеріальній відповідальності порушників, яка полягає не лише у встановленні великих розмірів штрафів, але й у конфіскації автотранспортних засобів, позбавленні водійських прав, прив'язці кількості і серйозності порушень до плати за обов'язкову річну страховку автомобіля, що, у свою чергу, пов'язано із

---

¹ Басс В. О. Досвід європейських країн у сфері правового регулювання безпеки дорожнього руху. Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 16 листоп. 2018 р). Кривий Ріг, 2018. С. 19–22

² Противостояние «смерти на колесах» – обеспечение безопасности дорожного движения в Европе и Центральной Азии. URL: http://roadsafety.org.ua/assets/files/deathonwheels_Ru.pdf

³ Козоріз В. Досвід країн Європи щодо управління безпекою дорожнього руху. URL: <http://www.tur.org.ua/news/dosvid-krayin-ievropishchodoupravlinnya-bezpekoyu-dorozhnogo-ruhu>

⁴ У Європі посилили правила дорожнього руху. URL: <http://novynar.com.ua/business/221071>

впровадженням так званої системи штрафних балів, яка діє в Німеччині, США. Це означає, що коли водій набирає за рік штрафні очки за допущені порушення правил дорожнього руху, сума його страховки, яка становить, наприклад, до 1 000 євро, збільшується ще на 500 євро, на другий рік – на 1 000 євро, на третій – на 2 000 євро¹.

Умовою успішного забезпечення безпеки дорожнього руху є те, що в багатьох країнах світу процедура стягування штрафів організована в таким спосіб, що особа, яка вчинила порушення, не може уникнути покарання шляхом підкупу поліцейських, оскільки особистий контакт відсутній, оформлення процедур відбувається у письмовому вигляді чи у формі листів. Наприклад, у Великобританії, коли поліція хоче знати, хто керував автомобілем у момент фотографування, штраф за незнання чи ненадання цієї інформації перевищує той, який стягується за більшість правопорушень².

У Болгарії введена заборона на розмови по мобільному телефону під час їзди в муніципальному транспорті не тільки водіям, але і пасажиром, оскільки під впливом радіохвиль, що йдуть з мобільних телефонів, можуть відбуватися збої в роботі електронного устаткування автобусів і трамваїв, що може призвести до аварії. А у Франції з липня 2012 р. кожний водій повинен мати алкотестер (одноразового використання), за його відсутність стягується штраф у розмірі 11 євро³.

Як свідчить досвід країн Європейського Союзу, подальше зниження показників аварійності потребує здійснення комплексу заходів щодо підвищення безпеки дорожнього руху, основою яких є проведення аналізу факторів, що зумовили виникнення ДТП, та відхід від позицій першочергового звинувачення водія чи пішохода⁴.

Україною вже зроблено перші кроки на шляху досягнення успішного забезпечення безпеки дорожнього руху, вагомим кроком стала Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року⁵ та

---

¹ Правовое регулирование дорожного движения, его безопасности в зарубежных странах. URL: <http://auto016.ru/materials/interesting/pravovoe-regulirovanie-dorozhnogo-dvizheniya-ego-bezopasnosti-v-zarubezhnykh-s>

² Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу / Т. Сирийчик, А. Фургальські, Ч. Клімкевич, М. Камола та ін.; за ред. Марчіна Свенціцькі. Київ: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. 102 с.

³ Наличие алкотестера у французского водителя станет обязательным. URL: <http://mirfactov.com/nalichie-alkotestera-u-frantsuzskogo-voditelya-stanet-obyazatelnyim/>.

⁴ Микулець В. Ю. Інформаційно-правові засади безпеки дорожнього руху: міжнародний досвід. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. № 10. С. 100–103.

⁵ Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2017 р. № 481-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2017-%D1%80?lang=en>

до 2024 року¹, однак імплементація міжнародного досвіду в національне законодавство забезпечення безпеки дорожнього руху є вельми актуальною, адже вона дасть змогу вдосконалити реалізацію галузевих пріоритетів на національному, регіональному й місцевому рівнях, уникнути помилок, прорахунків, передбачити шляхи їх вирішення, обрати найбільш ефективні засоби для досягнення поставлених цілей та завдань.

Підводячи підсумки зазначимо, що генезис забезпечення безпеки дорожнього руху розпочинається з моменту появи першого гужового транспорту (кінець XVII ст.), коли питання забезпечення безпеки вперше стали об'єктом правового регулювання, а середина XVIII ст. ознаменувалася появою значної кількості міських кінних перевезень. Наступним історичним етапом є революційний період 1917–1921 рр., який характеризується прийняттям перших Правил дорожнього руху (Декрет Ради народних комісарів УСРР від 10 червня 1920 р.), які на законодавчому рівні закріпили порядок реєстрації автомобілів, форму шляхових листів та посвідчень водіїв та встановили обмеження швидкості, за порушення якої водія притягали до відповідальності.

Подальший розвиток відбувається вже в період входження України до складу СРСР 1922–1991 рр., зокрема прийнятий Адміністративний кодекс УРСР (1927 р.); створено Державну автомобільну інспекцію та включено її до складу Головного управління міліції НКВС СРСР (1936 р.); затверджено Правила руху й користування автогужовими шляхами УРСР (1940 р.), Положення про порядок користування автомобільними дорогами (1959 р.), Правила руху вулицями та дорогами СРСР (1960 р.); прийнято Основи законодавства СРСР і союзних республік про адміністративні правопорушення (1980 р.), Кодекс України про адміністративні правопорушення (1984 р.), а також нові Правила дорожнього руху (1986 р.), які вперше на законодавчому рівні закріпили визначення учасника дорожнього руху, яким визнавалася особа, що приймає безпосередню участь в процесі руху як водій, пішохід, пасажир транспортного засобу, погонич тварин.

Новий розвиток забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні відбувся у період незалежної України з 1991 року. Прийнятий Закон України «Про дорожній рух» (1993 р.) та постанова Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» (2001 р.) закріпили належну поведінку учасників дорожнього руху України як самостійної та незалежної держави. Головною особливістю зазначених нормативно-правових актів є те, що вперше на законодавчому рівні було визначено не тільки обов'язки, але й права водіїв, пасажирів, пішоходів та погоничів тварин. Закон став нормативно-правовим

---

¹ Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від від 21 жовт. 2020 р. № 1360-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text>

актом незалежної України, що визначив правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов; врегулював суспільні відносини у сфері дорожнього руху; визначив права, обов'язки і відповідальність суб'єктів – учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання.

Першими міжнародними нормативно-правовими документами, які забезпечили безпеку дорожнього руху й регулювали правовий статус його були Конвенція щодо автомобільного руху (1926 р.) та Конвенція про введення одноманітності в сигналізацію на дорогах (1931 р.). Конвенція про дорожній рух (1968 р.) – спрямована на полегшення міжнародного дорожнього руху й підвищення безпеки на дорогах шляхом прийняття єдиних правил руху й закріпила обов'язок користувачів доріг не створювати небезпеки чи перешкод для руху, не наражати на небезпеку людей та не завдавати шкоди державному, громадському чи приватному майну; Конвенція про дорожні знаки та сигнали (1968 р.) – спрямована на уніфікацію дорожніх знаків; Європейська Конвенція про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху (1972 р.) – зміцнення союзу між європейськими державами, налагодження співпраці для більш ефективного покарання за порушення правил дорожнього руху; Європейська Конвенція про міжнародні наслідки позбавлення прав керування автотранспортними засобами (1976 р.) – зменшення ДТП та ін.

Міжнародні нормативно-правові акти, які закріплюють стандарти поведінки дають змогу не тільки уніфікувати правила, норми і стандарти, що стосуються забезпечення дорожнього руху на території певної держави, а й удосконалити внутрішнє транспортне законодавство у частині визначення та закріплення статусу учасників дорожнього руху та приведення його до певних міжнародних стандартів. Основний акцент при втіленні державної політики у сфері безпеки дорожнього руху повинен робитись на якості стратегічного планування, ефективності організаційно-правового забезпечення, досконалості форм і методів галузевого управління. Досвід низки країн показує, що шанси на успіх у розробленні та застосуванні ефективних стратегій із скорочення ДТП зростають, якщо ця функція і відповідальність покладається на окрему державну установу, що має повноваження й бюджет для планування та здійснення своїх програм і координації діяльності (Австралія, Англія, Данія, Іспанія, Німеччина, США, Швеція). Головний акцент у зарубіжному законодавстві робиться на матеріальній відповідальності порушників, яка полягає не лише у встановленні великих розмірів штрафів, але й у конфіскації автотранспортних засобів, позбавленні водійських прав, прив'язці кількості і серйозності порушень до плати за обов'язкову річну страховку автомобіля, що, у свою чергу, пов'язано із практичним впровадженням системи штрафних балів.

References:

1. Riven DTP v Ukraini ta sviti.
URL: <http://www.zaxid.net/newsua/2010/11/21/130059/>.
2. Siuravchuk V. H. Zapobihannia dorozhno-transportnym pravoporushenniam u konteksti reformuvannia natsionalnoi politsii Ukrainy ta zakonodavchyykh novatsii u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu. *Nauk. visn. Nats. akad. vnutr. sprav.* 2018. № 1 (106). S. 158–172.
3. Shevchenko P. N. *Этапы развития системы безопасности дорожного движения в российском государстве. Vestnyk Moskovskogo unyversyteta MVD Rossyy.* 2013. № 11. S. 13–17.
4. Voitenkov E. A. *Историко-правовые особенности у этапа становления отечественной системы обеспечения безопасности дорожного движения. Obshchestvo y pravo.* 2010. № 3 (30). S. 17–28.
5. *Avtomobilnyi transport Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy rozvytku : monohrafiia / Derzhavnyi avtotransportnyi naukovo-doslidnyi i proektnyi instytut; za zah. Red.. A.M. Redziuka. K. : DP «DerzhavtotransNDIproekt», 2005. s. 8*
6. *Pravyla dorozhnoho dyzhenyia y mezhdunarodnye Konventsyy po dorozhnomu dyzheniyu. Studopedya. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupa: <https://studopedia.org/2-126396.html>*
7. *Sobranie zakonenyi y rasporyazhenyi pravytelstva, yzdavaemoe pry pravytelstvuiushchem Senate. 1917. Otd. 1. № 105. S. 923-934.*
8. Bronshtein L.A. *Экономыка avtomobylnoho transporta : [ucheb. dlia stud. vuzov, obuchaiushchysia po spetsyialnosti «Avtomobyly y avtomobylnoe khoziaistvo»] / L.A. Bronshtein, A.S. Shulman. M. : Transport, 1976. S. 49*
9. Shudrikov V.M. *Pravovi ta orhanizatsiini zasady nahliadu pidrozdilamy DAI MVS Ukrainy za tekhnichnym stanom transportnykh zasobiv : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Shudrikov Volodymyr Mykhailovych. Donetsk, 2008. s. 50.*
10. Shevchenko A.Ie. *Orhanizatsiino-pravovi aspekty stanovlennia ta administratyvnoi diialnosti spetsialnykh pidrozdiliv NKVS Ukrainy na transporti u kintsi 20-kh – seredyni 40-kh rr. KhKh st. : monohrafiia / Anatolii Yevheniiovych Shevchenko. K. : Nats. akad. Ukrainy, In-t istorii Ukrainy, 2005. S. 132-133.*
11. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. Rada Narodnykh Komisariv URSR. 1918-1996 rr. Spr. 212. Postanovy Rady Narodnykh Komisariv URSR, cherven 1940 r., 179 ark.*
12. *Zbirnyk postanov i rozporiadzhen Uriadu URSR. 1947. № 8. St. 43. S. 15.*
13. *Stolbov B.A. Sbornyk zakonodatelstva y unyykh normatyvnykh aktov ob admynstratyvnoi otvetstvennosti / B.A. Stolbov, Yu.S. Suetenkov, A.H. Zymyna. M. : Yuryd. lyt., 1978. S. 79-80.*
14. *Pravyla dyzhenyia po ulytsam y doroham SSSR : vvedeny v deistvye s 01 noiabria 1960 hoda v sootvetstvyi s rasporyazhenyem Soveta Mynystrov Ukraynskoii SSR ot 07.07.1960 h. № 930-r. Oblastnaia knyzhnaia typohrafiia Dnepropetrovskoho oblastnoho yzdatelstva, 1961 h.*
15. *Konventsiiia pro dorozhnii rukh (Vena, 08 lystopada 1968 roku) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html*

16. *Pravyla dorozhnogo dvyzheniya SSSR 1973 hoda. Zhurnal «Za rulem».* [Электронный ресурс]. Rezhym dostupa: <https://www.zr.ru/archive/zr/1972/12/pravila-dorozhnogo-dvizheniia>
17. Litoshenko O.S. *Administratyvna vidpovidalnist v systemi yurydychnoi vidpovidalnosti : dys. ... kand.. yuryd. nauk : 12.00.07 / Litoshenko Olena Sviatoslavivna. K., 2004. S. 35.*
18. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 1984 roku № 8073-Kh // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSS. 1984. № 51. St. 1122.*
19. *Pravyla dorozhnogo dvyzheniya: vved. v deistvye 1 yanv. 1987 h. – 2-e yzd., ster. – K. : Takhnyka, 1988, 48 s.*
20. *Pro zatverdzhennia Pravyl dorozhnogo rukhu : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 hrudnia 1993 r. № 1094. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1094-93-%D0%BF>*
21. *Pro dorozhnii rukh : zakon Ukrainy vid 30 chervnia 1993 r. № 3353-KhII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 31. St. 338.*
22. *Dosvid krain Yevropy shchodo upravlinnia bezpekoiu dorozhnogo rukhu. 2015. URL: <http://tur.org.ua/news/dosvid-krayin-ievropi-shchodo-upravlinnya-bezpekoyu-dorozhnogo-ruhu>*
23. *Stratehiia pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnogo rukhu v Ukraini na period do 2020 r.: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 cherv. 2017 r. №481-r. Uriadovyi kurier. 2017. № 138*
24. *Tovstukha S. Aktualni pytannia shchodo udoskonalennia derzhavno-upravlinskykh mekhanizmiv zabezpechennia bezpeky dorozhnogo rukhu v Ukraini. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2010. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=230>*
25. *Bass V. O. Dosvid yevropeiskyykh krain u sferi pravovoho rehuliuвання bezpeky dorozhnogo rukhu. Bezpeka dorozhnogo rukhu: pravovi ta orhanizatsiini aspekty: materialy KhIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kryvyi Rih, 16 lystop. 2018 r). Kryvyi Rih, 2018. S. 19–22*
26. *Pravyla dorozhnogo dvyzheniya y mezhdunarodnye Konventsyy po dorozhnomu dvyzheniyu. Studopedyia. [Электронный ресурс]. Rezhym dostupa: <https://studopedia.org/2-126396.html>*
27. *Konventsiiia pro dorozhnii rukh (Zheneva, 19 veresnia 1949 roku). [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://abdp.ru/dtp3/info_catalog/norm_prav/00_Mezhdunarodnye_dokumenty/wdoc_convTraffic.htm*
28. *Konventsiiia pro dorozhnii rukh (Vena, 08 lystopada 1968 roku) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html*
29. *Konventsiiia pro dorozhni znaky ta syhnaly (Vena, 08 lystopada 1968 roku). URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/conventn/Conv_road_signs_2006v_RU.pdf*
30. *Ievropeiska Konventsiiia pro zakhody pokarannia za porushennia pravyl dorozhnogo rukhu (Strasburh, 30 lystopada 1964 roku) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://hrlibrary.umn.edu/euro/Rets52.html>*
31. *Konventsiiia pro dohovir mizhnarodnogo avtomobilnogo perevezennia vantazhiv (KDPV) (Zheneva, 19 travnia 1956 roku) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.transconsult.by/files/kdpg.pdf>*

32. *Ievropeiska uhoda pro mizhnarodne dorozhnie perevezennia nebezpechnykh vantazhiv (DOPNV) (Zheneva, 30 veresnia 1957 roku) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_217*

33. *Protivostoianye «smerty na kolesakh» – obespechenye bezopasnosti dorozhnoho dvyzhenia v Evrope y Tsentralnoi Azyu. URL: http://roadsafety.org.ua/assets/files/deathonwheels_Ru.Pdf*

34. *Kozoriz V. Dosvid krain Yevropy shchodo upravlinnia bezpekoiu dorozhnoho rukhu. URL: <http://www.tur.org.ua/news/dosvid-krayin-ievropishchodoupravlinnya-bezpekoyu-dorozhnogo-ruhu>*

35. *U Yevropi posylyly pravyla dorozhnoho rukhu. URL: <http://novynar.com.ua/business/221071>*

36. *Pravovoe rehulyrovanye dorozhnoho dvyzhenia, eho bezopasnosti v zarubezhnykh stranakh. URL: <http://auto016.ru/materials/interesting/pravovoe-regulirovanie-dorozhnogo-dvizheniya-ego-bezopasnosti-v-zarubezhnykh-s>*

37. *Transportna polityka Ukrainy ta yii nablyzhennia do norm Yevropeiskoho Soiuzu / T. Syryichuk, A. Furhalski, Ch. Klimkevych, M. Kamola ta in.; za red. Marchina Svienchitski. Kyiv: Analitychno-doradchy tsestr Blakytnoi strichky, 2010. 102 s.*

38. *Nalychye alkotestera u frantsuzskoho vodytelia stanet obiazatel'nyim. URL: <http://mirfactov.com/nalichie-alkotestera-u-frantsuzskogo-voditelya-stanet-obyazatelnyim/>*

39. *Mykulets V. Yu. Informatsiino-pravovi zasady bezpeky dorozhnoho rukhu:mizhnarodnyi dosvid. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. 2014. № 10. S. 100–103.*

40. *Pro skhvalennia Stratehii pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2020 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 cherv. 2017 r. № 481-r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2017-%D1%80?lang=en>*

РОЗДІЛ XI Практика застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству у діяльності уповноважених суб'єктів

ГОРБАЧ-КУДРЯ Іванна Анатоліївна
викладач Національної академії внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-8640-2486>

11.1. Загальна характеристика застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству у соціальній політиці України

11.2. Нормативно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, закріплені у національному законодавстві

11.3. Зарубіжний досвід застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству та можливість його адаптації в діяльність уповноважених суб'єктів

The practice of applying special measures to countering domestic violence in the activities of entities authorized

*I. A. Horbach-Kudria
lecturer of the Department of Police Law of
The National Academy of Internal Affairs*

Практика использования специальных мер по противодействию домашнему насилию в деятельности уполномоченных субъектов

*И. А. Горбач-Кудря
преподаватель Национальной академии внутренних дел*

Ключові слова: домашнє насильство, протидія, запобігання, спеціальні заходи, адміністративне правопорушення, постраждала особа, кривдник, заборонний припис, профілактичний облік, превенція, оцінка ризиків.

Keywords: domestic violence, countering, prevention, special measures, administrative offense, injured person, offender, prohibition order, preventive accounting, prevention, risk assessment.

Ключевые слова: домашнее насилие, противодействие, предупреждение, специальные мероприятия, административное правонарушение, пострадавшее лицо, обидчик, запрещающее предписание, профилактический учет, превенция, оценка рисков.

АНОТАЦІЯ

У розділі розглянуто сутність, зміст та особливості адміністративно-правового застосування термінового заборонного припису стосовно кривдника, обмежувального

припису стосовно кривдника, взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на програму для кривдників. Проведено розмежування понять «протидія домашньому насильству» та «запобігання домашньому насильству», що перебувають у щільному взаємозв'язку. Систематизовано законодавство, що передбачає застосування спеціальних заходів протидії домашньому насильству в адміністративному регулюванні. Визначено уповноважених суб'єктів, їх роль та місце у загальній системі протидії домашньому насильству. Проаналізовано зарубіжний досвід застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству на прикладі Республіки Австрії, Королівства Бельгії, Турецької Республіки, Грецької Республіки, Італійської Республіки, Королівства Норвегії та Канади.

SUMMARY

The scientific research is devoted the essence, content and features of the administrative and legal application of the urgent prohibitive order against the offender, the restrictive order against the offender, taking the offender for preventive registration and carrying out preventive work with him, sending the offender to the offender`s program. A distinction is made between the concepts of «countering domestic violence» and «prevention of domestic violence», what are closely related. The legislation is systematized, which provides for the application of special measures to countering domestic violence in administrative regulation. The authorized entities, their role and place in the general system of combating domestic violence have been identified. The foreign experience of applying special measures to countering domestic violence on the example of the Republic of Austria, the Kingdom of Belgium, the Republic of Turkey, the Hellenic Republic, the Italian Republic, the Kingdom of Norway and Canada is analyzed.

АННОТАЦИЯ

В разделе рассмотрены понятие, определение и особенности административно-правового применения срочного запретного предписания относительно обидчика, ограничительного предписания относительно обидчика, постановки обидчика на профилактический учет и проведения с ним профилактической работы, направления обидчика на программу для обидчиков. Проведено разграничение понятий «противодействие домашнему насилию» и «предупреждение домашнего насилия», находящихся в тесной взаимосвязи. Систематизировано законодательство, предусматривающее применение специальных мер противодействия домашнему насилию в административном регулировании. Определены уполномоченные субъекты, их роль и место в общей системе противодействия домашнему насилию. Проанализирован зарубежный опыт использования специальных мер противодействия домашнему насилию на примере Республики Австрии, Королевства Бельгии, Турецкой Республики, Греческой Республики, Итальянской Республики, Королевства Норвегии и Канады.

11.1. Загальна характеристика застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству у соціальній політиці України

Протидія домашньому насильству є частиною внутрішньої та зовнішньої політики держави, для якої права людини – це одна з найвищих цінностей.

Соціальна політика України спрямована на формування нульової толерантності суспільства до домашнього насильства, тому кожне звернення за фактом його вчинення є не просто статистика, – це життя окремої людини, проблема та біль цілої родини. Мета держави – посилити реакцію на цей виклик. Реакція має бути абсолютно конкретною і починатися на рівні центральної та місцевої влади й закінчуватися в кожній сім'ї¹.

За офіційними даними протягом 2020 року до поліції надійшло 209 тис. заяв про вчинення домашнього насильства, в середньому по 570 повідомлень щодоби. Порівняно із 2019 роком кількість таких заяв у 2020 році збільшилася на 47%. Щодня уповноважені підрозділи Національної поліції України склали 363 протоколи про адміністративне правопорушення, відповідальність за яке передбачене статтею 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення («Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування») (далі – ст.173² КУпАП).²

За офіційними даними, у 2019 році кількість справ про адміністративні правопорушення стосовно вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування, що розглядалися у районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах, становила 112964 щодо 83746 осіб, у 2020 році розглянуто 130670 справ про адміністративні правопорушення щодо 104646 осіб (зростання становило 17%). Негативна динаміка присутня і в показниках розгляду судами цивільних справ окремого провадження щодо видачі і продовження обмежувального припису стосовно кривдника. Так, у 2019 році кількість заяв, що перебували на розгляді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів – 710, а у 2020 році – 998 (зростання становило 30%)³.

У практичні діяльності 58% поліцейських відокремлених (територіальних) підрозділів превентивної діяльності, протидіючи домашньому насильству, вдаються до складання протоколу про адміністративне правопорушення за ст.173² КУпАП та вважають його ефективним. Решта – 42% обґрунтовують позицію, що зупинити кривдника та

---

¹ Прем'єр-міністр: Запобігання домашньому насильству та забезпечення постраждалих захистом – серед завдань Уряду. Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-zapobigannya-domashnomu-nasilstvu-ta-zabezpechennya-postrazhdalih-zahistom-sered-zavdan-uryadu>.

² Поліція та органи влади мають об'єднати зусилля для захисту дітей і постраждалих від домашнього насильства – Ігор Клименко. Національна поліція: веб-сайт. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/preventivna-robota/policziya-ta-organi-vladi-mayut-ob-jednati-zusillya-dlya-zaxistu-ditej-i-postrazhdalih-vid-domashnogo-nasilstva-Igor-klimenko/>.

³ Інформація про результати розгляду справ у сфері протидії домашньому насильству. Судова влада України: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

надати допомогу постраждалій особі можливо лише завдяки застосуванню спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. Таке коливання думок посадовців правоохоронної системи спричинило появу прецеденту – звернення до Європейського суду з прав людини громадянки України І. М. Левчук (заява № 17496/19) через те, що держава не виконала свої зобов'язання з ефективного захисту її від домашнього насильства. Справа «Левчук проти України» є першою, де виявлено порушення ст. 8 Конвенції та яка пов'язана із неналежним виконанням обов'язків органами Національної поліції.

Питання адміністративно-правового реагування на вчинення домашнього насильства, застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, запобігання та протидії домашньому насильству розглядали М. О. Акімов, І. О. Бандурка, А. Б. Блага, П. А. Власова, А. М. Волощук, Ю. А. Гайдук, В. В. Галунько, Г. О. Горбова, О. О. Гриньків, О. М. Гумін, К. А. Гусєва, А. О. Джужа, Н. І. Дмитренко, К. В. Довгунь, Т. В. Журавель, М. О. Качинська, Я. М. Квітка, О. В. Ковальова, О. Д. Коломоєць, Л. В. Крижна, О. В. Кришевич, О. В. Кузьменко, К. Б. Левченко, М. М. Легенька, Ю. В. Лисюк, М. Н. Марченко, Н. В. Манжос, Т. П. Мінка, О. І. Остапенко, Г. С. Римарчук, Н. В. Тропін, О. О. Уварова, Г. О. Христова, Х. П. Ярмакі та ін. Дослідження цих науковців незаперечно мають вагомий внесок для вирішення актуальних проблем запобігання та протидії домашньому насильству, проте в їх роботах здебільшого представлено аналіз діяльності уповноважених суб'єктів, особливостей застосування таких спеціальних заходів із протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника та обмежувальний припис стосовно кривдника, накреслюються шляхи удосконалення національного законодавства за напрямом, зокрема імплементації міжнародного досвіду та норм міжнародно-правових актів. Поза увагою науковців залишаються такі спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, як взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, що має першочергову функцію у діяльності уповноважених підрозділів поліції, та направлення кривдника на проходження програми для кривдників, що є також не менш затребуваним у реаліях українського суспільства.

Неефективність спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству в Україні, масові порушення пропорційності у їх застосуванні з боку уповноважених суб'єктів потребують впорядкування теорії і практики.

Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству на сьогодні не мають термінологічного визначення. У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) їм відведено окремий розділ – Розділ V «Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству», – де визначено перелік, підстави, умови та принципи

застосування¹. У поняттєвому розумінні вони охоплюють нормативно-правовий та кримінологічний аспекти.

Нормативно-правовий аспект О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко пов'язують із діяльністю правоохоронних органів з виявлення та розслідування правопорушень, виявлення винних осіб та притягнення їх до встановленої законом відповідальності, судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, призначення й виконання покарань. Кримінологічний аспект охоплює діяльність правоохоронних та інших органів з виявлення причин та умов правопорушень (криміногенних факторів), їх усуненню, ослабленню або нейтралізації². У зв'язку з цим, спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству спрямовані на конкретні правопорушення, передбачені ст. 173² КУпАП. До того ж, впливаючи в кожному випадку на конкретну особу, яка вчинила правопорушення, зазначені заходи виявляють стримуючий вплив на усю протиправну поведінку. Кримінологічні заходи здійснюють безпосередній вплив на детермінанти правопорушень, а вже через них – на протиправну поведінку як явище. Так, у загальному вигляді механізм взаємодії нормативно-правового та кримінологічного напрямів протидії правопорушеннями свідчить про те, що ці напрями утворюють єдиний процес протидії. У свою чергу єдина практика протидії правопорушенням потребує впорядкування єдиної теорії протидії протиправній поведінці. Розроблення понятійного апарату, на думку О. М. Бандурка та Л. М. Давиденка, це лише перший крок за цим напрямом³.

Спеціальних заходи щодо протидії домашньому насильству є складовим компонентом системи протидії домашньому насильству. Протидія домашньому насильству – це цілеспрямована діяльність уповноважених суб'єктів на усунення умов загрози життю і здоров'ю особи, припинення адміністративного правопорушення, недопущення його трансформації у кримінальне правопорушення, знешкодження дій кривдника з подальшим контролем, корекцією його протиправної поведінки та захист постраждалих осіб у конкретній ситуації протиправних посягань, передбачених ст. 173² КУпАП та статтею 126¹ Кримінального кодексу України («Домашнє насильство») (далі – ст. 126¹ КК), шляхом застосування або використання нормативно закріплених заходів. Проте вона не зводиться до останніх. Охоплюючи захист особи, яка постраждала від домашнього насильства, відшкодування їй моральної і матеріальної шкоди, протидія домашньому насильству перебуває у щільному

---

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

² С.9 Бандурка А.М. Давиденко Л.М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика. Право і Безпека. 2004. № 3. Т. 3. С. 7-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2004_3_3_4

³ Там же.

взаємозв'язку із іншим поняттям, позначеним у пп. 5 статті 1 Закону («Визначення термінів») терміном «запобігання домашньому насильству».

Запобігання домашньому насильству – це діяльність членів суспільства, незалежно від владних повноважень, громадянства, політичних переконань, статі тощо, спрямована на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються. Воно не є тотожним протидії домашньому насильству. Функціонуючи як окремий структурний компонент, запобігання домашньому насильству перебуває у тісному взаємозв'язку із його протидією.

Завданнями запобігання домашньому насильству є формування в українському суспільстві нульової толерантності до фактів домашнього насильства. Відповідно запобігання домашньому насильству являє собою систему заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються¹.

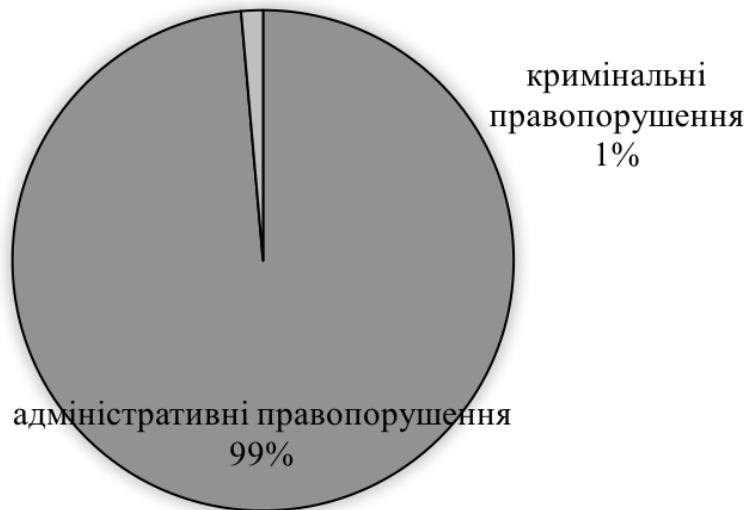
Отже, система протидії домашньому насильству охоплює нормативно-правове законодавство, яке врегульовує таку діяльність, та суб'єктів, на яких покладені відповідні функції та в межах компетенції яких визначено застосування заходів запобігання і протидії домашньому насильству в цілому та спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству зокрема.

Спеціальні заходи щодо протидії домашнього насильства в Україні уповноваженими суб'єктами застосовують здебільшого за фактами вчинення адміністративного правопорушення, що передбачає настання відповідальності за ст. 173² КУпАП, або застосування їх напряду не пов'язане із фактом притягнення особи до відповідальності. Мова йде тут, зокрема, про терміновий заборонний припис. На Рисунку 1 представлено співвідношення показників винесення термінового заборонного припису як спеціального заходу щодо протидії домашньому насильству за фактами адміністративних та кримінальних правопорушень.

---

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

**СПІВВІДНОШЕННЯ ВИНЕСЕНИХ ТЕРМІНОВИХ
ЗАБОРОННИХ ПРИПИСІВ ПРОТЯГОМ 2019 РОКУ**

**СПІВВІДНОШЕННЯ ВИНЕСЕНИХ ТЕРМІНОВИХ
ЗАБОРОННИХ ПРИПИСІВ ПРОТЯГОМ 2020 РОКУ**

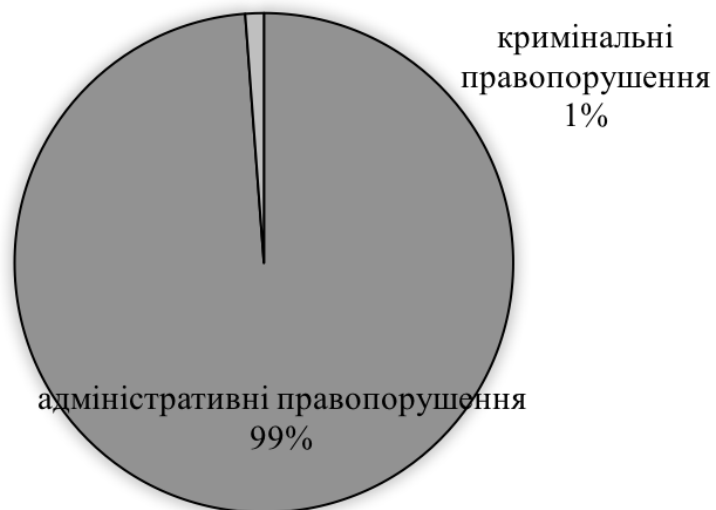

Рисунок 1

Управління превентивної діяльності ГУНП в Івано-Франківській області вказує, що в його територіальних підрозділах *«облік кількості винесення термінових заборонних приписів за фактами вчинення домашнього насильства, передбаченого ст. 126¹ КК України, не ведеться»*, натомість подається статистика протягом 2019-2020 року винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдника за фактами вчинення домашнього насильства, передбаченого ст. 173² КУпАП. Подібна тенденція має місце ГУНП в Тернопільській області.

Управління превентивної діяльності ГУНП в Донецькій області зазначає, що винесені протягом 2019-2020 року термінові заборонні приписи стосовно кривдників вносилися *«до журналу єдиного обліку заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події ГУНП в Донецькій області та керівництвом слідчих підрозділів ознак кримінального чи адміністративного правопорушення не встановлено та підстави для внесення відповідних відомостей до ЄРДР відсутні. У разі виявлення ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126¹ КК України слідчий вносить відомості згідного чинного законодавства»*. Управління превентивної діяльності ГУНП в Київській області звертає увагу, що винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника здійснюється за фактами фізичного, психологічного або економічного насильства, що передбачають настання кримінальної відповідальності та згідно статті 126¹ КК (*«Домашнє насильство»*) (далі – ст.126¹ КК), якщо делікт має систематичний характер.

Управління превентивної діяльності ГУНП в Луганській області висловлює думку, що *«винесення термінового заборонного припису на пряму не пов'язане з фактом притягнення кривдника до адміністративної відповідальності, передбаченої ст.173² КУпАП або кримінальної відповідальності, передбаченої ст. 126¹ Кримінального кодексу України»*. Основною підставою застосування спеціального заходу щодо протидії домашньому насильству є отримання позитивного результату за оцінкою ризиків вчинення домашнього насильства, передбаченою наказом МВС від 13.03.2019 №369/180 *«Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства»*, що набрав чинності 19.04.2019. Така позиція викладена Управлінням превентивної діяльності ГУНП в Сумській області, Управлінням превентивної діяльності ГУНП в Закарпатській області. Винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника за фактом вчинення домашнього насильства, що передбачає настання кримінальної відповідальності за ст.126¹ КК, представлено поодинокими випадками у статистичних даних ГУНП в Миколаївській області, ГУНП в Житомирській області, ГУНП в Чернівецькій області.

Результати проведеного анкетування, що у ньому взяли участь 474 поліцейських, посадові інструкції, яких передбачають виконання завдань у

сфері запобігання та протидії домашньому насильству, виявили: терміновий заборонний припис стосовно кривдника уповноваженими підрозділами поліції переважно виноситься за фактом вчинення домашнього насильства, передбаченого ст. 173² КУпАП, а не кримінального правопорушення, юридична відповідальність за яке передбачена ст. 126¹ ККУ (Рисунок 2).

СПІВВІДНОШЕННЯ ВИНЕСЕНИХ ТЕРМІНОВИХ ЗАБОРОННИХ ПРИПИСІВ

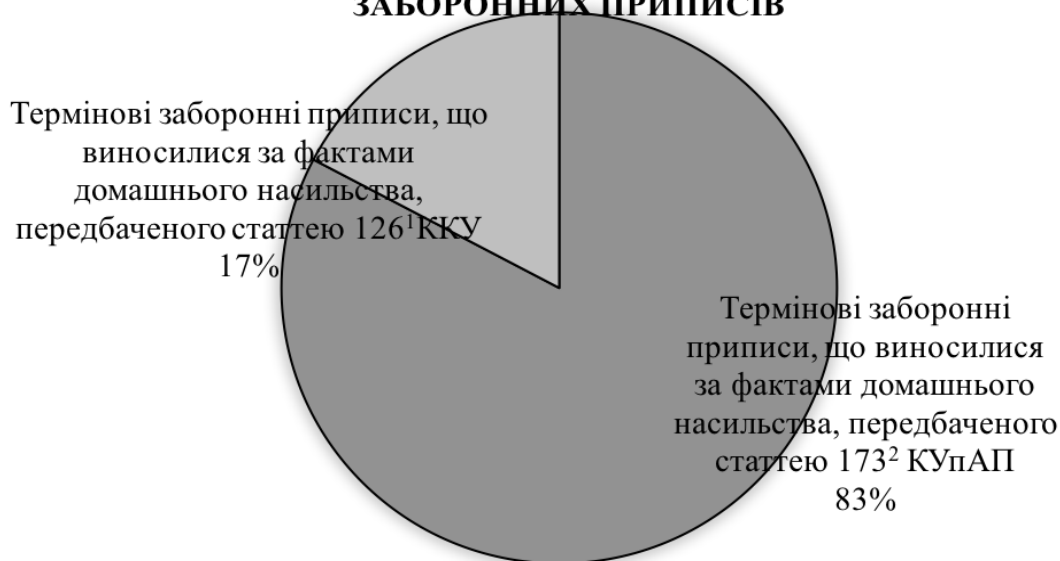

Рисунок 2

Практика превентивної діяльності уповноважених підрозділів поліції свідчить про те, що взяттю на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи є найбільш пріоритетним спеціальним заходом щодо протидії домашньому насильству.

Соціологічний моніторинг документів у системі «Єдиний державний реєстр судових рішень» свідчить, що направлення кривдника на проходження програми для кривдників може здійснюватися із врахуванням бажання та можливостей особи, щодо якої ініційоване застосування спеціального заходу щодо протидії домашньому насильству. Так, у Рішенні Корольовського районного суду м. Житомир (головуючий суддя Адамович О. Й., секретар судового засідання Світко Т. І.) від 29.11.2019 за справою № 296/11347/19 у провадженні № 2-о/296/173/19 зазначається: *«Згідно ч.6,7 ст.28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року у випадках, передбачених законодавством.*

Кривдник повинен мати можливість відвідувати програму для кривдників за власною ініціативою на добровільній основі. Враховуючи наведені вище положення, направлення кривдника на проходження програми для кривдників є правом суду, а не його обов'язком. Також необхідно враховувати волевиявлення самого кривдника, який повинен мати можливість відвідувати програму для кривдників за власною ініціативою на добровільній основі. За таких обставин, виходячи з матеріалів справи, відсутність волевиявлення ОСОБА_2 на відвідування такої програми, суд не вбачає безумовних підстав для покладення обов'язку на ОСОБА_2 щодо проходження вказаної програми, а тому заява у вказаній частині задоволенню не підлягає.»¹.

Водночас у Рішенні Черняхівського районного суду Житомирської області (головуючий суддя Бруховський Є.Б., секретар судового засідання Давиденко Л. П.) від 09.01.2020 за справою № 293/2172/19 у провадженні № 2-о/293/27/2020 винесення обмежувального припису стосовно кривдника автоматично передбачало направлення останнього на проходження відповідної програми: *«Враховуючи усі надані заявником докази, з огляду на встановлені судом обставини, суд приходиться до висновку, що кривдник ОСОБА_2 систематично вчиняє домашнє насильство відносно ОСОБА_1, наявні обґрунтовані ризики вчинення ним домашнього насильства щодо заявниці, тому суд приходиться до висновку про обґрунтованість заяви та необхідність видачі обмежувального припису відносно ОСОБА_2 шляхом встановлення декількох заходів тимчасового обмеження прав кривдника та покладення на нього обов'язків, зокрема, встановлених п.п. 1, 4 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Згідно із ч. 4 ст.350-6 ЦПК України рішення суду про видачу обмежувального припису підлягає негайному виконанню, а його оскарження не зупиняє виконання. Керуючись вимогами Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та керуючись ст.ст. 247, 350-1, 350-5, 350-6 ЦПК України, суд, вирішив заяву ОСОБА_1 з участю заінтересованої особи ОСОБА_2 про видачу обмежувального припису – задовольнити. Видати обмежувальний припис відносно ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, мешканця АДРЕСА_2, якому визначити наступні тимчасові обмеження його прав відносно ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_5 : 1) заборони перебувати за адресою АДРЕСА_1 на строк 6 місяців; 2) заборони наближатися на відстань ближче ніж 100 метрів до будинку АДРЕСА_1, та інших місць частого відвідування ОСОБА_1 строком на 6 місяців; 3) заборонити особисто чи через третіх осіб розшукувати ОСОБА_1, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику,*

---

¹ Рішення Корольовського районного суду м. Житомир від 29.11.2019 за справою № 296/11347/19 у провадженні №2-о/296/173/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86172951>

переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею строком на 6 місяців; 4) заборонити спілкуватися по телефону або в інший спосіб з ОСОБА_1, особисто чи через третіх осіб строком на 6 місяців; 5) зобов'язати ОСОБА_2 пройти відповідну програму для кривдника.»¹.

У постанові Золочівського районного суду Львівської області (суддя Пилип'як П.В.) від 02.12.2020 за справою № 445/2233/20 у провадженні № 3/445/1078/20 накладання стягнення за вчинення особою адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст.173² КУпАП, одночасно вирішувалося з питанням про направлення кривдника на проходження програми для кривдників: *«Дослідивши матеріали справи, заслухавши ОСОБА_1, суд приходять до висновку, що в його діях вбачається склад адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 173² КУпАП. Відповідно до ст. 33 КУпАП при накладенні адміністративного стягнення суд враховує характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь його вини та майновий стан. За таких обставин суд вважає за необхідним накладати на ОСОБА_1 адміністративне стягнення за ч. 2 ст. 173² КУпАП у виді штрафу.»* – *«Крім того, відповідно до ст. 39¹ КУпАП у разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чи Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». – «Враховуючи встановлені обставини, суд дійшов висновку про необхідність направлення ОСОБА_1 до Управління соціального захисту населення Золочівської районної державної адміністрації Львівської області на проходження програми для кривдників, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», строком на 3 місяці.»².*

Отже, направлення кривдника для проходження програми для кривдників районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями) здійснюється одnobічним. Воно не супроводжується направленням постраждалої особи на проходження програми для постраждалої особи. На ґрунті цього робота соціальних служб, повноваження яких знаходяться у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зводиться до забезпечення допомоги та функціонування лише програми для

---

¹ Рішення Черняхівського районного суду Житомирської області від 09.01.2020 за справою № 293/2172/19 у провадженні № 2-о/293/27/2020. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86819859>

² Рішення Золочівського районного суду Львівської області від 02.12.2020 за справою № 445/2233/20 у провадженні № 3/445/1078/20. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93349658>

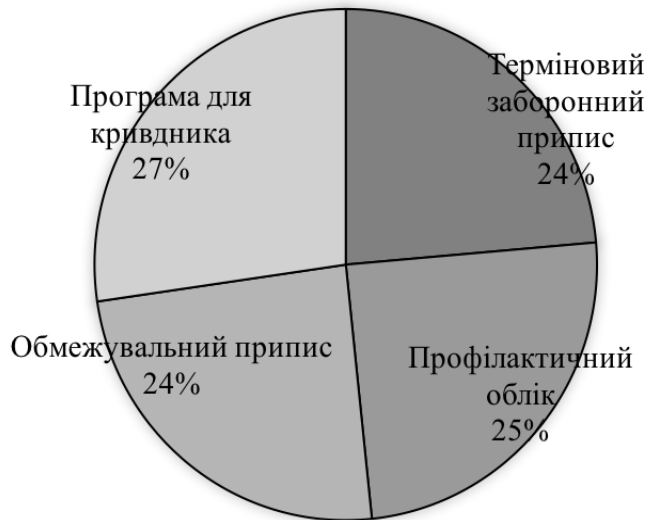
постраждалих осіб. Програма для кривдників реалізується у декількох областях, а саме: Дніпропетровській, Івано-Франківській, Київській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, – а також у м. Києві.

За інформацією Хмельницької ОДА в області протягом 2018 – 2020 років програму для кривдників пройшло 194 особи проти 264, що були направлені судом. У Тернопільській області відповідні показники становлять 67 осіб проти 148. У Калуському та Івано-Франківському міських центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Івано-Франківської ОДА програму для кривдників за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173² КУпАП, пройшли 7 осіб. У центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Київської ОДА програму для кривдників пройшли 2 особи поміж 5, що були направлені судом. У 2019 році Острозьким міським центром соціальних служб Рівненської ОДА проводилися тренінгові заняття корекційної програми для кривдників з 4 кривдниками. У 2020 році у районних центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Чернівецької ОДА тривають заняття програми для кривдників щодо 2 осіб проти 6, направлених судом.

Як повідомляє Дніпропетровський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Дніпропетровської ОДА, програму для кривдників, які вчинили домашнє насильство, впроваджено у «Ресурсному центрі примирення та корекційних відновлювальних програм» при Криворізькому міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Дніпропетровської області. Корекційна робота з домашніми кривдниками провадиться у м. Павлограді Дніпропетровської області громадською організацією «Імпульс». У Києві програма для кривдників реалізується районними центрами сім'ї «Родинний дім» у Голосіївському, Святошинському, Дарницькому, Шевченківському районах, а також Службою у справах дітей та сім'ї виконавчого органу Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація) на базі Подільського, Оболонського, Печерського РЦСССДМ.

У визначення дієвості спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству результати емпіричного дослідження індивідуального досвіду 474 поліцейських, посадові інструкції яких передбачають виконання завдань у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, виявили, що загальна картина розподілу спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству за кореляціїє «дієвість / недієвість» має слабо виражений диференціальний характер, що гіпотетично може обумовлюватися недоліками їх нормативно-правового регулювання та складнощами застосування, що виникають у практичній діяльності. Незначний пріоритет тут належить заходам, що обмежують права особи, зокрема терміновому заборонному припису та обмежувальному припису, яким за критерієм «дієвості» перевагу надали по 26% респондентів (94 та 92 відповідно) кожному, за критерієм «недієвості» визначено по 24% опитуваних (64 та 66 відповідно) для кожного (Рисунок 3).

**РОЗПОДІЛ ПОЗИЦІЙ СТОСОВНО
НЕДІЄВОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ
ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ
НАСИЛЬСТВУ**

**РОЗПОДІЛ ПОЗИЦІЙ ЩОДО ДІЄВОСТІ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

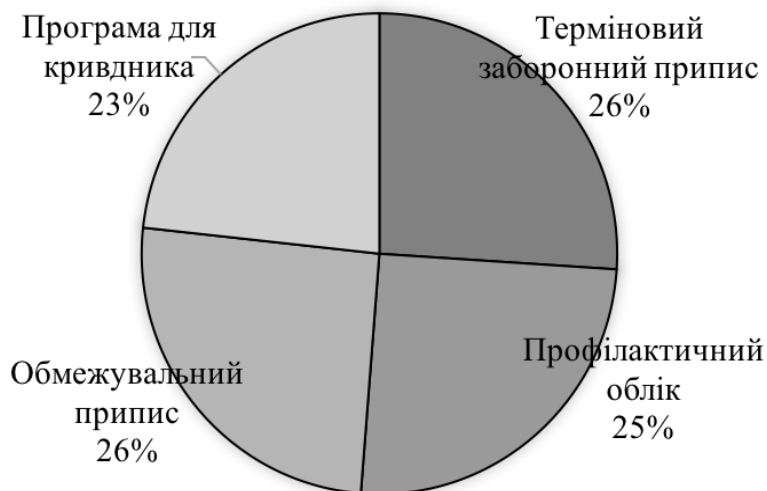

Рисунок 3

Викладений у підрозділі 1.1. матеріал дозволяє сформулювати визначення спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству як системи заходів впливу на особу кривдника, яка закріплена чинним законодавством і яка застосовується уповноваженими суб'єктами для усунення умов загрози життю і здоров'ю постраждалої особи, припинення адміністративного правопорушення, недопущення його трансформації у кримінальне правопорушення, знешкодження дій кривдника з подальшим контролем, корекцією його протиправної поведінки та захист постраждалих осіб у конкретній ситуації протиправних посягань, передбачених ст. 173² КУпАП та ст. 126¹ КК.

Підставами застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству є наявний факт адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст.173² КУпАП, за умови що дії кривдника становлять загрозу для життя та здоров'я постраждалої особи або призведуть до вчинення кривдником кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 126¹ КК.

11.2. Нормативно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, закріплені у національному законодавстві

Застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству не має усталеної практики, може не відповідати наявній ситуації ризику і здійснюється уповноваженими суб'єктами переважно за власним індивідуалізованим розумінням нормативної бази. Як зазначає К. А. Гусєва, активні трансформаційні процеси в суспільстві, що спостерігаються протягом останніх трьох років у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, обумовили появу чималої кількості напрацювань. У прагненнях законодавця вдосконалити чинні механізми актуальності набуває нова проблема, пов'язана із відсутністю адекватної класифікації у законодавчо-нормативній базі за напрямом, що потрібна для уникнення юридичних колізій¹.

Ст. 2 Закону зафіксовано, що законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству складається з Конституції України, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, власне Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та інших нормативно-правових актів щодо

---

¹ С.137-138 Гусєва К.А. Класифікація законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 137-140.

недопущення насильства¹. Представлена класифікація нормативно-правової бази за юридичною силою та галузевою приналежністю є традиційною в Українському національному законодавстві, водночас поняття категорія «інших нормативно-правових актів щодо недопущення насильства» скеровує до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» і вносить деяку плутанину до розмежування за класифікаційними групами законодавчо-нормативних документів до таких, що стосуються безпосередньо сфери протидії та запобігання домашньому насильству, та таких, що стосуються її опосередковано, зокрема, належать до сфери запобігання та протидії насильству за ознакою статі. Для прикладу наведемо гіпотезу ст. 173² КУпАП: *«Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»*², – де галузева належність також ототожнена³.

К. А. Гусева вважає, що традиційна класифікація законодавчої бази, що регулює суспільні відносини у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, потребує значного корегування. Являючи собою розподілення об'єктів за групами відповідно до наперед визначених ознак, у наведеному контексті вона втрачає сенс через відсутність взаємообумовлених посилань у нормативно-правових актах та самого розподілення за галуззю⁴. Основними причинами юридичних колізій, як зазначає науковець, виступають ситуативний характер нормативно-правових актів, недостатня спадковість щодо законодавства базового характеру, відсутність чіткого нормативного розподілу функцій запобігання та протидії, а також завдань між суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Оптимізація нормативно-правового регулювання у сфері протидії та запобігання домашньому насильству потребує прийняття низки правових норм, у яких мають бути нормативно-закріплені та конкретизовані функції, завдання й відповідні повноваження служб та підрозділів суб'єктів зазначеної діяльності, питання щодо організаційного, методичного й тактичного забезпечення проведення заходів запобігання та протидії домашньому насильству, у тому

---

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року № 8073-X// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

³ С. 138 Гусева К.А. Класифікація законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 137-140.

⁴ Там же.

числі кримінологічного впливу громадян, зокрема стосовно звільнених з місць позбавлення волі, які були засудженні за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК, та перебувають під адміністративним наглядом, а також малолітніх, які мають факти вчинення домашнього насильства у будь-якій формі та за якими, згідно Закону, закріплено статус дитина-кривдник¹.

В. І. Бондар пропонує розподілити дію нормативних документів за віковою належністю постраждалої особи. Посилаючись на те, що проблема домашнього насильства є загальнодержавною, тому що обумовлена потребою виховувати дітей, які не боятимуться своїх батьків, своїх рідних, центральним критерієм дослідник визначає захист прав та свобод дитини. У Законі, продовжує В. І. Бондар, сказано, що в разі, якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що здійснюються стосовно неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей і законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини².

Основними вимогами, що висуваються до нормативно-правових актів у сфері запобігання то протидії домашньому насильству, на думку К. А. Гусевої, є конкретність, мобільність, всебічне охоплення відповідних суспільних відносин, безпосередність спілкування керуючого та керованого суб'єктів, швидкість інформування адресата виконання, оперативність організації виконання³. Вони визначають характер та зміст нормативно-правових актів. Відтак класифікацію законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству доречно здійснювати за характером норми та її змістовим наповненням⁴.

За характером норми нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству поділяються на дві основні групи: перша – первинні акти, що містять вихідні правові норми, які становлять загальні основи правового регулювання, друга – це вторинні акти, які розкривають та

---

¹ С. 140 Гусева К.А. Класифікація законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 137-140.

² С. 132 Бондар В. І. Шляхи протидії домашньому насильству в Україні. Юридичний вісник. 2020. №1. С. 132-136. Doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1570>

³ С. 9-10 Гусева К.А. Нормативно-правове забезпечення запобігання злочинам міліцією України: автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: 12.00.08. Київський нац. ун-т внутрішніх справ. Київ, 2009. 17 с.

⁴ С. 138 Гусева К.А. Класифікація законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 137-140.

конкретизують первинні норми, приймаються на їх основі та спрямовані на їх виконання. Прикладами первинних актів є: *Конституція України*, *Закон України «Про протидію та запобігання домашньому насильству»*, *Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»*, *Закон України «Про охорону дитинства»*, *Закон України «Про захист суспільної моралі»*¹.

Вторинні акти представлені постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 *«Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»*, наказом МВС від 25.02.2019 № 124 *«Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України»* тощо².

Додатково акти першої групи умовно розподілені на акти, що визначають правовий статус державних суб'єктів із запобігання та протидії домашньому насильству (наприклад, *Закон України «Про протидію та запобігання домашньому насильству»*, *Закон України «Про захист суспільної моралі»*), та акти, які містять певні механізми реалізації правових норм (наприклад, *Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»*, *Закон України «Про охорону дитинства»*)³.

За змістовим наповненням норми виділяються такі групи: акти комплексного характеру (наприклад, *Закон України «Про протидію та запобігання домашньому насильству»*, *Закон України «Про охорону дитинства»*), акти, що регулюють діяльність суб'єктів протидії та запобігання домашньому насильству, а також їх підрозділів (наприклад, *Закон України «Про Національну поліцію»*, *постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього*

---

¹ С. 138 -139 Гусева К.А. Класифікація законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 137-140.

² С. 139 Гусева К.А. Класифікація законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 137-140.

³ Там же.

РОЗДІЛ XI Практика застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству у діяльності уповноважених суб'єктів

насильства та/або насильства за ознакою статі», лист МОН від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству»), акти, що регулюють реалізацію окремих заходів запобігання та протидії, у тому числі спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству (наприклад, *КУпАП, КПК, ЦПК, наказ МВС від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку внесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника», наказ МВС від 25.02.2019 № 124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України»*), акти, що регулюють організацію та взаємодію суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (наприклад, *постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»*)¹.

Отже, класифікація нормативно-правових актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству за характером норми та змістовим наповненням дозволяє систематизувати чинне законодавство за напрямом та доопрацювати з метою усунення юридичних колізій². Водночас місце спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству у терміносистемі, що її становить протидія домашньому насильству, потребує обміркованого звуження у систематизації чинного законодавства.

Аналізом нормативно-правової бази встановлено, регулювання норм в адміністративному застосуванні спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству здійснюється за двома критеріями: предметним показником, що визначає зміст, умови, принципи та процедуру винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника, обмежувального припису стосовно кривдника, взяття кривдника на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників, та показником суб'єкта застосування, за яким визначається перелік уповноважених підрозділів, в межах компетенції яких знаходиться

---

¹ С. 139-140 Гусєва К.А. Класифікація законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 137-140.

² С. 140 Гусєва К.А. Класифікація законодавчих актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 137-140.

винесення спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, встановлюється механізм їх взаємодії у загальній системі протидії домашньому насильству. Регламентация за напрямом у чинному законодавстві не відбувається суто автономно за визначеними показниками, вони можуть коректно визначати комплексність їх поєднання, зокрема, як це здійснюється у Законі України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», в якому регламентовано систему спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, визначено підстави, умови, принципи та процедури їх застосування, суб'єктів, в межах повноважень яких знаходиться застосування термінового заборонного припису, обмежувального припису, профілактичного обліку кривдника та корекційної програми для кривдника, а також окреслено загальний механізм взаємодії цих суб'єктів у протидії домашньому насильству¹.

До предметних нормативно-правових актів, що визначають зміст, умови, принципи та процедуру винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника, обмежувального припису стосовно кривдника, взяття кривдника на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників належать:

1. *Наказ МВС від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника»*, що визначає процедуру винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника, діловодство, пов'язане з нею, та контроль за додержанням вимог чинного законодавства під час винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника².

2. *Наказ МВС від 25.02.2019 №124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України»*, що встановлює процедуру взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, забезпечення контролю за дотриманням кривдником

---

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

² Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: **затв. наказом МВС** від 01.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text>

тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку з учиненням домашнього насильства¹.

3. *Наказ Міністерства соціальної політики України та МВС від 13.03.2019 № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства»*, яким визначено процедуру проведення оцінки вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, з метою визначення ефективних заходів реагування, спрямованих на припинення такого насильства та попередження його повторного вчинення.

4. *Глава 13 Цивільного процесуального кодексу України («Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису»)* (далі – ЦПК), що встановлює підсудність, осіб, які можуть бути заявниками, заінтересованих осіб у справах про видачу обмежувального припису, зміст заяви, особливості розгляду справи, ухвалення рішення судом, продовження обмежувального припису та вручення рішення суду, повідомлення про видачу або продовження обмежувального припису².

5. *Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 №1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників»*, що визначає комплекс заходів за результатами оцінки ризиків, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до власних вчинків та їхніх наслідків, до виконання батьківських обов'язків, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків³.

До нормативних документів, що визначають функціонування та/або взаємодію суб'єктів, що уповноважені застосовувати спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, за напрямом належать:

1. *Указ Президента України від 21 вересня 2020 року №398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»*, який передбачає удосконалення координації та взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

---

¹ **Про** затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України: **затв. наказом МВС** від 25.02.2019 № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>

² Глава 13. Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

³ Про затвердження Типової програми для кривдників: затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 №1434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>

належного кадрового забезпечення спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, підвищення рівня професійного розвитку фахівців у цій сфері; забезпечення належного функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, збереження та захисту даних Реєстру; затвердження типової програми для постраждалих осіб, а також удосконалення типової програми для кривдників з визначенням особливостей проходження такої програми дітьми-кривдниками, надання відповідних методичних рекомендацій щодо реалізації таких програм; удосконалення порядку прийому і розгляду заяв та повідомлень про домашнє насильство стосовно дітей та за участю дітей, виявлення дітей, які постраждали від домашнього насильства, а також організації надання їм допомоги та захисту; опрацювання питання щодо запровадження мобільних груп з реагування на випадки домашнього насильства; удосконалення з урахуванням міжнародних стандартів організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з дітьми-кривдниками; розроблення та затвердження планів невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, у тому числі щодо виявлення фактів домашнього насильства та своєчасності реагування на них, інформування про такі факти, надання належної допомоги і захисту постраждалим особам, здійснення роботи з кривдниками; вирішення питання щодо належного кадрового забезпечення діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, підвищення ефективності їх взаємодії¹.

2. *Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», що визначає механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі (у тому числі суб'єктів, що уповноважені застосовувати спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству), спрямованої на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства, шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди,*

---

¹ Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства: затв. Указом Президента України від 21 вересня 2020 року №398/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3982020-35069>

належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності¹.

3. *Наказ МВС від 28.07.2017 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції»*, яким передбачено, що дільничний офіцер поліції (далі – ДОП) здійснює превентивні заходи щодо осіб, схильних до вчинення правопорушень, та осіб, які перебувають на обліку в органах поліції, для попередження вчинення ними правопорушень із залученням до цієї роботи громадськості. ДОП ставить на превентивний облік та в межах своєї компетенції проводить профілактичну роботу з особами, схильними до вчинення домашнього насильства (кривдниками). ДОП вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень. Припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення. ДОП виявляє на поліцейській дільниці осіб, схильних до вчинення домашнього насильства (кривдників), та вживає превентивних заходів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, відповідно до норм Закону². Рішення про поставлення особи на профілактичний облік приймає керівник відділу (відділення) поліції або його заступник на підставі наданих ДОП матеріалів. Відомості про таких заносяться до Єдиної інформаційної системи МВС. Унесення зазначених відомостей до Єдиної інформаційної системи МВС покладається на начальника сектору превенції територіального (відокремленого) підрозділу поліції або працівника цього сектору, до обов'язків якого входить організація роботи з особами, які перебувають на профілактичному обліку. У ДОП зберігаються відомості про осіб, які перебувають на профілактичному обліку та проживають на території, закріпленій за відповідною поліцейською дільницею³.

4. *Наказ МВС від 19.12.2017 №1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»*, п. 4 частини 2 Розділу III (Ведення профілактичного обліку дітей підрозділами ювенальної превенції) встановлено взяття на профілактичний облік дитини, яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене ст. 173² КУпАП, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис. У сфері з протидії

---

¹ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: **затв. постановою Кабінету Міністрів України** від 22.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text>

² Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

³ Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: затв. наказом МВС від 28.07.2017 №650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>

домашньому насильству нормативний акт передбачає, що повноваження поліцейських підрозділів ювенальної превенції поширюються на випадки, коли особа, яка вчинила домашнє насильство, або особа, яка зазнала домашнього насильства чи стала свідком (очевидцем) такого насильства, не досягла 18-річного віку, і полягають в тому, що вони виявляють факти домашнього насильства, вчиненого дітьми і стосовно дітей, та реагують на них в порядку, визначеному законодавством; приймають і розглядають заяви та повідомлення про факти домашнього насильства, вчиненого дітьми та стосовно дітей, вживають заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам; виносять термінові заборонні приписи стосовно кривдників; вживають заходів щодо взяття на профілактичний облік та проведення профілактичної роботи з дітьми-кривдниками; здійснюють контроль за виконанням дітьми-кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; інформують постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в порядку, визначеному законодавством; здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків; проводять оцінку ризиків вчинення домашнього насильства у визначеному законодавством України порядку. Поліцейські ювенальної превенції здійснюють поліцейське піклування щодо дітей відповідно до законодавства України. У разі надходження повідомлення про вчинення домашнього насильства дитиною та стосовно неї, поліцейський проводить оцінку ризиків, за результатами якої може бути винесений терміновий заборонний припис, та негайно інформує службу у справах дітей про виявлену дитину для організації її соціального захисту. До проведення такої оцінки можуть бути додатково залучені інші суб'єкти виявлення та/або організації соціального захисту дітей у межах їх повноважень. Поліцейські ювенальної превенції можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинення акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи¹.

Викладений у підрозділі 1.2. матеріал дозволяє говорити, що нормативно-правове регулювання застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству відбувається за двома критеріями: предметним показником, який визначає зміст, умови, принципи та процедуру

---

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: затв. наказом МВС від 19.12.2017 №1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника, обмежувального припису стосовно кривдника, взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників, та показником суб'єкта застосування, за яким визначається перелік уповноважених підрозділів, в межах компетенції яких знаходиться застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, встановлюється механізм їх взаємодії у загальній системі протидії домашньому насильству. Головна роль у цій класифікаційній схемі належить Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

11.3. Зарубіжний досвід застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству та можливість його адаптації в діяльність уповноважених суб'єктів

Поява норм в українському законодавстві, що відповідають за застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, пов'язана із процесом ратифікації Стамбульської конвенції¹. Хоча діяльність уповноважених суб'єктів за напрямом залишається недостатньо налагодженою, у своїх прагненнях імплементації законодавець розширив межі протидії та запобігання домашнього насильства. Якщо сфера застосування Стамбульської конвенції зосереджена навколо захисту постраждалої особи, то Українське законодавство зосереджує увагу ще й на особі кривдника.

За своїм характером направлення кривдника для проходження програми для кривдників підпорядкований завданням запобігання домашньому насильству. У КК направлення кривдника для проходження програми для кривдників, передбачене п. 5 частини 1 ст. 91¹ («Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство»), здійснюється в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК, від кримінальної відповідальності чи покарання. Суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, як альтернативу направлення на пробаційну програму². Ст. 390¹ КК («Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників) закріплено, що умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі

---

¹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11.V.2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

заходи застосовані, судом караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох¹. У КУпАП ст.39¹ «Направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі» визначає, що у разі вчинення домашнього насильства суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом². Водночас стягнення за невиконання такого рішення в КУпАП не передбачено.

У цивільних провадженнях направлення кривдника на проходження програми для кривдників відбувається за власною ініціативою особи на добровільній основі. У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів³. Отримані нами результати за 85 запитами поштового опитування засвідчили, що кількість отриманих письмових повідомлень територіальними (відокремленими) підрозділами поліції про неявку кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми для кривдників, у 2018 році становила 0 випадків, у 2019 році – 9 випадків (ГУНП у Миколаївській області – 9), у 2020 році – 17 випадків (ГУНП у Вінницькій області – 2, ГУНП у Миколаївській області – 14, ГУНП у Полтавській області – 1).

Отже, направлення кривдника на проходження програми для кривдників в практиці української протидії домашньому насильству реалізується як стягнення у кримінальному законодавстві у випадках призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК, від кримінальної відповідальності чи покарання, та як основне або додаткове стягнення у справах про адміністративне провадження. У цивільному провадженні його призначення має декларативний характер.

М. О. Акімов, аналізуючи досвід правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в Республіці Австрії, Королівстві Бельгії,

---

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року № 8073-X// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

³ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

Грецькій Республіці, Італійській Республіці та Королівства Норвегії, звертає увагу, що спеціальні заходи з протидії домашньому насильству використовуються у випадках здійснення кривдником кримінального правопорушення. Наприклад, Федеральні Закони *Республіки Австрії* «Про захист від насильства» та «Про поліцію безпеки» передбачають, що уповноважена посадова особа органу поліції виносить заборонний припис, якщо кривдник становить потенційну небезпеку для оточення (членів сім'ї, співмешканців тощо) та існує ризик вчинення ним посягання на життя, здоров'я чи свободу потерпілої особи. За умови порушення обмежень заборонного припису кривдник притягається до адміністративної відповідальності, а у разі вчинення домашнього насильства для нього настає кримінальна відповідальність¹.

Винесення заборонного припису передбачає, що поліцейські поліції безпеки мають право виселити кривдника із житла незалежно від його майнових прав на строк до 10 днів. У цей строк порушнику забороняється відвідувати помешкання навіть за згодою постраждалої особи. У разі якщо потерпіла особа дозволила кривднику повернутися до житла, на неї покладатиметься адміністративна відповідальність за недотримання заходів винесеного заборонного припису².

Продовження заборонного припису у Республіці Австрії здійснюється у цивільному процесі за умови, що дія раніше винесеного заходу закінчилася, але наявною є загроза повторного вчинення домашнього насильства кривдником щодо постраждалої особи. Дія заборонного припису продовжується рішенням суду на підставі заяви постраждалої особи автоматично строком на двадцять днів. Протягом цього періоду суд може ухвалити рішення про видачу кривднику тимчасової судової заборони строком до трьох місяців. Обґрунтуванням такого рішення є продовження психологічного домашнього насильства та / або фізичного домашнього насильства, що призводять до значної моральної шкоди здоров'ю постраждалої особи та унеможлиблює подальше співжиття з кривдником. Обмежувальні заходи тимчасової судової заборони додатково поширюються на місце роботи

---

¹ Акімов М. О. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу (27 вересня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С.10 - 12;

С.292 Гусева К.А., Горбач-Кудря І.А. Винесення поліцейськими термінового заборонного припису як спеціального заходу із протидії домашньому насильству у справах про вчинення адміністративного правопорушення. Часопис Київського університету права 2020/1. С.291-294.

² С.113 Легенька М.М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості його використання в Україні. Право та безпека. 2017. №4 (67). С.111-116.

постраждалої особи, навчання дітей тощо¹. За кожним фактом винесення заборонного припису поліція безпеки негайно інформує центри втручання з метою надання потерпілим підтримки та допомоги. Центри втручання є неурядовими організаціями, що фінансуються Федеральним міністерством внутрішніх і соціальних справ Республіки Австрії².

Винесення обмежувального заходу щодо кривдника у Турецькій Республіці закріплено у «Законі про домашнє насильство» (2012 р.). Суд забороняє кривднику наблизитися до постраждалої особи, місця її проживання (перебування) у строк до одного місяця. Заборонний припис виноситься за заявою постраждалої особи (її представника) або на запит уповноваженого підрозділу поліції. Позитивним прикладом для наслідування в турецькому досвіді протидії домашньому насильству є те, що суд зобов'язує кривдника носити електронний браслет із вбудованим GPS навігатором. Постраждалій особі видається передавач, запрограмований на отримання сигналу про місцезнаходження кривдника. Контроль за виконанням судових рішень кривдником покладається на уповноважені підрозділи поліції, які ведуть електронну базу даних таких осіб³.

Профілактичний облік кривдників турецькими поліцейськими ведеться за трьома реєстрами, визначеними кольором за ступенем та формою агресії: зелений – особи, які схильні до вчинення психологічного домашнього насильства без застосування фізичної сили; жовтий – особи, що мали досвід вчинення домашнього насильства (навіть в одному випадку); червоний – особи, схильні до вчинення фізичного домашнього насильства, до яких судом застосовувалися спеціальні примусові заходи – арешт, заборона наблизитися до постраждалої особи, заборона проживати за місцем проживання постраждалої особи. Кривдників, що знаходяться на обліку поліції у червоному реєстрі, залучають до проходження виправних програм у спеціалізованих установах спочатку щомісяця, потім двічі на рік, згодом один раз на рік⁴. Практика використання портативної апаратури постраждалою особою для контролю поліції за діями кривдника наявна у *Канаді*. Тут діє система термінового реагування на випадки домашнього насильства (Domestic Violence Emergency).

---

¹ С.113 Легенька М.М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості його використання в Україні. Право та безпека. 2017. №4 (67). С.111-116.

² Там же.

³ С. 147-148 Mironyuk R.V., Koshkun T., Repan M.I. Coercive measures of influence applied to persons who have committed domestic violence for the legislation of ukraine and turkey: a comparative analysis. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 3. С.144-150. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2019-3-144-150>.

⁴ Там же.

Водночас особливої уваги заслуговує встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство, вчинене стосовно дитини¹.

Отже, міжнародний досвід застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству є вагомим для України. Досвід Республіки Австрії, Турецької Республіки, Канади є позитивним для наслідування Україною. Водночас запозичення повинні враховувати ментальні, історичні, соціально-економічні аспекти національного середовища. Індивідуальність кожного випадку домашнього насильства, особи кривдника та постраждалої особи робить не прийнятною для нас практику виключно кримінальної караності, розповсюджену у Королівстві Бельгії. Такий досвід має місце в українському кримінальному законодавстві. Потребує переосмислення досвід Турецької Республіки щодо взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників. Досвід Канади цінний для України тим, що постраждала дитина набуває особливого статусу, що поки залишається недопрацьованим в національному законодавстві.

Підставами застосування обмежувальних або захисних приписів є факт вчинення усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами², тобто, відповідно до статті 2 «Сфера застосування Конвенції» (Article 2 – Scope of the Convention), це усі форми насильства, у тому числі домашнього насильства, яке зачіпає жінок³. Обмежувальні або захисні приписи повинні бути доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на жертву; виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття; у разі необхідності виданими на основі повідомлення або скарги поданої жертвою (навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу) (ч. 1 статті 55, Article 55 – Ex parte and ex officio proceedings), що має негайну дію; доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього; дозволені бути представленими в подальшому правовому провадженні⁴. Підставою для видачі обмежувального припису стосовно кривдника в Законі є рішення суду за заявою постраждалої особи або її представника; у разі вчинення домашнього насильства

---

¹ Family Violence Laws, 2019. Department of Justice: website. URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/cj-jp/fv-vf/laws-lois.html>

² Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11.V.2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>;

³ Там же.

⁴ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11.V.2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>

стосовно дитини – батьків або інших законних представників дитини, родичів дитини (баби, діда, повнолітніх брата, сестри), мачухи або вітчима дитини, а також органів опіки та піклування; у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікуна, органу опіки та піклування¹.

Отже, обмежувальні або захисні приписи у міжнародному досвіді зарубіжних країн не мають градації у застосуванні, водночас обмежувальний припис в українському законодавстві наділений рисами вторинного заходу протидії. Винесення обмежувального припису стосовно кривдника здійснюється у цивільному провадженні стосовно особи, яка систематично вчиняє адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173² КУпАП, або застосування запобіжного заходу, передбаченого статтею 194 Кримінально-процесуального кодексу України («Застосування запобіжного заходу»), має місце у кримінальному провадженні стосовно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і набула статусу обвинуваченого².

Спеціальні заходи – новий термін у терміносистемі «протидія домашньому насильству». Відсутність його поняттєвого визначення пов'язана із дискусіями навколо розуміння «протидії правопорушенням», «протидії злочинності», «протидії домашньому насильству», що почали використовуватися у нормативно-правовій сфері з початку XXI століття, і вживаються здебільшого у складеній ідіоматичній конструкції, разом із нетотожним їм терміном «запобігання». Протидія домашньому насильству передбачає активну діяльність поліції, органів судової гілки влади, спрямовану на забезпечення панування закону, охоронюваних їм інтересів, цінностей, усунення причин та умов вчинення адміністративних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст.173² КУпАП, та кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст.126¹ КК, захист постраждалих осіб від протиправних посягань. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству є її підсистемою та охоплюють нормативно-правовий та кримінологічний аспекти, забезпечуючи у взаємодії єдиний процес протидії.

---

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>;

С.99 Горбач-Кудря І.А. Імплементация Україною міжнародного досвіду у застосуванні спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 97-101.

² С.99 Горбач-Кудря І.А. Імплементация Україною міжнародного досвіду у застосуванні спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали науково-практичної конференції (14 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 97-101

До переліку спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству чинним законодавством одночасно віднесено і каральні (терміновий заборонний припис стосовно кривдника, обмежувальний припис стосовно кривдника), і відновлювально-реставраційні заходи (взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників). Відсутність послідовності у сфері застосування їх та термінологічні неточності у визначенні форм домашнього насильства вносить складнощі до превентивної практики уповноважених підрозділів поліції.

Підставами застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству є реальна ситуація вчинення особою адміністративного або кримінального правопорушення. Терміновий заборонний припис є заходом швидкого реагування, коли у судовому засіданні особа ще не набула статусу кривдника, але шкода від її дій для здоров'я та життя постраждалої особи є дійсно загрозовою. Взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи має ефективність для узагальнення превентивної практики за напрямом. Водночас динамічне зростання емпіричних даних протягом 2018-2020 рр. ставить під сумнів адекватність профілактичної роботи уповноважених підрозділів Національної поліції України.

Обмежувальний припис стосовно кривдника є заходом другого рівня. Він застосовується в судовому порядку за заявою постраждалої особи або її представника у випадках систематичного вчинення домашнього насильства або у випадках, коли винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника уповноваженим підрозділом поліції не дало очікуваного результату. Направлення кривдника на проходження програми для кривдників здійснюється судом та залежно від форми провадження може вирішуватися одночасно з накладанням стягнення при розгляді справи про адміністративне правопорушення, враховувати можливості та ініціативу кривдника у застосуванні заходу у справах цивільного провадження, призначатися одночасно з покаранням не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК, від кримінальної відповідальності чи покарання.

Наведені емпіричні дані свідчать про те, що першочерговими залишаються завдання протидії домашньому насильству. Винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника, взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи, забезпечення приводу особи для проходження програми для кривдників здійснюється підрозділами превентивної діяльності територіальних (відокремлених) управлінь поліції.

Особливості діяльності підрозділів патрульної поліції не дозволяють забезпечити результативну практику за напрямом, зокрема відсутність єдиного обліку винесених термінових заборонних приписів ускладнює контроль за

виконанням обмежувальних заходів кривдником з боку дільничних офіцерів поліції та інспекторів ювенальної превенції, не передбаченим є механізм передачі матеріалів патрульною поліцією для взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи. Районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді) забезпечують видачу обмежувального припису стосовно кривдника та направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству є нормативно врегульованими для взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи в частині, що стосується функціонування профілактичного обліку. Зміст, характер, механізм проведення профілактичної роботи залишається на розсуд дільничного офіцера поліції та інспектора ювенальної превенції. Винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника, видачі обмежувального припису стосовно кривдника є схематизованими і не передбачають наявності алгоритму дій та прийняття рішень. Внаслідок цього у практичній діяльності зазначені спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству застосовуються у максимальній сукупності можливих обмежень.

Направлення кривдника для проходження програми для кривдників не потребує вироблення окремої процедури через специфіку реалізації районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями).

Викладений у підрозділі 1.3. матеріал вказує на те, що підвищення рівня інформатизації українського суспільства є одним із шляхів, що забезпечить оперативність та мобільність реагування поліції на кожен випадок домашнього насильства, оптимізує ведення профілактичного обліку дільничними офіцерами поліції, інспекторами ювенальної превенції та дозволить переорієнтувати роботу уповноважених суб'єктів у сферу запобігання.

References:

1. Akimov, M. O. (2019, September 27) *Pravove rehuliuвання zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu* [Legal regulation of prevention and counteraction to domestic violence.]. *Novely zakonodavstva pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu* [New legislation on preventing and combating domestic violence]. Kyiv: National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine. P.10-12 (in Ukr.).

2. Bandurka, A.M., Davydenko, L.M. (2004) *Protyvodeistvye prestupnosti: voina termynov, poniatyie, obshchaia kharakterystyka* [Crime prevention: war of terms, concept, general characteristics]. *Pravo i Bezpeka*. 3. Vol. 3. 7-11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2004_3_3_4 [In Russian]

3. Bondar, V. I. (2020) *Shliakhy protydii domashnomu nasylstvu v Ukraini* [Ways to countering domestic violence in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*. 1. P. 132-136. Doi: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1570_

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2004, March 3). Zakon Ukrainy № 1618-IV Hlava 13. Rozghliad sudom sprav pro vydachu i prodovzhennia obmezhuvalnoho prypysu. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Chapter 13. Consideration by the court of cases on issuance and extension of a restrictive order. A law of Ukraine is «Civil Procedure Code of Ukraine»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (in Ukr.).

5. Horbach-Kudria, I.A. (2020, December 14) Implementatsiia Ukrainoiu mizhnarodnoho dosvidu u zastosuvanni spetsialnykh zakhodiv shchodo protyidii domashnomu nasyilstvu [Implementation of Ukraine's international experience in applying special measures to combat domestic violence]. Zabezpechennia zapobihannia ta protyidii domashnomu nasyilstvu, nasyilstvu za oznakoiu stati ta protyidii torhivli liudmy: natsionalna praktyka ta zarubizhnyi dosvid [Ensuring the prevention and countering of domestic violence, gender-based violence and countering trafficking in human beings: national practice and foreign experience]. Kyiv. 97-101. (in Ukr.).

6. Husieva, K.A., Horbach-Kudria, I.A. (2020) Vynesennia politseiskymy terminovoho zaboronnoho prypys yak spetsialnoho zakhodu iz protyidii domashnomu nasyilstvu u spravakh pro vchynennia administratyvnoho pravoporushennia [Providing police with an urgent restraining order as a special measure to combat domestic violence in administrative offenses]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 1. P.291-294 (in Ukr.).

7. Husieva, K.A. (2020, December 14) Klasyfikatsiia zakonodavchykh aktiv u sferi zapobihannia ta protyidii domashnomu nasyilstvu [Classification of legislation in the field of preventing and countering domestic violence.]. Zabezpechennia zapobihannia ta protyidii domashnomu nasyilstvu, nasyilstvu za oznakoiu stati ta protyidii torhivli liudmy: natsionalna praktyka ta zarubizhnyi dosvid [Ensuring the prevention and countering of domestic violence, gender-based violence and countering trafficking in human beings: national practice and foreign experience]. Kyiv. 137-140. (in Ukr.).

8. Informatsiia pro rezultaty rozghliadu sprav u sferi protyidii domashnomu nasyilstvu [Information on the results of the proceedings in the field of combating domestic violence]. Sudova vlada Ukrainy Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (in Ukr.).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (1984, December 7). Zakon Ukrainy № 8073-X «Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia» [A law of Ukraine is «Code of Ukraine on Administrative Offenses»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (in Ukr.).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2001, April 5) Zakon Ukrainy №2341-III «Kryminalnyi kodeks Ukrainy» [A law of Ukraine is «Criminal code of Ukraine»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukr.).

11. Lehenka, M.M. (2017) Zarubizhnyi dosvid protyidii nasyilstvu v simi ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience in combating domestic violence and the possibility of its use in Ukraine]. Pravo ta bezpeka.4 (67). P.111-116 (in Ukr.).

12. Politsiia ta orhany vlady maiut obiednaty zusyllia dlia zakhystu ditei i postrazhdalyykh vid domashnoho nasyilstva – Ihor Klymenko [Police and authorities should unite efforts to protect children and victims of domestic violence - Igor Klimenko]. Natsionalna politsiia Retrieved from <https://www.npu.gov.ua/news/preventivna->

roboata/policziya-ta-organi-vladi-mayut-ob-jednati-zusillya-dlya-zaxistu-ditej-i-postrazhdalix-vid-domashnogo-nasilstva-Igor-klimenko/ (in Ukr.).

13. Premier-ministr: Zapobihannia domashnomu nasylstvu ta zabezpechennia postrazhdalikh zakhystom – sered zavdan Uriadu [Prime Minister: Prevention of Domestic Violence and Protection of Victims - Among the Tasks of the Government]. Uriadovyi portal Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-zapobigannya-domashnomu-nasilstvu-ta-zabezpechennya-postrazhdalih-zahystom-sered-zavdan-uryadu>. (in Ukr.).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2017, December 7) Zakon Ukrainy № 2229-VIII «Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu» [A law of Ukraine is «On preventing and countering domestic violence»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

15. Ministry of Internal Affairs (2017, July 28). Nakaz №650 «Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii diialnosti dilnychnykh ofitseriv politsii» [Order of the Ministry of Internal Affairs «About the statement of the Instruction on the organization of activity of district police officers»] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (in Ukr.).

16. Ministry of Internal Affairs (2017, December 19). Nakaz №1044 «Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii Natsionalnoi politsii Ukrainy» [Order of the Ministry of Internal Affairs «About the statement of the Instruction on the organization of work of divisions of juvenile prevention of National police of Ukraine»] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (in Ukr.).

17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018, August 22) Postanova № 658 «Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii subiektiv, shcho zdiisniuiut zakhody u sferi zapobihannia ta protydi domashnomu nasylstvu i nasylstvu za oznakoiu stati» [Resolution of the Cabinet «About the statement of the Order of interaction of the subjects which are carrying out actions in the field of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence»] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-n#Text>

18. Ministry of Internal Affairs (2019, February 25) Nakaz № 124 «Pro zatverdzhennia Poriadku vziattia na profilaktychnyi oblik, provedennia profilaktychnoi roboty ta zniattia z profilaktychnoho obliku kryvdnyka upovnovazhenym pidrozdilom orhanu Natsionalnoi politsii Ukrainy» [Order of the Ministry of Internal Affairs «About the statement of the Procedure for taking on the preventive account, carrying out preventive work and removal from the preventive account of the offender by the authorized division of body of National police of Ukraine»] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text> (in Ukr.).

19. Ministry of Internal Affairs (2018, August 1) Nakaz № 654 «Pro zatverdzhennia Poriadku vynesennia upovnovazhenymy pidrozdilamy orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy terminovoho zaboronnoho prypysu stosovno kryvdnyka» [Order of the Ministry of Internal Affairs «About the statement of the Procedure for passing by the authorized divisions of bodies of National police of Ukraine of the urgent prohibitive order concerning the offender»] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text> (in Ukr.).

20. Ministry of Social Policy (2018, October 1) Nakaz №1434 «Pro zatverdzhennia Typovoi prohramy dlia kryvdnykiv» [Order of the Ministry of Social Policy «About the statement of the Standard program for offenders»] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>

21. President of Ukraine (2020, September 21) Ukaz №398/2020 «Pro nevidkladni zakhody iz zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu, nasyilstvu za oznakoiu stati» [Decree of the President of Ukraine «About the urgent measures to prevent and countering domestic violence, gender-based violence, protection of the rights of victims of such violence»] Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3982020-35069>

22. Postanova Zolochivskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti za spravoiu № 445/2233/20 u provadzhenni № 3/445/1078/20 (2020, December 02). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93349658> (in Ukr.).

23. Postanova Korolovskoho raionnoho sudu m.Zhytomyr oblasti za spravoiu №296/11347/19 u provadzhenni №2-o/296/173/19 (2019, November 11) Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86172951> (in Ukr.).

24. Postanova Cherniakhivskoho raionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti za spravoiu №293/2172/19 u provadzhenni № 2-o/293/27/2020 (2020, January 09) Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86819859> (in Ukr.).

25. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, (2011, May 11) Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>

26. Department of Justice (2019) Family Violence Laws Retrieved from <https://www.justice.gc.ca/eng/cj-jp/fv-vf/laws-lois.html>

27. Mironyuk, R.V., Koshkun, T., Repan, M.I., (2019) Coercive measures of influence applied to persons who have committed domestic violence for the legislation of ukraine and turkey: a comparative analysis. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav.* 3. P.144-150. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2019-3-144-150>.

РОЗДІЛ XII Сексуальна експлуатація, сексуальне насильство щодо дітей в Інтернеті, які вчиняються особами похилого віку

МАРШАЛЕК Карина Олегівна
Аспірант кафедри публічного права
Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-4472-4361>

12.1. Сексуальна експлуатація, сексуальне насильство щодо дітей в Інтернеті: соціально-кримінологічна характеристика та новели національного законодавства

12.2. Види сексуальної експлуатації, сексуального насильства над дітьми в Інтернеті, які вчиняються особами похилого віку

Sexual exploitation and sexual abuse of children on the Internet by the elderly

K. O. Marshalek
Postgraduate student of the of Public Law
National Technical University
Dnipro Polytechnic

Сексуальная эксплуатация, сексуальное насилие относительно детей в Интернете, которые совершаются лицами преклонного возраста

К. О. Маршалек
Аспирант кафедры публичного права
Института гуманитарных и социальных наук
Национального технического университета
«Днепровская политехника»

Ключові слова: сексуальна експлуатація, інтернет, соціальні мережі, сексуальне насилля, захист прав дітей, особи похилого віку.

Keywords: sexual exploitation, internet, social networks, sexual abuse, protection of children's rights.

Ключевые слова: сексуальная эксплуатация, интернет, социальные сети, сексуальное насилие, защита прав детей, лица пожилого возраста.

АНОТАЦІЯ

У розділі монографії досліджуються окремі питання пов'язані з вчиненням сексуальної експлуатації, сексуального насильства відносно дітей в Інтернеті.

Відповідно аналізуються: українське кримінальне законодавство проти статевої свободи та статевої недоторканості, зарубіжне законодавство окремих держав, відповідні міжнародно-правові акти. Аналізується, в першу чергу, сучасний зарубіжний та міжнародний досвід з питань: запобігання і протидії цьому виду кримінальних правопорушень, обміну інформацією, взаємодії, взаємодопомоги відповідних підрозділів правоохоронних органів різних держав, різноманітних міжнародних, державних, громадських структур у світі тощо. Безумовно враховуючи сучасні світові, регіональні тенденції з питань політики, забезпечення прав і свобод людини і громадянина тощо. Акцентується увага в розділі, саме щодо їх вчинення особами похилого віку. Розглядаються види сексуальної експлуатації, сексуального насильства над дітьми в Інтернеті, які вчиняються вищевказаними особами. Розглядається проблема негативного впливу на психіку потерпілих дітей, після вчинення над ними будь-яких сексуальних посягань.

Досліджується вплив сучасних світових, зокрема інформаційних технологій на вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Обґрунтовуються основні фактори, причини, умови, явища, обставини, які можуть бути (можуть спонукати) підґрунтям, поштовхом до вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості в Інтернеті.

У розділі монографії пропонуються узагальнені питання захисту від статевих посягань.

SUMMARY

The section of the monograph examines some issues related to sexual exploitation and sexual abuse of children on the Internet. Accordingly, the following are analyzed: Ukrainian criminal legislation against sexual freedom and sexual integrity, foreign legislation of individual states, relevant international legal acts. First of all, the current foreign and international experience on issues of prevention and counteraction to this type of criminal offenses, exchange of information, interaction, mutual assistance of relevant law enforcement agencies of different states, various international, state, public structures in the world, etc. is analyzed. Of course, taking into account current global and regional trends in politics, ensuring human and civil rights and freedoms, and so on. Emphasis is placed in the section on their commission by the elderly. The types of sexual exploitation and sexual abuse of children on the Internet committed by the above-mentioned persons are considered. The problem of negative impact on the psyche of the affected children, after committing any sexual assault on them, is considered.

The influence of modern world, in particular information technologies on the commission of criminal offenses against sexual intercourse and sexual integrity is studied. The main factors, reasons, conditions, phenomena, circumstances that may be (may motivate) the grounds, impetus for criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity on the Internet are substantiated.

The section of the monograph offers generalized issues of protection against sexual assault.

АННОТАЦИЯ

В разделе монографии исследуются отдельные вопросы, связанные с совершением сексуальной эксплуатации, сексуального насилия в отношении детей в

Интернете. Соответственно, анализируются: украинское уголовное законодательство против половой свободы и половой неприкосновенности, зарубежное законодательство отдельных государств, соответствующие международно-правовые акты. Анализируется, в первую очередь, современный зарубежный и международный опыт по вопросам: предотвращения и противодействия этому виду уголовных правонарушений, обмена информацией, взаимодействия, взаимопомощи соответствующих подразделений правоохранительных органов разных государств, международных, государственных, общественных структур в мире и т.д. Безусловно, учитывая современные мировые, региональные тенденции по вопросам политики, обеспечения прав и свобод человека и гражданина. Акцентируется внимание в разделе, именно относительно их совершения пожилыми лицами. Рассматриваются виды сексуальной эксплуатации, сексуального насилия над детьми в Интернете, совершаемыми вышеуказанными лицами. Рассматривается проблема негативного влияния на психику потерпевших детей, после совершения над ними любых сексуальных посягательств.

Исследуется влияние современных мировых, в частности, информационных технологий на совершение уголовных правонарушений против полового сособия и половой неприкосновенности. Обосновываются основные факторы, причины, условия, явления, обстоятельства, которые могут быть (могут побуждать) основой, толчком к совершению уголовных правонарушений против половой свободы и половой неприкосновенности в Интернете.

В разделе монографии предлагаются обобщенные вопросы защиты от половых посягательств.

12.1. Сексуальна експлуатація, сексуальне насильство щодо дітей в Інтернеті: соціально-кримінологічна характеристика та новели національного законодавства

У статті 1 Конвенції про права дитини 1989 року дитина визначається як «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше». Мінімальні вікові пороги варіюють залежно від конкретної держави. Ці відмінності можуть перешкоджати здійсненню транскордонного співробітництва під час розслідування випадків сексуальної експлуатації дітей та сексуального насильства над дітьми.

Відповідно до законодавства України дитиною є особа віком до 18 років (до досягнення нею повноліття). Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. В свою чергу, права дитини – це низка прав і свобод, які мають українські громадяни віком до 18 років.

Відповідно до головних засад та принципів, що зазначені в Конституції України сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом

(ч. 2 ст. 52 Конституції України)¹. Саме батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток (ст. 150 Сімейного кодексу України)².

У край бурхливому сьогодні, ритмі, темпі життя батьки не завжди можуть бути поруч зі своєю дитиною та попередити дії направлені на заподіяння їй фізичної чи моральної шкоди, зокрема на сексуальному підґрунті. З початком розвитку сучасних технологій мережа Інтернет стає невід'ємною складовою життя суспільства, а діти дедалі більше часу проводять за гаджетами, за допомогою яких не тільки отримують знання та спілкуються з друзями, а також можуть наразити себе на небезпеку. Аналіз чинного законодавства і стану запобігання й протидії сексуальному насильству сексуальної експлуатації дітей в Україні з використанням електронних пристроїв та систем, свідчить про те, що українське суспільство сьогодні зовсім не готове комплексно протистояти цьому негативному явищу у сучасному світі.

Захист дітей у цифровому середовищі є новим викликом з яким доводиться стикатися у всьому світі у час стрімкого розвитку сучасних технологій. Так, у Преамбулі до Конвенції про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року визначено, що цей міжнародно-правовий документ передбачає: зупинення дій, спрямованих проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних систем, мереж і даних, а також дій, пов'язаних зі зловживаннями цими системами, мережами і даними, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку; надання повноважень, достатніх для ефективної боротьби з цими кримінальними правопорушеннями шляхом сприяння їхньому виявленню, розслідуванню та переслідуванню як на внутрішньодержавному, так і міжнародному рівнях; укладення домовленостей про швидке й надійне міжнародне співробітництво³.

Відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації (CETS № 201), прийнятої у жовтні 2007 року, цілями вказаного міжнародного документа є:

- а) запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами;
- б) захист прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства;

---

¹ Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

² Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

³ Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність: від 21.11.2001 [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.

с) сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей»¹.

У додатку до Рекомендації СМ/Рес (2018) 7 Комітету міністрів державам-членам про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі від 4 липня 2018 року (далі – Рекомендація СМ/Рес (2018) 7) визначено, що згідно з цими керівними принципами передбачено надання допомоги відповідним заінтересованим сторонам в реалізації прав, закріплених у міжнародних та європейських конвенціях і стандартах у галузі прав людини, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини². Доцільно також звернути увагу, що відповідно до п. 21 Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016–2021 рр.) через комп'ютери, ігрові консолі, планшети або смартфони цифрове середовище надає дітям багато можливостей. Доступ до мережі Інтернет і цифрова грамотність уже сьогодні розглядаються як складова прав дитини, зокрема на свободу вираження поглядів, на освіту³.

Однак цифрове середовище пропонує дитині і шкідливий контент та його наслідки, конфіденційність і питання захисту даних, інші ризики, враховуючи й сексуальне насильство онлайн та надмірний вплив сексуальних зображень. У деяких випадках власна поведінка дітей в Інтернеті може завдати шкоди іншим і становити для них небезпеку. Батьки і вчителі докладають зусиль, щоби встигати за розвитком технологій, але, так би мовити, розрив між поколіннями стає дедалі більш очевидним.

У п. 51 додатку до Рекомендації СМ/Рес (2018) 7 визначено, що наявна низка проблем, пов'язаних зі здоровим розвитком і благополуччям дітей, які можуть виникнути у зв'язку із впливом цифрового середовища, включаючи, але не обмежуючи, ризики щодо шкоди від:

– сексуальної експлуатації та зловживання, домагання для сексуальних цілей («грумінг», розбещування), онлайн-вербування дітей для вчинення злочинів, участь у екстремістських політичних або релігійних рухах чи для цілей торгівлі людьми (контактні ризики);

– принизливе та стереотипне зображення і надмірна сексуалізація жінок та дітей; зображення і прославлення насильства та нанесення собі ушкоджень, зокрема, самогубств; принизливі, дискримінаційні, гендерні, релігійні,

---

¹ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: від 20.06.2012 [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

² Рекомендація СМ/Рес (2018)7 Комітету міністрів державам-членам про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі від 4.07.2018 https://mvs.gov.ua/upload/file/rekomendac_ya_schodo_zahistu_d_tey_u_cifrovomu_seredovisch_2018.pdf

³ Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016–2021). URL: <https://www.msp.gov.ua/files/st.pdf>

націоналістичні або відверто расистські вислови чи заклики до такої поведінки; реклама, контент для дорослих (ризика контенту);

– залякування, переслідування й інші форми утисків, розповсюдження без отримання згоди сексуальних зображень, шантаж, висловлювання ненависті, хакерство, азартні ігри, незаконне завантаження або інші порушення прав інтелектуальної власності, комерційна експлуатація (ризика поведінки);

– надмірне використання, позбавлення сну та фізична шкода (ризика для здоров'я)¹.

Звісно, наведений перелік загроз не є вичерпним, оскільки з розвитком технологій способи та засоби порушення прав і свобод дітей у цифровому середовищі стають дедалі різноманітніші, витонченіші, навіть цинічніші. У контексті викладеного необхідно зауважити, що зміни у національному законодавстві – не надто динамічні, не встигають за часом, як того вимагає сучасне життя, однак реальну, адекватну, дійову допомогу дітям, які стали жертвами сексуального насильства, потрібно надавати уже сьогодні. Сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство над дітьми в Інтернеті передбачають використання інформаційно-комунікаційних технологій, як засіб для сексуального насильства над дітьми та/або сексуальної експлуатації дітей (Interagency Working Group, 2016, р. 23 and 28). Економічна та соціальна комісія Організації Об'єднаних Націй для Азії та Тихого океану (ЕСКАТО ООН) (1999) визначає сексуальне насильство над дитиною «як контакти або взаємодії між дитиною та старшою за віком або більш обізнаною дитиною або дорослим (незнайомцем, братом, сестрою, батьком) або опікуном), у яких дитина використовується як предмет задоволення сексуальних потреб старшого віку дитини чи дорослого. Такі дії щодо дитини здійснюються з використанням сили, хитрощів, хабарів, погроз або тиску».

Сексуальна експлуатація дітей передбачає сексуальне насильство над дітьми та/або інші сексуалізовані дії з використанням дітей, які передбачають обмін на задоволення будь-яких потреб (наприклад, у турботі, їжі, наркотиках, притулку) (UNODC, 2015) (див. також мод v буль 2 Серії модулів з кіберзлочинності та модулі 12 та 14 Серії модулів з торгівлі людьми). Особи, які вчиняють такий злочин, зловживають або роблять замах на зловживання «вразливим становищем, владою або довірою в сексуальних цілях» для придбання грошової чи іншої вигоди (наприклад, сексуального задоволення) (Interagency Working Group, 2016, р. 25). Насправді, часто важко провести різницю між сексуальним насильством над дітьми та сексуальною експлуатацією дітей, тому що «у них є дуже багато спільного» (Interagency

---

¹ Рекомендація CM/Rec (2018)7 Комітету міністрів державам-членам про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі від 4.07.2018 https://mvs.gov.ua/upload/file/rekomendac_ya_schodo_zahistu_d_tey_u_cifrovomu_seredovisch_2018.pdf

Working Group, 2016, p. 25). Міжнародні конвенції, такі як Конвенція про права дитини 1989 року та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосуються торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії 2000 року, перераховують права дітей та пояснюють зобов'язання держав щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації, сексуального насильства. Крім того, регіональні конвенції, такі як Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуальних зловживань 2007 року (також відома як Лансаротська конвенція), що набрала чинності 1 липня 2010 року, спрямовані на запобігання сексуальній експлуатації дітей, сексуальному насильству над дітьми, захист потерпілих, кримінальне переслідування злочинців та надання сприяння національному та міжнародному співробітництву у галузі виявлення, розслідування, судового переслідування та попередження цих злочинів (Секретаріат Лансаротського комітету, 2018).

Терміни «сексуальне насильство щодо дітей» або «сексуальне насильство та експлуатація дітей» включають різні акти насильства в різних умовах, обставинах та в різних відносинах – ситуації, коли дитина зазнає сексуального насильства з боку родича або опікуна вдома; зґвалтований інтимним партнером; змусили чи не залишили іншого вибору, крім як продати секс в обмін на їжу, гроші чи послуги; зазнав сексуального насильства по дорозі до школи або в школі з боку дорослого, групи або однолітка, який живе у суспільстві; сексуальне насильство з боку дорослого, який має довіру або авторитет, наприклад представника церкви, поліцейського, медичного працівника або спортивного тренера; входження в довіру з метою сексуального насильства в Інтернеті дорослою або дитиною старшого віку; торгівля людьми всередині країни або за кордон з метою сексуальної експлуатації, іноді організованими групами неповнолітніх злочинців, які вчинили сексуальні злочини; або зґвалтований комбатантом чи миротворцем у тих війни, переміщення чи стихійного лиха.

Постраждали діти та підлітки не завжди можуть розпізнати свій досвід, як сексуальне насильство чи наругу. Ті, хто живе в регіонах з низькими доходами, в умовах відсутності безпеки, збройного конфлікту або розлучення зі своєю сім'єю, особливо уразливі¹, але важливо відзначити, що всі діти наражаються на ризик сексуального насильства та експлуатації. Глобальні дані про те, як діти переживають насильство, покращилися за останні роки, і в даний час існує кілька надійних досліджень з використанням аналогічних визначень та показників, які демонструють поширений характер фізичного, емоційного та сексуального насильства в дитинстві. Знання були значно розширені завдяки

---

¹ Ligiero, D., Hart, C., Fulu, E., Thomas, A., & Radford, L. (2019) What works to prevent sexual violence against children: Evidence Review. Together for Girls. www.togetherforgirls.org/svsolutions

національним опитуванням, розробленим для прямого опитування самих дітей та підлітків безпечним, конфіденційним та етичним чином про їх досвід насильства та жорстокого поводження.

Огляд 217 досліджень¹ показав, що кожна восьма дитина у світі (12,7%) зазнавала сексуального насильства до досягнення 18-річного віку. За оцінками ЮНІСЕФ, кожна 20-та дівчинка віком від 15 до 19 років (близько 13 мільйонів) піддавалася примусу до сексу протягом свого життя². Сексуальне насильство над дітьми має гендерний характер, близько 90% злочинців – чоловіки, і дівчатка, як правило, повідомляють про те, що рівень віктимізації серед них у 2-3 рази вищий, ніж серед хлопчиків. Було виявлено, що віктимізація хлопчиків вища, ніж дівчаток, у деяких контекстах та організаційних умовах. Хоча зареєстровані показники різняться між країнами та всередині країн, сексуальне насильство над дітьми широко поширене у багатих країнах та країнах з нижчими доходами. Надійні дані про поширеність насильства в Інтернеті та сексуальної експлуатації обмежені та потребують покращення, хоча дівчатка-підлітки повідомляють про найвищі показники віктимізації минулого року (12,9% дівчаток у віці 14-17 років у США та 15% дівчаток у віці 12 років) - 15 років в Іспанії)³.

Огляд опитувань чоловіків у спільноті про використання ними онлайнматеріалів про сексуальне насильство над дітьми та сексуальну поведінку стосовно дітей⁴ показав, що від 1 з 10 до 1 з 5 дорослих у дослідженнях, проведених у Фінляндії, Німеччині та Швеції, минулого року вели сексуалізовані онлайн -Розмови з дітьми. Один із двадцяти чоловіків визнав сексуальну поведінку в Інтернеті по відношенню до дітей віком до 12 років.

Сексуальне насильство та експлуатація дітей значно впливає на здоров'я та благополуччя дітей та підлітків у всьому світі. Дія варіюватиметься залежно від характеру, серйозності та тривалості жорстокого поводження, в ході розвитку залежно від здатності дитини чи підлітка розуміти насильство, їх

---

¹ Stoltenborgh, M. van Ijzendoorn, M. Euser, E. & Bakermans-Kranenburg, M. (11) A Global Perspective on Child Sexual Abuse: Meta-analysis of prevalence around the world, *Child Maltreatment*, 16:2, 79–101

² UNICEF (2020) A new era for girls: Taking stock of 25 years of progress, UNICEF/ UNWomen/Plan International: New York.

³ Finkelhor, D. Shattuck, A. Turner, H. & Hamby, S. (2014a) The Lifetime Prevalence of Child Sexual Abuse and Sexual Assault Assessed in Late Adolescence, *Journal of adolescent Health*, 14: 1-5; de Santisteban, P. & Gámez-Guix, M. (2018) Prevalence and Risk Factors Among Minors for Online Sexual Solicitations and Interactions With Adults, *The Journal of Sex Research*, 55:7, 939-950

⁴ Wager, N. Armitage, R. Christmann, R. Gallagher, B. et al (2018) Rapid evidence assessment: quantifying the extent of online-facilitated child sexual abuse: Report for the Independent Inquiry into Child Sexual Abuse, University of Huddersfield, Huddersfield, <https://www.iicsa.org.uk/document/rapid-evidence-assessment-quantifying-extent-onlinefacilitated-child-sexual-abuse>

стратегії виживання та реакції сім'ї, друзів, ширшої спільноти та служб¹. Заподіяна шкода включає вплив на фізичне здоров'я (наприклад, високий ІМТ, проблеми при пологах²); вищу ймовірність зараження ВІЛ через ризикований статевий акт (наприклад, наявність кількох статевих партнерів або непостійне використання презервативів)³; зловживання наркотиками чи алкоголем⁴; тривогу, депресію, психологічні травми та членушкодження⁵; образлива поведінка, пропуск школи та низький рівень образования⁶. Дитина, що зазнала сексуального насильства або експлуатації, також наражається на більший ризик зіткнутися з іншими видами насильства або жорстокого поводження з боку дорослих або однолітків у різних умовах⁷.

Глибина негативного впливу кримінальних правопорушень, може залежати від багатьох факторів, таких як:

- вік, виховання, знання, спосіб життя, досвід, тощо;
- обстановка, умови, форма, спосіб, місце, час вчинення правопорушення;
- кількість співучасників;

---

¹ Kendall-Tackett, K. (2008) *Developmental Impact*, in D. Finkelhor *Childhood Victimization*, Oxford University Press, Oxford, pp. 65–101

² Fisher, C. Goldsmith, A. Hurcombe, R. & Soares, C. IICSA Research Team (2017) *The impacts of child sexual abuse : A rapid evidence assessment*, Independent Inquiry into Child Sexual Abuse, London.

³ Sommarin, C. Kilbane, T. Mercy, J. Moloney-Kitts, M. & Ligiero, D. (2014) *Preventing sexual violence and HIV in children*, *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndrome*, 66: Supplement 2, July 1, S217-223

⁴ Fisher, C. Goldsmith, A. Hurcombe, R. & Soares, C. IICSA Research Team (2017) *The impacts of child sexual abuse : A rapid evidence assessment*, Independent Inquiry into Child Sexual Abuse, London; Longman-Mills, S. González, W. Meléndez, M. García, M. et al. (2013) *Exploring Child Maltreatment and its Relationship to Alcohol and Cannabis Use in Selected Latin American and Caribbean Countries*, *Child Abuse and Neglect*, 37:1,77–85

⁵ Chen, L., H. Murad, M. Paras, K. Colbensa, et al. (2010) *Sexual Abuse and Lifetime Diagnosis of Psychiatric Disorders: Systematic review and meta-analysis*, *Mayo Clinic Proceedings*, 85:7, 618–29; Haileye, A. (2013) *Psychopathological Correlates of Child Sexual Abuse: The case of female students in Jimma Zone, South West Ethiopia*, *Ethiopian Journal of Health Sciences*, 23:1, 32–38; Maniglio, R. (2013) *Child Sexual Abuse in the Etiology of Anxiety Disorders: A systematic review of reviews*, *Trauma, Violence & Abuse*, 14:2, 96–112

⁶ Fisher, C. Goldsmith, A. Hurcombe, R. & Soares, C. IICSA Research Team (2017) *The impacts of child sexual abuse : A rapid evidence assessment*, Independent Inquiry into Child Sexual Abuse, London

⁷ Ellonen, N. & Salmi, V. (2011) *Polyvictimization as a Life Condition: Correlates of polyvictimization among Finnish children*, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 12: 1, 20–44; Finkelhor, D. Ormrod, R. & Turner, H. (2007) *Polyvictimization and Trauma in a National Longitudinal Cohort*, *Development and Psychopathology*, 19:1, 149–66; Fisher, H. Caspi, A. Moffitt, T. Wertz, J. et al (2015) *Measuring adolescents' exposure to victimization: The Environmental Risk (E-Risk) Longitudinal Twin Study*, *Development and Psychopathology* 27, 1399–1416.

- погроза застосування фізичного і/або психічного насилля, використання безпорадного стану¹.

Діти, які зазнали багаторазової віктимізації, зазвичай мають гірші наслідки. Вони можуть тривати все життя і включати проблеми з близькістю, що впливають на відносини з сім'єю, партнерами та дітьми, а також соціально-економічні наслідки, такі як бездомність та безробіття. Сексуальне насильство щодо дітей - це різноманітна і складна проблема, і жоден фактор не може пояснити, чому відбувається, хоча дуже чіткими факторами ризику є гендерна нерівність та вразливість дітей у плані розвитку. Насильство не відбувається в ізолюваному міхурі для людей, на яких не впливає більш широкий соціальний контекст. Після вчинення таких правопорушень психологам, психіатрам, одразу важко, або зовсім неможливо визначити ступінь і міру завданої шкоди психічному здоров'ю, його перспективи, перебіг і розвиток. У разі настання такої шкоди пізніше або коли вона лише загострюється, вказаним фахівцям важко довести, що саме певний свого часу вчинений правопорушник привів до таких наслідків².

Більшість форм міжособистісного насильства невідповідно більше зачіпають групи в суспільстві або населення, які перебувають у несприятливому становищі внаслідок структурної нерівності, такого як бідність, гендерна нерівність, расизм, сексуальна орієнтація, у сукупності з інституційною та організаційною практикою. Адаптована версія соціально-екологічної основи розвитку дитини³ корисна для концептуального осмислення того, чому діти наражаються на ризик, і як найкраще зосередити профілактичні заходи. Як і у випадку з насильством відносно до дітей в цілому, соціально-екологічні рамки припускають, що взаємодія між ризиками та захисними факторами. За останні два десятиліття в усьому світі відбулося швидке зростання та розповсюдження цифрових технологій, які призвели до появи нових форм шкоди в Інтернеті, а також загострили жорстоке поводження з дітьми в офлайн-режимі, таких як сексуальне насильство над маленькими дітьми.

Входження в довіру до дитини в Інтернеті з метою сексуального насильства, експлуатації, пряма трансляція сексуального насильства над дітьми через Інтернет та поширення матеріалів про сексуальне насильство над дітьми –

---

¹ Лень В.В. Окремі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості питання впливу на психіку потерпілої особи. Materialy XIV «Education and Science». С.110

² Лень В.В. Окремі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості питання впливу на психіку потерпілої особи. Materialy XIV «Education and Science». С.112

³ Belsky, J. (1993) Etiology of Child Maltreatment: A developmentalecological analysis, Psychological Bulletin, 114:3, 413–34; Bronfenbrenner, U. (1977) Toward an Experimental Ecology of Human Development, American Psychologist, 32 :7, July, 513–51; Bronfenbrenner, U. (1986) Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research perspectives, Developmental Psychology, 22:6, 723–42.

все це значно збільшилося. Обсяг матеріалів про сексуальне насильство над дітьми, що перебувають у користуванні як у доступній, так і в тіньовій мережі, досяг нового максимуму і становить мільйони зображень.

Існує ризик того, що спеціалізовані заходи реагування на сексуальне насильство над дітьми в Інтернеті розробляються окремо від перевірених стратегій. Вирішення проблеми сексуального насильства над дітьми у фізичному, офлайн світі. Технології не викликають сексуальної експлуатації та наруги над дітьми в Інтернеті, хоча вони дозволяють і полегшують їх у більших масштабах, ніж раніше. Матеріали про сексуальне насильство над дітьми є свідченням сексуального насильства над дитиною не у віртуальному світі, що найчастіше вчиняється кимось із довіреного кола дитини. Унікально-деструктивний характер сексуального насильства, експлуатації дітей в Інтернеті потребує тісної співпраці з технологічним сектором та транскордонного співробітництва між правоохоронними органами.

Це також вимагає більш глибокого і детального розуміння того, як діти та їхні сім'ї використовують цифрові платформи та їхній досвід роботи в мережі. Але багато чого можна досягти, розглядаючи сексуальну експлуатацію в Інтернеті в ширшому офлайн-контексті, а не як нову поведінку, що виникає виключно через цифрову епоху. Беручи до уваги, що наведена категорія кримінальних правопорушень характеризується високим рівнем латентності.

Однією з новел національного законодавства стала ст. 156-1 КК України, якою встановлюється відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей (у тому числі в Інтернеті) з метою сексуального насильства над нею.

Згідно з ч. 1 ст. 156-1 КК України встановлюється відповідальність за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася.

Примітка 1 цитованої статті визначає, що під зустріччю слід розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» інформаційно-телекомунікаційна система – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле. Під фізичними розпусними діями слід розуміти оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих

зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо. Інтелектуальними розпусними діями є, зокрема, ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з нею на сексуальні теми тощо. Особливу увагу слід звернути на те, що метою злочину є вчинення стосовно особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій. Злочин є закінченим з моменту, коли після пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася.

Частина 2 ст. 156-1 КК України встановлює відповідальність за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. Примітка 2 до наведеної статті визначає, що під дитячою порнографією в цій статті та статті 301-1 КК України слід розуміти зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях. Аналогічне визначення дитячої порнографії надане у Законі України «Про захист суспільної моралі». Відповідно до ч. 3 ст. 156-1 КК України підставою для притягнення до кримінальної відповідальності є дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо малолітньої особи¹.

Отже, дані нововведення у разі їх доповнення та розширення на інші нормативно-правові акти допоможуть захистити дітей в сучасних умовах та надати дітям здорового розвитку і благополуччям, уникнути можливих загроз які можуть виникнути у зв'язку із впливом цифрового середовища. Дані норми унеможливають посягань та залякування, переслідування й інші форми утисків, розповсюдження без отримання згоди сексуальних зображень, шантажу, сексуальної експлуатації та зловживання, домагання для сексуальних цілей («грумінг», розбещування).

12.2. Види сексуальної експлуатації, сексуального насильства над дітьми в Інтернеті, які вчиняються особами похилого віку

Сексуальна експлуатація, сексуальне насилля над дітьми в Інтернеті заборонена як в національному законодавстві так і міжнародному законодавстві. Вказані діяння є серйозною формою насильства щодо дітей, у різних правових

---

¹ Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131

системах, передбачені різні види сексуальної експлуатації, сексуального насильства над дітьми в Інтернеті¹.

В більшості країн норми, що включають в себе правопорушення, котрі визначають сексуальну експлуатацію, сексуальне насильство над дітьми в Інтернеті включають в себе такі види як: грумінг в Інтернеті, розміщення матеріалів із зображенням сексуального насильства над дітьми/матеріалів із зображенням сексуальної експлуатації дітей та пряма трансляція сексуального насильства над дітьми.

Грумінг за участю дітей (також відомий як спокуса дітей або домагання щодо дітей із сексуальними цілями) «можна описати як практику, за допомогою якої дорослий знайомиться з дитиною (часто в Інтернеті, проте грумінг поза мережею Інтернет також існує і не повинен залишатися поза увагою) з наміром вчинити над ним/нею сексуальне насильство». Всесвітні дослідження та наявні дані показують, що переважну більшість таких кримінальних правопорушень вчиняються чоловіками. Але не виключаються й поодинокі випадки де домагання щодо дітей із сексуальними цілями та/або грумінг здійснюють жінки. На відміну від більшості кримінальних правопорушень щодо статевої свободи та статевої недоторканості процес грумінгу відбувається поетапно, починаючи з вибору способу вчинення (в інтернеті чи особисто) та вибору жертви свого діяння.

В інтернеті діти є користувачами різних соціальних мереж та програм, відповідно до досліджень 91.5 % дітей мають доступ до інтернету вдома, ще 3% мають доступ до інтернету в місцях загального користування². Також хотілись би зауважити, що більше третину дітей проводять в інтернеті в середньому від 3 до 5 годин, ще близько 20% проводять в Інтернеті від 7 до 10 годин. Саме цим і користуються правопорушники, для отримання доступу до соціальних мереж дітей.

Правопорушники обирають майбутню жертву на підставі «привабливості/привабливості» жертви (визначається бажаннями злочинців), «легкості доступу» (наприклад, залежно від того, чи вимкнені налаштування конфіденційності на веб-сайтах, платформах та у додатках, що використовуються дітьми, чи встановлені вони неналежним чином) та/або

---

¹ Interagency Working Group. (2016). Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse. **ECPAT International and ECPAT Luxembourg** (Luxembourg, 28 January 2016).

² Аналітичний звіт по результатам кількісного дослідження на тему «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні» МБО «Служба порятунку дітей» у партнерстві із Уповноваженим Президента України з прав дитини Виконавець дослідження: Агенція Proinsight Lab 2020

«уразливостей» (наприклад, діти розміщують повідомлення про свою самотність або почуття нерозуміння)¹.

Як відомо з більшості досліджених в світовому масштабі випадків після того як правопорушник обрав жертву, він намагається зв'язатися з нею для отримання прямого контакту в подальшому.² Після чого правопорушник намагається втертися у довіру, або навіть зав'язати дружбу з дитиною. Правопорушник може по крихтах збирати інформацію про жертву з джерел у мережі та використовувати цю інформацію, щоб обдурити жертву, наприклад, вдаючи, що він має з нею спільні інтереси та захоплення, перебуває у схожій ситуації в сім'ї та суспільстві, щоб зійтися (встановити психологічний контакт) з жертвою, досягти взаєморозуміння та викликати в неї довіру.

Всі вищезазначені дії правопорушника спрямовані саме на подальший розвиток дружніх стосунків з дитиною для отримання необхідної йому інформації, а саме чи контролюють батьки або інші особи облікові записи та/або цифрові пристрої дитини, ці дії також спрямовані на оцінку ризиків бути виявленим. Відповідно пізніше досягти своєї мети – сексуальна експлуатація, сексуальне насильство, сексуальне задоволення, матеріальних прибутків тощо.

Перш, ніж перейти до сексуальної експлуатації або насильства правопорушник повідомляє про винятковість їхніх стосунків та необхідність тримати ці стосунки в таємниці та ізолює дитину.³ Проте правопорушники можуть використовувати багато й інших форм, підходів, механізмів.

Як показали результати одного дослідження, процес грумінгу в Інтернеті не є лінійним це динамічний процес, в основі якого лежать мотивація та можливість злочинця, а також здатність злочинця маніпулювати жертвою та контролювати її⁴. Кінцевою метою грумінгу є сексуальна експлуатація або насильство над жертвою в Інтернеті (наприклад, шляхом маніпулювання або схилення жертви до зняття фото або відео відверто сексуального характеру та відправлення його злочинцю) або поза мережею Інтернет (наприклад, шляхом організації особистої зустрічі з жертвою з метою сексуального насильства) над нею).

В більшості країн світу відсутнє законодавство, що регламентує кримінальну відповідальність за грумінг в Інтернеті У країнах, в яких діють

---

¹ Group localised grooming : what is it and what challenges does it pose for society and law? / Ost, Suzanne; Mooney, Jamie-Lee. In: Child and Family Law Quarterly, Vol. 25, No. 4, 12.2013, p. 425.

² Winters, G. M., Kaylor, L. E., & Jeglic, E. L. (2017). Sexual offenders contacting children online: An examination of transcripts of sexual grooming. *Journal of Sexual Aggression*, 23(1), 62–76. <https://doi.org/10.1080/13552600.2016.1271146>

³ Danielle Gaskell & Alan Hodkinson Online Sexual Grooming: Exploratory Comparison of Themes Arising From Male Offenders' Communications with Male Victims Compared to Female Victims Susan Aitken 2018 <https://doi.org/10.1080/01639625.2017.1410372>

⁴ Там же.

національні закони, що встановлюють кримінальну відповідальність за грумінг в Інтернеті, положення цих законів різняться між собою.

До прикладу, як і Лансаротська конвенція та Директива 2011/92/ЄУ, деякі країни передбачають кримінальну відповідальність за грумінг в Інтернеті, якщо є намір зустрітися з дитиною особисто. Інші країни «встановлюють кримінальну відповідальність за грумінг в Інтернеті незалежно від наміру зустрітися з дитиною» особисто¹. У таких країнах, як Аргентина, Бразилія, Канада, Італія, Португалія і багатьох інших, кримінальна відповідальність за грумінг в Інтернеті передбачається незалежно від наміру злочинця особисто зустрітися з дитиною⁷.

Ще одним з видів сексуальної експлуатації дітей та сексуального насильства над дітьми в Інтернеті є *матеріали із зображенням сексуального насильства над дітьми / матеріали із зображенням сексуальної експлуатації дітей*.

Під дитячою порнографією розуміється «зображення, будь-якими засобами, дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини головним чином у сексуальних цілях» (стаття 2 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії 2000 року), «а також використання дитини для створення такого зображення»².

Необхідно зауважити, що більшість законодавчих актів інших держав щодо сексуальної експлуатації дітей провели розмежування між поняттями «матеріали із зображенням сексуального насильства над дітьми» та «сексуальна експлуатація дітей». Міжнародні організації, правоохоронні органи, вчені та фахівці з питань захисту дітей відмовляються від використання терміна «дитяча порнографія», тому що він применшує серйозність цієї форми насильства щодо дітей, яку є дитячою порнографією, може покласти провину на дитину, а не на виконавця злочину, і загрожує небезпекою формування думки про те, що дія відбувається за взаємною згодою.

У деяких країнах лише ті матеріали, на яких відображені реальні діти, розглядаються як одна з форм матеріалів із зображенням сексуального насильства над дітьми. Зокрема, відмінності між законами різних країн полягають у тому, чи забороняють вони «матеріали із зображенням сексуального насильства над дітьми, згенеровані комп'ютером», які відносяться до «виробництва, за допомогою цифрових засобів комунікації, матеріалів із

---

¹ International Centre for Missing & Exploited Children (ICMEC) and The United Nations Children's Fund (UNICEF). (2016). **Online Child Sexual Abuse and Exploitation**.

² Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії Ратифікація від 03.04.2003 доступ: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text

зображенням сексуального насильства над дітьми та інших сексуалізованих зображень дітей, повністю або частково створених штучно чи цифровим способом». Хоча такі матеріали заборонені міжнародними, регіональними та деякими національними законами (наприклад, Конвенцією Ради Європи про комп'ютерні злочини; Директивою Європейського Союзу 2011/92/EU; Законом Того №2007-017 від 6 липня 2007 року) таку заборону не можна назвати загальною.

Багато країн передбачають кримінальну відповідальність за володіння матеріалами із зображенням сексуального насильства над дітьми лише в тому випадку, якщо є намір поширити ці матеріали. У законах багатьох країн також відсутні положення, які в прямій формі встановлюють кримінальну відповідальність за розміщення матеріалів із зображенням сексуального насильства над дітьми в Інтернеті¹.

Матеріали із зображенням сексуальної експлуатації дітей та сексуального насильства над дітьми поширюються через електронну пошту, текстові повідомлення, миттєві повідомлення, чати, однорангові файлообмінні мережі (наприклад, Instagram, Вконтакте та інші), платформи соціальних мереж, а також незашифровані та зашифровані, Skype, Telegram та WhatsApp). Матеріали із зображенням сексуальної експлуатації дітей та сексуального насильства над дітьми також продаються на захищених паролем сайтах, дошках оголошень та форумах. Хоча матеріали із зображенням сексуального насильства над дітьми можна знайти у видимій мережі, у звіті Європолу йдеться, що Даркнет (область Глибокої мережі, в якій, як відомо, здійснюються незаконні дії; для отримання додаткової інформації про Даркнет та Глибоку мережу) все частіше використовується для поширення матеріалів із зображенням сексуальної експлуатації дітей та сексуального насильства над дітьми, а також матеріалів екстремальнішого змісту.²

Пряма трансляція сексуального насильства над дітьми є ще одним з видів сексуальної експлуатації дітей та сексуального насильства над дітьми в Інтернеті.

Пряма трансляція сексуального насильства над дітьми передбачає трансляцію сцен сексуального насильства над дітьми як реального часу віддаленим користувачам. Хоча пряма трансляція сексуального насильства над дітьми часто передбачає передачу відеосигналу за межі національних кордонів через Інтернет, важливо зазначити, що деякі країни повідомляють про випадки прямої трансляції сцен сексуального насильства над дітьми глядачам усередині країни. Пряма трансляція сексуального насильства над дітьми здійснюється в

---

¹ International Centre for Missing & Exploited Children (ICMEC) and The United Nations Children's Fund (UNICEF). (2016). **Online Child Sexual Abuse and Exploitation.**

² INTERNET ORGANISED CRIME THREAT ASSESSMENT

<https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/iocta2018.pdf>

Інтернет-чатах, соціальних мережах та комунікаційних програмах (з функціями відеочату)¹.

Особи, які переглядають прямі трансляції сексуального насильства над дитиною можуть бути різних типів перші пасивні (особи, що переглядають без спілкування, оплачують перегляд) або активні (особи, що спілкуючись з дитиною, сексуальним насильником та/або організатором сексуального насильства над дитиною та вимагаючи вчинення конкретних фізичних дій (наприклад, удушення) та/або статевих актів з дитиною та/або щодо дитини). В більшості країн світу активна участь з боку глядача вважається сексуальним насильством над дітьми на замовлення, причому замовлення може виконуватися до або під час прямої трансляції сексуального насильства над дітьми.

Пряма трансляція сексуального насильства над дітьми здійснюється не тільки за плату, але й для задоволення коханців або сексуальних партнерів та/або задоволення бажань сексуальних насильників і глядачів, та/або в контексті інших насильницьких відносин (наприклад, коли гвалтівник може реагувати на вказівки людини, з боку якої вона також зазнає насильства). Пряма трансляція сцен сексуального насильства над дітьми безпосередньо не згадується у міжнародних та національних правових документах.

Проте дія такого типу може підпадати під кримінальну відповідальність відповідно, які забороняють «участь дитини в порнографічних уявленнях». Стаття 2 Директиви 2011/92/ Європейського парламенту та раду визначає «порнографічне подання», як «демонстрацію в прямому ефірі, націлену на аудиторію, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, ... дитини, яка робить реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, ... або статевих органів дитини головним чином у сексуальних цілях»².

Зокрема, стаття 21(1) Лансаротської конвенції встановлює кримінальну відповідальність за «залучення дитини до порнографічних уявлень або відміну дитини до участі у таких уявленнях; ... примус дитини до участі у порнографічних уявленнях чи витяг з цього вигоди чи експлуатацію дитини іншим чином із цією метою; ... [и] свідоме відвідування порнографічних уявлень з участю дітей»³.

Особам, які ведуть пряму трансляцію сексуального насильства над дітьми або беруть участь у ній, можуть бути пред'явлені звинувачення у виробництві

---

¹ INTERNET ORGANISED CRIME THREAT ASSESSMENT

<https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/iocta2018.pdf>

² DIRECTIVE 2011/92/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 2011 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0092>

³ <https://rm.coe.int/prems-095619-ukr-2576-lanzarote-convention-leaflet-web-a5-1-168096674b>

матеріалів із зображенням сексуального насильства над дітьми або володінні такими матеріалами, якщо таке діяння записується на носій інформації¹.

Пряма трансляція сексуального насильства над дітьми може записуватися на відео з використанням програмного забезпечення, та/або під час трансляції сексуального насильства над дітьми може здійснюватися фотографування. Виконавці кримінального правопорушення можуть зберігати такі відеозаписи та/або фотографії для своєї колекції та/або обмінюватися ними з іншими особами.

Хоча організатори або глядачі прямої трансляції сексуального насильства над дітьми можуть робити копії таких матеріалів, часто таких копій не існує, що ускладнює ідентифікацію жертв та злочинців, а також кримінальне переслідування глядачів, сексуальних гвалтівників та організаторів². У справах, пов'язаних з прямою трансляцією сексуального насильства над дітьми, грошові перекази та інші фінансові транзакції можуть використовуватись як доказ такої злочинної діяльності, якщо при цьому не використовувалися методи заплутування.

У таких країнах, як Філіппіни, Румунія, Сполучене Королівство та Сполучені Штати, спостерігалися випадки, коли пряма трансляція сексуального насильства над дітьми здійснювалася за участю жінок, які примушували дітей до дій сексуального характеру або чинили дії сексуального характеру щодо дітей, що є особливо виключним. У деяких країнах соціально-економічні негаразди, такі як високі рівні бідності, безробіття та нестабільність зайнятості, визнаються як фактори, що сприяють злочинам у формі прямої трансляції сексуального насильства над дітьми.

Випадки прямої трансляції сцен сексуального насильства над дітьми мали місце в таких регіонах, як Південно-Східна Азія, де практика примусу дітей сім'ями до дій сексуального характеру з метою фінансової підтримки сімей не вважається табу або не суперечить культурним та соціальним нормам.

Всі вищезазначені види сексуальної експлуатації дітей та сексуального насильства над дітьми в Інтернеті включені національним законодавцем в ст. 156-1 КК України. До першого виду грумінгу за участю дітей можливо віднести норми ч. 1 ст. 156-1 КК України «пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася дані

---

¹ Interagency Working Group. (2016). Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse. **ECPAT International and ECPAT Luxembourg** (Luxembourg, 28 January 2016).

² Там же.

дії караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

Другий з видів сексуальної експлуатації, сексуального насильства над дітьми в Інтернеті є матеріали із зображенням сексуального насильства над дітьми / матеріали із зображенням сексуальної експлуатації дітей чітко відображений у ч.2 ст.156-1 КК України пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, дані дії караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Відповідно до примітки ст.156-1 КК України під зустріччю в цій статті слід розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій.

Отже, як і в більшості законодавчих актів світу, такий вид сексуальної експлуатації, сексуального насильства над дітьми в Інтернеті як пряма трансляція сексуального насильства над дітьми прямо не передбачений в Кримінальному кодексі України.

Втім, у КК України за подібні дії передбачається кримінальна відповідальність за ст. 156 (Розбещення неповнолітніх).

В Україні все частішають випадки, коли правопорушниками у подібних випадках виступають особи похилого віку. Поняття «особа похилого віку» в Україні стійко асоціюється з віком виходу особи на пенсію, українське законодавство, а саме ст.26 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає що особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років за наявності страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 р. У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2018 р., страхового стажу, право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 63 років мають особи за наявності страхового стажу по 31 грудня 2018 р. – від 15 до 25 років.

Як зазначає В.Лень «при визначенні меж похилого віку повинні враховуватись, як усі індивідуальні, специфічні, особистісні, конкретні ознаки громадянина, так і загальні, а також вікові зміни, різноманітні захворювання та їх вплив на психіку особи при вчиненні нею кримінальних правопорушень й відповідно окресленні, відносному визначенні у кримінологічному вимірі, нижчої межі початку геронтологічного віку особи.

Як ми зазначали, що з 01.04.2021р. в Україні підвищений загальний пенсійний вік для жінок, також збільшений вік перебування на державній службі до 65-річного віку. На сьогодні у багатьох державах, пенсійний вік починається (право на пенсію) з 62, 63, 65, 67, 70-річного віку, тобто він

здвигається, відтермінується, відсувається, тобто це світові тенденції – довше працювати, приносити користь своїй державі, відповідно державі забезпечити широкий спектр гідних умов (відповідна доступна соціальна система – медичне забезпечення, довілля, відпочинок, хоббі, дозвілля, оздоровлення, фізкультура, харчування, побут тощо.) для цього. Таким чином, просувається (обгрунтовується) ідея, що особи у віці 60+, це у більшості працездатні, свідомі, розумні, інтегровані, адекватні громадяни.

Таке визначення нижчої межі (відносне, приблизне, орієнтовне) геронтологічного віку (початку цього стану), надасть можливість у майбутньому упереджувати вчинення кримінальних правопорушень представниками цієї категорії осіб на самому ранньому етапі. Безумовно у цій справі, найважливішим запобіжником є соціально-економічна, соціально-громадська складові та злагоджена системна робота на державному рівні з особами похилого віку. Необхідна розгалужена мережа установ (об'єднань, організацій) різних форм власності, для спілкувань, певної діяльності (трудова, художня, оздоровчо-фізкультурна, дослідницька, релігійна, творча, народна, суспільно-громадська тощо).

Високий рівень забезпечення якості життя, зокрема медичне обслуговування, соціально-громадська, родинна зайнятість, «потрібність», повноцінність, наповненість, радість життя, надасть можливість в індивідуальному та загальному аспекті, запобігти окремим (схильним) громадянам похилого віку, при збігу певних факторів, явищ, причин, умов, обставин, вчиняти кримінальні правопорушення, зокрема проти статевої свободи та статевої недоторканості»¹.

До прикладу у Чернівцях двох педофілів-пенсіонерів, які розбещенням неповнолітніх дівчат. Один із затриманих знімав свої дії на відео, які у подальшому продавав через інтернет.

«Поліцейські отримали інформацію, що 74-річний чернівчанин створив у власній квартирі місце розпусти, де розбещував і вступав у статеві зносини з особами, що не досягли 16-річного віку. Окрім цього, зловмисник надавав 66-річному знайомому кімнату, де той розбещував дівчат і знімав це на камеру. Фото- і відеоконтент з дитячою порнографією він поширював у мережі інтернет через закриту групу», – повідомила чернівецька поліція.

За словами правоохоронців, жертвами педофілів стали дівчата з неблагополучних сімей. Чоловіки за допомогою соціальних мереж схилили їх до статевого стосунків грошима і шантажем. Наразі поліцейські

---

¹ Лень В.В ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОПОРУШНИКА GERONTOLOGICHNOGO VIKU V KRIMINOLOGICHNOMU VIMIRI PRAVO I SUSPILSTVO № 3 / 2021 с.113-118

встановили чотирьох дівчат віком від 11 до 14 років, які постраждали від дій зловмисників.

Під час обшуку у власника квартири поліцейські вилучили низку речових доказів: мобільні телефони, комп'ютерну техніку, фото- і відеоматеріали порнографічного характеру, чорнові записи стосунків із жертвами, яких зловмисники схилили до статевих зносин. Усе вилучене правоохоронці направили на експертизу¹.

Подібне відбувалось в Черкаській області, там правопорушник похилого віку, використовуючи спеціально створену сторінку в соціальних мережах вчиняв дії спрямовані на розбещення малолітньої мешканки Черкаської області.

Працівники відділу протидії кіберзлочинам спільно зі слідчими слідчого управління ГУНП в Черкаській області, за процесуального керівництва Черкаської обласної прокуратури викрили чоловіка похилого віку, який в одній із соціальних мереж розбещував малолітніх. Під час проведення слідчо-розшукових дій правоохоронці встановили IP адресу, яка використовувалася зловмисником для доступу в мережу «Інтернет».

Також, за місцем проживання чоловіка, працівники поліції провели санкціонований обшук та вилучили комп'ютерну техніку з доказами причетності до вчинення злочину².

У Луцьку пенсіонера підозрюють у розповсюдженні порнографії з неповнолітніми. Чоловік обіцяв дітям подарунки за фото оголених частин тіла.

Так, 62-річний чоловік створював у соцмережах фейкові акаунти, знайомився з дітьми і просив надсилати фотографії оголених частин тіла. Також він заманював своїх жертв на особисті зустрічі.

Поліцейські провели обшуки у порушника будинку і в машині. Копи вилучили комп'ютерну техніку, флешки, мобільні телефони та банківські картки.³

---

¹ Dvokh pedofiliv-pensioneriv vykryly u Chernivtsiakh

URL:https://zaxid.net/grupu_pedofiliv_pensioneriv_vikrili_u_chernivtsyah_n1516828

² Zatrimaly cholovika, yakyi v sotsialnij merezhi rozbeschuvav malolitnikh URL:
<https://prochek.info/news/7-cherkassy/95657-zatrimali-cholovika-jakij-v-sotsialnij-merezhi-rozbeschuvav-malolitnih>

³ Podarunky za intymni foto: u Lutsku pensioner poshyriuvav dytiache porno URL:
<https://www.segodnya.ua/ua/regions/lvov/podarki-za-golye-foto-v-lucke-pensioner-rasprostranyal-detskoe-porno-1491773.html#:~:text=%D0%A3%20%D0%9B%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D1%8E%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D1%83,%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97%20%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%20%D1%82%D1%96%D0%BB%D0%B0>

Виходячи з того, що злочинність є продуктом будь-якого суспільства, наслідком об'єктивно існуючих у ньому протиріч, завдання її повної ліквідації, остаточного викоринення її причин та умов є не реалістичним.

Здійснюючи запобігання злочинам, держава в змозі:

- контролювати та стримувати злочинність;
- переборювати її найбільш руйнівні тенденції;
- нейтралізувати її фактори, явища, обставини, причини та умови;
- захищати громадян та інтереси суспільства від злочинних посягань.

Для протидії та запобіганню кримінальним правопорушенням сексуальної експлуатації, сексуального насильства над дітьми в Інтернеті Існування уніфікованих національних законів, договори про міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях, такі як договори про надання взаємної правової допомоги та видачу злочинців, двосторонні, регіональні та багатосторонні конвенції та угоди про боротьбу із сексуальною експлуатацією, сексуальним насильством над дітьми, а також ефективне застосування цих законів, договорів, конвенцій та угод зможуть забезпечити можливості для координації та співпраці між установами при проведенні розслідувань кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальною експлуатацією дітей.

Співпраця між приватним сектором та державними установами також має важливе значення для протидії сексуальній експлуатації дітей та сексуальному насильству над дітьми в Інтернеті. Така співпраця передбачає «блокування» доступу особам, які раніше притягувалися до відповідальності за злочини сексуального характеру щодо дітей, до платформ, які часто відвідують та використовуються дітьми. Як приклад можна навести міжнародну операцію «Гра закінчена» (*Game Over* проведена в 2012 році), коли компанії Microsoft, Apple, Blizzard Entertainment, Electronic Arts, Disney Interactive Media Group, Warner Brothers і Sony видалили облікові записи більше ніж трьох з половиною тисяч жителів Нью-Йорка, які перебувають у базі даних колишніх засуджених за злочини сексуального характеру», на платформах онлайн відеоігор (наприклад, Xbox Live і PlayStation) (New York State Office of the Attorney General, 2012).

Також в багатьох країнах світу були створені бази даних, в які можна завантажувати матеріали із зображенням сексуального насильства над дітьми для цілей проведення розслідувань, такі як Міжнародна база даних Інтерполу з сексуальної експлуатації дітей (ICSE), з метою протидії сексуальній експлуатації дітей та сексуальному насильству над дітьми в Інтернеті. Ці бази даних сприяють не тільки виявленню дітей-жертв сексуальної експлуатації та сексуального насильства, але й встановлення особи злочинців та проведення розслідувань щодо них.

У США, Програма ідентифікації дітей-жертв насильства, розроблена Національним центром у справах зниклих та експлуатованих дітей (NCMEC), є центральним сховищем матеріалів із зображенням сексуального насильства над дітьми. Так само, як і в базі даних ICSE, матеріали в цій базі даних використовуються для ідентифікації жертв та виконавців злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією, сексуальним насильством над дітьми та проведення розслідувань щодо споживачів матеріалів із зображенням сексуального насильства над дітьми та осіб, сприяють у сексуальній експлуатації, сексуальному насильству над дітьми.

Масштаби Інтернет-простору, а також кількість онлайн-платформ, програм та цифрових технологій на ринку дозволяють зловмисникам легко ховатися. Враховуючи обсяг даних та кількість Інтернет-сайтів, традиційні методи розслідування випадків сексуальної експлуатації дітей та сексуального насильства над дітьми вже недостатні. Нові технологічні рішення можуть скоротити час, необхідний для ідентифікації злочинців та жертв, та здатні видаляти матеріали із зображенням сексуальної експлуатації, сексуального насильства над дітьми у випереджувальному порядку.

Реальність така, що для ефективного запобігання і протидії сексуальній експлуатації, сексуального насильства над дітьми в Інтернеті потрібен комплексний, системний підхід, який передбачає не лише використання тактичних прийомів у галузі правоохоронної діяльності, а й розробку законів, правил та заходів політики, координацію послуг, які надаються дітям-жертвам сексуальної експлуатації та сексуального насильства, співпраця між усіма установами, що беруть участь у справах про сексуальну експлуатацію, сексуальне насильство над дітьми, а також здійснення освітніх програм та інформаційно-роз'яснювальних кампаній, спрямованих на боротьбу з цими кримінальними правопорушеннями та забезпечення безпеки в Інтернеті та усе це слід запроваджувати на рівні державної політики.

Також важливо звернути увагу на те, що у Державній соціальній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року» одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади і громадянського суспільства визначено створення безпечного інформаційного простору для дітей, а саме: забезпечення захисту персональних даних дитини й іншої конфіденційної інформації про неї; забезпечення безпеки дітей в інформаційному просторі; впровадження системи соціально-педагогічної роботи з батьками з питань безпеки дітей в інформаційному просторі.

Таким чином, одним із напрямів запобігання та протидії з такими кримінальними правопорушеннями має стати широка інформаційно-громадська кампанія із висвітлення, зокрема: прав дітей і загроз, наявних для них у цифровому середовищі; системи інформаційної доступності про державні та недержавні установи й організації, які здійснюють діяльність у вказаній сфері та

можуть надати професійну консультацію і допомогу постраждалим; національних гарячих ліній.

Не менш важливим напрямом запобігання та протидії порушенням прав і свобод дітей у контексті досліджуваної тематики є й розробка спеціалізованих навчальних програм для оперативних працівників та слідчих Національної поліції, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, суддів, прокурорів та адвокатів. Так, згідно з п. 109 додатка до Рекомендації CM/Rec (2018) 7 державам-членам необхідно виділити належні ресурси і забезпечити початкове та постійне навчання співробітників правоохоронних органів, членів судової системи і фахівців, які працюють із дітьми та для дітей. Проведення таких тренінгів має сприяти: покращенню знань про права дитини в цифровому середовищі; запобіганню ризиків, із якими діти стикаються у мережі Інтернет; розпізнанню сигналів про те, що дитина може стати жертвою онлайн шкоди, насильства, зловживання та експлуатації, а також виробленню кроків, які необхідно у зв'язку з цим зробити.

Окрім спеціалізованих навчальних дисциплін, викладання яких здійснюється безпосередньо у закладах вищої освіти, вбачається за доцільне проведення спільних (міжвідомчих) занять – тренінгів, семінарів, круглих столів тощо, – із залученням суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих. Спільне навчання дасть змогу сформуванню у зазначених категорій учасників однакове бачення проблеми, наявних практик запобігання і протидії з насильницькими кримінальними правопорушеннями щодо дітей із застосуванням електронних засобів комунікації та цифрових систем.

Також доцільно вказати на міжнародну співпрацю як напрям посилення ефективності запобігання і протидії сексуальній експлуатації, сексуальному насильству над дітьми із використанням електронних засобів комунікації. Так, зазначаючи про розширення співпраці з міжнародними установами та організаціями, варто наголосити на можливостях Міжнародної організації кримінальної поліції «Інтерпол» щодо протидії сексуальній експлуатації, сексуальному насильству стосовно дітей із використанням електронних засобів комунікації. Згідно зі ст. 2 Статуту цієї міжнародної організації метою її діяльності є: а) забезпечення широкої взаємодії всіх органів (установ) кримінальної поліції в межах чинного законодавства країни і в дусі Загальної декларації прав людини; б) створення та розвиток установ, які можуть успішно сприяти запобіганню кримінальної злочинності та боротьбі з нею. Членами вказаної організації є 194 країни світу. Особливу увагу хотілося б звернути на бази даних Інтерполу (на сьогодні їх 17), які надають можливість накопичувати й опрацьовувати інформацію звідусіль.

Потрібно зазначити, що безпосередньо питаннями запобігання і протидії кримінальним правопорушенням, учинених над дітьми, опікується підрозділ Інтерполу про злочини щодо дітей (Crimes against Children Unit – САС), який діє

в рамках програми з протидії організований злочинності та новим видам кримінальних правопорушень. Цей підрозділ створено у Генеральному секретаріаті в Ліоні та з офіцерами у своїх регіональних бюро в Буенос-Айресі, Бангкоку та в Глобальному комплексі інновацій Інтерполу в Сінгапурі. Завдання вказаного підрозділу полягає в координації та реагуванні на злочини, вчинені стосовно дітей, передусім ті, що мають ознаки сексуального насильства та експлуатації. Основна частина роботи підрозділу – ідентифікація жертв. З цією метою він опікується міжнародною базою даних сексуальної експлуатації дітей (International Child Sexual Exploitation database – ICSE) та адмініструє її.

Міжнародна база даних сексуальної експлуатації дітей – це розвідувальний і слідчий інструмент, який надає можливість спеціалізованим слідчим обмінюватися даними про випадки сексуального насильства над дітьми. Використовуючи програмне забезпечення для порівняння зображень і відео, слідчі миттєво мають змогу встановити зв'язки між жертвами, кривдниками та місцями вчинення кримінального правопорушення. У цій базі даних унеможливлено дублювання, слідчий завжди знає про відшукання або ідентифікацію низки зображень в іншій країні чи про подібні особливості одного зображення з іншими. Завдяки використанню міжнародної бази даних сексуальної експлуатації дітей спеціалізовані слідчі з понад 50 країн обмінюються інформацією та даними зі своїми колегами з різних куточків світу

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996* URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. *Simeinyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. *Simeinyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrainy vid* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575
4. *Konventsiia Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnogo nasylstv: vid 20.06.2012.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
5. *Rekomendatsiia CM/Rec (2018)7 Komitetu ministriv derzhavam-chlenam pro pryntsyphu dotrymanna, zakhystu ta realizatsii prav dytyny v tsyfrovomu seredovyshchi vid 4.07.2018.* URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/rekomendac_ia_schodo_zahistu_d_tey_u_cifrovomu_seredovisch_2018.pdf
6. *Stratehiia Rady Yevropy z prav dytyny (2016–2021)* URL: <https://www.msp.gov.ua/files/st.pdf>
7. *Ligiero, D., Hart, C., Fulu, E., Thomas, A., & Radford, L. (2019) What works to prevent sexual violence against children: Evidence Review. Together for Girls.* www.togetherforgirls.org/svsolutions

8. Stoltenborgh, M. van Ijzendoorn, M. Euser, E. & Bakermans-Kranenburg, M. (11) *A Global Perspective on Child Sexual Abuse: Meta-analysis of prevalence around the world*, *Child Maltreatment*, 16:2, 79–101
9. UNICEF (2020) *A new era for girls: Taking stock of 25 years of progress*, UNICEF/UNWomen/Plan International: New York.
10. Finkelhor, D. Shattuck, A. Turner, H. & Hamby, S. (2014a) *The Lifetime Prevalence of Child Sexual Abuse and Sexual Assault Assessed in Late Adolescence*, *Journal of Adolescent Health*, 14: 1-5; de Santisteban, P. & Gámez-Guá ix, M. (2018) *Prevalence and Risk Factors Among Minors for Online Sexual Solicitations and Interactions With Adults*, *The Journal of Sex Research*, 55:7, 939-950
11. Wager, N. Armitage, R. Christmann, R. Gallagher, B. et al (2018) *Rapid evidence assessment: quantifying the extent of online-facilitated child sexual abuse: Report for the Independent Inquiry into Child Sexual Abuse*, University of Huddersfield, Huddersfield, <https://www.iicsa.org.uk/document/rapid-evidence-assessment-quantifying-extent-onlinefacilitated-child-sexual-abuse>
12. Kendall-Tackett, K. (2008) *Developmental Impact*, in D. Finkelhor *Childhood Victimization*, Oxford University Press, Oxford, pp. 65–101
13. Fisher, C. Goldsmith, A. Hurcombe, R. & Soares, C. IICSA Research Team (2017) *The impacts of child sexual abuse : A rapid evidence assessment*, *Independent Inquiry into Child Sexual Abuse*, London.
14. Sommarin, C. Kilbane, T. Mercy, J. Moloney-Kitts, M. & Ligiero, D. (2014) *Preventing sexual violence and HIV in children*, *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndrome*, 66: Supplement 2, July 1, S217-223
15. Fisher, C. Goldsmith, A. Hurcombe, R. & Soares, C. IICSA Research Team (2017) *The impacts of child sexual abuse : A rapid evidence assessment*, *Independent Inquiry into Child Sexual Abuse*, London; Longman-Mills, S. González, W. Meléndez, M. García, M. et al. (2013) *Exploring Child Maltreatment and its Relationship to Alcohol and Cannabis Use in Selected Latin American and Caribbean Countries*, *Child Abuse and Neglect*, 37:1,77–85
16. Chen, L., H. Murad, M. Paras, K. Colbensa, et al. (2010) *Sexual Abuse and Lifetime Diagnosis of Psychiatric Disorders: Systematic review and meta-analysis*, *Mayo Clinic Proceedings*, 85:7, 618–29;
17. Haileye, A. (2013) *Psychopathological Correlates of Child Sexual Abuse: The case of female students in Jimma Zone, South West Ethiopia*, *Ethiopian Journal of Health Sciences*, 23:1, 32–38;
18. Maniglio, R. (2013) *Child Sexual Abuse in the Etiology of Anxiety Disorders: A systematic review of reviews*, *Trauma, Violence & Abuse*, 14:2, 96–112
19. Fisher, C. Goldsmith, A. Hurcombe, R. & Soares, C. IICSA Research Team (2017) *The impacts of child sexual abuse : A rapid evidence assessment*, *Independent Inquiry into Child Sexual Abuse*, London
20. Ellonen, N. & Salmi, V. (2011) *Polyvictimization as a Life Condition: Correlates of polyvictimization among Finnish children*, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 12: 1, 20–44;
21. Finkelhor, D. Ormrod, R. & Turner, H. (2007) *Polyvictimization and Trauma in a National Longitudinal Cohort*, *Development and Psychopathology*, 19:1, 149–66;

22. Fisher, H. Caspi, A. Moffitt, T. Wertz, J. et al (2015) *Measuring adolescents' exposure to victimization: The Environmental Risk (E-Risk) Longitudinal Twin Study*, *Development and Psychopathology* 27, 1399–1416

23. Len V.V. *Okremi zlochynty proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti pytannia vplyvu na psykhyku poterpiloi osoby. Materialy XIV «Education and Science». C.110-112*

24. Belsky, J. (1993) *Etiology of Child Maltreatment: A developmental-ecological analysis*, *Psychological Bulletin*, 114:3, 413–34; Bronfenbrenner, U. (1977) *Toward an Experimental Ecology of Human Development*, *American Psychologist*, 32 :7, July, 513–51; Bronfenbrenner, U. (1986) *Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research perspectives*, *Developmental Psychology*, 22:6, 723–42.

25. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy, Kodeks, Zakon vid 05.04.2001 № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2001, № 25-26, st. 131*

26. *Interagency Working Group. (2016). Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse. ECPAT International and ECPAT Luxembourg (Luxembourg, 28 January 2016).*

27. *Analitichnyi zivt po rezultatam kilkisnoho doslidzhennia na temu «Seksualne nasylstvo nad ditmy ta seksualna ekspluatatsiia ditei v Interneti v Ukraini» MBO «Sluzhba poriatunku ditei» u partnerstvi iz Upovnovazhenym Prezydenta Ukrainy z prav dytyny Vkonavets doslidzhennia: Ahentsiia Proinsight Lab 2020*

28. *Group localised grooming : what is it and what challenges does it pose for society and law? / Ost, Suzanne; Mooney, Jamie-Lee. In: Child and Family Law Quarterly, Vol. 25, No. 4, 12.2013, p. 425.*

29. Winters, G. M., Kaylor, L. E., & Jeglic, E. L. (2017). *Sexual offenders contacting children online: An examination of transcripts of sexual grooming. Journal of Sexual Aggression*, 23(1), 62–76. <https://doi.org/10.1080/13552600.2016.1271146>

30. *Danielle Gaskell & Alan Hodkinson Online Sexual Grooming: Exploratory Comparison of Themes Arising From Male Offenders' Communications with Male Victims Compared to Female Victims Susan Aitken 2018* <https://doi.org/10.1080/01639625.2017.1410372>

31. *International Centre for Missing & Exploited Children (ICMEC) and The United Nations Children's Fund (UNICEF). (2016). Online Child Sexual Abuse and Exploitation.*

32. *Fakultatyvnyi protokol do Konventsii pro prava dytyny shchodo torhivli ditmy, dytiachoi prostytutsii i dytiachoi pornohrafii Ratyfikatsiia vid 03.04.2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text*

33. *International Centre for Missing & Exploited Children (ICMEC) and The United Nations Children's Fund (UNICEF). (2016). Online Child Sexual Abuse and Exploitation.*

34. *INTERNET ORGANISED CRIME THREAT ASSESSMENT* <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/iocta2018.pdf>

35. *DIRECTIVE 2011/92/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 2011* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0092>

36. <https://rm.coe.int/prems-095619-ukr-2576-lanzarote-convention-leaflet-web-a5-1-/168096674b>

37. *Interagency Working Group. (2016). Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse. ECPAT International and ECPAT Luxembourg (Luxembourg, 28 January 2016).*

38. *Len V.V Shchodo vyznachennia pravoporushnyka herontolohichnoho viku v kryminolohichnomu vymiri. Pravo i suspilstvo № 3 / 2021 c.113-118*

39. *Dvokh pedofiliv-pensioneriv vykryly u Chernivtsiakh URL: https://zaxid.net/grupu_pedofiliv_pensioneriv_vikrili_u_chernivtsyah_n1516828*

40. *Zatrymaly cholovika, yakyi v sotsialnii merezhi rozbeshchuvav malolitnikh URL: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/95657-zatrimali-cholovika-jakij-v-sotsialnij-merezhi-rozbeshchuvav-malolitnikh>*

41. *Podarunky za intymni foto: u Lutsku pensioner poshyriuvav dytiache porno URL: <https://www.segodnya.ua/ua/regions/lvov/podarki-za-golye-foto-v-lucke-pensioner-rasprostranyal-detskoe-porno-1491773.html#:~:text=%D0%A3%20%D0%9B%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D1%8E%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D1%83,%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97%20%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%20%D1%82%D1%96%D0%BB%D0%B0>*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I CONTENTS AND FEATURES OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMES IN PLACES OF DEPRIVATION OF LIBERTY	10
РОЗДІЛ II ADULT EDUCATION IN THE FIELD OF SECURITY IN ENSURING SECURITY OF THE POPULATION	52
РОЗДІЛ III ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЦЕДИВНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ	67
РОЗДІЛ IV ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ	93
РОЗДІЛ V ПРОЯВИ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ	119
РОЗДІЛ VI ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КАТУВАННЯ	151
РОЗДІЛ VII КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОСОБИ ТА СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРШЕННЯ	180
РОЗДІЛ VIII КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	207
РОЗДІЛ IX НОТАРІУС ЯК СУБ'ЄКТ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	240

РОЗДІЛ X ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	257
РОЗДІЛ XI ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ У ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНИХ СУБ'ЄКТІВ.....	282
РОЗДІЛ XII СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ, СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ В ІНТЕРНЕТІ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ	316

CONTENT

INTRODUCTION.....	8
SECTION I CONTENTS AND FEATURES OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMES IN PLACES OF DEPRIVATION OF LIBERTY.....	10
SECTION II ADULT EDUCATION IN THE FIELD OF SECURITY IN ENSURING SECURITY OF THE POPULATION.....	52
SECTION III GENERAL CHARACTERISTICS OF RECURRENT CRIME: CURRENT STATE AND TRENDS	67
SECTION IV ON SOME ISSUES OF SUPERVISION AND CONTROL IN THE FIELD OF EXECUTION OF PUNISHMENTS OF UKRAINE	93
SECTION V MANIFESTATIONS OF CORRUPTION IN THE BODIES OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE: CHARACTERISTICS AND DIRECTIONS OF COUNTERACTION.....	119
SECTION VI PREREQUISITES FOR CRIMINALIZATION AND CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR TORTURE.....	151
SECTION VII CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF THE INDIVIDUAL AND SOCIETY: PROBLEMS AND SOLUTIONS.....	180
SECTION VIII CONCEPTUAL STUDIES OF THE INSTITUTIONAL COMPONENT OF THE INTEGRATION PROCESSES OF THE EUROPEAN UNION	207
SECTION IX NOTARY AS A SUBJECT OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS.....	240
SECTION X FUNDAMENTALS OF ROAD SAFETY: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE.....	257

CONTENT

SECTION XI THE PRACTICE OF APPLYING SPECIAL MEASURES TO COUNTERING DOMESTIC VIOLENCE IN THE ACTIVITIES OF ENTITIES AUTHORIZED	282
SECTION XII SEXUAL EXPLOITATION AND SEXUAL ABUSE OF CHILDREN ON THE INTERNET BY THE ELDERLY	316

In various countries, the complex of issues related to the legal liability for misconduct is resolved differently. The same action may be considered in different countries by different bodies in different procedural order. Even jurisdiction will fall under different branches of power: executive or judicial. Documents, procedures, etc. are also different.

This collective monograph is devoted to the study of legal liability for offenses. The research is aimed at a wide range of readers who are interested in the science of delinquency - delictology: judges, lawyers, prosecutors, legal scholars, students and cadets of law schools.

The text of the sections of the monograph is submitted in the author's edition.

The monograph «Delictology» was published with the assistance of the NGO «European Institute of Postgraduate Education» (Kyiv, Ukraine).

В разных странах комплекс вопросов, связанных с юридической ответственностью за совершение проступка, решается по-разному. Одно и то же деяние может стать предметом рассмотрения в разных странах различных органов в разном процессуальном порядке. Даже юрисдикция будет подпадать под разные ветви власти: в исполнительную или судебную. Оформление документов, совершение процедур и т.п. также различаются между собой.

Исследованию вопросов, связанных с юридической ответственностью за совершение правонарушений посвящена эта коллективная монография. Исследование рассчитано на широкий круг читателей, интересующихся наукой о правонарушениях - деликтологии: судей, адвокатов, прокуроров, ученых-правоведов, студентов и курсантов юридических учебных заведений.

Текст разделов монографии подается в авторской редакции.

Монография «Деликтология» издана за содействием ОО «Европейский институт последипломного образования» (Киев, Украина).

У різних країнах комплекс питань, пов'язаних з юридичною відповідальністю за вчинення проступку, вирішується по-різному. Одне і те ж діяння може стати предметом розгляду в різних країнах різних органів у різному процесуальному порядку. Навіть юрисдикція буде підпадати під різні гілки влади: під виконавчу або судову. Оформлення документів, вчинення процедур тощо також різняться між собою.

Дослідженню питань, пов'язаних з юридичною відповідальністю за вчинення правопорушень, присвячена ця колективна монографія. Дослідження розраховане на широке коло читачів, які цікавляться наукою про правопорушення – деликтологією: суддів, адвокатів, прокурорів, вчених-правознавців, студентів та курсантів юридичних навчальних закладів.

Текст розділів монографії подається в авторській редакції.

Монографія «Деликтологія» видана за сприянням ГО «Європейський інститут післядипломної освіти» (м. Київ, Україна).

DELIKTOLOGIE
Kolektivní monografie

Vědecké vydání

ДЕЛИКТОЛОГІЯ
Колективна монографія

Наукове видання

DELICTOLOGY
Collective monograph

Scientific edition

ДЕЛИКТОЛОГІЯ
Коллективная монография

Научное издание

Signed for printing 20.02.2022
Press: Tiskárna Grafema, s.r.o., Hranice, Česká republika

ДЕЛІКТОЛОГІЯ
Колективна монографія

Наукове видання

Дизайн обкладинки: Кандиба Т. П.
Технічний керівник Кандиба Ю. А.

Підписано до друку 20.02.2022.
Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 40,68.

Видавець і виготовлювач «ФОП Кандиба Т. П.»
Вул. Незалежності, 16, м. Бровари, 07400
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 5263 від 20.12.2016.

Е-mail: diz18@ukr.net
Тел.: 067 231-02-86
099 912-31-22
099 120-25-24